"DİNİ TOLERANTLIĞIN MÖHKƏMLƏNDİRİLMƏSİ"
(Azərbaycan modeli, ATƏT regionu və onun hüdudlarından kənarda çağırışlar)

mövzusunda

BEYNƏLXALQ KONFRANS

ATƏT Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatı Bakı Layihə Əlaqələndiricisi

UNESCO BMT-nin Təhsil, Elm və Mədəniyyət Təşkilatı

UNESCO üzrə Azərbaycan Respublikasının Milli Komissiyası

INTERNATIONAL CONFERENCE

on the theme of

"STRENGTHENING RELIGIOUS TOLERANCE"
(Azerbaijan's model, challenges in the OSCE region and beyond its borders)

"DİNİ TOLERANTLIĞIN MÖHKƏMLƏNDİRİLMƏSİ"

(Azərbaycan modeli, ATƏT regionu
və onun hüdudlarından
kənarda çağırışlar)

mövzusunda

BEYNƏLXALQ KONFRANS

107692

Bakı, 17-18 noyabr 2014-cü il

ATƏT Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatı Bakı Layihə Əlaqələndiricisi

Azərbaycan Milli Kitabxanası

[2015]

738-11,0+3211,0,10+2214(2A)70

Qafqaz Müsəlmanları İdarəsinin Elmi-Dini Şurasının qərarı ilə nəşr edilir.

Qafqaz Müsəlmanları İdarəsinin sədri, Şeyxülislam Allahşükür Paşazadənin 22 oktyabr 2014-cü il tarixli sərəncamına əsasən konfransın təşkili və keçirilməsi ilə bağlı yaradılan Təşkilat Komitəsinin üzvləri:

Sabir Həsənli (Təşkilat Komitəsinin sədri), Salman Musayev, Qəmər xanım Cavadlı, Fuad Nurullayev, Simran Həsənov, Müqəddəs Payızov, Rəhimə Dadaşova, Zülfüqar Fərzəliyev, Əlirza Qafarov, , İsa Vəkilov.

Nəşrə məsul
Zülfüqar Fərzəliyev
QMİ-nin Nəşriyyat şöbəsinin müdiri

Redaktorlar
Etibar Cəbrayıloğlu
QMİ-nin Nəşriyyat şöbəsinin müdir müavini

Hilal Ağamoğlanov
QMİ-nin Nəşriyyat şöbəsinin aparıcı mütəxəssisi

Fotoların müəllifi ***Həmid Bağırovdur***

Çap koordinatoru
Hacı Akif Qismətoğlu

İSBN: 978-9952-844-05-4

0503020907
------------------------ qrifli nəşr
036-(3.2.9.7)-2015

ARXİV

GİRİŞ

Son illər dünya dövlətləri arasında öz mövqeyini daha da möhkəmləndirən Azərbaycan bir sıra beynəlxalq əhəmiyyətli tədbirlərə ev sahibliyi edib. Sürətli və davamlı inkişafa nail olan ölkəmizin paytaxtı Bakıda, eləcə də ayrı-ayrı bölgələrimizdə keçirilən müxtəlif sammitlərdə, qlobal forumlarda və konfranslarda bütün dünya üçün önəmli sayılan mesajlar səsləndirilib.

Qafqaz Müsəlmanları İdarəsi də bu vacib işə öz töhfəsini verməkdədir. Qafqazın tarixi dini mərkəzi kimi QMİ son illər Azərbaycan dövlətinin dəstəyi, beynəlxalq qurumların yaxından iştirakı ilə müxtəlif tədbirlər keçirib.

2010-cu il aprelin 26-sı və 27-də keçirilən Dünya Dini Liderlərinin Bakı Sammiti, 2013-cü il aprelin 15-də gerçəkləşən MDB Müsəlmanları Məşvərət Şurasının II iclası və həmin il 16-17 aprel aralığında reallaşan "MDB müsəlmanları sülh və stabil inkişaf tərəfdarlarıdır" Beynəlxalq elmi-praktiki konfrans məhz belə tədbirlərdəndir.

Təkcə regionda deyil, bütün dünyada sülhün, sabitliyin və dinlərarası dialoqun tərəfdarı kimi çıxış edən Qafqaz Müsəlmanları İdarəsi bu sahədə səylərini davam etdirməkdədir. 17-18 noyabr 2014-cü ildə "Dini tolerantlığın möhkəmləndirilməsi (Azərbaycan modeli, ATƏT regionu və onun hüdudlarından kənarda çağırışlar)" mövzusunda keçirilən Beynəlxalq konfrans buna bir daha sübutdur. Qafqaz Müsəlmanları İdarəsinin Azərbaycan hökuməti, ATƏT-in Bakı Layihə Əlaqələndiricisi və UNESCO-nun Azərbaycan Respublikasının Milli Komissiyası ilə birgə təşkil etdiyi bu tədbir BMT-nin Beynəlxalq Tolerantlıq Gününə həsr olunmuşdu.

Beynəlxalq konfrans ölkəmizdəki tolerantlıq mühitinin təşviqi baxımından mühüm bir toplantı sayıla bilər.

Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin Beynəlxalq konfransda iştirak üçün Bakıya gələn Qafqaz Xalqları Ali Dini Şurasının üzvlərini

qəbul etməsi, tədbir iştirakçılarına təbrik məktubu ünvanlaması toplantının əhəmiyyətinə verilən dəyərin göstəricisidir.

Belə tədbirlərin aktuallığını və vacibliyini qeyd edən Prezident İlham Əliyevin beynəlxalq konfransın iştirakçılarına göndərdiyi təbrik məktubunda deyilirdi: "...Bu gün bir sıra ölkələrdə şahidi olduğumuz mürəkkəb etno-siyasi proseslər, dinin siyasi ambisiyalara alət edilməsi cəhdləri, radikalizmin, ekstremizmin artması göstərir ki, sülh və əmin-amanlıq axtarışında olan dünyamızda multikulturalizmin alternativi olmadığı kimi, müxtəlif dinlər və məzhəblər arasında dostluq və dözümlülük münasibətlərinin də alternativi yoxdur.

Nüfuzlu beynəlxalq təşkilatların, dövlət və hökumət rəsmilərinin, tanınmış din xadimlərinin, alimlərin və ekspertlərin iştirak etdiyi belə bir faydalı tədbirin Bakıda keçirilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. İnanıram ki, aktual bir mövzuya həsr olunmuş beynəlxalq konfransınız işini səmərəli müzakirələr şəraitində quracaq, dinlərarası və mədəniyyətlərarası dialoqun, həmrəylik, tolerantlıq və qarşılıqlı anlaşma kimi bəşəri dəyərlərin inkişafına öz dəyərli töhfəsini verəcəkdir..."

İki gün ərzində beynəlxalq konfransda edilən çıxışlar, işgüzar şəraitdə aparılan müzakirələr müasir dövrdə belə toplantıların tez-tez keçirilməsinin vacibliyini bir daha sübut etdi.

Beynəlxalq tədbirdə iştirak etmək üçün dünyanın müxtəlif ölkələrindən Bakıya gələn qonaqlar müasir Azərbaycanın əldə etdiyi uğurlarla yaxından tanış oldular. Qədim və zəngin mədəniyyətə malik olan ölkəmizdəki multikultural durumu, tolerantlıq mühitini yüksək dəyərləndirdilər.

ATƏT Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatı Bakı Layihə Əlaqələndiricisi

QAFQAZ XALQLARI ALİ DİNİ ŞURASI ÜZVLƏRİNİN QƏBULU

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev "Dini tolerantlığın möhkəmləndirilməsi (Azərbaycan modeli, ATƏT regionu və onun hüdudlarından kənarda çağırışlar)" mövzusunda Beynəlxalq konfransda iştirak edən Qafqaz Xalqları Ali Dini Şurasının üzvlərini qəbul etdi.

Görüş iştirakçılarını salamlayan **Prezident İlham Əliyev** dedi:

- Sizi yenidən Bakıda görməyimə şadam. Xoş gəlmisiniz. Şadam ki, görüşlərimiz müntəzəm xarakter alır, Bakıda və Azərbaycanın digər yerlərində tez-tez görüşürük. Həm də əlbəttə ki, dini dözümlülük, tolerantlıq məsələlərini müzakirə edən beynəlxalq konfransda iştirak edirsi-

niz. Bu, bizim regionumuzda, bütövlükdə dünyada, Yaxın Şərqdə və Avropada hazırda çox mühüm mövzudur. Azərbaycan öz tərəfindən müxtəlif dinlərin nümayəndələri və xalqlar arasında daha çox anlaşma olması üçün səy göstərir. Biz müntəzəm tədbirlər keçiririk. Dini həmrəylik və tolerantlıq mövzusunda dörd dəfə Beynəlxalq Humanitar Forum keçirmişik. Bu, əsas mövzudur. İki dəfə Mədəniyyətlərarası Dialoq üzrə Beynəlxalq konfrans keçirmişik. Həmçinin Bakıda dünya dinləri rəhbərlərinin Sammitini keçirmişik. Yəni, tarixi, coğrafi mövqeyi və bugünkü reallıqlar nəzərə alınmaqla Azərbaycan bu istiqamətdə mühüm rol oynayır.

Əlbəttə ki, bizi təhlükəsizlik, sülh məsələləri birləşdirir. Qafqazda bunlar bizim ümumi mövzularımızdır. Qafqaz bizim ümumi evimizdir. Qafqazın təhlükəsizliyi, inkişafı və tərəqqisi bizim ümumi qayğımızdır. Dini liderlərin rolu gənc nəslin bizim ənənələrimiz və əməkdaşlıq ruhunda tərbiyəsi baxımından, eləcə də ağsaqqalların, dini rəhbərlərin tövsiyələrinin mötəbər sayılması cəhətdən çox böyük əhəmiyyət kəsb edir. Biz də bu ənənələri qoruyub saxlamalı və möhkəmləndirməliyik. Bizim respublikaların gəncləri dini, milli ənənələrimiz ruhunda böyüməlidirlər. Bizim ənənələrimiz xeyirxahlığa, sülhə, qardaşlığa əsaslanır. İslam sülh dinidir. Dünyanın kütləvi informasiya vasitələrində dinimizi süni surətdə ləkələmək, İslamı terrorçuluqla, ekstremizmlə eyniləşdirmək cəhdləri bizi çox narahat edir. Bu informasiya fonu həm də konfessiyalararası sülhün bütün dünyada bərqərar olmasını istəməyənlərin dəyirmanına su tökən bəzi siyasətçilərin məsuliyyətsiz bəyanatları ilə möhkəmləndirilir. Buna görə də bu konfrans baxışlarımızı, mövqeyimizi, nöqteyi-nəzərimizi, dini dəyərlərimizi geniş dünya ictimaiyyətinə çatdırmaq və qarşılıqlı anlaşmanın, hörmətin olması üçün daha bir imkandır. O zaman dünya daha təhlükəsiz olar.

Qarşılıqlı hörmət, beynəlxalq hüquq, ədalət, dini dəyərlər dünyanın müsbət istiqamətdə inkişafı üçün mühüm təməldir. Təəssüf ki, biz bunun əksini görürük. Qafqazda həm təhlükəsizliyi, həm əməkdaşlığı, həm də inkişafı birgə səylərlə möhkəmləndirəcəyik. Bir daha sizi səmimi

qəlbdən salamlayıram. Ümid edirəm ki, sizin bu konfransda iştirakınız xoş və faydalı olacaq.

Şimali Qafqaz Xalqlarının Əlaqələndirmə Şurasının sədri, Rusiya Federasiyası Qaraçay-Çərkəz Respublikasının Müftisi İsmayıl Berdiyev çıxış edərək dedi:

- Çox sağ olun, İlham Heydər oğlu. Biz həqiqətən buraya məmnuniyyətlə gəlirik. Çünki Azərbaycanı sevirik. Bakı daim getdikcə gözəlləşir. Hər dəfə yeniliklə üzləşirsən, düşünürsən ki, daha nə etmək olar?! Gəlirsən və tamam başqa mənzərə görürsən.

İsmayıl Berdiyev Azərbaycanda inkişafın sürətlə getdiyini, paytaxtda ən böyük məscidin inşa olunduğunu vurğulayaraq bildirdi ki, görülən işlər Prezident İlham Əliyevin soy-kökünə bağlıdır: "Sizin atanızla Şeyxülislam Kəbə evində olub, sonra Sizinlə də gedib. Bütün bu işlər bundan irəli gəlir".

Prezident İlham Əliyev: - Mən dostluğumuzu, şəxsi münasibətlərimizi, sizin Şeyximizlə olan münasibətlərinizi çox yüksək qiymətləndirirəm.

Biz əsrlər boyu dostluq və sülh şəraitində birlikdə yaşamışıq və gələcəkdə də belə yaşayacağıq. Əlbəttə ki, bu dəyəri qorumalıyıq. Xalqlarımızı yaxınlaşdırmaq, eləcə də dini-mənəvi dəyərlərin ölkəmi-zin inkişafının əsasını təşkil etməsi üçün biz öz tərəfimizdən əlimizdən gələni edirik.

Görüş ərəfəsində bizim əvvəlki görüşlərimizi yada saldım. Biz Bibiheybət məscidinin genişləndirilməsi, bərpası, əslində yenidən qurulmasından sonra açılış mərasimində, sonra Əjdərbəy məscidinin təmirdən sonra açılışında, Şamaxıda Azərbaycanın ən qədim məscidinin açılışında birgə iştirak etmişik. Həmçinin ümid edirəm ki, Bakıda inşa edilən ən böyük məscidin açılışı sizin iştirakınızla olacaq. Əminəm ki, əlaqələrimiz gələcəkdə daha da möhkəmlənəcək.

Qafqaz Müsəlmanları İdarəsinin sədri, Şeyxülislam Allahşükür Paşazadə: - Cənab Prezident!

Siz İslam, din, xalq üçün çox böyük işlər görürsünüz. Bu tolerantlıq günündə mən istərdim ki, Ulu Öndər Heydər Əliyevi yada salım.

Çünki bu gündə o həmişə bizi bir yerə yığardı, bizimlə görüşərdi, danışardı və bizə yol göstərərdi. Çünki bu tolerantlığın bünövrəsini qoyan Heydər Əliyev həzrətləri olmuşdur. Bu ənənə bu gün də davam edir. Bu, bir daha Sizin, bayaq dediyiniz kimi, öz kökünüzə, İslama, mənəviyyata verdiyiniz qiymətdir. Ona görə də Sizə minnətdarlığımı bildirirəm. Bu gün Qafqaz Müsəlmanları İdarəsi Sizin mənəvi dəstəyinizlə imkan daxilində böyük işlər görür. Bu gün Azərbaycan hökuməti, Qafqaz Müsəlmanları İdarəsi, ATƏT-in və UNESCO-nun ölkəmizdəki nümayəndəlikləri birlikdə, özü də ilk dəfə belə bir konfrans keçiririk.

Bu da Azərbaycanda din, vicdan azadlığının və tolerantlığın bir nümunəsidir. Bu da Sizin bizim üçün yaratdığınız bir şəraitdir. Ona görə də Sizə minnətdarlığımızı bildiririk.

Prezident İlham Əliyev: Çox sağ olun. Mən bir daha Qafqazda sabitliyin, təhlükəsizliyin, inkişafın möhkəmləndirilməsi işində rolunuza görə minnətdarlığımı bildirirəm.

Dövlətimizin başçısı İlham Əliyev Azərbaycan və Şimali Qafqaz xalqları arasında tarixən dostluq münasibətlərinin hökm sürdüyünü dedi. Azərbaycanda yaşayan Şimali Qafqaz xalqlarının, Şimali Qafqaz respublikalarında yaşayan azərbaycanlıların bu dostluğun daha da möhkəmləndirilməsində mühüm rol oynadıqlarını vurğulayan dövlətimizin başçısı dedi: - "Konfrans Murtuza Muxtarovun evində keçirilir. O, Azərbaycanın ən zəngin adamlarından biri və mesenat olub. Bu evi də o, həyat yoldaşına hədiyyə kimi inşa etdirib. Onun həyat yoldaşı Osetiyadan idi. O, həmçinin öz vəsaiti hesabına Vladiqafqazda məscid tikdirib. O, çox ləyaqətli insan idi. O, faciəvi şəkildə həlak olub. Bolşevik inqilabından sonra əsgərlər onun evinə soxularaq, onu öz evindən çıxarmaq istəyirdilər. Çünki Bakının əksər tarixi binalarını varlı insanlar tikdiriblər. Onların əksəriyyəti ləyaqətli insanlar idi. Onlar sərmayə qoyaraq məktəblər, xəstəxanalar inşa etdirirdilər. Bizim indiyədək istifadə etdiyimiz Şollar su kəməri varlı adamlardan biri və mesenat Zeynalabdin Tağıyevin vəsaiti hesabına tikilmişdir. O zaman Murtuza Muxtarov quldurlara mənzilini ləkələməyə imkan vermədi. Silahı çıxararaq

hücum edənlərin bir neçəsini məhv etdi və özü də həlak oldu. Əhvalat bax belə olub.

Sovet dövründə, təbii ki, hər şey milliləşdirilib. Orada müxtəlif kontorlar fəaliyyət göstərib. Sonra ora nikah evi kimi fəaliyyət göstərərək "Səadət" sarayına çevrildi. Mənim də nikahım orada qeydiyyata alınıb. Sonralar bu ev pis vəziyyətə düşmüşdü. Biz bir neçə il ərzində oranı bərpa etdik. Çünki binanın tarixi hissəsini qoruyub saxlamaq və yeniləşdirmək lazım idi. İndi bura, həm də nikahların qeydə alındığı saray kimi fəaliyyət göstərir. Burada rəsmi nikah mərasimləri, həmçinin müxtəlif dövlət tədbirləri keçirilir.

Bilirsiniz ki, Azərbaycanda bütün tarixi məscidlər bərpa olunub, son illər ərzində yüzlərlə yeniləri tikilib. Ancaq ürək ağrımız odur ki, işğal edilmiş ərazilərdə, Dağlıq Qarabağda, Şuşada məscidlər dağıdılıb. İnternetdə fotoşəkillər də var. Erməni işğalçı qüvvələri, həmçinin Ağdam məscidini və bir çox digər məscidləri dağıdıblar.

Bakıda isə biz erməni kilsəsini bərpa etmişik. Şəhərin mərkəzindədir. Hamı baxa bilər. Bax, bu, kimin hansı niyyətlərlə yaşadığını göstərir. Sizin müzakirə etdiyiniz mövzunun nəticəsi bax, elə budur – tolerantlıq. Hətta müharibə şəraitində bəşəri və dini normaları pozmaq olmaz. Təəssüf ki, biz bununla qarşılaşırıq. Dağıdılmış məscidlərimiz vandalizmin sübutudur. Digər hallarda da ümumbəşəri davranış və mənəviyyat normaları elə bu cür pozulub. Bir neçə il əvvəl bizim bir qəhrəman şəhid olub. O, təkbaşına 10-dan çox işğalçını məhv edib. Özü də həlak olub. Aşkar ölümə gedib. Onun cəsədini bir neçə ay qaytarmırdılar. Təsəvvür edirsiniz, bir neçə ay! Heç bir dində belə vəhşilik yoxdur. O, qəhrəmandır, öz torpağını müdafiə edirdi, öz torpağında həlak oldu. O, yad yerdə həlak olmamışdır. Bax, belə epizodlar, əlbəttə ki, Qafqazdakı vəziyyəti ağırlaşdırır. Biz - Qafqazda minilliklər boyu yaşayanlar, yeni köçənlərdən fərqli olaraq, ənənələrimizi qoruyuruq və qoruyacağıq. Biz xalqlarımızın həyatını daha da yaxşılaşdırmaq üçün əlimizdən gələni edəcəyik".

Qafqaz Müsəlmanları İdarəsinin Moskvadakı səlahiyyətli nümayəndəsi Şafik Pşixaçev çıxış edərək dedi:

- Mən də Sizə öz tərəfimdən təşəkkür etmək istəyirəm. Çox sağ olun. Həqiqətən də Bakıya gəlmək həmişə xoşdur. Bakı inkişaf tempi ilə bizi həmişə heyran qoyur. Amma daha çox Sizin daimi qayğınız, bizimlə görüşəndə dediklərinIz dəyər istiqamətləri, cəmiyyətin inkişafının dini-mənəvi tərkib hissəsi ötəri deyil. Bu, heç bir parametrlərlə ölçülməyən böyük dəyərə malikdir.

Bildirmək istəyirəm ki, Sizinlə görüşmüşük. Sizin köməyinizlə, İnşallah, gələn ildən Qafqaz Müsəlmanları İdarəsinin Rusiya Federasiyasında nümayəndəliyi tamhüquqlu fəaliyyətə başlayacaq. Bütün hüquqi sənədlər tərtib olunub, hər şey Rusiya Federasiyasının qanunları, Azərbaycan Respublikasının yeni qanunları ilə uyğunlaşdırılıb. İnşallah, biz səfirliklə, Moskvada Heydər Əliyev Fondunun nümayəndəliyi ilə birgə işləmək niyyətindəyik. İnşallah, qəti əminik ki, bu nümayəndəliyin işi Rusiya Federasiyasının və bizim qardaş Azərbaycanın xalqlarının daha da yaxınlaşmasına, səmərəli qarşılıqlı fəaliyyətinə xidmət edəcək. Çox sağ olun. Biz Sizə məlumat verəcəyik, biz işləyəcəyik. Məsuliyyətimizi dərk edirik. İnşallah, bu istiqamətdə iş görəcəyik.

Prezident İlham Əliyev: Çox sağ olun. Mən də çox şadam ki, artıq Moskvada nümayəndəliyiniz var. Bu, xüsusən də son dövrdə bizim olduqca fəal və dinamik inkişaf edən əlaqələri, dövlətlərarası münasibətləri nəzərə almaqla çox vacibdir. Həmçinin deyərdim ki, bizim Şeyxlə bütün Rusiyanın Patriarxı, Əlahəzrət Kirill arasında qardaşlıq münasibəti mövcuddur. Bu münasibətlər dostluğa, qardaşlığa əsaslanır. Bu, çox vacibdir. Həm Rusiya, həm Azərbaycan çoxmillətli və çoxkonfessiyalı ölkələrdir. Ona görə də bizim ölkələrdəki sülh bütün dinlərin nümayəndələrinin qarşılıqlı fəaliyyəti, qarşılıqlı anlaşması və qarşılıqlı dəstəyindən asılıdır. Buna görə də biz Rusiya ilə ikitərəfli formatda qarşılıqlı fəaliyyət göstəririk. Əlbəttə ki, Patriarxla Şeyx arasında şəxsi münasibətlər də mühüm rol oynayır. Mən Patriarx Kirillin Bakıda olduğunu, həmçinin məscidi ziyarət etdiyini xatırlayıram. İlk dəfə idi o, məscidi ziyarət edirdi. Bunun Azərbaycanda baş verməsi rəmzi məna daşıyır.

ATƏT Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatı Bakı Layihə Əlaqələndiricisi

Səlahiyyətli nümayəndə Şafik Pşixaçev: Bu cür tolerantlıq təkcə bir-birinə qarşı dözümlülük nümayiş etdirmək deyil. O səmərəli və fəal qarşılıqlı fəaliyyət kimi qəbul edilir. Deməli, gələcəkdə də bu istiqamətdə birgə irəli getmək lazımdır.

Prezident İlham Əliyev: Bu, tamamilə doğrudur. Çünki indi tolerantlıqdan çox danışılır. Amma bu anlayışı düzgün müəyyənləşdirmək lazımdır. Bu cür konfranslar da buna xidmət edir. Bu, öz dəyərlərindən imtina etmək, kosmopolitizm, qloballaşmanın hər hansı bir hissəsi deyil. Hesab edirəm ki, bu, ilk növbədə öz dəyərlərinə və xalqına bağlılıq, öz dininə və başqa dinlərə də hörmətdir. Siz doğru deyirsiniz ki, bu, bir-birinə dözmək deyil, əksinə əlaqələrin, münasibətlərin və anlaşmanın daha çox olmasına xidmət etməkdir. Çünki müxtəlif kütləvi informasiya vasitələrində açıq antiislam təbliğatı aparılır. Biz buna dözə bilmərik.

Biz burada, beynəlxalq forumlarda, BMT və İslam Əməkdaşlığı Təşkilatı çərçivəsində fəaliyyətimizdə də bunu bəyan edirik. Bəyan edirik ki, buna son qoymaq lazımdır. Biz BMT Təhlükəsizlik Şurasında sədrlik edəndə qaldırdığımız mövzulardan biri İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı ilə BMT arasında bu məsələlərlə bağlı qarşılıqlı fəaliyyət idi. Ona görə də bax, bugünkü gün də, hətta, bu konfrans da, digər tədbirlər də İslamın sülh dini olduğunu sübut edir.

Biz İslam dinini ayrı-seçkilikdən, indi necə deyirlər, qara piyar-dan hərtərəfli qorumaq üçün daha güclü olmalı, daha səmərəli işləməliyik və xarici qonaqları dəvət etməliyik. Bilirəm ki, xarici ölkələrdən Şimali Qafqaz respublikalarına çoxlu insanlar gəlir, tanış olur, inkişaf, müasirlik görürlər. Hörmətli Şeyx də dəfələrlə televiziyada Çeçenistan Respublikasında inkişaf barədə danışıb. Müasir şəhər, müasir infras-truktur. Bax, bu inkişafın göstəricisidir.

Sonra **Rusiya Federasiyası Şimali Osetiya - Alaniya Respublikasının müftisi Hacımurat Qatsalov** respublika başçısının xatirə hədiyyəsini Prezident İlham Əliyevə təqdim etdi.

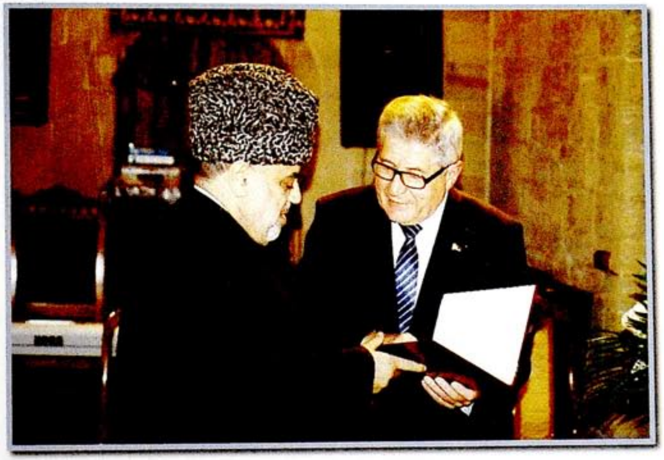

BELARUS DÖVLƏTİNİN YÜKSƏK MÜKAFATI

Bakıda "Dini tolerantlığın möhkəmləndirilməsi (Azərbaycan modeli, ATƏT regionu və onun hüdudlarından kənarda çağırışlar)" mövzusunda keçirilən Beynəlxalq konfransın iştirakçılarının şərəfinə noyabrın 16-da Qafqaz Müsəlmanları İdarəsi tərəfindən ziyafət verildi.

Ziyafətdə Qafqaz Müsəlmanları İdarəsinin sədri, Şeyxülislam Allahşükür Paşazadəyə Belarusun "Fransisk Skorina" ordeni təqdim olundu. Ordeni təqdim edən Belarusun Azərbaycandakı səfiri Nikolay Pastkeviç bildirdi ki, Prezident Aleksandr Lukaşenko Qafqaz Müsəlmanları İdarəsinin sədri, MDB Dinlərarası Şurasının həmsədri, MDB Müsəlmanlarının Məşvərət Şurasının sədri, Qafqaz Xalqlarının Ali Dini Şurasının sədri, Şeyxülislam Allahşükür Paşazadəni Belarus - Azərbaycan dövlətlərarası dialoqunun inkişafına verdiyi mühüm töhfəyə, ölkələri-

miz arasında ticarət-iqtisadi və mədəni əlaqələrin genişlənməsindəki fəaliyyətinə və dinlərarası razılığın möhkəmləndirilməsində gördüyü işlərə görə bu mükafatla təltif edib. N. Pastkeviç çıxışında ölkəmizdəki tolerantlıq mühitindən bəhs etdi. Diplomat Belarusun da tolerantlıq məsələlərinə daim diqqət ayırdığını söylədi. Azərbaycan - Belarus münasibətlərindən danışan səfir ölkələrimiz arasında bütün sahələrdə yaxşı əlaqələrin olduğunu bildirdi.

ATƏT-in Bakı Layihə Əlaqələndiricisi Ələsgər Şahtaxtinski çıxış edərək Bakıda keçirilən beynəlxalq konfransın əhəmiyyətindən danışdı. Bildirdi ki, konfransda Azərbaycandakı tolerantlıq modeli müzakirə ediləcək, ATƏT məkanında tolerantlığa dair fikirlər səsləndiriləcək.

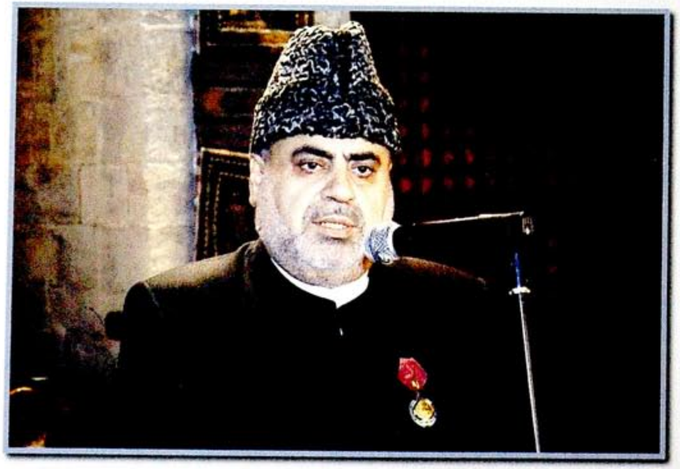

Şeyxülislam Allahşükür Paşazadə fəaliyyətinə verilən belə yüksək qiymətə görə Belarus Prezidenti Aleksandr Lukaşenkoya minnətdarlığını bildirdi. Şeyxülislam həzrətləri qeyd etdi ki, bu orden Azərbaycanda mövcud tolerantlıq ənənələrinə verilən yüksək qiymətdir.

Şeyxülislam Allahşükür Paşazadə ölkəmizdə müxtəlif dini icmaların nümayəndələrinin dostluq və qardaşlıq şəraitində yaşadığını qeyd etdi. QMİ sədri bildirdi ki, belə mötəbər beynəlxalq konfransın Bakıda keçirilməsi Azərbaycanda din-dövlət münasibətlərinin yüksək səviyyədə olmasının göstəricisidir.

Tədbirdə dövlət və hökumət nümayəndələri, Milli Məclisin deputatları, ölkəmizdə akkreditə olunmuş diplomatik korpusun təmsilçiləri, din xadimləri iştirak etdilər.

"DİNİ TOLERANTLIĞIN MÖHKƏMLƏNDİRİLMƏSİ"

(Azərbaycan modeli, ATƏT regionu və onun hüdudlarından kənarda çağırışlar)

mövzusunda

BEYNƏLXALQ KONFRANS

Bakı, 17-18 noyabr 2014-cü il

ATƏT Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatı Bakı Layihə Əlaqələndiricisi

107692

Noyabrın 17-si və 18-də Rəsmi Qəbullar Sarayında "Dini tolerantlığın möhkəmləndirilməsi (Azərbaycan modeli, ATƏT regionu və onun hüdudlarından kənarda çağırışlar)" mövzusunda Beynəlxalq konfrans keçirildi.

ATƏT-in Bakı Layihə Əlaqələndiricisi, Azərbaycan hökuməti, Qafqaz Müsəlmanları İdarəsi və UNESCO üzrə Azərbaycan Respublikasının Milli Komissiyasının birgə təşkilatçılığı ilə keçirilən tədbir BMT-nin Beynəlxalq Tolerantlıq Gününə həsr olunmuşdu.

Konfransı giriş sözü ilə açan **ATƏT-in Bakı Layihə Əlaqələndiricisi, səfir Ələsgər Şahtaxtinski** bildirdi ki, təmsil etdiyi təşkilatın tolerantlığın təşviqi, ayrı-seçkilik, antisemitizm, islamofobiya hallarına qarşı mübarizə ilə bağlı bir sıra öhdəlikləri var. ATƏT demokratik cəmiyyətin qurulmasında dialoqun təşviqini dəstəkləyir, həmçinin ATƏT regionunda nifrət zəminində cinayətlərə və çıxışlara qarşı qəti mövqe tutur. Səfir tolerantlıq sahəsində Azərbaycanın nümunə olduğunu dedi,

Azərbaycan Milli Kitabxanası

ölkəmizdə tolerantlıq və dini icmaların dinc yanaşı yaşaması kimi çox önəmli nailiyyətləri xüsusi vurğuladı. Bu gün dünyada islamofobiya hallarının artmasından narahatlığını bildirən səfir qeyd etdi ki, dini radikalizmin, ekstremizmin qarşısını almaq üçün səylərimizi gücləndirməliyik.

ATƏT Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatı Bakı Layihə Əlaqələndiricisi

Azərbaycan Respublikasının millətlərarası, multikulturalizm və dini məsələlər üzrə Dövlət müşaviri **Kamal Abdullayev Prezident İlham Əliyevin** konfrans iştirakçılarına müraciətini oxudu:

"Dini tolerantlığın möhkəmləndirilməsi (Azərbaycan modeli, ATƏT regionu və onun hüdudlarından kənarda çağırışlar)" mövzusunda keçirilən Beynəlxalq konfransın iştirakçılarına.

Hörmətli konfrans iştirakçıları!

Sizi Azərbaycanda ürəkdən salamlayır, ən səmimi arzu və diləklərimi yetirirəm.

Son illər sivilizasiyalararası dialoq, multikultural dəyərlərin qorunması, dini tolerantlığın inkişafı kimi humanitar problemlərin ənənə-

vi müzakirə məkanına çevrilən Azərbaycanda etnik-mədəni müxtəlifliyin, multikultural, tolerant mühitin qorunması və təşviqi dövlət siyasətinin başlıca istiqamətlərindən biridir. Ölkəmizdə dövlət-din münasibətləri zəngin milli-tarixi ənənəyə əsaslanır və beynəlxalq hüquqi normalarla tənzimlənir. Biz bu təcrübəni həyata keçirdiyimiz din siyasətinin uğurlu təminatı kimi qəbul edir və mövcud ictimai-siyasi sabitliyin, vətəndaş həmrəyliyinin, nümunəvi dözümlülük mühitinin vacib amili kimi dəyərləndiririk.

Razılıq hissi ilə qeyd etmək istərdim ki, bu gün dünyada tolerantlıq örnəyi kimi tanınan Azərbaycan sivilizasiyalararası dialoqun, beynəlxalq sülh və təhlükəsizliyin təmin olunması istiqamətində ardıcıl olaraq zəruri təşəbbüs və çağırışlarla çıxış edir. Son illər ölkəmizdə beynəlxalq humanitar forumların, dünya dini liderlərinin sammitlərinin keçirilməsi, Beynəlxalq Tolerantlıq Gününün böyük məmnuniyyət hissi ilə ayrı-ayrı konfessiyaların nümayəndələrinin iştirakı ilə qeyd olunması, bəşəriyyəti narahat edən qlobal problemlər ətrafında birgə müzakirələrin aparılması bunun bariz nümunəsidir. Bu gün bir sıra ölkələrdə şahidi olduğumuz mürəkkəb etno-siyasi proseslər, dinin siyasi ambisiyalara alət edilməsi cəhdləri, radikalizm və ekstremizmin artması göstərir ki, sülh və əmin-amanlıq axtarışında olan dünyamızda multikulturalizmin alternativi olmadığı kimi, müxtəlif dinlər və məzhəblər arasında dostluq və dözümlülük münasibətlərinin də alternativi yoxdur.

Nüfuzlu beynəlxalq təşkilatların, dövlət və hökumət rəsmilərinin, tanınmış din xadimlərinin, alimlərin və ekspertlərin iştirak etdiyi belə bir faydalı tədbirin Bakıda keçirilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. İnanıram ki, aktual bir mövzuya həsr olunmuş beynəlxalq konfransınız işini səmərəli müzakirələr şəraitində quracaq, dinlərarası və mədəniyyətlərarası dialoqun, həmrəylik, tolerantlıq və qarşılıqlı anlaşma kimi bəşəri dəyərlərin inkişafına öz layiqli töhfəsini verəcəkdir.

Fürsətdən istifadə edərək Beynəlxalq Tolerantlıq Günü münasibətilə sizi təbrik edir, nəcib və xeyirxah işinizdə hamınıza cansağlığı və uğurlar arzulayıram.

İlham Əliyev,
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
Bakı şəhəri, 17 noyabr 2014-cü il

Sonra söz **Qafqaz Müsəlmanları İdarəsinin sədri, Şeyxülislam Allahşükür Paşazadəyə** verildi. Şeyxülislam həzrətləri tədbirdə nitq söylədi:

Bismillahir-rəhmanir-rəhim!
Möhtərəm konfrans iştirakçıları!

Sizləri Azərbaycanda səmimiyyətlə salamlayır, O Bir Olan Yaradanımızdan hər birinizə xeyir-dualar diləyirəm.

Əziz qonaqlar! Bu gün siz Azərbaycanda dini-mənəvi irsə ehtiramı, tolerantlıq ənənələrini bilavasitə müşahidə edib dəyərləndirmək imkanına maliksiniz. Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatı ilə birgə keçirdiyimiz Beynəlxalq Tolerantlıq gününə həsr olunmuş tədbirdə tolerantlıq sahəsində nailiyyətlərimizi bölüşmək haqqını qazanmağımız, heç şübhəsiz, bu sahədə nailiyyətlərimizə verilən yüksək dəyərdir.

Xalqımızın milli-mənəvi və tarixi irsinə istinad edən Azərbaycanın ümumbəşəri ideyaların carçısına çevrilməsi bizim üçün böyük qürur mənbəyidir. Bu, tolerantlığın dövlət siyasətinin ayrılmaz hissəsi olaraq bünövrəsini qoymuş Ulu Öndərimiz Heydər Əliyevin yoludur və bu uğurlara görə biz onun ruhuna borcluyuq. Allah ona rəhmət eləsin!

Məlumunuz olduğu kimi, Bakı istər mədəniyyətlərarası, istərsə də dinlərarası dialoqa dair mötəbər beynəlxalq tədbirlərin keçirildiyi ənənəvi məkana çevrilmişdir. 2010-cu ildə Azərbaycanda Dini Liderlərin Ümumdünya Sammitini keçirdik. Dünyanın ənənəvi dini mərkəzləri bu Sammitdə təmsil olundular. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev Beynəlxalq Mədəniyyətlərarası dialoq forumlarının təşəbbüskarı, multikulturalizm ideyasının dünya miqyasında fəal müdafiəçisidir. Mehriban xanım Əliyevanın rəhbərlik etdiyi Heydər Əliyev Fondunun fəaliyyətində də tolerantlığın beynəlxalq müstəvidə təşviqi prioritet istiqamətlərdən birini təşkil edir.

Azərbaycanda müxtəlif dini mənsubiyyətə malik insanlar özlərini cəmiyyətimizin ayrılmaz tərkib hissəsi olaraq, dövlətin diqqət, qayğı və himayəsini eyni dərəcədə üzərilərində hiss edirlər.

Məscidlərlə yanaşı, kilsələr, sinaqoqlar fəaliyyət göstərir, onların yeniləri inşa edilir, bərpa və yenidənqurma işləri həyata keçirilir. Heç bir din və məzhəb ayrı-seçkiliyinə yol verilmədən bütün dini icmalar dövlətin maddi və mənəvi yardımından yararlanaraq, öz ibadətlərini, dini bayram və ayinlərini icra edirlər. Mühüm olan odur ki, çoxmillətli və çoxkonfessiyalı Azərbaycanda din-dövlət münasibətləri düzgün qurulmuşdur. Milli və dini tolerantlıq dövlət səviyyəsində dəstəklənir. Etnik və dini müxtəliflik ölkəmizin milli sərvəti kimi dəyərləndirilir. Vətəndaşlarımızın demokratik insan hüquqları, o cümlədən, dini etiqad azadlıqları qanunla təsbit və təmin olunur.

Cəmiyyətlərin sabitliyi və tərəqqisini təmin edən mühüm dəyərlər mövcuddur ki, onların sırasında dinc birgəyaşayış, qarşılıqlı anlaşma mədəniyyəti önəmli yer tutur. İndi dünyada multikulturalizm ətrafında geniş fikir mübadiləsi gedir. Bəziləri bunu öz mədəniyyətləri üçün təhlükə hesab edir, bəziləri etinasız yanaşır. Lakin müxtəlif mədəniyyətlə-

rin bir arada olmasını bizim O Bir Olan Yaradanımız Özü istəmişdir. Bu, İlahi təqdirdir və biz, din xadimləri bu həqiqəti sizlərə çatdırmağa borcluyuq. Qurani-Kərimdə buyurulur: ***"Biz sizi bir kişi və bir qadından yaratdıq. Sonra bir-birinizi tanıyasınız deyə ayrı-ayrı qəbilələrə, tayfalara ayırdıq"*** ("əl-Hücurat", 13).

Bu bir danılmaz həqiqətdir ki, dünyamızın üzləşdiyi siyasi, iqtisadi, sosial, mədəni problemlərin kökündə mənəvi böhran durur. Məhz mənəviyyat sahəsində baş verən problemlər həyatımızın bütün sahələrində fəsadlı əksini tapır. Allahın yaratdığı ən böyük dəyər insandır və onun həyatının xilası tolerantlıqdan - müxtəlif millət və dinlərə mənsub insanların qarşılıqlı anlaşma və ehtiramından keçir. Bu məqamı torpaqları erməni işğalçıları tərəfindən zəbt olunmuş xalqımız hətta Qarabağ münaqişəsinin həlli ilə bağlı məsələdə də unutmur, problemin Azərbaycanın ərazi bütövlüyü çərçivəsində, beynəlxalq hüquq normaları əsasında ədalətli sülh yolu ilə həllində israr edir. Biz BMT-nin məlum qətnamələrinə əməl olunmasını tələb edir, ATƏT-in Minsk Qrupunun sülhyaratma missiyasından real nəticə gözləyirik.

Bu gün həm də Milli Dirçəliş gününü qeyd edən Azərbaycan milli-mənəvi dəyərlər üzərində qurulan müasir hüquqi, dünyəvi dövlət modelinin parlaq nümunəsidir. Bizim uğurlarımızın təməlində milliyyətindən, dinindən asılı olmayaraq hər bir Azərbaycan vətəndaşının Prezidenti olduğunu bəyan etmiş dövlət rəhbərimiz İlham Əliyevin fəaliyyəti, müxtəlif mədəniyyət daşıyıcısı olan vətəndaşlarımızın bir ailə kimi yaşaması, xalqımızın bütün dünyada hər zaman sülh və anlaşma tərəfdarı kimi çıxış etməsi durur. Ölkəmiz hər zaman ədalətə və beynəlxalq hüquqa söykənən dünya düzəninə çağırışlarını bəyan edir və bu bizim bugünkü və gələcək nailiyyətlərimizi şərtləndirir.

ATƏT-lə birgə keçirilən bugünkü tədbir Azərbaycan xalqının və dövlətinin ümumbəşəri amallar uğrunda beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlıqda əməli addımlarından biridir. Bu, xalqımızın tolerantlığının, ölkəmizin dünya miqyasında dialoqa hazırlıq ruhunun təcəssümü və Qafqaz Müsəlmanları İdarəsinin bu əhəmiyyətli prosesdə yaxından iştirakının bariz nümunəsidir. Biz bugünkü tədbiri uğurlu addım kimi dəyərləndiririk və bu istiqamətdə səylərin davamlı olmasına tərəfdarıq. Biz əvvəllər də dini mərkəz olaraq beynəlxalq təşkilatlarla, o cümlədən, BMT, UNESCO, Avropa Şurası ilə əməkdaşlığının vacibliyini bildirmiş, bu beynəlxalq təşkilatların nəzdində xüsusi nümayəndəliklərimizin yaradılması yönündə addımlar atmışıq və bu proses davam edir.

Tədbirimizə önəm verərək ünvanına təbriknamələr göndərmiş Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Zati-aliləri cənab İlham Əliyevə, Rus Pravoslav Kilsəsinin başçısı Patriarx Kirill həzrətlərinə, Gürcü Pravoslav Kilsəsinin başçısı Katolikos-Patriarx II İliya həzrətlərinə, UNESCO-nun Baş direktoru İrina Bokovaya və onun təbrikini bizlərə təqdim etmiş UNESCO üzrə Azərbaycan Milli Komissiyasının birinci katibi Günay xanım Əfəndiyevaya təşəkkürlərimi bildirirəm.

Tədbirimizə təşrif buyurmuş Şimali Qafqaz Xalqlarının Əlaqələndirmə Şurasının sədri İsmayıl Berdiyev başda olmaqla Şimali Qafqazın

müftilərinə, Azərbaycan Respublikasının millətlərarası, multikulturalizm və dini məsələlər üzrə Dövlət müşaviri Kamal Abdullayevə, Azərbaycan Parlamentinin vitse-spikeri Bahar xanım Muradovaya, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının prezidenti, akademik Akif Əlizadəyə, Ağsaqqallar Şurasının sədri Fəttah Heydərova, Azərbaycan Respublikası Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin sədri Mübariz Qurbanlıya, bütövlükdə Azərbaycan hökumətinə və qeyri-hökumət təşkilatlarına minnətdarıq.

Tədbirin təşəbbüskarı olmuş ATƏT-in Bakı ofisinin Layihə Əlaqələndiricisi cənab səfir Ələsgər Şahtaxtinski başda olmaqla qurumun bütün əməkdaşlarına dərin təşəkkürlərimi bildirirəm. Qafqaz Müsəlmanları İdarəsi hər zaman belə təşəbbüsləri dəstəkləməyə, bu yöndə əməli addımlar atmağa hazırdır. Dini lider olaraq, mən nüfuzlu beynəlxalq tədbirə öz xeyir-dualarımı verir, konfransın işinə uğurlar diləyirəm. Hər birinizə Azərbaycandan ən xoş təəssüratlarla ayrılmağı arzulayıram.

Milli Məclisin sədr müavini, Azərbaycanın ATƏT Parlament Assambleyasında daimi nümayəndə heyətinin rəhbəri Bahar Muradova çıxış edərək ölkəmizin əsrlər boyu tolerantlıq sahəsində qazandığı uğurların dünyaya nümunə olduğunu diqqətə çatdırdı. O, bildirdi ki, dünyada sülhün, əmin-amanlığın təmini üçün bəşər övladı bir-birini anlamalı, müxtəlif dinlərə, mədəniyyətlərə məxsus cəmiyyətlər bir-birinə qarşılıqlı hörmət şəraitində yaşamalıdır.

Bahar Muradova qeyd etdi ki, Azərbaycan ATƏT-lə əməkdaşlığı müddətində bu təşkilatın dəyərlərinin bütün regionda, o cümlədən ölkəmizdə bərqərar olması istiqamətində çox ciddi addımlar atıb. Tolerantlıq və dini dözümlülüyün Azərbaycan modeli haqqında danışanda xüsusi vurğulamaq lazımdır ki, ölkədə dini və etnik tolerantlığın bir neçə aspektdə əsasları var. Onlardan biri tarixi aspektdir. Azərbaycanın bir neçə minilliyə söykənən tarixinə nəzər salsaq görərik ki, bu ərazidə in-

sanlar etnik və dini kimliyindən asılı olmayaraq, bir-biri ilə qarşılıqlı anlaşma şəraitində yaşayıblar. Münaqişələr, etnik və dini münaqişələr, ərazi iddiaları, təcavüz aktları bizi bir-birimizə qarşı qisas hissi ilə yaşamağa vadar etməyib, əksinə bu vəziyyətdən çıxmağın birgə yollarını axtarmağa çalışmışıq.

Tarixin ən müxtəlif mərhələlərində insanlığımızı, bəşər övladı olduğumuzu anlamağı qoruyub saxlaya bilmişiksə, ilk növbədə, öz xarakterimizə, öz milli kimliyimizə borcluyuq. Azərbaycanda yaşayan əhalinin mütləq əksəriyyəti İslam dininə etiqad bəsləyir. Digərləri müxtəlif dinlərə mənsubdur. Amma burada kimdən soruşsanız, görəcəksiniz ki, heç kim ilk dəfə rastlaşdığı insanın milli və dini kimliyi ilə maraqlanmır, ona insan kimi yanaşır. Biz heç zaman insanları milli və dini kimliyinə görə fərqləndirməmişik. Bu, bizim üstünlüyümüzdür, zənginliyimizdir. Biz bununla fəxr edirik. Bu, bizim yaşam tərzimiz, ifadə formamızdır.

UNESCO üzrə Azərbaycan Respublikasının Milli Komissiyasının birinci katibi **Günay Əfəndiyeva** təşkilatın Baş direktoru **İrina Bokovanın** konfrans iştirakçılarına müraciətini oxudu:

Dünən, 2014-cü ilin 16 noyabr tarixində dünya insan hüquqları və əsas azadlıqlara hörmətdən irəli gələn fəaliyyət prinsiplərinin ifadə olunduğu beynəlxalq tolerantlıq gününü qeyd etdi.

Qeyri-müəyyən dünyamızda, bütün cəmiyyətlərin transformasiyaya uğradığı vaxtda tolerantlıq heç bir zaman bu qədər əhəmiyyətli olmamışdır. Fərqli insanlara, onların tarix və şəxsiyyətinə, mənsubiyyətinə olan nifrət və qorxu bu gün mədəni və dini azlıqların tarixinin təqib olmasına, onların mədəni irsinin talan edilməsinə, dağıdılmasına gətirib çıxarır.

Biz qeyri-tolerantlığa hər kəsə keyfiyyətli təhsil almaq imkanlarının yaradılmasının təşviq etməklə, insan şərəfinə və mədəni müxtəlifliyə hörmət dəyərlərini aşılamaqla cavab verməliyik.

Biz media strukturlarını, onların qarşılıqlı hörmət və anlaşma məsələlərinə göstərdiyi diqqəti dəstəkləməli, stereotip və təhriklərə qarşı mübarizə aparmalıyıq. Biz mədəniyyətlərarası dialoq ilə daha yaxından məşğul olmalı, ənənələr və onların əsasını təşkil etdiyi dəyərlər haqqında qarşılıqlı bilikləri artırmalıyıq.

UNESCO-nun təşəbbüsü ilə həyata keçirilən, 2013-2022-ci illəri əhatə edən Mədəniyyətlərin Yaxınlaşması üzrə Beynəlxalq Dekada bütün dövlət və cəmiyyətlərin sülh naminə dialoq və əməkdaşlığın yenilənməsi üçün möhkəm şəbəkənin yaradılmasına təminat verir. Beynəlxalq Dekadanın Fəaliyyət Planı xalqlar və ölkələr arasında yeni və innovativ təşəbbüslər vasitəsilə yeni əlaqələrin qurulmasına imkan verir və hər kəsi bu prosesdə iştirak etməyə dəvət edir.

UNESCO əmindir ki, Dini Tolerantlığın təşviqi üzrə Beynəlxalq Konfrans bu səylərə kömək edərək, bütün kişi və qadınların şüurunda sülhün müdafiəsi üçün yeni yolların açılmasına şərait yaradacaq.

İrina Bokova,
UNESCO-nun Baş direktoru

Vatikanın ölkəmizdəki nünsisi, Arxiyepiskop Marek Solçinski Vatikanın Dinlərarası Dialoq üzrə Pantifik Şurasının sədri, Kardinal Jan-Lui Touranın müraciətini konfrans iştirakçılarına çatdırdı:

Çox möhtərəm Şeyxülislam Allahşükür Paşazadə həzrətləri,
Hörmətli konfrans nümayəndələri,
Xanımlar və cənablar!

Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatı və Qafqaz Müsəlmanları İdarəsi tərəfindən təşkil olunan **dini tolerantlığın təşviqinə dair Beynəlxalq konfrans** mühüm əhəmiyyətə malikdir və bu tədbir bütün dünyaya din azadlığı ilə bağlı mühüm mesajlar verir. Belə bir mühüm tədbirin məhz Bakıda keçirilməsi isə heç də təsadüfi deyil. Azərbaycan və onun paytaxtı Bakı artıq etnik, dini, mədəni, siyasi və hətta həyata baxışları baxımından daha çoxşaxəli dünyada qarşılıqlı anlaşma və hörmətin təşviq edilməsi məqsədini daşımaqla, dinlərarası və

mədəniyyətlərarası dialoqa dair mühüm konfranslara ev sahibliyi etməklə, əlamətdar ənənəyə malikdir.

Yaşadığımız dünya gündən – gündən qloballaşır, tolerantlığı qarşılıqlı hörmət və ehtiramı təmin etməklə, uzun və çətin, lakin zəruri prosesdə ilk mühüm addım kimi göstərir. Bu baxımdan, biz haqlı olaraq tolerantlığın sərhədlərindən kənara çıxılması haqqında danışa bilərik.

Son illərdə əsas dinlərin rəhbərləri, dini icmalar və vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarının aparıcı nümayəndələri Bakıda ümumi maraq dairəsində olan mühüm məsələlərə dair fikir mübadiləsi aparmaq və dinlərarası dialoq və mədəniyyətlərarası məsələlərdə öz təcrübələrini bölüşmək üçün bir neçə dəfə bir araya gəlmişlər. Bu barədə danışarkən Mədəniyyətlərarası Dialoqa dair Dünya Forumlarını xatırlayıram. Onlardan sonuncusu 2013-cü ilin mayında Bakıda keçirildi.

Bu beynəlxalq konfrans, əvvəldə də qeyd edildiyi kimi, mühüm əhəmiyyətə malik olan mövzu olan tolerantlığın hüdudlarından kənara çıxılması ilə dini tolerantlığın təşviqinin təhlil edilməsi və təkmilləşdirilməsi məqsədini daşıyır. Xüsusilə də, dünyanın başqa dinlərdən olanlara qarşı qərəz, inamsızlıq və nifrətin artması təhlükəsi ilə qarşı-qarşıya olduğu bir dövrdə, dini liderlər, din xadimləri, barışıq yollarını axtarmaq üçün bir araya gəlməlidirlər. Dünyanın əksər yerlərində, insanlara qarşı ayrı – seçkiliyə yol verilir, onlar ittiham olunur, öz vətənlərindən didərgin salınır və dinlərinə görə hətta qətlə yetirilirlər. Bu, dindən cinayət əməlləri üçün sui- istifadə halı və dəhşətli cinayətdir. Dinə heç bir şəkildə zülm və amansızlığın əsaslandırılması və ona haqq qazandırılması üçün istinad edilməməlidir.

Bu baxımdan Papa Francis aşağıdakıları təklif etmişdir: "Bu gün hələ də ayrı-seçkliyin olmasının və hüquqların məhdudlaşdırılmasının yalnız bir fakta, bir kəsin hansısa dinə mənsub olmasına və öz etiqadını yerinə yetirməsinə görə davam etməsi başadüşülməz və qəbuledilməz haldır. Real təqiblərin həqiqətən də dini mənsubiyyətə görə baş verməsi və davam etidirilməsi qəbuledilməzdir!" (Vatikan, Konsistoriya Zalı, 20 iyun, 2014-cü il, "Beynəlxalq Dini Azadlıq və Dəyərlərin Qlobal Toqquşması" adlı konfransın iştirakçılarına müraciətindən).

Mən, bu mühüm Beynəlxalq konfransda iştirak edən hər bir şəxsə çoxmillətli və çoxdinli cəmiyyətlərinizdə qarşılıqlı anlaşmanın, hörmət və dinc yanaşı yaşamanın təşviq edilməsi işində uğur qazanmağınız üçün ən xoş arzularımı çatdırıram.

Kardinal Jan-Lui Touran,
Vatikanın Dinlərarası Dialoq üzrə Pontifiq Şurasının sədri

Daha sonra **Yekaterinburq və Verxotursk Mitropoliti Kirill Moskva və Bütün Rusiyanın Patriarxı Kirillin** müraciətini tədbir iştirakçılarının diqqətinə çatdırdı :

"Dini tolerantlığın möhkəmləndirilməsi" beynəlxalq konfransının iştirakçılarına.

Qonaqpərvər, özünün çoxəsrlik dini tolerantlıq və xoş qonşuluq ənənələri ilə şöhrət tapmış Azərbaycan torpağında toplaşan "Dini tolerantlığın möhkəmləndirilməsi (Azərbaycan modeli, ATƏT regionunda və onun hüdudlarından kənarda çağırışlar)" Beynəlxalq konfransının iştirakçılarını səmimi qəlbdən salamlayıram.

Təəssüf olsun ki, son aylarda dinlər və konfessiyalararası sülh daha çətin imtahanlar verir. Həyəcanlı xəbərlər həm Ukraynadan, həm də

Yaxın Şərqdən gəlir. Xristianların, eləcə də Rus Pravoslav Kilsəsinin ardıcıllarının haqları kobud surətdə pozulur. Din xadimləri, sadə vətəndaşlar qətlə yetirilir, məbədlər dağıdılır və qəsb olunur.

Aydın məslədir ki, gözlərimiz önündə günü-gündən artmaqda olan zülmü heç bir tolerantlıq şüarları ilə almaq mümkün deyil. XXI əsr olmasına baxmayaraq insanlar hələ də xoşməramlı və mərhəmətli deyillər. Son illərdə qəddarlıqla və vəhşicəsinə törədilmiş cinayətlərin artımında bu daha çox təzahür edir.

Əminəm ki, yalnız aparıcı siyasi və dini liderlərin həmrəy mövqeyi bütün dünyada asayişə ciddi təhlükə olan dini və milli zəmində baş verən münaqişələrin genişlənməsinin qarşısını almağa qadirdir.

Sizə səmərəli fəaliyyət, bütün aktual mövzu və məsələlərdə qərəzsiz diskussiya arzulayıram.

Kirill,
Moskva və Bütün Rusiyanın Patriarxı

Tbilisi İlahiyyat Akademiyasının (Gürcüstan) rektoru, Protopresviter Giorgi Zviadadze isə **Bütün Gürcüstanın Katolikos Patriarxı II İliyanın** müraciətlərini səsləndirdi:

Qafqaz Müsəlmanları İdarəsinin Sədri, Şeyxülislam Allahşükür Paşazadə həzrətləri.

ATƏT-in Bakıdakı Layihə Əlaqələndiricisi, səfir Aleksis Şahtaxtinski cənabları.

Hörmətli xanımlar və cənablar!

Sizləri - konfrans iştirakçılarını, həmçinin, əsl tolerantlığın onlar üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb etdiyi bütün hər kəsi ürəkdən salamlayıram.

Mən, əhalisinin əksəriyyətinin Pravoslav xristianları olduğu və XX əsr boyunca aşağıda qeyd olunan Allahın Əmrinə əsasən bildirilən həyat qaydalarına müvafiq olaraq mövcud olan ölkənin dini lideriyəm: "Siz Ulu Tanrını, Allahınızı ürəkdən, bütün ruhunuz və düşüncəniz ilə sev-

məlisiniz... və bundan başqa: qonşunuzu özünüz qədər sevməlisiniz", bu o deməkdir ki, hər bir kəs istənilən insanı onun dini mənsubiyyətinə, etnik mənşəyinə, cinsinə və ya yaşına görə fərqləndirmədən özü qədər sevməlidir...

Hamıya çox yaxşı məlumdur ki, Gürcüstanın ən böyük Çarı, Qurucu David bizimlə birlikdə yaşayan digər dinlərə mənsub olan insanlara və eləcə də, onlar arasında olan müsəlmanlara yüksək hörmətlə yanaşmışdır; onlara müəyyən üstün güzəştli imtiyazlar verilmişdir; onlar öz adət-ənənələrinin qorunmasında onun çox böyük dəstəyini görmüşlər. Bu nümunə yuxarıda qeyd olunanları çox yaxşı təsvir edir.

Ümumiyyətlə, xalqımız indiyə qədər bu prinsipə əməl edərək yaşamışdır və biz inanırıq ki, onların bu tarixinin qorunması məhz sevən ürəkləri ilə bağlıdır. Eyni yanaşma və münasibət, Gürcüstanda yaşayan digər millətlərin və dinlərin gürcülərə qarşı münasibətində də hiss olunur, həmçinin, bu faktdır ki, hər iki tərəfdən olan insanlar hər zaman bir-birinə hörmət və ehtiram bəsləyir və onlar biri digərinin dini etiqadına, inamına və dostluğuna qayğı ilə yanaşırlar. Bu isə unikal tolerantlıq mühitinin yaranmasına gətirib çıxarır.

Biz bu ənənəni bu günə kimi qoruyub saxlayırıq. Bizim müxtəlif dinlərin nümayəndələri və dini rəhbərləri ilə olan əlaqə və münasibətlərimiz hər zaman səmimi və mehriban olmuşdur, xüsusilə də, biz, Azərbaycan, Türkiyə, Küveyt, İordaniya və Fələstində olan müsəlman xalqlarının dini liderləri ilə müntəzəm olaraq görüşlər keçiririk.

Gürcüstandakı dini azlıqlar hüquqi şəxs statusuna malikdir və onlar öz fəaliyyətlərində tamamilə sərbəstdirlər. Biz həmçinin bir-birimiz ilə daha yaxınlaşmaq üçün birgə layihələr də həyata keçiririk.

Bilirsiniz ki, gürcülərin bir hissəsi İslam dininə etiqad edir. Onların əksəriyyəti Türkiyədə, digərləri Azərbaycanda və İranda yaşayır. Öz canımız və qanımız uğrunda, bizim müsəlman gürcülər – gürcü xalqı, lazlar, pereidanlar, ingiloylar - ümumilikdə, müsəlman dünyası bizə qonşudan daha yaxındır.

Bu faktdır ki, hazırda, Gürcüstanda 300-dən artıq məscid fəaliyyət göstərir, bu isə bizim müsəlmanlar ilə dostluğumuzun aydın göstəricisi və sübutudur.

Lakin qeyd etməliyəm ki, müəyyən qüvvələr qəsdən və məqsədli şəkildə qarşıdurma ocaqları yaratmağa və bizim irsimiz olan tolerantlığın çoxillik mühitinə xələl yetirməyə çalışırlar. Biz belə qüvvələrin qarşısını birgə səylərlə ala bilərik.

Bu baxımdan, Bakıda tolerantlıq mühitinin təşviqi ilə bağlı təşkil olunan konfransı yüksək qiymətləndirirəm. Tədbirdə maraqlı müzakirələrin olacağına, xeyirli təkliflərin səslənəcəyinə ümid edirəm.

Beynəlxalq konfransın təşkilatçılatına, iştirakçılarına və tolerantlıq ənənələrinin qorunmasına çalışan hər kəsə uğurlar arzulayıram.

II İliya,
Bütün Gürcüstanın Patriarx-Katolikosu

Böyük Britaniya və Şimali İrlandiya Birləşmiş Krallığının Azərbaycandakı fövqəladə və səlahiyyətli səfiri İrfan Siddiq çıxış etdi:

Möhtərəm Şeyxülislam!
Xanımlar və cənablar!

Belə bir konfransda iştirak etmək mənim üçün böyük bir şərəfdir. Zənnimcə bu, çox vaxtında keçirilən bir tədbirdir. Ona görə vaxtında deyirəm ki, hazırda dini zəmində münaqişələr demək olar ki, bütün dünyanı əhatə etməkdədir. Sadəcə Yaxın Şərqdə baş verən hadisələrə nəzər salsaq bunun aşkar nümunəsini görə bilərik. Müxtəlif dinlər arasındakı fərqlər baş verən münaqişələrin əsasını təşkil edirlər. Belə münaqişələr isə təkcə həmin regionu xaosa sürükləmir, ətraf bölgələr üçün də böyük təhlükə yaradır. Təhsilə, tərəqqiyə qarşı çıxan belə qruplar məhz dini zəmində qarışıqlıq salmağa səy göstərir və nifrəti yayırlar.

Biz beynəlxalq ictimaiyyətin nümayəndələri ümumi bir çağırışla üzləşmişik - belə ünsürlərə qarşı necə mübarizə apara bilər, qarşılıqlı hörmət və razılığı necə yarada bilərik? Dini dözümlülüyün təbliği və təşviqi həll yolunun yalnız bir hissəsidir. Qeyd etmək istəyirəm ki, tolerantlıq özü-özlüyündə yetərli amil deyil. Biz fərqlilikləri başa düşmək və onları qəbul etməyi bacarmalıyıq. Düşünürəm ki, biz fərdlərə qarşı yalnız tolerantlıq göstərməklə kifayətlənməməli, onların fərqliliyini anlamalı, qəbul etməli və hörmət bəsləməliyik. Biz onların fərqlilikləri ilə harmoniyada yaşamağı öyrənməliyik. Dinindən, milliyyətindən, irqindən asılı olmayaraq bütün şəxslərin şərəf və ləyaqətini qorumalıyıq. Bu konsepsiya təbii ki, dinlərarası hörmətin yaradılması üçün də istifadə oluna bilər. Çünki dinlər arasında sektaçılıq siyasətinə qarşı mübarizə aparmaq lazımdır. Belə ki, burada fundamental məsələ hər bir şəxsin fərdi hüquqlarının qorunmasıdır. Əlbəttə dinin cəmiyyətdə böyük rolu var. Amma hər bir şəxsin fərdin hüquqları hər dövrdə cəmiyyətin əsasını təşkil etməkdədir.

Ölkəm Azərbaycanda uzun əsrlərdən bəri formalaşan multikulturalizmlə fəxr etməkdədir. Azərbaycan nümunəsi uzun tarix boyunca formalaşmışdır. Azərbaycanın yerləşdiyi coğrafi mövqe buranı əsrlər boyu bir çox xalqların, fərqli din nümayəndələrinin vətəninə çevirib, onlarla ünsiyyət və davranışa sövq edib.

Həmçinin Birləşmiş Krallığı da buna misal göstərmək olar. Orada da fərqli ölkələrdən gəlmiş bir çox insanlar məskunlaşıblar. Bütün bu təcrübələr fikrimcə daha dərindən öyrənilməlidir.

Bu gün biz Azərbaycan nümunəsi barədə danışırıq. Amma mən bir qədər də Birləşmiş Krallıqdakı vəziyyət barədə danışmaq istəyirəm. Mən özüm Londonda pakistanlı mühacirin ailəsində doğulmuşam. Ailəmiz ora qaçqın statusunda gəlmişdi. Daha sonra ölkədə yeni bir deversifikasiya yarandı. Hazırda Birləşmiş Krallıq bu vəziyyətə artıq alışıb. Orada da multikulturalizm dəyərləri mövcud idi. Amma vaxt ötdükcə biz bu fərqlilikdən güclü bir dövlətin və daha açıq bir cəmiyyətin yaradılması üçün istifadə etdik. Nəticədə müxtəlif düşüncə, din və millət nümayəndələri birlikdə asayiş içində yaşamağa başladılar. Bu gün mənim doğma

şəhərimdə sinaqoqlar, kilsələr və məscidlər fəaliyyət göstərir. Bu, cəmiyyətimizi daha da zənginləşdirir, insanların bir-birini daha yaxşı anlamasına yardım edir.

Əlbəttə, multikulturalizmin olması cəmiyyətdə başqa çağırışların olmayacağı demək deyil. Təbii ki, çoxmədəniyyətli cəmiyyətlərdə insanlar arasında fikir ayrılıqları, anlaşılmazlıq təbiidir. Nümunə olaraq islamofobiya göstərilə bilər. Bu, xüsusilə "İslam dövlətinin" yaradılması fonunda baş verir. Amma buna baxmayaraq açıq dialoqun aparılmasına diqqət daha çox yönəldilməlidir. Çünki insanlar bir-birlərinə fiziki xətər yetirmədən, qarşılıqlı ehtiram və anlayışla yaşamalıdırlar. İnanıram ki, bu konfransda da bu məsələlər diqqətdə saxlanılacaq.

Bu tədbiri təşkil etdiklərinə görə ATƏT-in Bakı ofisinə, Azərbaycan hökumətinə və Qafqaz Müsəlmanları İdarəsinə təşəkkürümü bildirirəm. Hamınıza maraqlı və məhsuldar müzakirələr arzulayıram.

Respublika Ağsaqqallar Şurasının sədri, Milli Məclisin deputatı Fəttah Heydərov çıxış etdi:

Hörmətli Şeyxülislam həzrətləri!

Hörmətli sədarət, əziz qonaqlarımız!

Yaşadığımız belə bir məsuliyyətli dövrdə dünyanın müxtəlif ölkələrindən fərqli din xadimlərinin bu konfransın işində iştirak etməsi tədbirin əhəmiyyətinin göstəricisidir. Bu gün dünyada baş verən proseslər burada toplaşan insanların diqqət mərkəzindədir.

Müharibə həmişə adi insanlara ağır zərbələr vurub, onları fəlakətlə üz-üzə qoyub. Ən böyük zərbə isə cavanlara, gənclərə dəyir. Bu isə yaşlı nəsli, ağsaqqalları daim düşündürüb, onların qayğılarını artırıb. Belə bir aktual mövzuda beynəlxalq tədbirin təşkilinə görə, mən ATƏT-in

Bakı nümayəndəliyinə və Şeyxülislam Allahşükür Paşazadə həzrətlərinə xüsusi təşəkkürümü bildirirəm.

Burada çıxış edəcəyim mövzu barədə düşünərkən öz uşaqlığım yadıma düşdü. İkinci Dünya müharibəsi yeni başa çatmışdı. Bugünkü tarixdən düz 100 il əvvəl Birinci Dünya müharibəsi baş vermişdi. Nəhayət Sovet İttifaqının dağılması ərəfəsində İttifaqın heç bir respublikasında müşahidə olunmayan bir vəziyyət Azərbaycanda yaşandı. Vətənim və xalqım müharibə fəlakətlə üz-üzə qaldı, torpaqlarımızın 20 faizi işğal olundu. 1 milyon dinc sakin öz doğma yurd-yuvasından qovuldu. Üzərindən 20 il keçməsinə baxmayaraq həmin insanlar hələ də qaçqındırlar və öz doğma ocaqlarına qayıda bilmirlər.

İndi dünyanın ayrı-ayrı ölkələrində dini zəmində münaqişələrin baş qaldırdığını müşahidə edirik. Biz ağsaqqalları və din xadimlərini bu məsələ çox ciddi düşündürməlidir. Məgər insanlar yenidən müharibə şəraitində yaşamalı, dünyanı münaqişələr öz ağuşuna götürməlidir?! Nə qədər məsum insan qətlə yetirilir, nə qədər insan itki ilə üzləşir, nemətlərdən məhrum qalır, şəhər və kəndlərdə infrastruktur məhv edilir. Ona görə də belə bir konfransın çox vaxtında təşkil olunduğu qənaətindəyəm. Xüsusilə də burada ağıllı insanların, Allah qarşısında məsuliyyət hiss edən şəxslərin toplanması məndə həll yollarının tapılacağına ümidi artırır.

Bu gün dözümlülükdən çox danışılır. Vətənim torpağının 20 faizinin işğal altında olmasına baxmayaraq dözümlülük göstərir, müharibə istəmir. Üzvü olduğum ATƏT-in Parlament Assambleyasında da bu münaqişə dəfələrlə müzakirə olunub, ancaq təəssüf ki, yekun bir qərar qəbul etmək mümkün olmur. Niyə torpaqlarımız işğaldan azad edilmir, nə üçün qaçqın düşmüş insanlara öz evlərinə dönmək üçün şərait yaradılmır?

Beynəlxalq konfransın tribunasından daha bir məsələni qeyd etmək istəyirəm. Dünyada gedən proseslərdə siyasi və ictimai şəxslərin böyük təsiri var. Bizdə belə bir tolerantlıq modelinin bu gün də inkişaf etməsində Ulu Öndər Heydər Əliyevin böyük və əvəzsiz rolu olub.

Həmin siyasəti və uğurlu inkişaf prosesini ölkə Prezidenti, möhtərəm İlham Əliyev cənabları da davam etdirir.

Əziz konfrans iştirakçıları, qonaqlar!

Bizim regionlarımızla, şəhərlərimizlə yaxından tanış olun. Onların heç birində insanlara dini, irqi və ya milli mənsubiyyətinə görə fərq qoyulmadığını görəcəksiniz. Azərbaycan gözəl bir gül buketini xatırladır ki, burada hər rəngdə gülə rast gəlmək olur.

Bir daha sizə uğurlar arzulayır, minnətdarlığımı bildirirəm.

Söz **Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin sədri Mübariz Qurbanlıya** verildi:

Hörmətli Şeyxülislam həzrətləri!

Hörmətli sədarət!

Hörmətli qonaqlar!

Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin kollektivi adından sizi salamlayır, uğurlar arzulayıram. Düşünürəm ki, çox aktual və vacib məsələlər barədə iki gün boyunca faydalı müzakirələr gedəcək. "Dini tolerantlığın möhkəmləndirilməsi" adı altında keçirilən bu konfrans hesab edirəm ki, əhəmiyyətli bir iz qoyacaq. Eyni zamanda, Azərbaycanda mövcud olan dini tolerantlıq modelinin digər dövlətlərdə də tətbiqi üçün də müəyyən işlərin görülməsinə rəvac verəcək.

Dini tolerantlıq mövzusunun seçilməsi təsadüfü deyil. Tolerantlıq özündə müxtəlif sahələri əhatə edir, lakin tolerantlıq dedikdə ilk olaraq dini tolerantlıq gözümüzün önünə gəlir. Çünki qədim dövrdə, istər orta əsrlərdə ölkələrarası müharibələrdə din amili çox mühüm rola malik olub, din pərdəsi arxasında müharibələr aparılıb. Əslində bütün səmavi dinlər insanları tolerantlığa və sülhə çağırıb. Ancaq buna baxmayaraq bütün bu hallarda dindən sui-istifadə edilib. Ona görə də dini tolerantlığı təşviq etmək günümüzün ən mühüm çağırışlarından biridir.

Bu gün planetimizdə əhalinin sayı 7 milyardı ötüb. Hələ də dünyanın ayrı-ayrı yerlərində müharibə və münaqişələr davam etməkdədir. Bu gün burada, gözəl bir salonda tədbir keçirdiyimiz bir vaxtda dünyanın 30 ölkəsində müxtəlif zəmində savaş və toqquşmalar baş verməkdədir. Təsəvvür edin ki, XXI əsrin ilk onilliyi, təqribən 14 il ərzində baş vermiş münaqişələr nəticəsində planetimizdə 1 milyon 200 min insan həlak olub. İkinci Dünya müharibəsindən bəri planetimizdə 250-yə yaxın müharibə baş verib. Hazırkı münaqişələrdən yalnız 12-si dini zəmindədir. Bunların bəziləri dinlərarası, bəziləri isə dinlərdaxili münaqişələrdir. Ona görə də dini tolerantlığın təşviqi dedikdə, bunu yalnız dinlərarası deyil, dinlərdaxili tolerantlığa da yönəltmək lazımdır. Bu gün həmin tolerantlığın təşviqi üçün zəruri amillər var. Biz tolerantlığı möhkəmləndirmək üçün nə etməliyik? Konfrans bu suala cavab verməlidir. Buna görə də biz hər bir dinin daxilində baş qaldıran radikalizmə və ekstremizmə qarşı mübarizəmizi gücləndirməliyik. Belə məfhumlar yalnız İslamın adı ilə bağlı deyil. radikalizmi xristianlıqda, yəhudilikdə, hətta ən tolerant din kimi görünən buddizmdə də müşahidə edirik. Ona görə də həmin dinlərdə də belə tolerantlığı təşviq və təbliğ etmək lazımdır.

Bu gün özündə 57 ölkəni birləşdirən ATƏT-in daxilində münaqişələr qalmaqdadır. Dağlıq Qarabağ, Abxaziya, Osetiya, eyni zamanda Ukraynada baş verən hadisələr, İspaniyada basklar, Fransada, Belfastda baş verən hadisələr Avropa daxilindəki milli, etnik münaqişələrdir. Bunlar münaqişələrin yalnız İslam aləmində baş vermədiyinin göstəri-

cisidir. Bu cəmiyyətlər xristianlığı təmsil edirlər. Ona görə də dinlərdaxili tolerantlığın ən alternativ seçimlərdən biri olduğunu deyərdim.

Əgər cəmiyyətdə multikulturalizm varsa, demək tolerantlıq da var. Bunlar bir-birinə bağlı məsələlərdir. Dünyada elmi-texniki tərəqqi elə sürətlə inkişaf edir ki, planetimizin məcazi olaraq çox kiçildiyini deyə bilərik. Planetimizin bir guşəsində baş verən hadisə digər guşəsində anındaca məlum olur. Az zaman kəsiyində insanlar informasiya mübadiləsi apara bilirlər. Dünyanın bir tərəfindən digər tərəfindəki məntəqəni dağıtmaq üçün 2-3 dəqiqə zaman kifayət edir. Ona görə də kiçilən bu dünyamızda biz tolerantlığı daha geniş şəkildə təşviq etməliyik.

Bəziləri soyuq savaşdan sonra münaqişələrin aradan qalxacağını düşünürdülər. Lakin həyat göstərdi ki, soyuq və ideoloji müharibə aradan qalxsa da dünyadakı münaqişələr aradan qalxmadı.

Bu səbəbdən bu konfransın əhəmiyyətini biz yüksək qiymətləndiririk. Bu gün və sabah burada dəyərli müzakirələr aparılacaq, məruzələr dinləniləcək. Möhtərəm Prezidentimiz İlham Əliyevin konfransa ünvanlanan müraciətində Azərbaycandakı tolerantlığa böyük önəm verildi. Tolerantlıq Azərbaycanda yaşayan, azərbaycançılıq ideyasını qəbul edən vətəndaşlar üçün mənəvi bir öhdəlikdir. Başqa ölkələrdə ola bilər ki, bunlar qanunlarla tənzimlənir. Bizdə isə bu, qanun və Konstitusiyada tənzimlənsə də, bu, Azərbaycan xalqının qan yaddaşındadır, onun daxili tələbatıdır və bu tələbatı biz daim yerinə yetirməyə hazırıq. Bizim Ermənistan tərəfindən təcavüzə məruz qaldığımıza baxmayaraq Bakıda erməni kilsəsi qalmaqda davam edir. Azərbaycanda tolerantlığın ən bariz nümunəsi ondadır ki, Şeyxülislam həzrətlərinin sağında və solunda müxtəlif din və konfessiyaların nümayəndələri əyləşirlər. Azərbaycanda tolerantlığın bariz nümunələrindən biri də Qubadakı Qırmızı qəsəbədir ki, sinaqoqun ravinilə məscidin axundu bir yerdə məsləhətləşir, bir süfrə arxasında çay içirlər. Xaricdən gələn qonaqlar da bunu gördükdə Azərbaycanın nə qədər tolerant ölkə olduğunu bir daha əyani müşahidə edirlər.

Mən bir təkliflə çıxış etmək istəyirəm. İstərdim ki, ATƏT hər il "ən tolerant ölkə", "ən tolerant şəhər" müsabiqələri keçirsin, belə araşdırmalar aparsın. Əminəm ki, bu araşdırmalarda Azərbaycan daim birinci olacaq.

Diqqətinizə görə təşəkkür edirəm.

Sonra tədbir sessiyalarda davam etdi.

Qafqaz Müsəlmanları İdarəsinin sədr müavini, Bakı İslam Universitetinin rektoru Hacı Sabir Həsənlinin moderatorluğu ilə "Azərbaycanda dini tolerantlığın tarixi zəmini və ənənələri" mövzusu müzakirə edildi. Müzakirələrə **Milli Məclisin İnsan Hüquqları Komitəsinin sədri, professor Rəbiyyət Aslanova** çıxış etdi:

XXI yüzilin mədəni kosmosu: *yeni qlobal mədəni reallıq və çağırışlar formunda* formalaşır. Yaranmaqda olan qlobal mədəniyyət tipi çeşidli mədəniyyətlərin istər-istəməz reaksiya verməsini şərtləndirir, onların mahiyyətinə də, formasına da təsir edir. Sivilizasiyalararası inteqrasiyanın intensivliyi bir tərəfdən mədəni müxtəliflik amilinə yüksələn diqqəti, digər tərəfdən problemin həm də praktiki həlli mexanizmlərinin müəyyən edilməsini gündəmə gətirmişdir. Qloballaşmanın gerçəkliyi

bundan ibarətdir ki, ən müxtəlif mədəniyyətlər bir-biri ilə daha da "sıxlaşıb", üz-üzə durmuşdur. Böyük meqapolislərdə müxtəlif din və mədəniyyətlərin daşıyıcılarının nisbəti yarıbayarını təşkil edir. Məhz belə məqamda onların qarşılıqlı dinamikasını təhlil edərkən "kulturşok" adlandırılan mərhələni yaşamaq lazım gəlir. Hər bir cəmiyyətdə formalaşan birgəyaşayış prinsipinin əsası kimi tolerantlıq ənənəsinin dəyəri bu mərhələdə qarşıdurma və münaqişələri aradan qaldırmağın mexanizmi kimi çıxış edir. Çoxmilli, çoxdinli cəmiyyətlərdə sabitlik və ünsiyyət - bir-biri ilə son dərəcə sıx bağlı, həm də mürəkkəb münasibətlərdə olan fenomenlərdir və mədəniyyətlərin ahəngdar qarşılıqlı təsirinin təmin edilməsini nəzərdə tutur. Buna hər yerdə və hər zaman nail oluna bilmədiyi üçün mədəniyyətlərarası münasibətlərin siyasi-ideoloji modelləri və mexanizmləri geniş müzakirələr doğurmuşdur.

Müasir dövlətlərin əksəriyyəti mürəkkəb və çoxçalarlı-etnik, dini və irqi mürəkkəbliyə malik olub, mədəni müxtəlif cəmiyyətlər hesab edilirlər. Bu son əsrlərdə həmişə belə olub. Lakin dövlətlərin siyasi-ictimai quruluşlarından asılı olaraq ya etiraf edilib ya da yox. Məsələn, sovetlər dövründə "vahid sovet xalqı" anlayışı olub və başqa millətlər haqda danışmaq yasaq hesab edilib. Bütövlükdə isə demokratiyanın inkişafı ilə dövlətlərin çoxçalarlı olduğu həqiqət qəbul edildi.

Qlobal mədəni məkanda mədəni ünsiyyətin "plyuralist paradiqması" kimi məlum olan "tolerantlıq, multikultur, polikultur, transkultur" yanaşmalar formalaşmışdır. Bu günə qədər müxtəlif qarşılıqlı təsir strategiyalarının irəli sürülməsinə baxmayaraq inteqrasiya probleminin həlli mexanizmləri formalaşmamışdır. Ümumiləşdirmə aparılarsa, üç ssenarinin mövcudluğunu qeyd etmək olar. Bunlar qarşıdurma (toqquşma); dialoq və lokal mədəniyyətlərin "əriyib qarışması" istiqamətləridir. Qeyd edilən bütün mövqelər üçün ümumilikdə səciyyəvi olan xüsusiyyət - "mədəniyyətlərin bir-birinə qarışması" təhlükəsinin mövcudluğu, qloballaşma, miqrasiya və demoqrafik dinamika proseslərinin təsiri altında "mədəni azlıqların çoxluqlara çevrilməsindən duyulan təşviş və narahatlıq" hissidir. Bütün tərəflər mədəniyyətlərin "fərqliliklərinin" saxlanılması tərəfdarıdırlar.

Azərbaycan Respublikası müstəqilliyin əldə edilməsi ilə sivilizasiyaların toqquşması ideyasına qarşı özünün tarixən formalaşmış tolerantlıq modelini, dialoqun məkanı olmaq missiyasını irəli sürdü. Bu çətin, lakin şərəfli missiyanı üzərimizə götürməyi mümkün edən şərtlər sırasında tolerantlıq ön cərgədə durur.

Bu gün xalqımız dünyada özünütəsdiq mərhələsini keçən, daha sabit və sabahından əmin olan cəmiyyətdir və təbii ki, daha çox mənəvi inkişaf və seçim imkanlarına, həm də müstəqillik kimi əvəzsiz təcrübəyə malikdir.

Qloballaşan dünyada milli-mədəni kimliyə olan çağırışlar mövcuddur və onlar könüllü seçimi məsələsi deyil, bu çağırışlara konkret milli cavablar deməkdir. Bu gün milli dövlətlə "qlobal dünya dövləti" (mondializm) adlanan qeyri-bərabər güc üz-üzə durur. Çağırışların bəziləri isə bunlardır: Siyasi çağırışlar - milli dövlətin tədrici olaraq zəiflədilməsi, səlahiyyətlərinin fövqəlmilli strukturlara ötürülməsi; sosial mədəni çağırışlar - milli mədəniyyətlərin etnik komponentinin qabardılması, "ekzotik" planda təqdimatı; etnosiyasi çağırışlar - inkişaf gedişində təbii olan sosial gərginlik məqamlarının informasiya və immiqrasiya siyasəti ilə sivilizasion-mədəni müstəviyə keçirilməsi; mədəni çağırışlar - mədəni hegemoniya və kosmopolit dünyagörüşünün yayılması; geosiyasi çağırışlar- qlobalizm meyillərinə qarşı dura biləcək hər hansı səmərəli regional qurumların yaranmasını əngəlləmək.

Hər bir cəmiyyətin yaradıcı başlanğıcı - fəal, təşəbbüskar, dünyada gedən proseslərə həssas, eyni zamanda mədəni və tolerant şəxsiyyətdir. Rəqabətədavamlı dövlətin mövcudluğunu bu cür vətəndaşdan, onun aydın məqsədlərə, tolerant dünyagörüşündən başlanır.

Yeni yüzillikdə qloballaşma, inteqrasiya və beynəlxalq miqrasiya prosesləri çoxmilli, çoxkonfessiyalı bütün dövlətlər qarşısında multietnik əhalinin yüksək tolerantlıq səviyyəsində nail olmaqla milli konsolidasiyanın təmin edilməsi vəzifəsini irəli sürmüşdür.

Azərbaycan tarix boyu həm bölgədə, həm də qlobal miqyasda baş verən hadisələrin gedişatına təsir edə bilən ölkələr sırasında olmuşdur. Son iki əsrdə isə onun bu yöndə fəallığı dünyanın demək olar bütün qi-

tələrinə yayılmışdır. Bəşəriyyətin mədəni-mənəvi irsinə olan töhfələri ölkəmizi xüsusilə dünyada tanınan dövlətə çevirmişdir. Təbii ki, belə bir ölkədə tolerantlıq ənənələri də çox qədimdir.

Akademik Ramiz Mehdiyev yazır: *"Prezident İlham Əliyevin siyasi fəlsəfəsi bundan ibarətdir ki, bütün xalqlar, bütün dinlərin nümayəndələri bir-biri ilə sıx ünsiyyət saxlasınlar, problemləri açıq müzakirə etsinlər, öz fikirlərini sərbəst bildirsinlər. İndi Azərbaycan müxtəlif mədəniyyətlər və sivilizasiyalar arasında dialoqa dair bu cür sanballı tədbirlər keçirilməsi üçün ənənəvi məkana çevrilmişdir. Bunun həm coğrafi, həm tarixi, həm də mədəni əsasları vardır, çünki Azərbaycanda bütün xalqlar, bütün dinlərin nümayəndələri əsrlər boyu bir ailə kimi yaşamışlar. Azərbaycanda milli və dini dözümlülüyün, tolerantlığın yüksək səviyyədə olması faktdır və bu, Azərbaycan xalqının güc mənbəyidir. Hər bir cəmiyyətin gücü onun dini və milli müxtəlifliyindədir".*

Mənəvi dəyərlər güclü dövlətçiliyin əsas sütunudur. Yalnız davamlı mənəvi ənənələrə malik dövlət öz gələcəyini qurmağa, müasir dünyanın inkişaf və tərəqqi karvanına qoşulmağa qadirdir. Azərbaycan xalqının dünyada etiraf edilən zəngin milli-mənəvi irsinin himayədarı olan dövlətimiz bu irsin qorunması, inkişafı və tanıdılması yönündə örnək sayılacaq fəaliyyətini ortaya qoymuşdur.

Təsadüfi deyil ki, müasir cəmiyyətlərdə birgəyaşayış təcrübələrinin lokal və qlobal səviyyələrdə təşviq edilməsində Prezident İlham Əliyevin şəxsi təşəbbüskarlığı dünyanın diqqət mərkəzindədir. Müxtəlif mədəniyyətlər arasında əməkdaşlıq üçün qlobal platformanın təsis edilməsi və Azərbaycan xalqının tolerant mədəniyyətinin, tarixi ənənələrinin beynəlxalq aləmə tanıdılması məqsədi ilə Azərbaycan Respublikasında 2011-ci ildən başlayaraq hər iki ildən bir Ümumdünya Mədəniyyətlərarası Dialoq Forumlar təşkil edilir.

Tolerant düşüncə tərzi cəmiyyətin tarixi inkişafının məhsulu, müxtəlif mədəniyyət və lokal insan birliklərinin birgə yaşayışının nəticəsidir. Tolerantlığın əsasını müxtəlif fəlsəfi-tarixi, mədəni-mənəvi prinsiplər təşkil edir. Tolerantlığın fəlsəfi-əxlaqi kateqoriya kimi məz-

mununu aşkar etmək onun əhəmiyyətini müəyyənləşdirməyə kömək edir.

Əgər tolerantlığın mənəvi qiymətləndirilməsi xeyir və ya şər mövqeyindən aparılırsa, onun siyasi qiymətləndirilməsi artıq başqa prizmadan - müəyyən sosial qrupların maraqlarına uyğun olub-olmaması baxımından həyata keçirilir. Burada yalnız gündəlik güzəran səviyyəsində insanlar arasındakı münasibətlərdə dözümlülük və ya dözümsüzlükdən söhbət getmir. Həm də ictimai həyatın bütün sahələrində (iqtisadi, sosial, siyasi, mənəvi və s.) sosial müstəvilərdə: millətlərarası, mədəniyyətlərarası, sosial qruplar, bütün rütbələrdən olan dövlət məmurları və s. arasında dözümlü münasibətlər də əhatə olunur.

Müasir dövrdə tolerantlıq probleminin daha geniş araşdırılan aspektləri sırasında *tolerantlıq və intolerantlıq (dözümsüzlük), qeyri-tolerantlıq, antitolerantlıq,* tolerantlığın başqa dəyərlərlə (həqiqət, əxlaq, azadlıq, mənəvi seçim və s.) bağlılığı, onun növləri və tiplərinin öyrənilməsi və s. təfərrüatlı təhlilləri qeyd etmək olar.

Müxtəlif sosial, mədəni, iqtisadi, demoqrafik və s. göstəricilərin, xüsusilə də təhsil və tərbiyə sahəsinin tolerantlığın formalaşması, şəxsiyyətin sosiallaşması prosesində tolerantlığın formalaşmasına təsir edən amillər sosioloq və psixoloqlar tərəfindən geniş tədqiq olunur. Tolerantlığın elmi-nəzəri konsepsiya kimi formalaşdırılması və praktiki reallaşdırılması istiqamətində dünyanın, demək olar ki, bütün inkişaf etmiş ölkələrində mərkəzlər, institutlar təsis edilmişdir.

Tolerantlıq və multikulturalizm - mədəni müxtəliflik anlayışları çox yaxın mənalı, sıx bağlı təsir bağışlasa da, eyniyyət təşkil etmir. Əlbəttə, etnik-milli birgəyaşam və ünsiyyət ənənələri qısa müddətdə, birdən-birə formalaşmır. Tolerantlığın formalaşması mürəkkəb fenomen kimi hər yeni gələn nəsillə sıfırdan başlayır. Əsrlər boyu davam edən ənənəviləşən, qərarlaşan ünsiyyət formaları tədricən cəmiyyətdə stabil sosial normalar, əxlaqi və estetik meyarlar sistemi yaradır və düşüncə tərzinin özünə də təsir edir.

Tolerantlıq anlayışının ictimai-fəlsəfi fikir tarixində təhlilinin ən ümumi istiqamətlərini qısa xatırlamaq yerinə düşərdi. Fəlsəfi baxımdan

tolerantlıq dedikdə müxtəliflik və fərqlərin qəbul edilməsi, onlara hörmət və rəğbət nəzərdə tutulur.

Tolerantlıq həm də başqalarının hüquqlarını tanımaq, fərqli düşüncə tərzinə malik olduğunu anlamaq əsasında münaqişə və ziddiyyətlərin həlli imkanlarının axtarılmasını təmin edən əxlaqi imperativ, maksimaldır. Çox hallarda tolerantlıq deyəndə özgəsinin qüsurlarını güzəştə getmək, nəyə isə dözümlü olaraq barış yolunu tutmaq, başqa fikrin mövcudluğunu obyektiv fakt kimi qəbul etmək və s. başa duşulür.

Tolerantlıq həm psixoloji, həm sosioloji, həm də kulturoloji məna və məzmun kəsb edir, mütləq qarşılıqlı ünsiyyət və əlaqələrdə özünü büruzə verir. Digər tərəfdən hələlik bitkin tolerantlıq nəzəriyyəsinin formalaşmasından söhbət gedə bilməz. Nə Qərb elmində, nə də qeyri-qərb məkanında hələlik tolerantlığın mənəvi-əxlaqi dəyər kimi statusu və rolu aydın müəyyənləşdirilməmişdir.

Tolerantlıq cəmiyyətdə və mədəniyyətlər arasında dialoq və sülhün yaranması mexanizmidir. Tolerantlıq mexanizmlərinin formalaşması və reallaşması mürəkkəb bir proses olub, nəinki bütün XXI əsr boyu, hətta əsrlərlə davam edəcəkdir. Bu sahədə müxtəlif ölkələrin təcrübəsi, tolerantlıq ənənələri əvəzi olmayan dəyər kimi öyrənilməlidir. Bu baxımdan ölkəmizdə mövcud olan, azərbaycançılığın birləşdirdiyi tolerantlıq ənənəsi mükəmməl model axtarışları aspektində böyük əhəmiyyətə malikdir.

Bu gün Avropa ölkələrinin üzləşdiyi problemlər ölkəmiz üçün səciyyəvi deyil. Azərbaycan bir çox ölkələr kimi "immiqrant dövlət" deyil. Azərbaycanda etnoslar və konfessiyalararası tolerantlıq ənənəsi "miqrantlara olan ehtiyac" üzərində deyil, tarixən formalaşdığı üçün dərin köklərə malikdir və bütün xalqların tarixi yaddaşı kimi təmələ əsaslanır.

Bir neçə əsrlik yaşı olan "immiqrant" dövlətlərin böhran yaşayan tolerantlıq modellərinə, Azərbaycanın çoxəsrlik təcrübəsinin öyrənilməsi yeni nəfəs verə bilər.

Multikulturalizmin də təməl prinsiplərindən biri kimi-məhz tolerantlıq çıxış edir və bu zaman başqa mədəniyyətlərə biganəlik deyil,

onlara həssaslıq, onları olduğu kimi anlamaq formasında təzahür edir. Adətən, multikulturalizm tolerantlıq səviyyəsinin yüksəlməsinə olan töhfəsi ilə gərəkli hesab edilir.

Proseslərin təhlili nəyi göstərir? Multikulturalizm siyasətinin böhran yaşadığı ölkələr Şərqi Avropa və keçmiş SSRİ məkanı da daxil olmaqla başlıca olaraq avro-atlantik sivilizasiya dövlətləridir. Miqrasiya faktoru əsas amillərdən hesab edildiyi üçün prosesi yalnız siyasi deyil, həm də iqtisadi müqəddəm şərtlər yaratdığını qeyd etmək lazımdır.

Bu gün çoxsaylı ölkələrdə demokratiya müxtəliflik və vəhdət formuluna əsaslanır. Lakin günlərin bir günü buna qarşı çıxan bir ideya ortaya çıxır və bu formul şübhə altına alınır və deyilir ki, hamı eyni olmalıdır.

Avropanı ümumiyyətlə Avropa edən xalqların müxtəlifliyi olmuşdur. Bu olmadan təsəvvür belə etmək olmaz ki, Avropa əvvəllər necə olub və indi necədir. Multikulturalizm - müəyyən mənada bütün müasir cəmiyyətlərin çoxçalarlığını ifadə etmək üçün tətbiq edilən anlayışdır. Bu geriyə dönüşü olmayam labüd prosesdir. Qloballaşma və multikulturalizmin ən çox üz-üzə gəldiyi məqam: milli-mədəni identikliyin qorunub saxlanması məsələsidir. Tarixi-siyasi irs, etnik köklər, ənənə, yaddaş, dil, din və s. kollektiv yaddaşda milli-mədəni birliyin təcəssümü olan bu amillərdən insanın mədəni identikliyi formalaşır. Çoxşaxəli mənbələrdən olan təsirlər müasir insanın "multiidentiklik" şəraitində yaşayaraq "kimliyini" seçim etməsini çətinləşdirir və "identiklik vakumunu" formalaşdırır. Multi - "çoxçalarlı, çeşidli" deməkdir. Lakin bəzən onun "müxtəlifliklərin mexaniki cəmi" kimi anlamı üstünlük təşkil edir və bu yol verilməzdir. Belə halda mövcud ənənələrin yalnız muzey eksponatı kimi qorunması olsa da onların ümumi yeni mədəniyyət kosmosunun formalaşmasında canlı iştirakı, dialoqu və inkişafı mövcud olmur.

Yaşanılan dövr müxtəlif mədəniyyətlərə mənsub olan insanları ünsiyyət və identiklik seçimi qarşısında qoyur. Bu seçimə alternativ yoxdur. Babil qülləsi haqda rəvayəti xatırlayaq. Multukulturalizm unikal, çeşidli fərqliliklərə rəğbət və hörməti nəzərdə tutmaqla yanaşı, uni-

versallıq axtarışlarından da imtina etmir. Belə də demək olar ki, multukulturalizm nöqteyi-nəzərindən mədəniyyətlərin qarşılıqlı əlaqəsi subordinasiya vasitəsi ilə deyil, koordinasiya vasitəsi ilə baş tutur. Ən ümumi şəkildə multikuluralizm mədəni plyuralizmin dəyər kimi qəbul edilməsini və buna görə də, etnik, dini və mədəni azlıqlara dövlətin bərabər sosial status təmin etməsini nəzərdə tutan nöqteyi-nəzərdir.

Multikulturalizm ilkin mənada hər kəsin öz identikliiyinə malik olmaq haqqıdır. Bəziləri deyir ki, multikulturalizm fərqlilikləri mütləqləşdirir, digərlərinə görə, əksinə, multikulturalizm şoxşaxəli identikliyi nəzərdə tutur. Avropalıların "özgələrə" qarşı olan komplekslərinin aradan qaldırılmasına yönəlmiş mültikulturalizm İkinci Dünya müharibəsindən sonrakı onilliklərdə gündəmə gəlmişdir. Avropada bu siyasətin yarım əsrdən bir qədər çox yaşı olmasına baxmayaraq, onun nəticələri göz önündədir. Multikulturalizm ideyalarının və siyasətinin təbliğində tolerantlığın agressiv təbliği mütləq atribut kimi seçilir.

Multikulturalizmin iflası ideyası nədən qaynaqlanır? – sualına iki cavab var: Miqrant probleminin həlli və islam aləmi ilə münasibətlərin tənzimlənməsi problemi; Qərbdə və Avropada baş qaldıran bir tərəfdən qiyamçı və ekstremist meyllərin, digər tərəfdən isə, radikal millətçiliyin və ksenofobiyanın baş qaldırması. Mədəni kimliklərin metamorfozaya uğramasını başlıca olaraq üçüncü ölkələrdən emiqrasiya faktoru şərtləndirir.

Azərbaycanda mədəniyyətlərarası münasibət modelinin özəlliyindən və örnək xüsusiyyətlərindən danışarkən üç əsas arqument əsas kimi diqqəti cəlb edir: Azərbaycanda polietnik və polikonfessional cəmiyyətin tarixən formalaşmış və əsrlərin sınağından çıxmış obyektiv təcrübəsi mövcuddur. Azərbaycanda heç vaxt etnik-dini zəmində qarşıdurma olmamışdır. Müstəqillik dövründə ölkəmizdə tolerantlıq və dialoq ənənələrinin keyfiyyət mərhələsinə yüksəlməsi, gerçək uğurlar göz önündədir. Azərbaycanda mədəniyyətlər arası münasibətlərdə hər bir mədəni birliyin obyektiv təbii haqqı və özünü reallaşdırma ehtiyaclarına dövlət qayğısı siyasəti mövcuddur. Azərbaycançılıq isə bu mövqenin cilalanmış çıxış nöqtəsini təşkil edir.

Azərbaycan bir çox ölkələr kimi "immiqrant dövlət" deyil. Azərbaycanda etnoslar və konfessiyalar arası dialoq "miqrantlara olan ehtiyac" üzərində deyil, tarixən formalaşdığı üçün dərin köklərə malikdir və bütün xalqların tarixi yaddaşı kimi təmələ əsaslanır.

Müxtəliflik və vəhdətin həqiqi fəlsəfəsi dialoq və tolerantlıq, azərbaycançılıq fəlsəfəsidir. Belə dinamik modeldə mədəniyyətlərin mozaikasında hər bir element "donmuş eksponat" vəziyyətində deyil, canlı "çələng" kimi dialoqdadır, inkişaf və sintezdədir.

Multikulturalizm yalnız ideologiya və siyasət müstəvisində qəbul edilərsə mükəmməl ola bilməz. Onun təkmil model olması üçün tarixən formalaşan, neçə-neçə xalqların yaddaşında həkk olunan *mədəni birgəyaşayış modelinin* artıq "genetik" səviyyədə oturması, ünsiyyət və tolerantlıq mədəniyyətinin ənənəyə çevrilməsi lazımdır. Azərbaycan modelində bu var.

Məhz bu anlamda Azərbaycanın tolerantlıq modeli, azərbaycançılıq multikulturalizmdən, şübhəsiz ki, daha üstündür. Multikulturalizm Azərbaycan kimi Şərqin və Qərbin qovşağında yerləşən ölkələrin çoxəsrlik təcrübəsindən bəhrələnə bilər.

Avropa liderləri multikulturalizmin hazırkı formada böhran yaşadığını, şəxsiyyət azadlığına zərərli olduğunu, onun: "dözümsüzlüyə dözümlülük" kimi ağır nəticələrə gətirib çıxardığını hesab edirlər. Konkret ölkənin siyasi lideri belə bir bəyanat vermişdir: "buraya gələnlər xalqın bir hissəsi olmalıdır, əgər bunu istəmirsə, o zaman burada ona yer yoxdur".

Xatırlatmaq istərdik ki, ölkəmizin işğala məruz qalmasına və 1 milyon insanın didərgin həyatı yaşamasına bütün bunlara rəğmən Azərbaycan dövlətinin rəsmi mövqeyi heç bir zaman belə kəskin səslənməmiş, "Azərbaycan xalqının bir hissəsi olmaq istəməyənlərə Azərbaycanda yer yoxdur" deməmişik. Biz bu gün də onlara ən yüksək muxtariyyət verilməsinin tərəfdarıyıq. Budur millətlərarası inteqrasiyanın, tolerantlığın və dialoqun Azərbaycan modeli. Azərbaycançılığın mahiyyəti bundan ibarətdir və inteqrasiya modellərinin böhran yaşadığı dünyada bu modelin alternativi yoxdur.

Çoxçalarlı cəmiyyətlərdə etnik-milli münasibətlərin yollarını arayan Avropada bu gün intensiv müzakirə edilən tolerantlıq məsələləri Azərbaycanda dövlətçilik tarixi və ənənələrimiz tərəfindən həll edilib desək, yanılmarıq. Əgər dünya yeni modellər axtarırsa, Azərbaycanda onlar artıq çoxdan mövcuddur.

Bu gün Şərqdə bəzi dövlətlər dini və mənəvi identiklik böhranı yaşayırlar. Müxtəlif qlobal güclərin də marağı olan qeyri-sabitlik vəziyyəti bu cəmiyyətlərdə vətəndaş konsensusuna nail olunmasına mane olur. Azərbaycan ötən əsrin 90-cı illərində bu problemlə üzləşmişdir. Bu vəziyyətin aradan qaldırılması üçün, qeyd etdiyimiz kimi, azərbaycançılıq ideyası misilsiz rol oynadı. Demokratik, dünyəvi dövlət quruculuğu insanların bir identiklik formasını inkar edərək digərini qəbul etdiyi cəmiyyət demək deyil. Bu, mənəvi və hüquqi sanksiyaların ahəngini təmin edən cəmiyyət deməkdir. İctimai şüurda dünyəvi və dini ideallarin sintezi Azərbaycanda özünəməxsus milli mənəvi identikliyi təmin etməklə, dövlətin müəyyən etdiyi modernləşmə kursunun hədəflərindən biri, cəmiyyətdə inkişaf və sabitliyin qarantıdır.

Dövlət səviyyəsində dözümlülük ədalətli və qərəzsiz qanunvericilik, qanunçuluğa, məhkəmə-prosessual və inzibati normalara əməl edilməsi deməkdir. Tolerantlıq hər bir insana heç bir diskriminasiya olmadan iqtisadi və sosial inkişaf imkanı yaradılmasını tələb edir. Bu gün Azərbaycan Yer kürəsindəki ən demokratik dövlətlərə belə nümunə ola biləcək bəşəri bir tolerantlıq məkanıdır. O, ənənəvi dini icmaların konstruktiv fəaliyyətindən və qarşılıqlı ünsiyyətindən yaranmış dünyəvi hakimiyyət və dövlət-din münasibətlərinin nadir modelinin yarandığı ölkədir. Müqəddəs İslami dəyərlərdən bəhrələnib, qarşılıqlı hörmət, faydalı ünsiyyət və sarsılmaz əməkdaşlığa söykənən tolerantlıq Azərbaycanda çox qədim tarixi köklərə və zəngin ənənələrə malikdir.

Müstəqillik əldə edən respublikamızda ardıcıl davam edən inkişaf prosesləri birmənalı olaraq, həm də mənəviyyat və mədəniyyət sahəsini də əhatə etmişdir.

Azərbaycanda dini etiqad azadlığının təmin edilməsi, din-dövlət münasibətlərinin tənzimlənməsini vacib hesab edən Ümummilli Lider

Heydər Əliyevin Fərmanı ilə 2001-ci ildə Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsi yaradıldı.

Son illərdə isə Azərbaycan yalnız iqtisadi tərəqqi göstəriciləri ilə deyil, həm də multietnik cəmiyyət və milli dövlət münasibətlərinin necə tənzimlənməli olduğunu bu illərdə dünyaya nümayiş etdirmişdir. Bu inkişaf mövcud sabitlik, vətəndaş sülhü və mədəni özünüifadə imkanlarının genişlənməsində təzahür edir.

Bu gün biz klassik demokratiya ölkəsi və örnəyi olan qabaqcıl dövlətlərdə etnik, dini və irqi münaqişələrin baş verməsini, bu cəmiyyətlərdə parçalanma olduğunun etiraflarını eşidirik. (Ferqyuson hadisələri və Obamanın etirafı.) Etnik, irqi və dini zəmində ekstremizm və radikalizmin güclənməsi halları təəssüf ki, bu gün Avropada da baş verir və geniş yayılmaqdadır.

Nə qədər qürurverici məqamdır ki, Azərbaycan rəhbərliyi, siyasi liderimiz İlham Əliyev dünya siyasilərinin artıq "vaxtı keçmiş, yanlış" adlandırdıqları "multikulturalizm"in sözün əsil mənasında himayədarına çevrilmiş, onun alternativi olmadığını bəyan etmişdir.

Qafqaz Müsəlmanları İdarəsi, onun sədri, bütün Qafqazın Şeyxi Allahşükür Paşazadənin həyata keçirdiyi fəaliyyəti də prezidentimizin bu bəyanatına ən böyük dəstəkdir. Bilavasitə Şeyxin təşəbbüsü ilə təşkil edilən qlobal sammitlər, forum və konfranslar Azərbaycanın dövlət siyasəti olan tolerantlığa böyük töhfələr verir.

Azərbaycan XXI əsrə özünün etnik zənginliyi ilə daxil olaraq polietnik dövlət olduğunu, istər çoxsaylı, istərsə də azsaylı bütün etnoslara eyni dövlət qayğısı ilə yanaşdığını beynəlxalq aləmə sübut edir. Azərbaycan reallığında etnik varlıqlar özlərinə məxsus adət-ənənələrin, din və dillərin, etnik psixologiyanın, maddi və mənəvi mədəniyyətlərin lokal səciyyəvi xüsusiyyətlərini qorumaqla yanaşı, Azərbaycan dilinə, adət-ənənələrinə, mənəvi dəyərlərinə yiyələnmişlər. Bu etnik qruplar nə qədər etnikdirlərsə, o qədər də azərbaycanlıdırlar.

Xalqımız coğrafi və geosiyasi baxımdan həmişə bütün dünyaya açıq olmuş, ən müxtəlif mədəniyyətlər arasında sintez-qovşaq missiyasını daşımışdır. Şərq mədəniyyətini dünya və Avropa mədəniyyətinə və

əksinə, keçid alması üçün Azərbaycan körpü rolunu oynamışdır. Çoxmillətli, çoxdinli, coxdilli Azərbaycan üçün bu ideologiyanı tarixi reallığımızın özü irəli sürmüşdür. Həqiqətən ən müxtəlif milli-etnik qrupların nümayəndələrinin yaşadığı Azərbaycan unikal tolerantlıq məkanıdır.

Azərbaycan öz tolerantlıq təcrübəsi ilə bölüşməyə hazırdır. Çünki bu təcrübə hazırda dünyanı düşündürən aşağıdakı suallara cavab verməyə imkan verir:

Ölkənin mədəni müxtəlifliyini onun inkişafına əngəl olmasına deyil, sərvətinə çevirmək necə mümkün olur? Mövcud birgəyaşayışın hansı məlum modelləri mövcuddur? Multikulturalizm modeli yalnız sırf Qərb hadisəsidirmi? Şərq-İslam ölkələrində hansı birgəyaşayış modellərinin müqayisəli təhlili nə göstərir və onların qarşılıqlı bəhrələnməsini necə mümkün etmək olar? Multikulturalizmin böhranı və "panikasının" təməlində nə durur?

Bu gün ölkəmizdə çoxsaylı millətlərin nümayəndələri yaşayır və onların sosial-mədəni problemlərinin həlli həmişə dövlətin diqqət mərkəzindədir. Azərbaycan tarixinin bütün səhifələrində bu ərazidə yaşayan insanların qarşılıqlı hörmət, dostluq əlaqələrini əks etdirən nə qədər çox faktlar varsa, bunun əksini sübut edən sənədlər yox səviyyəsindədir. Müxtəlifliyin vəhdətindən yaranan bu tarixi birliyin əsl dəyəri açıqlanmalıdır. Bu, azərbaycançılığa dayaqlanan multikulturalizm və tolerantlıq fenomendir.

Sonra söz **millət vəkili Çingiz Qənizadəyə** verildi:

Bu gün Azərbaycandakı tolerantlıq modeli dünyaya çox gözəl nümunədir və bu gün ölkəmizin tolerantlıq təcrübəsi digər dövlətlərə nümunə göstərilirsə, öyrənilməsinin vacibliyi qeyd olunursa, deməli, Azərbaycan dövləti bu sahədə uğurlu siyasət yeridib.

Avropa ilə Asiya arasında əməkdaşlıq körpüsü olan və uğurlu siyasəti ilə daim bu körpünün möhkəmləndirilməsinə çalışan Azərbaycanda əsrlər boyu müxtəlif dinlərin, millətlərin nümayəndələri bir ailə kimi yaşayırlar. İnsanın sərbəst yaşayıb işləməsi üçün bütün azadlıqlarının mövcud olduğu ölkəmizdə bu proses uğurla davam etdirilir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyanın 48-ci "Vicdan azadlığı" maddəsində də qeyd olunur ki, heç kəs öz dini etiqadını və əqidəsini

ifadə etməyə (nümayiş etdirməyə), dini mərasimləri yerinə yetirməyə və ya dini mərasimlərdə iştirak etməyə məcbur edilə bilməz.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 25-ci maddəsinin III bəndinə görə isə "Dövlət irqindən, milliyyətindən, dinindən, dilindən, cinsindən, mənşəyindən, əmlak vəziyyətindən, qulluq mövqeyindən, əqidəsindən, siyasi partiyalara, həmkarlar ittifaqlarına və digər ictimai birliklərə mənsubiyyətindən asılı olmayaraq hər kəsin hüquq və azadlıqlarının bərabərliyinə təminat verir. İnsan və vətəndaş hüquqlarını və azadlıqlarını irqi, milli, dini, cinsi, mənşəyi, əqidə, siyasi və sosial mənsubiyyətə görə məhdudlaşdırmaq qadağandır".

Konstitusiyada qeyd olunduğu kimi, milli və ya dini azlığın nümayəndəsi olmasından asılı olmayaraq, Azərbaycan vətəndaşı olan hər bir kəs ölkəmizdə eyni hüquqlara malikdir. Bu baxımdan ölkəmizdə heç bir millətin, milli və ya dini azlığın nümayəndəsinə onların dini mənsubiyyətlərinə görə başqalarından üstün olmaq kimi ideyaları aşılamaq yolverilməzdir və bu qanunda öz əksini tapır.

Ölkəmizdə tolerantlığın bariz nümunəsi kimi bir məsələni xüsusi qeyd etmək istəyirəm. Bakıdakı məscidlərlə yanaşı, kilsələr, sinaqoqlar fəaliyyət göstərir, dövlət onları təmir və bərpa etdirir. Hətta erməni-qriqorian kilsəsi də qorunub saxlanılır. Ancaq çox təəssüflər olsun ki, Azərbaycanın ermənilər tərəfindən işğal olunmuş ərazilərində, eləcə də, azərbaycanlıların 1988-ci ilə qədər yaşadığı tarixi torpaqlarında - indiki Ermənistan adlanan dövlətdə bir dənə olsun belə, məscidə rast gəlmək mümkün deyil. Onlar hamısı məhv olunub, yerlə-yeksan edilib. Qeyd etdiyim kimi, Bakının mərkəzində erməni-qriqorian kilsəsi qorunub saxlanıb. Bu, Azərbaycan xalqının böyük dözümlülüyünün, tolerantlığının göstəricisidir. Ermənilərdən fərqli olaraq vandalizm bizim üçün yolverilməz və qəbuledilməz bir haldır.

Təəssüfedici haldır ki, bu gün Azərbaycanın sürətli inkişafı, ölkədəki sabitlik, vətəndaş həmrəyliyi, dini və milli tolerantlıq mühiti bəzi daxili qrupların və xarici qüvvələrin, müəyyən əcnəbi dairələrin maraqlarına cavab vermir. Son zamanlar ölkəmizin hüdudlarından kənarda yaradılan və sistemli şəkildə istiqamətləndirilən müxtəlif missioner təşkilatlar və dini təriqətlər Azərbaycana da ayaq açıb və onlar respublika ərazisində şəbəkələşməyə cəhd göstərirlər. Vətəndaşların müxtəlif yollarla şirnikləndirilməsi, ələ alınması və müxtəlif şəbəkələrdə yerləşdirilməsi, cəmiyyətdə radikal dini ideyaların aşılanması, insanların təfəkkürünün, dünyagörüşünün süni yollarla dəyişdirilməsi, ayrı-ayrı qanunsuz icmaların yaradılması, fəaliyyətinin istiqamətləndirilməsi, mövcud ictimai-siyasi sabitliyin pozulması və s. kimi hallar dini radikal təşkilatların ümumi xarakteristikasını təşkil edir. Həmin radikal dini qruplar məhz gəncləri məqsədli fəaliyyətlərinin əsas oyunçularına çevirməyə cəhd göstərirlər.

Qeyd etdiyim kimi, ölkəmizdə dini etiqad azadlığı mövcuddur, lakin hansısa dinin təbliği zamanı insanların təfəkkürünün dəyişdirilməsi istiqamətində göstərilən cəhdlər yolverilməzdir. Azərbaycanda bütün dini azadlıqlara diqqət göstərilir, dövlətimiz hər zaman tolerantlığın və bütün dini cərəyanların arasında mövcud olan mədəni münasibətlərin müdafiəsinin keşiyindədir.

Din bizim mənəvi sərvətimizdir və biz onu qorumağa borcluyuq. Dini fəaliyyət sahəsində dövlət siyasətinin həyata keçirilməsi vacib məsələlərdən biridir. Belə ki, Azərbaycan Respublikasında dini fəaliyyət sahəsində dövlət siyasətinin həyata keçirilməsini, dini qurumlarla bağlı qanunvericiliyin müddəalarına riayət olunmasını, müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarının dini qurumlarla bağlı fəaliyyətinin əlaqələndirilməsini təmin edən mərkəzi icra hakimiyyəti orqanın yaradılmasına ehtiyac var idi. Bu baxımdan Azərbaycan Respublikası Prezidenti Heydər Əliyev 21 iyun 2001-ci il tarixli 512 saylı fərmanı ilə Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin yaranmasını təsdiq etdi.

12 il bundan öncə yaradılan Azərbaycan Respublikası Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsi ölkədəki dini icmalar arasında gərginliyin mövcud olmaması, dini ayrı-seçkilik meyllərinin milli münasibət-

lər səviyyəsinin yüksəlməsinə yol verilməməsi, dini mərasim adı altında müxtəlif antidövlət meylli şəxs və qrupların qarşıdurma yaratmaq cəhdlərinin qarşısının alınması, ictimai təhlükəsizlik və sosial sabitliyin qorunması, din-dövlət münasibətlərinin normal səviyyədə tənzimlənməsi üçün mövcud dini duruma lazımi nəzarəti təşkil edir və bu yolda hər cür neqativ halların qarşısının alınması işində müvafiq beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlıq edir.

Son illərdə dinlərarası, mədəniyyətlərarası, sivilizasiyalararası dialoqla bağlı Azərbaycanda keçirilən beynəlxalq tədbirlərin miqyası və bu məqsədlə respublikamıza gələn tanınmış ictimai xadimlər, dini rəhbərlər və görkəmli alimlərin fikirləri Azərbaycanda dini tolerantlıq mədəniyyətinin yüksək olduğunu bir daha sübut edir. Tarixi araşdırmalar göstərir ki, Azərbaycan ərazisində yaşayan çoxsaylı etnik və dini qruplar arasında həmişə yüksək tolerantlıq mühiti hökm sürmüş, heç vaxt milli və dini zəmində qarşıdurma olmamışdır. Azərbaycan ərazisində yaşayan xalqlar arasında tolerant münasibətlərin formalaşmasında onların tale ümumiliyi amili də mühüm rol oynamışdır. Belə ki, tarix boyu Azərbaycanda yaşayan xalqlar dəfələrlə böyük dövlətlərdən asılı vəziyyətə düşmüş və yaranmış vəziyyət milli-dini fərqlərinə baxmayaraq onları bir-birinə yaxınlaşmağa vadar etmişdir. Lakin Azərbaycanda milli-dini tolerantlığa təhlükə yaradan erməni şovinistləri olmuşdur.

Qeyd edək ki, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi dini zəmində baş verməsə də, erməni-qriqoryan kilsəsi azərbaycanlılara qarşı tarixən düşmənçilik toxumu səpən dini-ideoloji mərkəz rolu oynamış və indi də bunu davam etdirməkdədir. Azərbaycana gələn dünya dini liderləri, xüsusilə də qeyri-islam dini liderləri birmənalı şəkildə təsdiq edirlər ki, Azərbaycan cəmiyyəti digər müsəlman ölkələri ilə müqayisədə daha tolerant və dünyəvi bir ölkədir.

Hazırda Azərbaycanda formalaşmış dini tolerantlıq mühitinin qorunub saxlanması və onun daha da möhkəmləndirilməsində Prezident İlham Əliyevin rolu danılmazdır. Məhz İlham Əliyevin dini tolerantlığın möhkəmləndirilməsi sahəsində həyata keçirdiyi tədbirlər nəticəsində respublikamızda rəsmi olaraq 525 islam, 34 qeyri-islam təmayüllü dini icma, eyni zamanda 11 kilsə, 6 sinaqoq fəaliyyət göstərir. Hazırda ölkəmizdə 1802 məscid, 550-yə yaxın pir və ziyarətgah bərpa və təmir edilərək dindarların ixtiyarına verilmişdir.

Qeyd etdiyim bütün bu faktlar isə təbii ki, Azərbaycanın digər ölkələrə nümunə olacaq qədər tolerant və dünyəvi bir ölkə olduğunu bir daha təsdiqləyir.

Daha sonra **Arxiyepiskop Marek Solçinski** öz fikir və mülahizələrini konfrans iştirakçıları qarşısında bölüşdü:

Konfransı təşkil edən rəsmi qurumların hörmətli rəhbərləri!
Xanımlar və cənablar!

Çıxışıma başlamazdan öncə, dini tolerantlığın təşviq edilməsi fəaliyyətinə yaxından qoşulan bütün dini liderləri dialoqu təşviq etməyə səsləyən, zorakılığa haqq qazandırmaq üçün dindən istənilən şəkildə istifadəni pisləməyə çağıran Müqəddəs Ata Papa Francisin bütün ən xoş arzularını sizə çatdırmaqdan böyük şərəf duyduğumu bildirmək istəyirəm.

ATƏT-in Bakı Layihə Əlaqələndiricisi, səfir Aleksey Şahtaxtinskiyə və dini tolerantlığın təşviq edilməsinə dair bu beynəlxalq konfransın təşkil edilməsinə töhfə verən bütün şəxslərə, xüsusilə də, çox hörmətli Şeyxülislam Allahşükür Paşazadəyə təşəkkür edirəm.

Konfransda müzakirə edilən məsələlərə Müqəddəs Taxt-Tacın Azərbaycandakı Apostol Nunsisi kimi öz mövqeyim var. Azərbaycandakı dini tolerantlıq mühiti, bu ölkədə yaşayan katoliklərin durumu barədə geniş danışmaq olar. Bu beynəlxalq konfransa dəvətim və çıxışıma şəraityaradılmasının özü Azərbaycanda rəsmi orqanlarla katolik icması arasında əlaqələrin yüksək olmasından xəbər verir.

Azərbaycan, digər İslam ölkələrindən fərqlənir. Çünki bu ölkə həm də dünyəvi dövlət kimi dünyaya inteqrasiya olunmaq xəttini tutub. Azərbaycanın təkcə Cənubi Qafqazda deyil, bütün dünyada özünəməxsus yeri var. Azərbaycanı fərqləndirən digər cəhətlərdən danışarkən bir məsələni də qeyd etmək yerinə düşər. Bu ölkədə şiə məzhəbindən olanlar əhalinin əksəriyyətini təşkil edir. Buna baxmayaraq, İslamın digər məzhəbindən olan insanların da haqları və hüquqları tanınır, hörmət olunur. O cümlədən, digər səmavi dinlərin ardıcılları üçün bərabər imkanlar yaradılır. Azərbaycan Konstitusiyası da dinin dövlətdən ayrı olduğu qeyd edilir. Əsas Qanun olan bu sənəd Azərbaycanın hər bir vətəndaşının dini azadlıqlarını qoruyur, dinindən asılı olmayaraq hər kəsə bərabər imkanlar tanıyır. Bugünkü Azərbaycan tolerant ölkədir, burada müxtəlif dini icmalar dinc və sakit şəraitdə yaşayır.

Elə ona görə də Azərbaycanda katolik kilsəsinin mövcudluğu heç kimdə təəccüb doğurmur. Bu gün Azərbaycan Müqəddəs Taxt-Tac ilə yüksək səviyyəli əlaqələrə malikdir. Müqəddəs Taxt-Tac və Azərbaycan Respublikası arasındakı diplomatik əlaqələr 1992-ci ilin may ayında qurulub. Yerli Katolik icması, həm Müqəddəs Taxt-Tacın, həm də beynəlxalq qanunların tələblərinə uyğun olaraq qarşılıqlı hörmət, ehtiram, dostluq və ümumi maraqlar üzərində fəaliyyət göstərir.

Onu da deyim ki, Azərbaycandakı Katolik icması çox da böyük deyil. Hələ sovet dövründə burada icma fəaliyyət göstərib, lakin ötən əsrin 30-cu illərində Stalin repressiyası katolik icmasından da yan keçməyib. Bakıdakı neo-Qotik Katolik Kilsəsinin dağıdılıb. Azərbaycan müstəqillik əldə etdikdən sonra icmamız yenidən fəaliyyətə başlaya bilib.

Roma Papası II İohan Pavel 2002-ci ildə Azərbaycana yaddaqalan səfər edib. Katoliklərin, xristianların və müsəlmanların birgə iştirakı ilə təntənəli liturgiya keçirib. Həmin tarixi səfər zamanı mərhum Prezident Heydər Əliyevin xeyir-duası ilə Bakıda katolik kilsəsinin inşası üçün ərazi ayrılıb. Bu gün həmin ərazidə tikilən kilsədə Azərbaycandakı katoliklər dini ayinlərini, mərasimlərini rahat şəkildə keçirir, bir-biri ilə görüşür və ünsiyyət qururlar.

Bu il katolik kilsəsinin müqəddəs elan etdiyi Papa II İohan Pavelin həmin unudulmaz səfərini təsadüfən xatırlamadım. Bu səfər, Azərbaycandakı katoliklərin birləşməsində irəliləyiş və böyük dönüş nöqtəsi oldu. O zaman səhhəti ilə bağlı böyük problemlər yaşayan Papanın və katoliklərin çox az sayda yaşadığı ölkəyə səfəri, onlarla görüşməsi həqiqətən də möhtəşəm addım idi.

Bayaq xatırlatdığım kimi, Azərbaycanla Müqəddəs Taxt –Tac arasında diplomatik əlaqələrin 22 illik tarixi var. 2011-ci ildə isə bu münasibətlərdə xüsusi bir səhifə açıldı. Məhz həmin il Azərbaycanda katolik kilsəsinin hüquqi statusuna dair Müqəddəs Taxt-Tacla Azərbaycan Respublikası arasındakı Beynəlxalq Saziş qüvvəyə mindi. Bu saziş digər məsələlər ilə yanaşı, katolik dininə etiqad etmək azadlığını, eləcə də, katolik kilsəsinin kilsə qanunvericiliyinə əsasən fəaliyyətini təşkil etmək və öz missiyasını yerinə yetirmək hüququ verir. Bundan əlavə, Azərbaycan Respublikası Katolik Kilsəsinin və onun bütün qurumlarının hüquqi statusunu tanıyır, qeydə alır, yerli katolik icması və Müqəddəs Taxt-Tac arasındakı sərbəst əlaqəni təmin edir. Eləcə Müqəddəs Taxt-Tacın sərbəst şəkildə Azərbaycanda katolik icmasının rəhbərini seçmək hüququna hörmətlə yanaşır. Nəhayət, bu Saziş, dini personala yaşayış və iş icazəsinin verilməsi məsələlərini tənzimləyir. Şübhəsiz ki, bu beynəlxalq səviyyəli sənəd, Müqəddəs Taxt-Tacla Azərbaycan arasında mövcud olan səmimi əlaqələri daha da möhkəmləndirir və möhkəmləndirəcək.

Müqəddəs Taxt-Tac və Azərbaycan arasındakı əlaqələrin yüksək səviyyədə olmasına sübut kimi Vatikanın ali nümayəndələrinin Bakıya və digər regionlara çoxsaylı səfərlərini xatırlatmaq olar. Bu səfərlərin

bəzilərini qeyd etmək yerinə düşər. 2008-ci ildə Müqəddəs Taxt-Tacın o dövrkü Dövlət Katibi, Kardinal Tarcisio Bertonenin rəsmi səfəri yadda qalan oldu. Səfər zamanı o, yeni katolik kilsəsinin təntənəli açılışını həyata keçirib. Mərasimdə Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev və onun xanımı, Mehriban Əliyeva, hörmətli Şeyxülislam həzrətləri, digər dinlərin rəhbərləri iştirak ediblər.

Sonrakı illərdə Kardinal Jan Luis Touran, Giovanni Lajolo və digər rəsmilər Bakıya səfər edib, görüşlər keçiriblər. Bu sırada , Papa II İohan Pavelin Azərbaycana səfərinin 10 illiyi münasibətilə keçirilən tədbirdə iştirak etmək üçün Bakıya gələn Kardinal Fernando Filoninin səfərini qeyd etmək olar.

Müqəddəs Taxt-Tacın digər ali nümayəndələrinin səfərləri, hörmətli Şeyxülislam Allahşükür Paşazadənin dinlərarası dialoqun təşviqinə dair təqdirəlayiq səyləri qarşılıqlı əlaqələri daha da gücləndirib. Şeyxülislam həzrətləri tez-tez müxtəlif tədbirlər, konfranslar təşkil edərək fəqli etiqadlara mənsub dini xadimləri bir araya gətirir. 2010-cu ildə Bakıda keçirilən Dünya Dini Liderlərin Sammitini buna misal göstərmək olar. Sevindirici haldır ki, Vatikanı həmin Sammitdə Dinlərarası Dialoq üzrə Pantifik Şurasının rəhbəri, Kardinal Jan Lui Touran təmsil edib.

Sonda bir daha qeyd edim ki, Müqəddəs Taxt-Tacla Azərbaycan Respublikası arasındakı sıx əlaqələrə dair ən son nümunə mədəni əməkdaşlıqdır. Bu sahədə qarşılıqlı təcrübə mübadiləsi aparılır, Mədəniyyət üzrə Pantifik Şurasının rəhbəri, Kardinal Canfranco Ravazi iki dəfə Azərbaycana səfər edib. Ölkənin birinci xanımı, Mehriban xanım Əliyeva ilə və Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin rəhbərliyi ilə görüşlər keçirib. Mehriban xanımın rəhbərlik etdiyi Heydər Əliyev Fondu qarşılıqlı əlaqələrə öz töhfəsini verir, müxtəlif layihələr həyata keçirir.

2012-ci ilin payızında Vatikan və Roma auditoriyası üçün nümayiş etdirilən sərgi məhz bu əməkdaşlığın nəticəsində hazırlanıb. Bu mədəni təqdimat Müqəddəs Peter meydanında Braccio di Carlo Magnoda keçirilib.

Həmin sərgidə xristianlıqla bağlı eksponatların da nümayiş etdirilməsi heç də təsadüfi olmayıb, çanki təşkilatçılar xristianlığın Azərbaycan milli mədəniyyətinin ayrılmaz tərkib hissəsi kimi göstərmək istəyiblər. olduğunu vurğulamaq istəyirdilər.

Ümid edirəm ki, qısaca olaraq qeyd etdiyim bu məsələlər bir daha göstərdi ki, Azərbaycanda katolik dininin ardıcıllarına həmişə olduğu kimi, bu gün də tolerant, xoş niyyətli bir münasibət var. Xüsusilə də, son 20 il ərzində Müqəddəs Taxt-Tacı Azərbaycanla birləşdirən əlaqə qarşılıqlı hörmət, dostluq və ümumi maraqlar əsasında qurulub. Azərbaycan bir daha sübut etmək istəyir ki, bütün səmavi dinlərin ardıcılları ilə mehriban münasibətin qurulması, qarşılıqlı əlaqələr bu gün olduqca vacibdir. Mən inanıram ki, belə bir yanaşma və münasibət, dünyanın bütün dinlərinə dərin hörmətdən başlayır və buna görə də, bugünkü Azərbaycan hər yerdə yüksək şəkildə qiymətləndirilir.

Sonra söz **Rus Pravoslav Kilsəsi Sinodunun kilsə və cəmiyyət arasında qarşılıqlı münasibətlər şöbəsinin müdiri, protoiyrey Vsevold Çaplinə** verildi:

Belə bir mühüm məsələlər müzakirə olunan konfransda iştirak etməyi özümə şərəf bilərəm. Xüsusilə və fərəhlə qeyd edim ki, Azərbaycanda Rus Pravoslav Kilsəsinin icmaları dövlət tərəfindən hər cür imtiyaz və dəstək aldır, daim diqqət və qayğı ilə əhatə olunur. Bu cür gözəl zəmin yartdığına görə möhtərəm Prezident İlham Əliyevə xüsusi minnətdarlığımı bildirmək istəyirəm. Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin rəhbərliyinə də təşəkkürümü yetirirəm.

Azərbaycan yalnız formal mənada yox, həqiqətən də çox gözəl bir məkandır. Burada müxtəlif din ardıcılları, fərqli millət nümayəndələri sülh və əmin-amanlıqda, dostluq mühitində yaşayır və fəaliyyət göstərir.

Müxtəlif əqidələrdə olmalarına baxmayaraq, ortaya qoyulan bu dostluq, sülhpərvərlik və tolerantlıq həqiqətən də təqdirəlayiqdir. Bu cür münasibətlərin hələ qarşıdakı əsrlərdə də bizə nümunə olacağını düşünürəm.

Bu konfransda dinlərarası və mədəniyyətlərarası dialoq mövzusunda çıxış edənlər, həmçinin buradakı iştirakçılarla bizim bir neçə dəfə görüşlərimiz olub. Çoxillik dostluğumuz, bir-birimizi getdikcə yaxından tanımağımız daha da yaxınlaşmağımıza şərait yaradır. Lakin ətrafımızda baş verən hadisələr bizi sakit oturmağa qoymamalıdır. Burada məsələ yalnız terrorçuluq və ya ekstremizmdə, yeni-yeni münaqişələrin alovlanmasında deyil. Tarix heç vaxt bitmir, o hər an yenidən başlayır. Bu istiqamətdə fərqli vektor və variantlara malik olur. XXI əsrin Qərb demokratiyasını bərqərar edəcəyini və yalnız bu istiqamətdə gedəcəyini düşünmək sadəlövhlük olardı. Qərb modeli maliyyə, istisadiyyat, mədəniyyət və s. sahələrdə də yeganə variant kimi təqdim etmək yanlış fikir olar. İnsanlar yeni modellər və variantlar tələb edirlər. Bu tələb həmçinin din və ədalət sahəsində də mövcuddur. Belə bir tələbdə yeni iqtisadi və s. qurumların, modellərin yaranacağı labüddür. Belə ki, qlobal güclər və böyük qurumlar fərqli variantların axtarılmasını labüd olduğunu görəcəklər.

Bu gün biz tarixin yenidən təkrarlandığını görürük. Bütün bunlar isə bizim möhkəm görünən binamızın təməlini sarsıtmağa və zəiflətməyə başlayır. Bu da bizi narahat etməy bilməz. Bütün bunlar bizdən diqqətli olmağı, yeni modellərin, çıxış yollarının axtarılmasını tələb edir.

Fəal ictimai qurumlar öz modellərini təklif etməkdən çəkinməməlidirlər. Bu alternativlərin ortaya çıxıb cəmiyyətə təqdim edilməsi üçün həmin ictimai qurumlar cəsarətli olmalı və səslərini eşitdirməyi bacarmalıdırlar. Biz də onları dinləyərək faydalı və təhlükəli cəhətlərini təhlil etməliyik. Güc və şiddətlə heç bir modeli dəyişmək və ya bərqərar etmək çıxış yolu deyil. Bu cəhətdən biz cəmiyyətdəki müxtəlif icmaların arasında razılıq, dialoq və qarşılıqlı anlayış mühüti formalaşdırmaqla uzun müddətli və sabit sülh, asayiş və rifah mühüti formalaşdıra bilərik. Məhz bu modelin tətbiqilə bir şox Avrasiya ölkəsi, həmçinin

Rusiya və Azərbaycan da tarixin növbəti gələcək səhifəsini yaza biləcəklər.

Hamınıza sülh və mərhəmət arzulayıram.

Təşəkkür edirəm.

Sağ olun!

Azərbaycan Dağ Yəhudiləri icmasının sədri Melix Yevdayev çıxış etdi:

Əziz və hörmətli konfrans iştirakçıları!

Mənim bu konfransda iştirakım yəhudi icmasının Azərbaycanın tam hüquqlu vətəndaşları olduğunun bariz nümunəsidir. Bu ana qədərki çıxışlara qulaq asmaqla belə bir qənaətə gəlirəm ki, Azərbaycanda tolerantlıq dünəndən başlamayıb. Azərbaycanda hər ilin 365 günü tolerant günlərdir. Belə ki, Azərbaycandakı tolerantlıq və onun modeli artıq dünyaya yayılmaqdadır. Bu tolerantlıq modeli Azərbaycan xalqının kökündən, onun yoğrulduğu xəmirindən və onun dahi şəxsiyyətlərindən yaranıb. Bu xalqın tolerantlığı Nizami dühasından, Nəsimi hikmətindən, Füzuli naləsindən, Xətai şücaətindən və Babək qılıncından ilham alıb. Budur Azərbaycan xalqının ruhunda, qəlbində, gözündə və dilində

olan tolerantlığın təməli. Ona görə də bu xalqın qanındakı, sümüyündəki və iliyindəki tolerantlıq onlarla birgə dünyaya yayılmalıdır.

Məndən əvvəl çıxış edən Rəbiyyət xanım Aslanova Azərbaycanda yaşayan yəhudilər barədə gözəl söhbət açdı. Qeyd edildiyi ki, biz yəhudilər uzun əsrlərdən bərdir ki, Azərbaycandayıq. Azərbaycan bizim Vətənimizdir və bunu biz bütün dünyaya böyük qürur hissilə bəyan etmişik. Hər bir Azərbaycan yəhudisi harada olmasından asılı olmayaraq həmişə özünü azərbaycanlı sayır və Azərbaycanı öz doğma Vətəni olaraq tanıtdırır.

Şair gözəl deyib:

Sudan ayrılınca candan ayrılan
Eşqi balıqlardan öyrənmək gərək.

Bəli, hər birimizin qəlbində Azərbaycan eşqi, Azərbaycan Vətəni var. Xəmiri Üzeyir musiqisilə, muğamla yoğrulmuş bir şəxsin tolerant olmaması necə mümkündür?! Allah Bəxtiyar Vahabzadayə rəhmət eləsin! Deyirdi:

Daş ürəklərdə yanıb, daşları yandırdı muğam,
Haqqa düşmən olana haqqı tanıtdırdı muğam.
Nə güman eyləmisən ondakı tilsimləri sən,
Kürü alı ilə qurutdu, salı yandırdı muğam.
Onun hər güşəsi bir canlı kitab,
keçilən günləri bizə bir-bir qandırdı muğam.
Siz məni dəfn eyləyin "Zabul-segah"ın mayəsinə
Deyirəm bəlkə məni bir gün oyandırdı muğam.

Dünyasını dəyişən şəxsi yalnız İlahi qüvvə geri qaytara bilər. Əgər muğam da ilahidirsə və dünyasını dəyişmişi həyata qaytara bilirsə, o muğamı yaradan xalq, məmləkət, Azərbaycan özü ilahidir. Tolerantlıq yüksək mədəniyyətin təzahürüdür deyirlər. Bunu Ulu Öndərimiz Heydər Əliyev deyib.

Mən bir haşiyəni qeyd etmək istərdim, Bakıda keçirilən Humanitar Forumda biz Aleksandr Ata ilə yanaşı dayanmışdıq. Möhtərəm Prezident yanımızdan keçəndə dayandı və bizə yaxınlaşdı. Bizdən Şeyxülislam həzrətlərini soruşdu. Biz də dedik ki, konfrans salonundadır. Prezident həzrətləri yanındakı qonaqlara bizi təqdim elədi və bundan sonra yoluna davam etdi. Məgər bu yüksək mədəniyyətin təzahürü deyilmi?! Biz ikimiz həmin Forumun 700 nümayəndəsi arasında idik. Prezidentdəki yüksək mədəniyyət onu bizdən yan ötüb keçməyə qoymadı.

Əziz dostlar! Əlbəttə ki, dünyanın gələcəyi dinlərarası, mədəniyyətlərarası və millətlərarası dialoqdan asılıdır. Bu dialoq bir-birinin dininə, mədəniyyətinə və adət-ənənəsinə hörmətlə yanaşmaqla aparılmalıdır. Din xadimləri yalnız öz dinlərini deyil, digər din mənsublarına da qarşılıqlı hörmət və ehtiramı ardıcıllarına aşılamalıdırlar. Biz gələcəyimiz olan gənclərimizi bu ruhda tərbiyə etməliyik.

Konfransda mənə yaradılan bu imkana görə təşkilatçılara minnətdarlığımı bildirirəm.

Sağ olun!

Söz **Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzinin icraçı direktoru Azad Məmmədova** verildi:

Hörmətli Sədr.
Hörmətli qonaqlar.
Xanımlar və cənablar.

Prezident İlham Əliyevin Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzinin təsis edilməsi ilə bağlı 2014-cü il mayın 15-də fərman imzalanması haqqında sizi məlumatlandırmaqdan böyük məmnunluq duyuram. Bu addım, ölkə rəhbərliyinin Azərbaycanda və bütün dünyada multikulturalizm ruhuna olan güclü bağlılığını göstərir və həmçinin, tarixi əhəmiyyətə malik addım olduğunu bir daha sübut edir.

Ümummilli Liderimiz Heydər Əliyevin siyasi iradəsi, ötən əsrin 90-cı illərinin əvvəllərində Azərbaycanda tolerantlıq və multikulturalizm ənənələrinin həm siyasi, həm də hüquqi baxımdan bərpa edilməsini təmin edib. Məhz Heydər Əliyevin müdrik siyasəti sayəsində bu ənənələrin qorunması ölkənin əsas prioritetlərindən birinə çevrilib.

Ümummilli Lider Heydər Əliyev multikulturalizm siyasətini ölkənin demokratik inkişafının ayrılmaz tərkib hissəsi hesab edirdi. O, etnik azlıqların hüquq və azadlıqlarının, eləcə də, etnik – mədəni və dini dəyərlərin qorunmasına əsas insan hüquqları və azadlıqları çərçivəsində baxırdı.

Hazırda Prezident İlham Əliyev Azərbaycanda multikulturalizm ənənələrinin qorunması məqsədini daşıyan bu siyasəti uğurla davam etdirir. Multikulturalizmi dövlət siyasəti, həyat yolu hesab edərək, Prezident İlham Əliyev bu sahədə beynəlxalq əməkdaşlığa xüsusi önəm verir. Bizim toplaşdığımız konfrans da bu məqsədə nail olmaq üçün edilən cəhdləri göstərən digər bir tədbirdir.

Eyni zamanda, qeyd etməliyəm ki, Heydər Əliyev Fondu da həmçinin bütün dünyada bizim multikulturalizm və tolerantlıq ənənələrimizin təşviq edilməsinə böyük töhfə verir. Fond Azərbaycan multikulturalizminin onun hüdudlarından kənarda təşviq edilməsi üçün yeni perspektivlər açan çox mühüm layihələr həyata keçirir.

Bütün bu inkişaf prosesləri sayəsində, heç kəs Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzinin Bakıda təsis edilməsi faktından təəccüblənməməlidir. Çünki Azərbaycan və azərbaycanlılar öz uzun müddət davam edən multikulturalizm və tolerantlıq ənənələri ilə həqiqətən də bu mərkəzi açmaq üçün mənəvi haqqa sahibdirlər. Biz inanırıq ki, Azərbaycan multikulturalizm sahəsində uğurlu təcrübəni təqdim edəcək. Biz hər zaman bu təcrübəni dünyanın qalan hissəsi ilə paylaşmağa hazırıq.

Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzi öz fəaliyyətini iki istiqamətdə həyata keçirəcək. Bunlardan birincisi, müxtəlif sahələrin perspektivlərindən multikulturalizmin öyrənilməsi ilə əlaqəli tədqiqat yönümlü fəaliyyətlər olacaq. Bu baxımdan, biz, Azərbaycanda multikulturalizm ənənələrinə və multikulturalizmin qlobal təcrübələrinə dair sistemli tədqiqatın təşkil edilməsini planlaşdırırıq. Bu məqsədlə, Mərkəz, elmi konfranslar, seminarlar, dəyirmi masa müzakirələrinin keçirilməsini, eləcə də, kitabların və monoqrafiyaların nəşrinin təşviq edilməsini planlaşdırır. Multikulturalizmə dair resenziyalı elmi jurnalın yaradılması da həmçinin gələcək layihələrimizin bir hissəsidir. Mərkəz həmçinin, universitetlərdə bakalavr və magistr səviyyələri üçün "Multikulturalizm" üzrə yeni kursların təşviq edilməsini planlaşdırır. Hazırda, biz növbəti tədris ilindən başlayaraq bu layihənin həyata keçirilməsi üçün Bakıdakı ali təhsil müəssisələri ilə əməkdaşlıq edirik. Biz həmçinin, orada tədris olunacaq "Azərbaycan Multikulturalizmi" üzrə kursun keçilməsi perspektivlərini xarici universitetlər ilə müzakirə edirik. İkinci istiqamət, Azərbaycanda etnik və dini qrupların nümayəndələrinin mədəni irsinin qorunması və təşviq edilməsi məqsədini daşıyan layihələri əhatə edəcək. Müxtəlif milli və beynəlxalq layihələr, eləcə də, mahnı müsabiqələri, konsertlər, festivallar, xeyriyyə tədbirləri, təsviri və tətbiqi incəsənət sərgiləri Mərkəz tərəfindən keçiriləcək.

Mərkəzimiz dünyanın hər yerindən olan universitetlər, akademiklər, ziyalılar və dövlət xadimləri ilə əməkdaşlığa hazırdır. Əlbəttə, biz sizi, hörmətli qonaqlarımızı da tərəfdaşlarımız kimi görməyi, eləcə də, təkliflərinizi və layihələrimizdə fəal iştirakınızı görməyi səbirsizliklə gözləyirik.

Sağ olun!

Şimali Qafqaz Xalqlarının Əlaqələndirmə Şurasının sədri, Müfti İsmayıl Berdiyev çıxış etdi:

Bu konfrans həqiqətən olduqca vacib, yaşayışımızı təmin edən vacib məsələlərə toxunur. Müzakirə olunan problemdən çıxış yolunu təbii ki, müştərək fikirləşib tapa bilərik. Tolerantlıq, yəni dözümlülük bu günümüz üçün həqiqətən də aktual məsələdir. Bütün müqəddəs kitablarda qeyd olunduğu kimi, insanı anlayaraq qəbul etmək lazımdır. Təkcə Qurani-Kərimdə deyil, digər səmavi kitablarda da insana öz qonşusunu və yaxınlarını sevmək barədə əmr olunur. Təəssüf ki, bu əmrlərə hər zaman və hər yerdə əməl olunmur. Bunun da səbəbləri var. Səbəblərdən biri də odur ki, dünyada və bütün yer üzündə iblis var. Bu iblisin adının nə olması fərq etməz, biz ona istər iblis, istər şeytan, istər dəccal, nə adı veririksə verək, o var və öz şər əməllərini hər yerdə davam etdirir. Bəzi

dövlətlərin bir-biri ilə münasibətindəki gərginlik, siyasi qarşıdurmalar, silahlı münaqişələr və müharibələr buna sübut deyilmi?

Bu, Azərbaycana qarşı yeridilən siyasətdə də özünü büruzə verir. Ölkənin ərazi bütövlüyünə qəsd edilib, 20 ildir ki, insanlar Qarabağdakı doğma yurdlarına qayıda bilmir. Eyni zamanda, əvvəllər bizdə - Şimali Qafqazda baş verənləri də siz çox gözəl bilirsiniz. Allah-Təalaya şükürlər olsun ki, problemləri həll edə bildik. Yəqin Allahın istəyi belə imiş ki, ölkəmizin başçısı dinə bağlı bir insan, imanlı şəxs olsun və bizi narahat edən problemlər yavaş-yavaş öz həllini tapsın. Rusiya Federasiyasının Prezidenti Vladimir Putin ölkədə yaşayan bütün insanların, dinindən, millətindən asılı olmayaraq, hər bir kəsin demokratik şəraitdə, firavan yaşaması üçün çalışır.

Şimali Qafqazda bir şəxsi daim ehtiramla anırlar. Bu, Əhməd Hacı Kadırovdur. O, bütün həyatını insanların bu ərazilərdə əmin-amanlıqda yaşaması üçün sərf etdi. na nail olmaq üçün həsr etmişdir. Hazırda isə onun yolunu oğlu Ramzan Kadırov uğurla davam etdirir. Təsadüfi deyil ki, Çeçenistanda əmin-amanlıq hökm sürür. Əvvəllər Qroznı şəhərində olanlar indi getsələr həmin şəhəri tanımazlar. Çünki, tərəqqi və inkişaf edən Qroznı Avropa ölkələrinə bənzəyir.

Sizə minnətdarlığımı bildirərəm. Allaha əmanət olun.

Əs-salamu aleykum və rəhmətullahu və bərakatuh!

Bakıdakı Avropa yəhudiləri dini icmasının sədri Gennadi Zelmanoviç çıxış etdi:

Öncə konfrans iştirakçılarını ürəkdən salamlayıram.

Məndən əvvəl çıxış edən Melix Yevdayevin Azərbaycan xalqı haqqında gözəl sözlərinə kiçik bir əlavəm var. 2500 ildir Azərbaycan Dağ yəhudiləri icması bu torpaqda yaşayır. Həmçinin Gürcüstan və Avropa yəhudiləri də təqribən 200 ilə yaxındır ki, Azərbaycandadırlar. Avropa icma nümayəndələri Rusiya, Belarus, Ukrayna, Polşa mənşəli şəxslərdir. Bakıda iqtisadi və ticari inkişaf, eləcə də neft sıçrayışı zamanı bir çox Avropa ölkələrindən yəhudilər buraya gələrək Azərbaycanda məskunlaşdılar. İkinci Dünya müharibəsi illərində də burada yəhudi ailələri məskunlaşdı. Onlar çox gözəl qarşılandı və onlar üçün yaxşı şərait yaradıldı.

Bu gün Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev cənablarının, Qafqaz Müsəlmanları İdarəsinin sədri, Şeyxülislam Allahşükür Paşazadənin qayğıkeş münasibətilə buradakı tolerantlıq mühiti inkişaf etdirilir. 2013-cü ildə Bakıda Avropa yəhudilərinin sinaqoqunun inşa edilməsinə sponsorlar tərəfindən razılıq alındıqda bunda Qafqaz Müsəlmanları İdarəsinin, Katolik və Ortodiks kilsələrinin də xüsusi dəstəyi vardı. Sinaqoq inşa edildikdən sonra onun açılışında da biz bu icmaların rəhbərlərini yanımızda gördük. Sinaqoq açılışlarında iştirak etdiyim bəzi ölkələrdə bunu müşahidə edə bilmədim. Orada yalnız dövlət rəhbərliyi və yəhudi icmaları açılışda təmsil olunurdular. Mən həmin tədbirlərdə Bakıdakı bu təcrübəni onların diqqətinə çatdırdım. Çünki açılışı həyata keçirilən məscid də, sinaqoq da, kilsə də Allahın evidir. Bu ümumi naliyyətimizdir. Bizim orada iştirakımız ümumi bir ənənəmiz olmalıdır.

Azərbaycanın tolerantlığı artıq xalqın öndə olduğu bir mərhələdir. Bizim daha sıx və qardaş münasibətlərimiz var, bu inkişaf etməkdədir və bütün dünya üçün nümunədir. Sinaqoq, məscid və kilsə açılışları bu tolerantlıq və dostluq münasibətlərini möhkəmləndirmək üçün gözəl fürsətdir.

Azərbaycandakı iqtisadi inkişaf haqqında da danışmaq istərdim. Bütün dünyanı bürüyən iqtisadi böhran şəraitində Azərbaycan iqtisadiyyatı inkişaf etməkdədir. Zənnimcə, bu inkişafda bütün xalqın və bütün konfessiyaların müəyyən töhfəsi var. Çünki bu icmaların hər biri Azərbaycanın inkişafı üçün əllərindən gələni əsirgəmirlər. Azərbaycanı fərqləndirən cəhətlərdən birinin də bu olduğuna inanıram. Onların arasında yəhudilər də var. Misal olaraq Lev Landaunu göstərə bilər. Nobel mükafatçısı və böyük fizik olan bu insan Azərbaycan elminə xüsusi töhfələr verib. Biz ona bir yəhudi kimi deyil, Azərbaycan xalqının bir yetirməsi kimi baxır və fəxr edirik.

Diqqətinizə görə bir daha sizə təşəkkürümü bildirirəm.

Sağ olun!

Günün ikinci yarısında Beynəlxalq konfransda "ATƏT regionu və onun hüdudlarından kənarda dini tolerantlığın üzləşdiyi çağırışlar" mövzusu müzakirə edildi. ATƏT-in Bakı Layihə Əlaqələndiricisi, Baş layihə rəhbəri Blerim Velanın moderatorluğu ilə keçən sessiyada **millət vəkili Azay Quliyev** çıxış etdi:

Belə bir tədbirin keçirilməsini çox aktual hesab edirəm. Təəssüf ki, son vaxtlar ATƏT ərazisində dini dözümsüzlük mühiti pisləşməkdə davam edir və hazırda dini və bu hal əmək bazarında, təhsildə və sosial həyatda açıq şəkildə hiss olunmaqdadır. Dini tolerantlıq mühiti sanki daralır, bəzi ölkələrdə məscidlərin tikintisinə, minarələrin ucaldılmasına qadağa qoyulur. İslam Peyğəmbəri (s) təhqir olunur. İslamafobiya və Anti-semitizmin Avropada vüsət alması dünyanı narahat edən məsələlərdir. Məktəbdə və siyasi həyatda dini dözümsüzlük halına tez-tez rast gəlinir.

Bu gün ayrı-ayrı dövlətlərin dini ekstremizmi dəstəkləməsi isə bütün bəşəriyyət üçün təhlükə törədir. Vicdan azadlığı və tolerantlıq adı altında dini missionerliyin və təriqətçiliyin yayılması da belə təhlükələrdəndir.

Dindən siyasi və digər məqsədlər üçün sui-istifadə edilməsi müşahidə olunur, buna isə heç cür imlan vermək olmaz. Buna misal olaraq İŞİD-in törətdiyi əməlləri göstərmək olar. İŞİD-in arxasında duranlar və onu dəstəkləyənlər məhz din pərdəsi altında cinayətlər törədir, şəhərləri məhv edir, günahsız insanları qətlə yetirirlər. Amma bütün tanınmış beynəlxalq KİV-lər - BBC, CNN və digərləri "İslam dövlətin"dən bəhs edir. Bu isə dünyanın hər yerində İslama nifrət hissi yaradır və dini tolerantlıq mühitinə ciddi zərbə vurur.

Bir məsələyə də toxunmaq istərdim. Konstitusion quruluşu devirməyə qalxan dini partiya liderlərinin hüquqi məsuliyyətə cəlb olunması siyasi motivli həbs hesab edilir. Beynəlxalq təşkilatlar hesabatlarında bu məsələni xüsusi qabardır, yanlış fikir formalaşdırırlar.

Müxtəlif dinlərin cəmiyyətə inteqrasiyası çox mühüm bir amildir, təəssüf ki, bəzi ölkələrdə hökumətlər bu məsələ ilə bağlı konkret addımlar atmır və siyasi iradə nümayiş etdirmirlər. Ayrı-ayrı dövlətlər dini missionerliyə külli miqdarda pul ayır və ixrac etdikləri dini cərəyanla ölkənin dini tolerantlığını, eyni zamanda ictimai-siyasi sabitliyini təhdid etməyə cəhd göstərirlər.

Mənə yaradılmış imkandan istifadə edib dini tolerantlığın gücləndirilməsi istiqamətində təkliflərimi bu tribunadan səsləndirmək istərdim:

Tarixi kitablar dini tolerantlıq baxımından təftiş olunmalı və zərərli məqamlar aradan qalxmalıdır. Tolerantlıq mühitinin lazımi səviyyəyə gətirmək üçün təhsildə və təbliğatda olan boşluqlar və yol verilən xətalar aradan qalxmalıdır. Dini tolerantlığı təbliğ edən təlimlər və kurslar təşkil edilməli, ATƏT ərazisində dini ekstremist ideologiyaya qarşı effektiv addımlar atılmalıdır. Ən yaxşı təcrübəyə malik ölkələr ATƏT ərazisində sistemli şəkildə təbliğ edilməlidir. Milli azlıqlar üzrə olduğu kimi, ATƏT-də dini azlıqlar üzrə Ali Komissarlıq institutu yaradılmalıdır.

ATƏT ərazisində dini nifrət zəmində törədilmiş cinayətlərin və dini nifrət zəminində edilmiş çıxışların monitorinqi aparılmalıdır.

Avropa İttifaqı bu hallara qarşı mübarizəni gücləndirməli, çeşidli layihələr həyata keçirməli və dözümsüzlük nümayiş etdirənlərə qarşı cəzanı sərtləşdirməlidir. Dini qanunvericilik bazası təkmilləşdirilməli və onun icrası prosesinə dini icmalar cəlb olunmalıdır. Hökumət-QHT-dini icmalar arasında anlaşma və dialoq mühiti daha da gücləndirilməlidir.

Tolerantlıq məsələləri ilə bağlı da KİV-in və sosial medianın rolu artırılmalı, dinlərin gerçək mahiyyəti və cəmiyyətdəki funksiyası insanlara doğru-dürüst izah edilməlidir. Dini və siyasi liderlər öz ölkəsində və dünyada başqa bir dinin təhqir olunmasına və basqıya məruz qalmasına dözməməli və bu hallara qarşı açıq mübarizə aparmağı bacarmalıdır.

Mənim fikrimcə, vətəndaş cəmiyyəti tolerantlıq mühitinin bərqərar olması və qorunmasında mühüm rol oynaya bilər. Ona görə də vətəndaş cəmiyyəti dövlət və dini qurumlarla əməkdaşlığı daha da gücləndirməlidir. Rəhbərlik etdiyim qurum - Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Qeyri-Hökumət Təşkilatlarına Dövlət Dəstəyi Şurasının bu sahədə mühüm işlər görüb. Bu məsələ ilə bağlı ölkə xaricində 7 layihə icra olunub, 3 layihə isə icraya yönəldilib. Azərbaycanda isə 100-dən çox layihəyə dəstək verilib.

Rusiyanın ölkəmizdəki fövqəladə və səlahiyyətli səfiri Vladimir Doroxin çıxış etdi:

Çıxış imkanı yaratdığınıza görə təşəkkür edirəm. Mən bir neçə kəlmə Rusiya təcrübəsi haqqında danışmaq istərdim. Ümid edirəm ki, bu cür maraqlı mövzunun, yəni, dini tolerantlığın araşdırılması təcrübəsi maraqlı və faydalı olacaq. Rusiyadan danışarkən bir məsələni vurğulamaq lazımdır, bizim ölkəmizdə insanlar özlərini dinlə çox identifikasiya edirlər. 145 milyon əhalimiz var və onlardan 105 milyonu özünü pravoslav kilsəsinin ardıcılı adlandırır. 7 faiz, yəni, 9 milyon insan özünü müsəlman hesab edir, 1 faizi özünü katolik, protestant yəhudi sayır. Yerdə qalan cüzi hissə isə özünü ateist adlandırır.

Rəsmi məlumatlara görə Rusiya Federasiyasında dini mərasimlərdə əhalinin sadəcə 9 faizi iştirak edir. Rusiyanın təcrübəsi haqda danışanda yəqin ki, universal xarakteri də unutmamalıyıq. Dini və etiqad azadlığı üçün hökumət xüsusi şərait yaratmalıdır. Bu şəraitdə insanlar öz

dini hüquqlarından istifadə etməlidirlər. Kilsələr, sinaqoqlar, məscidlər normal fəaliyyət göstərməlidir. Sovet dövrü bizim fəxr edə bilməyəcəyimiz dövrlərdəndir. Məlum məsələdir ki, o dövrdə kilsə basqı altında idi, məsuliyyətini, təyinatını tam icra edə bilmirdi. Amma ən vacibi odur ki, biz çox sərt şəkildə bu vəziyyətdən çıxa bildik və tamamı fərqli bir istiqamətə gedə bildik. İndi dövlət səviyyəsində yaradılan siyasət kilsəyə də böyük bir müsbət töhfə verir. Rusiya konstitusiyası həm vicdan, həm söz azadlığına təminat verir, seçim azadlığı təmin olunur. İstənilən dinə etiqad edə bilərsən və ya heç bir dinin ardıcılı olmaya bilərsən. Qanunlar seçim azadlığını təmin edir. Seçmək, malik olmaq, dini və digər etiqadları yaymaq hüququn verir. İnsanlar qanunun verdiyi hüquqlar çərçivəsində fəaliyyət göstərə bilərlər. 1997-ci ildə "Vicdan azadlığı haqqında" və "Dini qurumlar haqqında" federal qanun qəbul edilib, bu da öz növbəsində qanun qarşısında hər bir insanın bərabər hüquqlu olduğunu bir daha təsbit edir. bərqərar etmişdir.

Sovet ittifaqında dini qurumlara nəzarət edən xüsusi dövlət orqanı fəaliyyət göstərirdi ki. Amma onun məhdud səlahiyyəti var idi. Bu gün isə Rusiyada belə bir komitə yoxdur. Qeydiyyatla bağlı olan bütün məsələlər, eləcə də onların formalaşması məhkəmə orqanları vasitəsi ilə tənzimlənir. Son rəqəmlərə görə, Rusiyada 25 min dini qurum fəaliyyət göstərir. Ölkə Prezidentinin və Rusiya Federasiyası Şurası yanında bərabər əsasda xüsusi şuralar fəaliyyət göstərir. Siyasi, ictimai xadimlər, dini konfessiyaların təmsilçiləri bu şuralarda təmsil olunurlar. Düşünürəm ki, bu da qarşılıqlı anlaşmanı sübut edən bir faktdır. Bu, həm də dövlətin sözügedən sahəyə diqqətinin göstəricisidir.

Son illərdə Rusiyada kilsələrə məxsus olan mülklərin, ərazilərin qaytarılmasına da ciddi önəm verilir. məsələsidir. 1991-ci ildə Rusiyada yalnız 7,5 min pravoslav kilsə və 16 monastır var idi. Son illər 12 min yeni kilsə tikilib. Əvvəllər bizim ölkədə müsəlmanların 94 məscidi var idisə son vaxtlar 8 mindən çox məscid inşa edilib. Rus Pravoslav Kilsəsinin 2 televiziya kanalı və 5 radio stansiyası, müsəlmanların bir televiziya-internet kanalı fəaliyyət göstərir. Daha bir maraqlı məqamı qeyd edim, 2010-cu il aprelin 1-dən etibarən məktəb proqramına dinin

tədrisi əlavə olunub. Bu, o qədər də sadə qərar deyildi. Çünki, bu mövzu ətrafında çoxlu müzakirələr gedirdi və həmin müzakirələr bu gün də davam edir. Mən belə hesab edirəm ki, biz düzgün istiqamətdə hərəkət edirik. Mənim fikrimcə, bu gün danışdığımız dini tolerantlığın əsasını məhz məktəblilər qoyacaqlar. Məhz dini dəyərlər, konfessiyalar haqqında elmi cəhətdən əsaslanmış məlumatı olan gənclər bunu edəcək.

İslam təbii ki, Rusiya üçün xüsusi bir məsələdir. Rusiyada nə qədər müsəlmanın olması hələ tam dəqiq müəyyənləşdirilməyib. 2002-ci ilin statistikasına görə Rusiyada ənənəvi müsəlman xalqlarının sayı 10 faiz təşkil edib, bu isə 14, milyon insan deməkdir. Rusiyada elə regionlarımız var ki, əhali tərkibinin çox hissəsi müsəlmanlardan ibarətdir. İnquşetiyanı, Çeçenistanı, Dağıstanı, Kabardin-Balkarı, Tatarıstanı buna misal çəkmək olar. Əldə etdiyimiz məlumata görə, müsəlmanların 42 faizi dinin əmrlərinə itaət edənlərdir. Onu da qeyd edim ki, Rusiyada müsəlmanların sayı artmaqdadır.

Ötən əsrin 80-ci illərində Sovet ittifaqının tənəzzülü nəticəsində müsəlmanlar arasında İslam fundamentalizminə, bunu ideyalarına maraq yaranmağa başladı. Bundan çox səmərəli şəkildə istifadə edən beynəlxalq ekstremist və terrorçu təşkilatlar Çeçenistan və onu ətrafında baş verənlər və hamıya məlum hadisələr törətdilər. Yalnız mərkəzi hakimiyyətin qətiyyətli və sağlam düşüncəli addımları, aidiyyəti dövlət qurumlarının səyi nəticəsində həmin o tendensiyaların qarşısını almağa nail olduq. Hazırda Şimali Qafqaz xalqları sivil qanunlar əsasında yaşayırlar. Həmin ərazidə yaşayan müsəlmanlara öz dini ayinlərini yerinə yetirmək üçün bütün şərait yaradılıb. Buna baxmayaraq, ekstremist düşüncəli, terrorçuluqla məşğul olan qruplaşmalar hələ də var. Təbii ki, belə təşkilatların və dəstələrin İslama heç bir aidiyyəti yoxdur, ola da bilməz. Bu din məsələsi deyil, bu sosial mənəvi problemlərin, ətraf mühitin, xarici qüvvələrin təsirinin və digər ünsürlərin nəticəsidir. Rusiyada Pravoslav və İslam dini arasında heç bir qarşıdurma yoxdur. Əksinə, qarşılıqlı hörmət əsasında dialoq var.

Təbii ki, Rusiyada problemlər var və bunların həlli istiqamətində işlər görülür. Amma böyük məmnunluqla qeyd etmək istəyirəm ki, dini

zəmində heç bir münaqişə yoxdur. Maraqlı bir tərəf də budur ki, Rusiya və Azərbaycan sivil ölkələrdir və hər iki ölkədə din dövlətdən ayrıdır. Rusiya və Azərbaycan dövlətləri arasında dinlərarası müsbət dialoq mövcuddur. Onu qeyd etməliyəm ki, həm Qafqaz Müsəlmanları İdarəsi tərəfindən, həm də Rus Pravoslav kilsəsi tərəfindən çox məzmunlu, gözəl və qarşılıqlı ehtirama əsaslanan əməkdaşlıq qurulub. Rus Pravoslav kilsəsi müsəlmanların əksəriyyət təşkil etdiyi Azərbaycanda öz fəaliyyətini həyata keçirmək üçün nadir imkan əldə edib. Həm dövlət, həm rəhbər insanlar, həm də dini liderlər vəziyyəti doğru-düzgün başa düşür, insanların hüquqlarına hörmət edərək onlara dəstək olurlar. Düşünürəm ki, bu müsbət təcrübədir. Bu təcrübəni nəzərə almaq və səmərəli tətbiq etmək üçün addımlar atılmalıdır. Rusiya bu mənada müəyyən təcrübəyə malik olduğu üçün bu istiqamətdə öz fəaliyyətini davam etdirəcək.

Diqqətinizə görə çox sağ olun!

İsrail dövlətinin Azərbaycandakı fövqəladə və səlahiyyətli səfiri Rafael Harpaz çıxış etdi:

Hörmətli konfrans iştirakçıları!

Belə bir mühüm mövzuya həsr edilən konfransa dəvət olunduğum üçün çox şadam, dəvətə və çıxış etməyə yaratdığınız imkana görə minnətdarlığımı bildirirəm.

Öz dövlətimi Azərbaycanda təmsil edən səfir kimi deyə bilərəm ki, çalışdığım ölkədəki tolerantlıq mühiti həqiqətən də yüksək səviyyədədir. Biz tez-tez bunun şahidi oluruq. Şahidi olduğum hadisələrdən birini diqqətinizə yetirmək istəyirəm. Bir neçə il öncə Bakıda maraqlı bir mərasim keçirildi. Azərbaycandakı Dağ yəhudiləri icması yeni Tövratın təqdimatını təşkil etmişdilər. Maraqlıdır ki, müsəlman icmasının nümayəndələri də həmin tədbirə qatılmışdılar. Xüsusi ilə Qafqaz Müsəlmanları

İdarəsinin sədri, Şeyxülislam Allahşükür Paşazadə həzrətləri mərasimdə iştirak etdi. Belə bir xoş mənzərəni görmək təbii ki, biz diplomatlar üçün də maraqlıdır. Açıq etiraf edək ki, ATƏT üzvü olan ölkələrin heç birində bunu görmək mümkün deyil. Ona görə də məhz Azərbaycandakı tolerantlıq mühiti bizlər üçün gözəl bir nümunədir. Bu konfransımızda iştirak edən nümayəndələr arasında ilk dəfə Bakıya gələn qonaqlar da var, onlar bu gözəl və əmin ölkədə reallığı öz gözləri ilə görmək imkanı qazanıblar.

İslam və yəhudi dinlərində üst-üstə düşən çoxlu məqamlar var. Bəklə də elə ona görə yəhudilər tarixən müsəlmanlar arasında rahat yaşayıb, elmin müxtəlif sahələri ilə məşğul ola bilib. Təəssüf ki, biz bu gün fərqli bir mənzərəni müşahidə edirik. Sanki Avropanın üstünü qara buludlar alıb, antisemitizm meylləri güclənib.

Bəs Azərbaycanda necədir? Bu gün Bakının küçələrində yəhudi milli geyimi ilə sərbəst gəzmək mümkündür. Etiraf edək ki, bəzi Avropa ölkələrində bu, əməli-başlı təhlükəli bir işdir. Son illər antisemitizmə bağlı hadisələrin 91 faizi məhz özünü demokratik ölkə sayan Avropa dövlətlərinin ərazisində baş verir. Deməli, biz tarixi faciələrdən ibrət götürə bilməmişik.

Bu gün antisemitizm yeni bir mərhələyə qədəm qoyub, sosial şəbəkələr vasitəsi ilə bütöv bir xalqa qarşı nifrət oyadılır, dini inanclar təhqir edilir. Ona görə də məhz ATƏT məkanında belə konfransların keçirilməsinin mühüm əhəmiyyəti var. Biz Azərbaycan təcrübəsini bu geniş məkanda təşviq etməliyik. Azərbaycan tarixən tolerant, digər din və mədəniyyətlərə dözümlü münasibət göstərən bir məkan olub. Təsadüfi deyil ki, əsrlərdir yəhudi xalqı burada rahat şəkildə yaşayır, cəmiyyətə inteqrasiya olunur. Bunu görmək üçün Bakıdakı sinaqoqa, yəhudi uşaqlarının təhsil aldığı məktəbə, Qubadakı Qırmızı qəsəbəyə getmək kifayətdir.

Məni dinlədiyinizə görə hər kəsə təşəkkür edir və konfrans iştirakçılarını Azərbaycan nümunəsini Avropada təşviq etməyə çağırıram.

Almaniya Federativ Respublikasının Azərbaycandakı fövqəladə və səlahiyyətli səfiri xanım Haydrun Tempel çıxış etdi:

Hörmətli həmkarlarım, dini icmaların rəhbərləri, konfrans iştirakçıları!

Söz verdiyinizə görə təşəkkür edirəm. Məndən öncə çıxış edən İsrail dövlətinin səfirinin fikirlərinə qoşuluram. Mənim ölkəm antisemitizmlə mübarizə ilə bağlı üzərinə düşən məsuliyyəti yaxşı başa düşür. Bununla bağlı dünyada və Avropada çox işlər görülür, lakin təəssüflə deməliyik ki, bu problem tam həll edilməyib. Üstəlik, insanlıq üçün təhlükə sayılan bu problemin yeni meylləri ortaya çıxıb. Ona görə də birgə mübarizə üçün səylərimizi birləşdirməliyik.

2 ildir ki, səfir kimi dövlətimi Azərbaycanda təmsil edirəm, bu ölkədəki tolerantlıq mühiti məni heyran edib. Bildiyiniz kimi, təkcə Bakıda

deyil, Şəmkirdə, digər rayonlarda alman kilsələri var və bu dini abidələr Azərbaycan mədəniyyətinin, tarixinin bir hissəsini təşkil edir. Xüsusi bir minnətdarlıqla qeyd edim ki, ölkə rəhbərliyinin diqqət və qayğısı ilə həmin kilsələr qorunur, bərpa olunur. Azərbaycan xalqı həmişə burada yaşayan almanlara xoş münasibət göstərib, onların rahat, təhlükəsiz yaşamaları üçün şərait yaradıb. Ötən əsrin əvvəllərinə Demokratik Cümhuriyyət zamanında da belə olub, bu gün də belədir.

Azərbaycan paytaxtına təşkil edilən bu konfransı çox mühüm hesab edirəm, faydalı fikir mübadiləsi aparır, təcrübəmizi bölüşürük. Həm də növbəti addımlarımızı götür-qoy etmək imkanı əldə etmişik. Belə hesab edirəm ki, bu sahədə Azərbaycan hökuməti ilə əməkdaşlığımızı davam etmək çox faydalı olardı. İstər UNESCO, istərsə də ATƏT kimi nüfuzlu beynəlxalq təşkilatların köməyi ilə müxtəlif yeni layihələr üzərində çalışa bilərik.

Bu konfransda səsləndirdiyiniz dəyərli fikirlərə görə təşəkkür edirəm.

Sağ olun.

Albaniya Müsəlmanları Dini icmasının sədri Skender Bruçay konfransda çıxış etdi:

Hörmətli konfrans iştirakçıları!

Bu konfransda iştirak etmək mənim üçün böyük bir zövqdür. Bu səbəbdən təşkilatçılara öz dərin təşəkkürümü bildirirəm.

Biz dini tolerantlıqdan danışırıq, müzakirə aparır və təcrübəmizi bölüşürük. Müzakirələr zamanı Azərbaycanın bu sahədə böyük bir təcrübəyə malik olduğunu bir daha gördüm.

Mən bir albaniyalı olaraq ölkəmdəki nümunələrdən də söz açmaq istəyirəm. Biz bir cəmiyyət olaraq birlikdə yaşayır, fəaliyyət göstərir, gələcəyimizi qururuq. Albaniya Balkanlarda yerləşən kiçik bir ölkədir, 4 milyon əhalisi var. Əhalinin 99 faizini albanlar təşkil edir, ölkəmizdə

müsəlmanlar da, xristianlar da var. Biz xalq olaraq albanıq, amma hər birimiz fərqli dinlərə sitayiş edirik. Azərbaycanda olduğu kimi Albaniyada da bir zamanlar kommunizm ideologiyası hökm sürüb, kilsə və məscidlər dağıdılıb, din xadimləri həbs olunub. 1999-cu ildə vəziyyət nisbətən yaxşılığa doğru dəyişdi, həmin il bizdə ilk dəfə məscid fəaliyyətə başladı. Orada müsəlmanlarla yanaşı katoliklər, pravoslavlar da təmsil olunurdu. İştirakçılar arasında 20 ildən artıq həbsxana həyatı yaşamış bir keşiş də vardı. O, həbsdən çıxdıqdan sonra kilsənin açılmasına nail olmuşdu. Bu cəhətdən müsəlmanların da məscidə qovuşması üçün səy göstərirdi. Bu özü unikal bir nümunədir.

Biz dinlərarası dialoqdan danışdığımız zaman kimlərinsə müsəlmanlaşdırılması və ya xristianlaşdırılması barədə danışmırıq, bir-birimizi anlamaq və başa düşmək haqqında söhbət açırıq. Öz identefikasiyamızı qorumaqla bir-birimiz yaxınlaşmalıyıq. Belə ki, özümüzə, öz mədəniyyətimizə hörmət etmədən başqalarına da ehtiram göstərə bilmərik.

İkinci Dünya müharibəsi illərində 3 mindən artıq yəhudi Albaniyaya sığınmışdı. Həmin vaxt müsəlmanlar, məscid imamları onlara yardım göstərmiş, evlərində gizlətmişdilər. O zamanlarda digər Avropa ölkələrində yəhudilərin sayı iki dəfə azalmışdı, halbuki Albaniyada onların sayı durmadan artırdı.

Maraqlı faktdır ki, Albaniyada fəaliyyət göstərən katolik, pravoslav və müsəlman icması olaraq biz birlikdə Məşvərət Şurası yaratmışıq. Hökumətin dəstəyi ilə biz cəmiyyətdə mövcud olan problemlərin həllinə öz töhfəmizi veririk. Səmavi din nümayəndələri olaraq biz əl-ələ verib birlikdə fəaliyyət göstərməli və ölkəmiz, cəmiyyətimiz üçün faydalı olmalıyıq. Belə olmasa insanlar bizə hörmət bəsləməz.

Diqqətinizə çatdırmaq istədiyim aktual məsələlərdən biri də təhsildir. Biz uşaqların dünyəvi təhsillə bərabər dini maarifləndirilməsinə də xüsusi diqqət ayırmalıyıq. Belə bir təhsilin nəticəsində onlar fərqli din mənsublarını rahat anlayacaq və bir-birlərinə hörmət bəsləyəcəklər. Düşünürəm ki, problemlərin həllində din amilindən müsbət yön-

də çox faydalanmaq, tolerantlığı yaymaq olar. Məlum məsələdir ki, problemlər hər zaman ola bilir, lakin biz dindarlar problemlərin nədən ibarət olduğunu, onu yaradan amilləri görməliyik.

Mənə diqqət ayırdığınıza görə sizə minnətdarlığımı bildirirəm.

Çox sağ olun!

Sonra söz **Qafqaz Müsəlmanları İdarəsinin Aparat rəhbəri Simran Həsənova** verildi:

Hörmətli konfrans iştirakçıları!

Müasir dünyamız üçün xüsusi önəm daşıyan mövzuya həsr edilmiş bu tədbirdə mənə söz verdiyinizə görə Sizə dərin təşəkkürümü bildirirəm. Həqiqətən də iqtisadi, siyasi, hərbi və sosial sarsıntı və təlatümlərlə zəngin olan çağdaş dünyamızda dözümlülüyün, xüsusilə dini tolerantlığın və mədəniyyətin təşviqi və inkişafına nail olmaq kifayət qədər çətin, eyni zamanda şərəfli bir missiyadır və buradakı çıxışlardan da göründüyü kimi, ölkəmiz bu missiyanın öhdəsindən uğurla gəlir. Bu nailiyyətin əldə edilməsi, burada qeyd edildiyi kimi, əlbəttə ki, ilk növbədə Azərbaycan dövlətinin, əsası Ümummilli Liderimiz Heydər Əliyev

tərəfindən qoyulmuş və hörmətli Prezidentimiz İlham Əliyev cənabları tərəfindən uğurla davam etdirilən din-dövlət sahəsində siyasəti, xalqımızın ümumbəşəri dəyərlərə, habelə İslam dininin humanist ideallarına sədaqəti ilə bağlıdır.

Düşünürük ki, ölkəmizdə əmin-amanlığın bərqərar olmasında, etnik və konfessional rəngarəngliyin ümummilli dəyər səviyyəsinə qalxmasında vətəndaş cəmiyyətinin ayrı-ayrı institutları, xüsusilə dini icmalar da əhəmiyyətli rol oynamalıdırlar. Mən sizə bölgənin ən iri icması olan, az qala ili yüz illik tarixi ənənələrə malik Qafqaz Müsəlmanları İdarəsinin bu sahədə fəaliyyəti barədə qısaca danışmaq istərdim.

Qafqaz Müsəlmanları İdarəsi mövcud olduğu bu çətin və kataklizmlərlə dolu bir dövrdə, etnik və geosiyasi baxımdan son dərəcə mürəkkəb və həssas bir bölgədə çox şərəfli bir missiyanı yerinə yetirmişdir. Əslində bütün dövrlərdə bu İdarənin əsas nizamnamə funksiyası Cənubi Qafqazda mütləq əksəriyyəti təşkil edən müsəlman çoxluğun dini icmalarının hüquq və mənafelərini təmin etməkdən və qorumaqdan ibarət olmuşdur. Lakin o heç vaxt bununla öz vəzifəsini bitmiş hesab etməmişdir. Tarixi sənədlərin araşdırılması göstərir ki, Qafqazın ayrı-ayrı regionlarında mütəmadi olaraq baş qaldıran etnik, dini, məzhəb və vətəndaş qarşıdurmalarında bu mərkəz əldə Qurani-Kərim, dildə Allah kəlamı sülhyaratma, ara sakitləşdirmə funksiyalarını

həyata keçirmişdir. Ən müxtəlif iri dövlətlərin imperialist ambisiyalarının həyata keçirilməsinə yönəldilmiş millətlərarası qarşıdurma, xüsusilə bu cür qarşıdurmaların dini müstəviyə keçirmək cəhdlərinin qarşısı məhz bölgə müsəlman icmalarının bu mərkəzinin səyləri nəticəsində alınmışdır.

Qafqaz Müsəlmanları İdarəsinin rəhbərlərinin – Şeyxülislamların bu sahədə xidmətləri ayrıca qeyd olunmalıdır. Məhz onların yalnız Şərq-müsəlman müdriklərinə xas olan uzaqgörən addımları sayəsində bölgədə bir çox qanlı dini-etnik və milli zəmində toqquşmaların qarşısı alınmışdır. Örnək üçün çox uzağa getmək lazım deyil. Ötən əsrin 80-ci illərinin sonu 90-cı illərinin əvvəllərində SSRİ-də və respublikamızda siyasi hakimiyyətin demək olar ki, iflic vəziyyətinə düşməsi Azərbaycanı az

qala vətəndaş müharibəsi vəziyyətinə gətirib çıxarmışdı. Qanlı Yanvar günlərində milli mövcudluğumuz üçün real hədə təkcə azğınlaşmış sovet əsgərlərinin dinc əhaliyə tuşlanmış silahı deyildi, həm də ölkəmizin ayrı-ayrı bölgələrində məkrli düşmənlərimizin böyük ustalıqla planlaşdırdıqları siyasi separatizm, dini və milli ayrı-seçkilik toxumu səpmək cəhdləri idi. Belə bir ağır zamanda Moskvada, öz həyatını itirmək təhlükəsi altında xalqımızın azadlıq mücadiləsinə qanlı qəsdə qarşı haqq səsini qaldıran Ümummilli Liderimiz Heydər Əliyevi, Bakıda, oxşar təhlükəli vəziyyətdə ilk dəstəkləyən, Azərbaycanımızı milli və dini vəhdətə səsləyən məhz hörmətli Şeyxülislamımız Allahşükür Paşazadə həzrətləri oldu. Həmin günlərdə Şeyximizin fəaliyyətini yüksək dəyərləndirən hörmətli Prezidentimiz cənab İlham Əliyev onun haqqında belə deyir: "Ölkəmiz üçün ən çətin anlarda o, birinci sıralarda idi. Müstəqilliyimizin ərəfəsində yaşanan çox ağır hadisələr zamanı Şeyx həzrətlərinin müdrik sözü, onun vətəndaş mövqeyi Azərbaycanı daha da böyük bəlalardan qurtara bilmişdir". Bax, milli və dini qarşıdurma, etnik-siyasi separatizm həmin günlərdə bu bəlalardan ən böyüyü idi.

QMİ-nin bütün regionda sülhün, əmin-amanlığın və dözümlülüyün təmin olunması sahəsində həyata keçirdiyi əsas fəaliyyət istiqamətlərindən biri də bölgədəki və ölkəmizdəki digər ənənəvi dini icmalarla qarşılıqlı əməkdaşlığın genişləndirilməsidir. Bu, müxtəlif formatlarda, o cümlədən, müştərək tədbirlərin həyata keçirilməsi, nümayəndə heyətlərinin qarşılıqlı səfərləri, müxtəlif birgə layihələrin icrası formasında özünü göstərir. Bu məqsədlə Azərbaycan Respublikası Prezidenti cənab İlham Əliyevin 01.07.2011-ci il tarixli Fərmanında nəzərdə tutulan təklifinə uyğun olaraq və birbaşa onun maliyyə dəstəyi ilə İdarəmizin Gürcüstanda, İranda, Türkiyədə, Rusiyada, o cümlədən Şimali Qafqazda nümayəndəlikləri də açılmışdır.

Bilirsiniz ki, Azərbaycan son illər ərzində birbaşa və ya dolayısı ilə dini tolerantlığa həsr edilən bir çox beynəlxalq və regional tədbirlərə, o cümlədən Dünya Dini Liderlərinin Sammitinə, MDB Dinlərarası Şurasının, MDB Müsəlmanlarının Məşvərət Şurasının, Qafqaz Xalqları Ali Dini Şurasının iclaslarına ev sahibliyi etmişdir. Məmnuniyyət hissi ilə

qeyd etmək istərdim ki, bu tədbirlərin hər birində əsas təşkilatçı və milli koordinator qismində məhz QMİ çıxış etmişdir və adı çəkilən şuraların birincisinin həmsədri, digərlərinin isə sədri bizim İdarənin rəhbəri Şeyxülislam Allahşükür Paşazadə həzrətləridir. Məlumat üçün bildirim ki, bugünkü konfransın da ölkəmiz tərəfindən təşkilatçısı qismində məhz QMİ çıxış edir.

Nə qədər ki, tolerantlıq məfhumunun elmi, hüquqi və sosioloji çərçivələri hələ dəqiq müəyyən edilməmişdir, fikrimcə xüsusilə ölkəmiz üçün aktual olan bir məsələyə də qısaca olaraq toxunmaq istərdim. Bu gün milli-dini hətta etnik tolerantlıqla, onun Azərbaycan modeli ilə bağlı geniş diskussiyalar, araşdırmalar aparılır, amma məzhəb tolerantlığı sanki kölgədə qalır. Halbuki, bizim ölkəmizin bu gün, bu sahədə nümunə ola biləcək uğurları daha sanballı və daha gözəçarpandır. (Bu arada bir faktı qeyd edim ki, hərb tarixini öyrənən konfliktoloqların fikrincə bəşəriyyət tarixindəki müharibələrin və münaqişələrin əhəmiyyətli hissəsi məhz təriqət və məzhəb şüarlarına söykənir.)

Tarixi reallıq belə gətirmişdir ki, ölkəmizin müsəlman əhalisinin təqribən 65 faizə qədəri şiə məzhəbinin, qalanı isə sünni məzhəbinin tərəfdarlarıdırlar. Çox az sayda ölkələr üçün səciyyəvi olan bu cür məzhəb rəngarəngliyindən, ölkəmizdəki siyasi, dini, milli sabitliyi gözləri götürməyən şər qüvvələr istifadə etməyə zaman-zaman cəhd göstərmişlər.

Məsələn, 1823-cü ildə Qafqaz Şeyxülislamlığını, 1832-ci ildə isə Qafqaz müftiliyini ayrı-ayrılıqda təsis edib sonradan onların ayrı-ayrı müstəqil idarələrdə, dövlət hesabına fəaliyyət göstərmələri barədə qərar qəbul edərkən Çar Rusiyasının öz qarşısına qoyduğu "Parçala və hökm sür!" planını bu gün anlamaq o qədər də çətin deyil. Yaxud 1917-ci ildə mərkəzi rus hakimiyyətinin zəifləməsindən yararlanan əhalinin müstəqil dövlət qurmaq arzularından yayındırmaq məqsədi ilə iri imperialist dövlətləri Bakı neftini əldən buraxmamaq üçün yenə məzhəb kartını ortalığa atırlar və dərhal da öz qarşılarında bölgənin dini liderlərini görürlər. Həmin ilin aprel ayında Təzəpirin axundu Ağa Əlizadənin təşəbbüsü ilə Qafqaz Müsəlman Ruhanilərinin I Qurultayı çağırılır, çox mühüm məsələlər müzakirə olunur. Başlıcası isə Təzəpir məscidində bölgə müsəl-

manlarının hər iki məzhəbinə aid olan nümayəndələri, Şeyxülislam və müftinin rəhbərliyi altında birgə namaz qılırlar. Bununla da növbəti dəfə sübut olunur ki, bizim xalqımızın milli və dini vəhdət prinsiplərinə, İslam dininin məzhəblərüstü humanist, ümumi ideallarına sadiqliyi daha güclü, daha dərin köklərə malikdir və belə mühitin formalaşmasında QMİ-nin, habelə müsəlman din xadimlərinin kifayət qədər tarixi xidmətləri var.

Mən öz çıxışımı Bakıda fəaliyyət göstərmiş bir diplomatın məşhur kəlamı ilə bitirmək istərdim: "Bu gün Azərbaycanda dinlər arasında müşahidə olunan dözümlülük və tolerantlıq münasibətləri hamı üçün, bütün Avropa ölkələri üçün müsbət nümunə ola bilər. Azərbaycan artıq təkcə öz neftini deyil, tolerantlıq mühitinə də ixrac edə bilər". Fəxrlə deyə bilərəm ki, Azərbaycan brendi hesab ediləcək bu zəngin mənəvi kapitalın formalaşmasında bizim müsəlman icmaları da əhəmiyyətli rol oynayırlar.

Diqqətinizə görə təşəkkür edirəm!

Sonra **Konstitusiya Araşdırmalar Fondunun sədri Əliməmməd Nuriyev** çıxış etdi:

Hörmətli xanımlar və cənablar!

Vətəndaş cəmiyyəti, qeyri-hökumət təşkilatları adından Qafqaz Müsəlmanlar İdarəsinə, ATƏT-ə, ATƏT-in Bakı Layihələrin Əlaqələndirilməsi Bürosuna bu konfransın təşkili üçün minnətdarlığımı çatdırmaq istəyirəm. İlk növbədə qeyd etmək istəyirəm ki, dini tolerantlıq mövzusunda son zamanlar tez-tez müzakirələr aparmağımız, tədbirlərin keçirilməsi, təşəbbüslərin irəli sürülməsi bizləri həm məmnun edir, həm də qayğılandırır. Çünki, bu müzakirələrin intensivləşməsi də göstərir ki, dini tolerantlıqla problemlər artıq o həddə çatıb ki, bütün ATƏT məkanında dinc birgəyaşayışa, sülh və əmin-amanlığa, inteqrasiya proseslərinə əsas təhdidlərdən birinə çevrilib. Vətəndaş cəmiyyəti fəlsəfəsinə

və missiyasına uyğun olaraq cəmiyyətdə dini zəmində "ayrılma nöqtə və xətlərini" daha aydın görür, hiss edir. Vətəndaş cəmiyyəti bu məsələlərdə hər zaman həssaslığını nümayiş etdirib və ilk olaraq "həyəcan təbili" çalıb. Bu gün bütün ATƏT məkanında dini dözümsüzlük hallarının artması, əvvəllər heç görünməmiş miqyasda təzahür etməsi artıq bu problemlərin həlli üçün yalnız vətəndaş cəmiyyətinin təşəbbüsləri yetərli deyil, lakin əsas alətlərdən biridir. Bugünkü tədbirdə ATƏT-in, ATƏT üzvü ölkələrin dini dözümsüzlük, dini zəmində nifrət, ayrı-seçkiliyə qarşı gördükləri tədbirlərdən, atılan addımlardan danışıldı, və danışılacaq. Vətəndaş cəmiyyəti nümayəndələri olaraq bu tədbir və addımları diqqətlə izləyir və təqdir edirik. Astana Bəyannaməsinin qəbulu, dini düşmənçilik və ayrı-seçkilik zəmində baş verən cinayətlər barədə məlumatların toplanması və illik hesabatların açıqlanması, ATƏT Nazirlər Şurasının 3/13 saylı qərarını qeyd edərək vətəndaş cəmiyyətinin, QHT-lərin bu addımlara çox böyük əhəmiyyət verdiyini diqqətə çatdırmaq istəyirəm. Bu təşəbbüslər dini zəmində ayrı-seçkiliyə, düşmənçiliyə qarşı mübarizə aparanlar üçün böyük dəstək və prioritetlərin müəyyənləşməsi, səylərin əlaqələndirilməsi, ümumi yanaşma üçün böyük imkanlar yaradır. Həmçinin, bu addımlar göstərir ki, dini zəmində ayrı-seçkilik, diskriminasiya hallarının artmasının yaratdığı təhlükələr aydın şəkildə dərk olunur və adekvat reaksiya üçün cəhdlər edilir.

"Cəhdlər edilir" ifadəsini təsadüfən işlətmədim. Qlobal miqyasda dini zəmində düşmənçilik tendensiyası artıq doğurdan da ifrat təhlükəli dini zəmində düşmənçilik tendensiyası ilə müqayisədə atılan addımlar yetərlidirmi? Həmin addımlar bu tendensiyanın qarşısını almağa kömək edəcəkmi? Dini tolerantlıq, multikultralizm ənənələrinin, dəyərlərinin daha dərindən kök atması üçün daha nələri etməliyik? Dini zəmində ayrı-seçkilik, düşmənçilik hallarının artmasının, multikultralizm ənənələrindən imtinanın səbəbləri barədə kifayət qədər məlumatlıyıqmı? Bu səbəblərin nədən qaynaqlandığını aydın dərk edirikmi? Hansı yeni nümunələr, təklif etməliyik? Xüsusən gənc nəslə nələri tövsiyə edirik? Düşünürəm ki, dini tolerantlıqla bağlı müzakirələrimizdə bu suallara cavab verməyə çalışmalıyıq.

Son illər dini zəmində ayrı-seçkilik və diskriminasiya hallarının qabaqcıl, demokratik ənənələri ilə seçilən Avropa ölkələrində müşahidə olunması bizi məyus etməyə bilməz. Multikultralizm ənənələrindən uzaqlaşma meyllərinin daha qabarıq təzahür etməsi onu göstərir ki, preventiv tədbirlər görmək, təhlükə mənbəyini və potensialının zamanında layiqincə qiymətləndirə biləcək, adekvat olacaq qədər müdrik olmamışıq. Yaxud, multikultralizm ənənələrindən uzaqlaşma meyllərinə kifayət qədər müqavimət göstərə bilməmişik. Eyni zamanda, dini diskriminasiya hallarının ön plana çıxmasına təkan verəcək addımların əks-təsirini düzgün qiymətləndirə bilməmişik. Misal kimi, Fransada hicab, Belçikada məscidlərin tikilməsinə qadağaları, Avstriya, Hollandiya və Macarıstanda baş verənləri göstərə bilərik. Xüsusən qanunvericilikdə insanların dini etiqadlarından irəli gələn ayinlərin, rəmz və geyim formalarının qadağan edilməsinin əks-təsirini də düşünmək vacibdir. Bu cür qanunların qəbulunu, addımların atılmasını bəzən təhlükəsizlik maraqları ilə izah edirlər. Şübhəsiz ki, təhlükəsizlik maraqları hər bir dövlət üçün prioritetdir. Amma elə etmək lazımdır ki, bu bumeranq və domino effekti verməsin. Hazırda biz hər iki effekti müşahidə edirik. Bu cür qanunların qəbulu dini tolerantlığa qarşı çıxanlara əlavə arqumentlər verir. Həmçinin, praktikada müşahidə edirik ki, bir ölkədə dini tolerantlığa xələl gətirəcək təşəbbüslər digər ölkələr üçün siqnal olur.

Digər tərəfdən, müxtəlif qrupların təzyiqi ilə atılan bu addımlar və onların əsaslandırılması üçün informasiya kampaniyaları milliyyətçi, ksenofob, irqçi qüvvələrin təsirinin artmasına yol açır. Belə qüvvələr bu cür addımlardan təbliğat kimi istifadə edir və yeni ardıcıllar qazanırlar. Avropa Parlamentinə son seçkilərin nəticələri bu baxımdan narahatlıq doğurmaya bilməz. Bütün bunlar ciddi təhlil edilməli və müvafiq nəticələr çıxarılmalıdır. Təhlükəsizliklə bağlı qərarlar qəbul edilən zaman elə yanaşmalar olmalıdır ki, atılan addımlar dini tolerantlıqla bağlı əks-effekt verməsin.

Son zamanlar dini tolerantlığın həddləri ilə bağlı müzakirələrin də şahidi oluruq. Cəmiyyət hara qədər tolerant olmalıdır? Tolerantlığın hansı həddi təhlükəsizlik maraqlarına cavab verir? Əslində bu sualların

səslənməsi dini tolerantlıq, multikulturalizm mədəniyyətinin böhran keçirməsindən xəbər vermirmi? Belə fikirlər səslənir ki, həddindən artıq dini tolerantlıq neqativ nəticələr doğurur, hər hansı dinin nümayəndələrinin nümayişkaranə şəkildə rituallar icra etməsi, ayinlər yerinə yetirməsi, yaxud missionerlik fəaliyyəti qıcıq doğurmur. Eyni zamanda bu zaman müəyyən siyasi maraqlar ön plana çıxır, dini icmalar siyasi alətə çevrilir. Siyasi proseslərdə dinə mənsubluğa görə, konsolidasiya və qruplaşmalar yaranır. Sonra isə bu qruplar siyasi təzyiq mexanizminə çevrilir. Bu cür fikirlər, həm Avropada müsəlmanlara, yəhudilərə münasibətdə, həmçinin müsəlman ölkələrində xristianlara münasibətdə səslənir. Şübhəsiz ki, bu cür fikirlərdə də müəyyən həqiqət payı var. Düşünürük ki, dini tolerantlıqla bağlı məsələlərdə elə geniş çərçivələr yanaşma olmalıdır ki, dini etiqad azadlığı tam dolğunluğu ilə ifadə oluna bilsin. Eyni zamanda elə mexanizmlərdə mövcud olmalıdır ki, dini tolerantlıqdan dini radikalizmi yaymaq üçün istifadəyə adekvat reaksiya vermək imkanları da olsun. Hazırda ATƏT məkanında bu yanaşmanı optimal hesab edirik. Bu baxımdan ATƏT-in Astana Bəyannaməsində, ATƏT Nazirlər Şurasının 3/13 saylı qərarında nəzərdə tutulan müddəalar aktuallığını saxlamaqdadır. Bu məsələdə ATƏT-in üzərinə böyük məsuliyyət düşür. Dini dözümsüzlüyün artması tendensiyasını nəzərə almaqla ATƏT həmişəkindən daha artıq bu məsələlərə diqqət ayırmalı, ATƏT məkanında ölkələrin dini etiqad azadlığını tənzimləyən qanunvericiliyin əvvəldə qeyd etdiyim prinsiplər prizmasından dəyərləndirilməsi və hesabatların yayılması, tövsiyələrin verilməsi olduqca vacibdir.

Son illər dini tolerantlıq, multikultralizm dəyərlərinin təbliğində ATƏT məkanı ölkələrindən Azərbaycan və Qazaxıstanın səyləri xüsusilə vurğulanmalıdır. Xüsusən qlobal miqyasda qarşıdurmaların, ekstremizm və terrorçuluğun artdığı bir dönəmdə müsəlman ölkələrinin bu istiqamətdə səyləri ATƏT məkanı dövlətləri, beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən daha çox dəstəklənməlidir. Dini tolerantlıq, multikultralizm təşəbbüslərinin Şərqdən güclənməsi yeni imkanlar açır. Bu imkanlar Qərbdə də layiqincə qiymətləndirilməlidir. Xüsusən islamafobiya meyllərinin artdığı bir dövrdə bu təşəbbüslərin Qərbdə dəstəklənməsi dini tolerantlıq

ardıcıllarının mövqeyinin güclənməsi üçün əlavə stimullar verir. Bu baxımdan Azərbaycanın dinlərarası dialoqun dəstəklənməsi, multikultralizmin, dini tolerantlıq dəyərlərinin təbliği istiqamətində atdığı addımlar ATƏT məkanında və qlobal miqyasda olduqca böyük səmərə verməkdədir. Azərbaycanın tolerantlıq və multikulturalizmin təmin edildiyi model dövlət olması ilə yanaşı, bu dəyərlər ətrafında beynəlxalq muzakirənin gerçəkləşdirdiyi mərkəzə çevirmişdir. Azərbaycanın bu platformanın mərkəzinə çevrilməsində Bakı humanitar forumları, eləcə də son on ildə ölkədə keçirilmiş müxtəlif beynəlxalq konfrans və tədbirlər dövlət siyasətinin əsas istiqamətlərindən birini təşkil edir. Prezident İlham Əliyev III Bakı Beynəlxalq Humanitar Forumunun açılış nitqində tədbirin Azərbaycanda keçirilməsinin təbii hal olduğunu vurğulayaraq bildirmişdir: “Ölkəmizdə hökm sürən ictimai-siyasi quruluşdan asılı olmayaraq, bütün dövrlərdə Azərbaycan dözümlülük, tolerantlıq məkanı kimi tanınmışdır. Bu gün müstəqil Azərbaycan öz siyasətini bu möhkəm təməl üzərində qurur”.

Azərbaycan çox mürəkkəb bir coğrafi məkanda yerləşir. Regionda təkcə siyasi baxımdan deyil, dini və milli mənsubluq baxımından da kifayət qədər həssaslıq var. Lakin bütün bu məsələlərə rəğmən Azərbaycan dini və milli tolerantlıq baxımından bölgə dövlətləri arasında liderlik edir.

Vətəndaş cəmiyyəti, qeyri-hökumət təşkilatlan nə edə bilər? Bu məsələdə vətəndaş cəmiyyətinin üzərinə böyük məsuliyyət düşür. Vətəndaş cəmiyyəti ilk növbədə maarifləndirici tədbirləri genişləndirməli və dini tolerantlıq, multikultralizmlə bağlı məsələlərin aktuallaşması, gündəlikdə qalması və hökumətlərin prioritetləri sırasında qalmasına çalışmalıdır. Xüsusən, dini tolerantlığa xələl gətirəcək çağırışların daha ucadan səsləndiyi bir vaxtda vətəndaş cəmiyyəti daha cəsarətli və fəal olmalıdır. Vətəndaş cəmiyyəti hökumətləri və dini konfessiyalar arasında dialoqun daim dərinləşməsi və ortaq nöqtələrin tapılması, yeni təhdidlərə yeni üsullarla cavab verilməsi üçün yeni ideyalar, təşəbbüslər təklif etməlidir. Bu məsələlərdə vətəndaş cəmiyyəti həm hökumətləri, həm də dini konfessiya və icmaları, dini təsisatları ani qərarlar verilmə-

sindən çəkindirmək, dialoq və müxtəlif formatlarda müzakirə müstəvisi, platformalar yaradılmasına səy göstərməlidir. Vətəndaş cəmiyyəti dini radikalizm və ekstremizin yayılmasının qarşısının alınması üçün yeni preventiv tədbirlər təklif etməli, hökumətləri buna təşviq etməlidir. Bu yeni addımlar sosial şəbəkələrdən təşviq məqsədilə daha fəal istifadə, ölkələrarası, həmçinin müxtəlif dinlərə məxsus təsisat və liderləri, ziyalı nümayəndələrini özündə birləşdirən şəbəkələrin yaradılması, gənclər arasında dini tolerantlığın, multikultralizmin təbliğində yeni media və avanqard incəsənətin imkanlarından daha geniş istifadə edilməsi ola bilər. Vətəndaş cəmiyyəti dinlərarası dialoq təşəbbüslərinin dəstəklənməsi və gənclərin bu proseslərə cəlb olunmasında mühüm rol oynaya bilər. Bu prosesin irəli aparılmasında biznes, siyasi və digər maraqlardan uzaq vətəndaş cəmiyyəti institutları daha yaxşı imkanlara malikdirlər. Vətəndaş cəmiyyəti institutlarının unikal statusundan bu istiqamətdə daha çox istifadə olunur. Azərbaycanda Heydər Əliyev Fondu bu baxımdan çox uğurlu nümunələr yaradıb və yaratmaqdadır. Fondun prezidenti, millət vəkili, UNESCO və İSESCO-nun Xoşməramlı səfiri Mehriban xanım Əliyevanın bu istiqamətdə təşəbbüsləri və səyləri diqqətəlayiqdir və digər ölkələr tərəfindən öyrənilməyə dəyər.

Eyni zamanda, Qafqaz Müsəlmanları İdarəsinin sədri, Şeyxülislam Allahşükür Paşazadə həzrətləri dini tolerantlığın təbliği, dinlərarası dialoqun dəstəklənməsi istiqamətində çox əhəmiyyətli töhfələr verir. Vətəndaş cəmiyyəti olaraq biz Qafqaz Müsəlmanları İdarəsinin, hörmətli Şeyximizin bu təşəbbüslərini diqqətlə izləyir və təqdir edirik. Azərbaycanda tolerantlıq dəyərlərinin qorunub saxlanılmasında, dinlərarası münasibətlərdə harmoniyanın qorunmasındakı şəxsi səyləri və təşəbbüsləri artıq Azərbaycan miqyasını aşıb. Bu gün Qafqaz Müsəlmanları İdarəsi öz təşəbbüsləri ilə yəhudilər və müsəlmanlar, müsəlmanlar və xristianlar arasında davamlı dialoq və müzakirələrin aparılmasında əsas körpülərdən, təşkilatçılardan birinə çevrilib. Dini xadim kimi Şeyxülislam həzrətləri öz nüfuzundan, əlaqələrindən maksimum istifadə edərək mümkün konfliktlərin yaranmaması üçün çox böyük iş görür. Qafqaz Müsəlmanları İdarəsi eyni zamanda vətəndaş cəmiyyəti

üçün də çox etibarlı, əməkdaşlığa daim açıq, dəstək verən tərəfdaşdır. Vətəndaş cəmiyyətinin dini tolerantlığın təşviqi, multikulturalizm ideyalarının təbliği ilə bağlı təşəbbüsləri daim Qafqaz Müsəlmanları İdarəsi tərəfindən dəstəklənir. Bu mövqe və yanaşmasına görə QMİ-yə və şəxsən Şeyxülislam Allahşükür Paşazadə həzrətlərinə təşəkkür edirəm.

Dini qurumlar və təsisatlar yanında vətəndaş cəmiyyəti institutlarının təmsilçilərindən ibarət məşvərətçi qurumların yaradılması, bu qurumların dini siyasətin hazırlanması və həyata keçirilməsinə cəlb edilməsi də olduqca əhəmiyyətli olardı. Bu cür məşvərətçi qurumlar daha rasional və dini siyasətin həyata keçirilməsində əhəmiyyətli rol oynaya, qəbul edilən qərarlara ictimai etimadın artmasında, mümkün narazılıqların müzakirə və dialoq yolu ilə aradan qaldırılmasında, ortaq nöqtələrin tapılmasında çox böyük səmərə verə bilərlər.

Dini tolerantlığın və multikultralizmin təbliğində informasiya kommunikasiya texnologiyalarından səmərəli istifadə olunması da olduqca vacib məsələdir. Çox təəssüf ki, hazırda sosial şəbəkələr, internet dini ekstremizm, radikalizm ideyalarının yayılması üçün çox geniş imkanlar açıb. Bu istiqamətdə dini tolerantlıq, multikultralizm tərəfdarlarının zəif görünməsi dərin narahatlıq doğurur. Bunun üzərində də düşünmək vacibdir. Bu istiqamətdə dini tolerantlıq tərəfdarlarının dini təsisat və mütərəqqi din xadimlərinin üzərinə çox böyük məsuliyyət düşür. Onlar yeni media və internetin verdiyi imkanlardan daha yaradıcı yanaşmalıdırlar. Həmçinin bu məsələlərlə bağlı tənzimləmələrə, dövlət və ictimai nəzarətin həyata keçirilməsinə də yenidən baxmaq olar.

Dini tolerantlığın və multikultralizmin təbliği ilə bağlı məsələlərdə təhsil sisteminin də önəmini hər zaman qiymətləndirmək zəruridir. Dini mövzuda radikalizmin güclənməsi meylləri bir daha göstərir ki, bu sahəyə də yenidən nəzər salmalıyıq. İbtidai siniflərdən başlayaraq dini tolerantlıq və multikultralizm dəyərləri daha səmərəli öyrədilməli və təşviq edilməlidir. Təhsil siyasətində elə islahatlar aparılmalıdır ki, dini tolerantlıq və multikultralizm dəyərlərinin təbliği tədrisin əsas vəzifələrindən birinə çevrilsin.

Sonda qeyd etmək istərdim ki, dini ekstremizm və radikalizmin

artması təhlükəsi qarşısında biz asanlıqla geri çəkilməməliyik və uzun illərə ərzində dini tolerantlıq və multikultralizmlə bağlı əldə etdiyimiz nailiyyətlərdən belə asanlıqla imtina etməməliyik. Bununla bağlı siyasətçilərin, siyasi institutların üzərinə çox böyük məsuliyyət düşür. Son zamanlar siyasi maraqlar naminə dinin istismar edilməsi cəhdlərinə daha tez-tez rast gəlirik. Bir çox hallarda bu məsələlərdə populist yanaşma rasional yanaşmaları üstələyir. Yaxud elə vasitələrdən istifadə olunur ki, bu üsullarla məqsədə çatmaq özü problem yaradır. Seçilən vasitələr, üsullar neqativ nümunələr yaradır. Hələ Mahatma Qandi xəbərdarlıq edirdi ki, bir çox hallarda hansı üsulların tətbiqi nəticədən daha önəmlidir. Bu siyasi qərarların qəbulunda özünü daha qabarıq göstərir. Yuxarıda qeyd etdiyim kimi, hüquqi qadağaların tətbiqi buna misal ola bilər.

Noyabrın 18-də Beynəlxalq konfrans panel iclaslarla öz işini davam etdirdi

"Demokratik cəmiyyətdə dinlərarası dialoqun və tolerantlığın rolu" mövzusundakı sessiya Arxiyepiskop Aleksandr İşeinin moderatorluğu ilə keçdi. Panel iclasda **Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsinin sədri Hicran Hüseynovanın** məruzəsi dinlənildi:

Bu tədbir əlamətdar tarixi hadisə ilə eyni vaxta təsadüf edir. Bildiyiniz kimi, 16 noyabr BMT-də Beynəlxalq Tolerantlıq Günü kimi qeyd olunur. Tolerantlıq prinsipləri haqqında Bəyannamədə deyilir ki, bütün insanlar öz təbiətlərinə görə fərqli olsalar da, dəyər və hüquqlarına görə bərabərdirlər. Dözümlülük dünyada mədəniyyətlərin, insanların müxtəlifliyinin başa düşülməsi və hörmət göstərilməsidir. Bu gün hər birimiz çox yaxşı dərk etməliyik ki, biz öz ölkəmizin vətəndaşı olmaqla yanaşı, bəşəriyyət adlı böyük bir ailənin üzvüyük. Qloballaşma prosesi hər birimizi ümumi məkanın sakinlərinə çeviribdir. Burada insanlararası,

dövlətlərarası, xalqlararası dialoq məhz etik normaları, haqq-ədalət prinsipləri əsasında qurulmalıdır. Milli özünəməxsusluğu saxlamaqla bəşəri-mədəni dəyərləri mənimsəmək tolerantlığın ən vacib amilidir. Bu prinsip və normalara əməl olunmadıqda düşmənçilik, dözümsüzlük, etnik təmizləmələr, soyqırımı, müharibələr baş verir. Və əfsuslar olsun ki, bu qarşıdurmaların sayı azalmır, əksinə artır.

Son illərdə Azərbaycanda din və mədəniyyətlə bağlı çoxsaylı beynəlxalq konfranslar keçirilir. Elmi-nəzəri və praktiki əhəmiyyət kəsb edən bu konfranslarda dini tolerantlıqla bağlı yeni təkliflər hazırlanıb təbliğ edilir. Qeyd etmək istərdim ki, belə konfransların respublikamızda keçirilməsi bir tərəfdən beynəlxalq aləmdə dövlətimizin siyasi nüfuzunun yüksəldiyini göstərir, digər tərəfdən də Azərbaycanın dinlərarası, mədəniyyətlərarası dialoqun səmərəli inkişafına töhfə verən bir ölkə olduğunu dünyaya tanıdır.

Hörmətli tədbir iştirakçıları.

Mədəniyyətin mühüm elementi olan ümumi tolerantlıq vətəndaş cəmiyyətinin əsas əxlaqi prinsipidir. Ölkəmiz tarixən milli və dini baxımdan həmişə tolerant bir ölkə olmuşdur. Həm tarixi mənbələr, həm də müxtəlif vaxtlarda ölkəmizə gələn xarici qonaqlar bunu təsdiq ediblər. Azərbaycanda tarixən çoxsaylı etnosların və müxtəlif dinlərin birlikdə yaşamasına baxmayaraq, indiyə kimi heç vaxt bu ərazidə milli ayrı-seçkilik baş verməmiş və dini qarşıdurma olmamışdır. Eyni zamanda, təcrübə göstərir ki, mütləq dözümlülük də öz növbəsində özbaşınalıq və zorakılığa yol açır.

Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycanda dini və milli tolerantlığın mövcudluğunu onun dövlətçilik tarixi təsdiq edir. Məhz buna görə də tolerantlıq dövlət siyasətinin tərkib hissəsidir.

Azərbaycan öz müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra Ümummilli Lider Heydər Əliyevin azərbaycançılıq konsepsiyasına uyğun olaraq ölkədə dövlət-din münasibətlərinin, millətlərarası və dinlərarası dialoqun genişlənməsi üçün əlverişli şərait yaradılmış, bu sahədə beynəlxalq hüquq normalarına uyğun qanunvericilik bazası bərqərar olmuşdur. Bu sahədə yaradılmış müdrik siyasi-mənəvi xətt Azərbaycan Respublikasının

Prezidenti cənab İlham Əliyev tərəfindən bu gün uğurla davam etdirilir və zənginləşdirilir.

Cənab Prezident İlham Əliyev və ölkənin birinci xanımı Mehriban xanım Əliyevanın təşəbbüsü ilə keçirilən müxtəlif səviyyəli tədbirlər Azərbaycanı regionda və dünyada tolerantlıq nümunəsinə çevirmişdir. Eyni zamanda, Azərbaycanın bu təcrübəsi dünyada gedən proseslərə müsbət töhfələr verir.

Hörmətli konfrans iştirakçıları.

Üçüncü minilliyin başlanğıcında bəşəriyyətin qarşısında duran mühüm məsələlərdən biri də yarana biləcək mümkün münaqişələrin qarşısının alınması və onun həllinin optimal variantının tapılmasıdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, dinlərarası və mədəniyyətlərarası dialoq əvvəlki dövrlərlə müqayisədə daha çox aktuallıq kəsb edən qlobal problemlərdən biridir. Əlbəttə, ölkəmiz öz gəlirlərindən daha çox ekoloji və digər sosial məsələlərə dair layihələrə yönəldə bilərdi. Lakin qonşu ölkənin təzyiqi, daha doğrusu, təcavüzü nəticəsində, Azərbaycan hərbi sahəni gücləndirmək məcburiyyətindədir. Çünki, Ermənistan bütün imkanlardan istifadə edərək, öz hərbi gücünü artırır və atəşkəs rejimi olmasına baxmayaraq, daimi olaraq dinc vətəndaşlarımızı, o cümlədən, uşaqları silahlı hücuma məruz qoyurlar. Təbii ki, biz dialoqa və sülh danışıqlarına üstünlük veririk. Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi ilə bağlı bütün mötəbər beynəlxalq təşkilatlar qərar və qətnamələr qəbul etmişlər. Əfsuslar olsun ki, bu qətnamələr icra edilmir və biz burada böyük ədalətsizliklə, ikili standartlarla üzləşirik. Elə münaqişə və konfliktlər var ki, onlara dair qətnamələr çox qısa vaxt ərzində icra edilir. Ancaq bizim üçün ən vacib məsələdə 20 ildən artıqdır ki, bu qətnamələr kağız üzərində qalıbdır. Biz dünya ictimaiyyətini, eləcə də din xadimlərini bu problemin həllində dəstək olmağa səsləyirik. Bu mənada dini ocaqların rolu mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Hər bir din insanlara, insanlığa xidmət edir. Tolerantlıq hər bir insana heç bir diskriminasiya olmadan iqtisadi və sosial inkişaf imkanı yaradılmasını tələb edir. Son illərdə dünyada ekstremizm və zorakılığın güclənməsi müşahidə olunur. Tolerant yanaşmanın zəif olması bu mənfi tendensiyanın güclənməsinə təkan verir. Mən xüsusi ilə qadınlara və uşaqlara qarşı edilən zorakılığın üzərində dayanmaq istərdim. Bütün dinlərdə və milli adət-ənənələrdə, o cümlədən Azərbaycanda da qadın və uşaqlara qarşı münasibətdə xüsusi diqqət var. Tolerantlıq və dialoq çərçivəsində qadın və kişilər üçün bərabər imkanlar yaradılmalıdır. Onların hər ikisinin yetişməkdə olan gənc nəslin düzgün təlim və tərbiyə almasında mühüm rolu var. Buna görə də qloballaşan dünyada qadın və kişilərin fəaliyyəti xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Bir məsələni də qeyd etmək istərdim ki, mədəniyyətlərarası və sivilizasiyalararası dialoq sahəsində nailiyyətlərin əldə edilməsi gender problemi həll olunmadan mümkün deyil. Onlar münaqişələrin qarşısının alınmasına və sülhün yaranmasına böyük töhfə verə bilərlər. Bu baxımdan qadınların ortaq istəyi münaqişə və konfliktlərin təsirinin mümkün qədər azalmasıdır.

Bu gün dünyanın müxtəlif yerlərində - Avropada, Yaxın Şərqdə, bizim regionda dini zəmində, məzhəb zəminində, başqa səbəblər üzündən qan tökülür, vətəndaş müharibələri aparılır, qarşıdurmalar baş verir. Dünyada həm coğrafi, eyni zamanda, humanitar baxımdan Azərbaycanın nadir rolu var. Biz Şərqlə Qərb arasında, qədim "İpək yolu" üzərində yerləşən bir ölkəyik. Avropanı yaxşı anlayırıq, eyni zamanda, müsəlman dünyasının da bir parçasıyıq. Dövlətimiz çalışır ki, sivilizasiyalararası dialoq daha da güclənsin. Azərbaycanda milli, dini zəminində heç vaxt qarşıdurma olmayıb və olmayacaq. Bunun qarantı Azərbaycan dövləti və Azərbaycan xalqıdır. Ona görə də bütün ölkə vətəndaşları təhlükəsizlik şəraitində yaşayırlar. Artıq dünyanın bütün ölkə və xalqları Azərbaycanın dini və mədəni tolerantlıq modelini qəbul edir və bu təcrübə öz unikallığı ilə seçilir. Mən bir daha belə bir mötəbər tədbirdə çıxış üçün şərait yaratdığına görə təşkilat komitəsinə öz təşəkkürümü bildirirəm.

Diqqətinizə görə minnətdaram!

Sonra söz **UNESCO-nun Strateji Planlaşdırma Bürosunun təmsilçisi Ann-Belinda Preisə** verildi:

Hörmətli nümayəndələr.
Dini icmaların nümayəndələri.
Alimlər və ekspertlər.
Xanımlar və cənablar.

İcazə verin, çıxışıma ilk növbədə bu mühüm konfransın təşkilatçılarına – Azərbaycan hökumətinə, Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatına (ATƏT), Qafqaz Müsəlmanları İdarəsinə təşəkkür etməklə başlamaq istəyirəm. Çox şadam ki, hamımız üçün maraqlı olan bir mövzunu - dini tolerantlığın təbliğini birlikdə müzakirə etmək imkanı qazanmışıq. Fürsətdən yararlanıb konfransa öz müraciətini göndərən

UNESCO-nun Baş direktoru, xanım İrina Bokovaya təşəkkürümü bildirirəm.

Əslində, UNESCO, müxtəlif mədəniyyətlərin və sivilizasiyaların görüşdüyü, Şərqlə Qərb, Şimalla Cənub arasında bir körpü rolunu oynayan Azərbaycan adlı bu gözəl ölkədə ilk dəfə deyil ki, tədbir keçirir. UNESCO, geniş “Bakı prosesinin” bir hissəsi kimi hələ 2011-ci ildə Azərbaycan hökümətinin təşəbbüsü irəli sürülən Mədəniyyətlərarası Dialoq üzrə Dünya Forumununda fəal şəkildə iştirak edib. Bundan başqa, Bakıdakı qədim İçərişəhər UNESCO-nun Dünya Mədəni İrsi Siyahısına daxil edilib.

UNESCO ilə Azərbaycan arasındakı əməkdaşlıq davam edir, bu təşkilat və Azərbaycan hökuməti mədəniyyətlərin yaxınlaşmasına öz töhfələrini verirlər.

Xanımlar və cənablar.

Bu konfransın mövzusu çox aktualdır. Bu gün dünyadakı münaqişə ocaqları - Malidə, Əfqanıstanda, Suriyada və İraqda baş verənlər dini tolerantlıq və dinlərarası dialoq məsələsini ön plana çəkir. Çünki bu ölkələrdəki münaqişələr zamanı dindən siyasi alət kimi istifadə etməklə vəziyyəti daha da gərginləşdirilər. Bu tendensiya çox ciddi narahatlıq doğurur.

Bu gün bəzi qüvvələr qədim mədəniyyət abidələrini, müqəddəs məkanları məhv edir. Bir neçə il öncə bəlkə də bu halların baş verəcəyini təsəvvür etmək mümkün deyildi. Təəssüf ki, bu gün real mənzərə bundan ibarətdir - digər dinlərə qarşı zorakılıq, mədəniyyət abidələrinə qarşı vəhşilik, özgə ərazilərin talan edilməsi. Bu bizi arzuolunmaz keçmişə qaytarır, yoxsa bu, müəyyən mənada post-modern, hiper-qloballaşmış versiyada aparılan müharibədir?

Əgər biz gələcəkdə dinlərarası dialoq üçün möhkəm əsaslar yaratmaq istəyiriksə, məhz bu suala cavab axtarmalıyıq.

UNESCO-nun bu məsələdə məqsədi, görmək istədiyi bəllidir- mədəniyyətlərarası dialoqun bir hissəsini təşkil edən dinlərarası dialoqa nail olmaq, möminlər və ateistlər, müxtəlif dinlərin, əqidələrin və etiqadların ayrı-ayrı fərdləri və liderləri arasındakı anlaşmanı gücləndirmək –

bununla da, mənəvi ənənələr və onların əsas dəyərləri haqqında qarşılıqlı biliyi və məlumatlılığı artırmaq. Bu məqsədlə UNESCO mədəni müxtəlifliyin və insan hüquqlarına hörmət edilməsi keyfiyyətlərinin əldən-əldə ötürüləcəyi bir dünyada harmonik və həmahəng mövcudluq üçün yerləri genişləndirməyə və artırmağa çalışır.

Bu yanaşmanın hədəflənməsi işi ilə başlayır. UNESCO Nizamnaməsi ilə tanış olanlar yaxşı bilirlər ki, sənəddə aydın yazılıb- "Müharibələr insanların düşüncələrində başladığından, sülh də onların beyinlərində formalaşdırılmalıdır".

Mədəniyyətləri və dinləri bir-birinə qarşı qaldıran nifrətin əksinə çıxış etmək keyfiyyətli təhsilin təmin edilməsi ilə başlayır. Məhz insan ləyaqətinə, mədəni müxtəlifliyə, başqa cür düşünmək hüququna hörmət dəyərlərini formalaşdıran keyfiyyətli təhsil.

Fikir azadlığı, insan hüquqları hər bir qadın və kişinin haqqıdır. Bu, dialoq və qarşılıqlı anlaşma üçün əsas mənbədir. Lakin hər kəsin öz fikrini, düşüncəsini azad şəkildə ifadə etməsi üçün şərait olmalıdır. Bu təmin etmək isə insanlardan savad tələb edir. Güclü savada, informasiya genişliyinə malik olan insanlar belə b ir mühiti formalaşdıra bilər.

Bu gün təsəvvürümüzdə canlandırdığımız kütləvi informasiya vasitələri hekayəsi adətən həqiqi və faktiki olandan uzaqdır. Buna görə də, eşitdiklərimizin və gördüklərimizin daha yaxşı şəkildə qiymətləndirilməsini aparmaq və onları obyektiv analiz etmək qabiliyyəti həmişəkindən daha mühüm əhəmiyyət kəsb etməyə başlayıb. Bu, açıq-aşkar şəkildə etik hesabatlılığa aid edilir: sterotiplərdən və nifrətə təhrikdən azad şəkildə hesabat vermək bugünkü təsvir yönümlü dünyada mümkünsüzdür.

Bu da öz növbəsində, mədəniyyətlərarası bacarıqları – başqalarını cəlb etmək və onların ideyalarına qulaq asmaq, müxtəlifliyi və artan mürəkkəbliyi, açıq və maraqlı münasibət ilə mövcud olan mühiti idarə etmək qabiliyyətini önə çəkir.

Əgər biz buna nail olsaq, mədəni irsin, dini azlıqların qorunmasına töhfəmizi verə bilərik.

Bu töhfə hörmət və özünüdərketmənin yaradıcı birləşməsi ilə başlayır və barışıq, bilik və məlumatlılıq, tarixin doğru şəkildə təqdim edilməsi ilə başa çatır. Bu əsl dinlərarası dialoq və bizim ekstremizmə qarşı cavabımız üçün plandır.

Mən fürsətdən istifadə edərək qeyd etmək istərdim ki, noyabrın 2-ni UNESCO ilk dəfə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Jurnalistlərə Qarşı Cinayətlərə Son Qoyulması Günü kimi qeyd edib.

Xanımlar və cənablar.

Bu gün hər hansı bir ölkə, nə qədər güclü olsa belə, təkbaşına heç bir istiqamətdə irəliləyə bilməz. Bizim qarşılaşdığımız problemlər – iqlim dəyişikliyi, yoxsulluğun aradan qaldırılmasından davamlı inkişafa kimi – bir-biri ilə bağlıdır, çünki biz yeni 2015-ci ildən sonrakı İnkişaf Gündəliyinə doğru tələsirik. Ortaq dəyərlər və standartlar, növbəti illərdə qlobal sülhü və inkişafı təmin etmək üçün zəruri əhəmiyyətə malik olacaq.

Beynəlxalq ictimaiyyətin mədəniyyətlərarası və dinlərarası dialoqa, sülh üçün anlaşma və əməkdaşlığa dair yenilənmiş öhdəliyinin qaçılmaz olduğunu görməkdəyik. 2014-cü ilin yazında UNESCO-nun İdarə Heyəti tərəfindən qəbul edilmiş, Mədəniyyətlərin Yaxınlaşması üçün Onillik Tədbirlər Planı bu istiqamətdə atılan mühüm addımdır.

Qarşılıqlı bilik, ümumi ortaq dəyərlər üçün plüralistik çərçivə, prinsiplərin yayılması və mədəniyyətlərarası dialoq üçün alətlər və davamlı inkişafın etik, sosial və mədəni aspektlərinə dair dialoqa çağırışa yönələn dörd əsas fəaliyyət istiqaməti ilə mərhələ, arzuladığımız dünyada xalqlar və millətlər arasındakı yeni əlaqələrin qurulması üçün müəyyən edilir.

UNESCO, xüsusi tərəfdaşlıq, yeni və innovativ əməkdaşlıq üsulları, eləcə də, gələcək dinlərarası dialoqların ən yaxşısını bir araya gətirəcək və ən pisləri geridə qoyacaq yollara və vasitələrə qətiyyətli investisiyalar vasitəsilə hər bir kəsi bu gəminin göyərtəsinə dəvət etməyə hazırdır.

Sağ olun!

Bakıdakı Avropa yəhudiləri icmasının Baş Ravvini Şneor Seqal fikirlərini bölüşdü:

İlk növbədə, bu gözəl və vacib konfransın təşkilatçılarına - Azərbaycan hökumətinə, ATƏT-in Bakı Ofisinə və Qafqaz Müsəlmanları İdarəsinə öz minnətdarlığımı bildirirəm.

Belə tədbirlərin uğurlu olması üçün bir çox amillər var ki, onlar hökmən nəzər alınmalıdır. Bizim toplaşdığımız və səmərəli müzakirələr aparmağa çalışdığımız bu təbdir çox vaxtında təşkil edilib. Çünki tolerantlıq mövzusundakı bu tədbirin Azərbaycanda keçirilməsi təsadüfü deyil. Bu məkan müxtəlif dinlərin, irqlərin və millət nümayəndələrinin toplaşaraq vahid cəmiyyət yaratdığı bir məkandır. Bir daha qeyd edim ki, tədbir təşkilatçıları yer seçərkən doğru seçim edib və bu amilləri nəzərə alıblar.

Azərbaycandakı tolerantlıqdan danışmağa məncə ehtiyac yoxdur. Çünki bu xalq tolerantlığı əməli təcrübədə yaşayır. Şəxsi təcrübəmdən bir nümunəni qeyd etmək istərdim. Yəhudilərin Sukor adlı bir bayramı var. Bu bayramın tələbi olaraq yeddi gün boyunca evlərin yaxınlığında qurulan çadırlarda yemək yeyilməlidir. Belə vəziyyətdə hər bir yəhudi münasib şəraitin olub-olmayacağından narahatlıq keçirir. Mən sinaqoqun rəhbərliyinə müraciət etdim. Onlar yaşadığım binanın sakinlərinə müraciət edərək bu bayram günlərində mənim çadır qurmam üçün icazə aldılar və mən həmin bayramı rahatlıqla qeyd edə bildim.

Zənnimcə bu, Azərbaycan tolerantlığı üçün ən gözəl nümunədir.

Tolerantlıq barədə danışılanda bəzi insanlar din və imanın cəmiyyətdə anlaşılmazlıq və münaqişə yarada biləcəyini düşünürlər. Bu tamamilə yanlış bir düşüncədir. Hər bir insan fərqli dildə danışır, fərqli düşüncəyə sahibdir. Talmutda deyilir ki, bir-birinə oxşar insan yoxdur. Hər bir insan unikaldır. Hər kəsin özünəməxsus şəxsi nəzəri var. Əgər mən imanlı şəxs olaraq Allahın hər bir kəsi müəyyən niyyətlə yaratdığına inanıramsa demək, hər bir insanın özünəməxsus əməlləri yerinə yetirdiyinə də inanmalıyam. Həmin şəxs cəmiyyətə yalnız özünəməxsus nəzəri bəxş edə bilər. Mənim sahib olduğum baxışla bütün insanların dünyada yaşaması mümkün deyil. Ona görə hər bir insana dünyaya öz töhfəsini vermək üçün şərait yaradılmalıdır. Belə olduqda dünya daha da gözəlləşəcək və dinlərarası dialoqda irəliləyiş əldə olunacaq. Biz din xadimləri bu işdə öz töhfəmizi əsirgəməməliyik.

Bir daha sizlərə minnətdarlığımı bildirir, diqqətinizə görə təşəkkür edirəm.

Sağ olun!

Söz **Qafqaz Müsəlmanları İdarəsinin Moskvadakı səlahiyyətli nümayəndəsi Şafik Pşixaçevə** verildi:

Hörmətli Şeyxülislam həzrətləri!
Hörmətli sədarət!

Belə bir mötəbər konfransı təşkil etdiyiniz üçün Sizə təşəkkürümü bildirmək istəyirəm. Belə bir tədbiri yalnız Azərbaycanda təşkil etmək mümkün idi. Çünki məhz bu torpaqda barəsində danışdığımız dəyər mövcuddur və bu, əvəzedilməz dəyərin adı tolerantlıqdır. Bizdən əvvəl tolerantlığın elmi-terminoloji mənalarına toxunuldu, onun məfhumundan söhbət açıldı. Tolerantlıq barədə bizim də öz anlayışımız var. Həm Azərbaycan, həm də Rusiya Federasiyası bu sahədə irəliyə böyük addımlar atıb. Bizim münasibətlərimiz yalnız qarşılıqlı dözümlülükdən ibarət deyil. Təbii ki, münasibətlərdə bu da olmalıdır. Lakin uzun müddət bir-birimizə qarşı yalnız dözümlülük göstərib otursaq, dünya heç də bundan faydalanmayacaq. Həm yaşadığı həyatda, həm də fəaliyyətində gözəl

təcrübəyə malik olan hörmətli Şeyxülislam həzrətləri bu gün bir daha göstərdi ki, yalnız oturub dözməklə deyil, bütün dinlərin və konfessiyaların nümayəndələri ilə qarşılıqlı münasibətlər qurmağa çalışmaq lazımdır.

Hörmətli həmkarlar, Azərbaycandakı vəziyyət, tolerantlığın bu gözəl ölkədəki modeli haqqında dünəndən bəri çox sözlər deyilib. Bu gün Azərbaycanda sülh və qarşılıqlı anlayış mövcuddur. Qeyd etməliyik ki, dinlərarası, konfessiyalararası və mədəniyyətlərarası münasibətlər sahəsi olduqca həssas və incə sahədir. Və bu, özü-özünə formalaşmır, bunun icraçıları olmalıdır. Mən fürsətdən yararlanıb Prezident İlham Əliyev cənablarına minnətdarlığımı bildirmək istəyirəm. Bu şəxs öz mərhum atasının siyasətini uğurla davam etdirir və bu gün həmin münasibətlərin qarantıdır.

QMİ-nin Aparat rəhbəri Simran Həsənov dünənki çıxışında çox gözəl qeyd etdi ki, dini tolerantlığın bərqərar olması üçün siyasi iradə olmalıdır. Lakin bir çox ölkədə məhz biz bu siyasi iradə çatışmır. Bu səbəbdən də həmin bölgələrdə müxtəlif qarşıdurmaları müşahidə edirik. Başa düşürük ki, dünya ideal deyil və burada ideal cəmiyyət yoxdur. Hər bir cəmiyyətin öz qüsurları və öz problemləri var. Lakin bu problemlər qarşılıqlı anlayış çərçivəsində həll olunmalıdır. Bunun üçün isə siyasi iradənin olması labüddür.

Biz bilirik ki, bəşər övladı ali İlahi yaradılışın əsəridir. Əgər biz insan həyatına dəyər və ehtiramla münasibət göstərməsək, münaqişələr zamanı mənfi münasibətlərlə də qarşılaşa biləcəyik. Heç bir din, dini əqidə amili lokal və ya qlobal münaqişə mənbəyi kimi qeyd edilə bilməz. Siyasi iradə ifadə edilsə, insanlar bir-birilərini dinləsə, o zaman dünyada sülh bərqərar olacaq. Azərbaycanda ona görə də dini tolerantlıq var. Ölkə rəhbərliyi bizim möhtərəm Şeyxülislamımız Allahşükür Paşazadə həzrətlərini dinləyir, məsləhətləşir, dini başçımız da xalq qarşısındakı məsuliyyətini və cəmiyyətin inkişafındakı rolunu anlayır. Belə bir qarşılıqlı əməkdaşlıq sayəsində bu məmləkətdə sülh və əmin-amanlıq bərqərar olub.

Rusiya Federasiyası nümunəsindən də qeyd edə bilərəm ki, din xadimləri dini münaqişələrin yaradılmasına rəvac verməyiblər. MDB məkanında artıq 15 ildir ki, ənənəvi dinlərin nümayəndələri Rusiya Federasiyasında dinlərarası Əməkdaşlıq Şurası təsis edilərək effektiv

şəkildə cəmiyyətin müsbət inkişafına öz töhfələrini verirlər. Tarixən Rusiyada din və ya konfessiya zəminində münaqişə yaşanmayıb. Bu həqiqətən də bizim üçün fəxrdir.

Lakin bu dövrdə yalançı – psevdodinlər uydurularaq münaqişə mənbəyinə çevrilib. Dini şüarlar, çağırışlar artıq kimlərinsə şəxsi siyasi məqsədləri üçün sui-istifadə edilir. Siyasi məqsədlər üçün cəmiyyətdə dini radikalizm qızışdırılır, dini dəyərlər şəxsi ambisiyalarda istifadə olunur. Bu zaman dini zəmində münaqişələrin baş verdiyini müşahidə etmək olur.

Yaxın Şərq bölgəsində inqilabi vəziyyətin yaradılması üçün heç bir ehtiyac yox idi. Həmçinin Rusiyanın cənub bölgəsində, Şimali Qafqazda süni formada belə münaqişə yaradılmışdı. Bu münaqişədə mənim bir çox qardaşım, həmkarım həlak olub. Qətlə yetirilmələrinin səbəbi isə zorakılığa qarşı çıxmaları və insanpərvərliyi təbliğ etmələri idi. Bütün bu zorakılıq və qətlləri siyasi sifariş saymaq olar.

Əgər hər bir şəxs insan həyatının ali bir dəyər olduğunu anlasa, din xadimləri öz üzərilərinə düşən vəzifələri layiqincə yerinə yetirsələr, o zaman dünyada asayiş bərqərar olar. Amma bundan şəxsi ambisiyalar üçün siyasi məqsədlərdə istifadə edilsə, o zaman bu münaqişələr də daha böyük vüsət alacaq.

İslamın dini şüarı çox sadədir. Mən müqəddəs Qurani-Kərimdən bir ayə söyləmək istəyirəm: ***"Ey iman gətirənlər! Hamınız bir yerdə sülhə gəlin! Şeytanın yolu ilə getməyin, çünki o sizin açıq-aşkar düşməninizdir!"*** ("əl-Bəqərə", 208).

Əgər biz Uca Rəbbimizin bu çağırışına qulaq assaq daha yaxşı bir vəziyyəti müşahidə edəcəyik.

Yenə də buyurur: ***"...Yaxşılıq etməkdə və pis əməllərdən çəkinməkdə əlbir olun, günah iş görməkdə və düşmənçilik etməkdə bir-birinizə kömək göstərməyin..."*** ("əl-Maidə", 2).

Hər bir fərd və vəzifəli şəxs bu universal şüara əməl etsə, dünyada daha çox xeyirxahlıq olacaq. İnşallah, gələcəkdə də bir-birimizi başa düşəcəyimizə, anlayacağımıza ümid edirəm.

Vəs-səlamu aleykum və rəhmətullahi və bərakatuh!

ATƏT Sədrinin Müsəlmanlara qarşı dözümlülük və ayrı-seçkiliklə mübarizə məsələləri üzrə şəxsi nümayəndəsi Talib Küçükcan çıxış etdi:

Bütün konfrans iştirakçılarını salamlayır və tədbirin işinə uğurlar arzulayıram.

Qafqaz Müsəlmanları İdarəsinin sədri, hörmətli Şeyxülislam Allahşükür Paşazadə həzrətlərinə təşəkkürlərimi yetirirəm. Şeyxülislam həzrətləri dini dözümlülük məsələlərini daim diqqət mərkəzində saxlayır, dünya səviyyəli tədbirlərdə bununla bağlı çıxışlar edir.

ATƏT-in Bakı Layihə Əlaqələndiricisi, səfir Ələsgər Şahtaxtinskiyə minnətdaram ki, Azərbaycan hökuməti ilə əməkdaşlıq edərək belə bir vacib konfransın təşkilinə nail olub.

Bu konfransın əhəmiyyəti ondadır ki, iki gün ərzində təkcə müxtəlif ölkələri deyil, həm də ayrı-ayrı dinləri, konfessiyaları təmsil edən insanlar işgüzar müzakirələr apardılar, bugünkü durumu müzakirə etdilər və ən əsası gələcək üçün fəaliyyət istiqamətlərini müəyyənləşdirdilər. Dini rəhbərlər dünyaya vacib mesajlar verdilər. Mənim fikrimcə, tədbirin uğuru da elə bundan ibarətdir.

Çıxışımın əvvəlində bir vacib məsələni qeyd etmək istərdim. Bu gün Avropada bəziləri belə düşünür ki, dünyəvilik olan yerdə din arxa plana keçəcək. Qərb ölkələrində bu düşüncənin özünə yer tapacağına hardasa inanmaq olar, lakin dünyanın müxtəlif ölkələrində din, dini icmalar və onlara rəhbərlik edən insanlar mühüm bir faktordur.

Bu gün Amerikanın özündə də din çox dinamik bir haldadır. Bu, bir daha sübut edir ki, din müasirliyə mane olmur və ikinci plana keçmir, din həmişəki kimi, həyatımızda əsas amillərdən biridir. Dini icmaların legitim tələbləri var və biz bu tələblərə diqqətlə yanaşmalıyıq.

Bu gün dünyanın qloballaşması, kommunikasiyanın inkişaf etməsi, miqrasiyanın artması müxtəlif dinlərə məxsus insanların birgə yaşamasını şərtləndirir. Vəzifəmə uyğun olaraq ATƏT regionda müsəlmanların üzləşdikləri problemlərlə məşğul oluram və müşahidələrimə görə bu gün müsəlmanların qarşılaşdıqları məsələləri tezliklə həll edə bilməsək, daha ciddi problemlərlə üz-üzə qala bilərik.

Son vaxtlar dünya islamafobiyadan əziyyət çəkir, bu halın miqyası gündən-günə artdıqca müsəlmanlara qorxu mənbəyi kimi baxırlar. Xüsusi ilə 2001-ci il 11 sentyabr hadisələrindən sonra Qərb dövlətlərdə müsəlman olan iş yoldaşından, qonşudan qorxmağa başlayırlar. Avropa mətbuatında, xüsusi ilə sosial mediada müsəlmanlar qorxu mənbəyi kimi təqdim olunur, aşağılanırlar. Müsəlmanların belə bir imicdə tanıdılması təhlükəli tendensiyadır və bu bizi narahat etməyə bilməz.

Müxtəlif dinlərin dinc yaşamasından söhbət açdığımız bir zamanda hər hansı bir dinə qarşı təhqirlər səslənirsə, deməli biz öz fikirlərimizdə səmimi deyilik.

Avropanın siyasi arenasında təkcə İslama deyil, ümumiyyətlə dinlərə qarşı çıxan bəzi qruplar seçkilərdə müəyyən səs qazanırsa, bu artıq

təhlükədən xəbər verir. Əgər biz fundamental insan haqlarından danışırıqsa, hər kəsə öz dini inancları ilə bağlı ayinləri icra etməyə şərait də yaratmalıyıq.

Təklif edərdim ki, ATƏT üzvü olan ölkələrdə dini dözümsüzlüklə bağlı monitorinqlər aparaq, həmçinin qabaqlayıcı tədbirlər barədə düşünək. Vacib məsələlərdən biri də tədris kitablarında dinə qarşı münasibətlərə fikir verilməsidir. Etiraf edək ki, bəzən dərs vəsaitlərində dinlər heç də müsbət imicdə təqdim olunmur.

İki gün ərzində bu konfransda çox mühüm məsələlər barədə muzakirələr oldu, tolerantlığın Azərbaycan nümunəsi haqqında fikirlər səsləndi. Mən bu barədə hazırlayacağım məlumatı ATƏT Sədrinə təqdim edəcəyəm.

Belə bir vacib toplantıda bizi bir araya gətirmək üçün səy göstərən, bu regionda bütün dinlər arasında qarşılıqlı etimad və inam mühiti yaradan Şeyxülislam Allahşükür Paşazadə həzrətlərinə bir daha təşəkkürümü bildirirəm.

Sağ olun.

Sonra söz **Rus Pravoslav Kilsəsinin kilsə və cəmiyyətin qarşılıqlı əlaqələri şöbəsi nəzdində fəaliyyət göstərən Dinlərin Coğrafiyası Mərkəzinin rəhbəri, professor Roman Silantyevə** verildi:

Bu mötəbər iclasda hamını salamlayıram və öz çıxışımda Rusiya və Azərbaycan nümayəndələrinin Tolerantlıq haqqında çıxışlarından ortaya çıxan yekun nəticəsi barədə danışmaq istərdim.

Təbii ki, tolerantlıq mövzusu gündəmə bu yaxınlarda gəlib. 20 il, 30 il və 100 il öncə bu barədə danışılmırdı. Sadə bir səbəbə görə, çünki bu o qədər aşkar məsələ idi, çünki, tolerantlıq, bir-birinizə hörmət, yəni: dini etiqadından, irqi, irsi, milli fərqlərə baxmadan hörmət var idi və bu barədə danışılmırdı. Çünki, bu açıq-aşkar idi. Çünki, bugünkü gündə tolerantlığa daxil olan hallar 20-30-100 il əvvəl ictimaiyyətdə adi bir hal sayılırdı. Necə ki, səhər dişləri yumaq lazım olduğunu və yaxud ədəbsiz

sözlərin dilə gətirilməsinin yaxşı iş olmadığını xatırlatmağa ehtiyac qalmayıb. Çünki, bu adi bir haldır. Amma bizim sivilizasiyamız, xüsusən də Rusiya, Azərbaycan və Avropa sivilizasiyaları fərqli cür inkişaf edirdi. Avropa bizə yalnız böyük mədəniyyət yox, eləcə də bir çox dəhşətli meyarlar təqdim edir. Misal üçün Avropada "Sosial darvinizm" və "Rasizm" məsələləri ortaya çıxdı. Həmçinin o vaxtlar Avropa alimləri çox ciddi şəkildə insanların iki hissəyə bölündüyünü, ali səviyyəli insanlar və insan səviyyəsindən aşağı olan insanların mövcudluğunu bildirirdilər. Ali səviyyəli insan ağ dərili insan idi ki, hər yerə nüfuz etmək, hər yerdə öz əmrlərini diqtə etmək haqları var idi. Qara dərili insanlarda isə tam əksi müşahidə olunurdu. Onlara insan səviyyəsindən aşağı bir varlıq kimi baxılırdı. İnsanları öz mənşəyinə görə sterelizasiya edirdilər. Nəticədə isə faşizm və həbs düşərgələr yarandı. Təəssüflər olsun ki, Avropa sivilizasiyası bizə əslində bunları verdi. Ona görə də burada sivilizasiya dəyərlərinə Rusiya və Azərbaycan prizmasından da baxılmalıdır. Məncə Rusiya və Azərbaycanın tolerantlığı haqda çox danışmağa ehtiyac yoxdur. Çünki, bu tolerantlıq bizdə qədimdən mövcud idi. Ona görə də tolerantlıq yeni qəbul edilib desək düzgün çıxmaz. Amma hər halda biz insan haqqında danışırıq. İnsan yaxşı deyilsə ona hörmət etmək lazım deyil deyirlər, onunla dostluq etmək lazım deyil deyirlər, ona nəyə görə dözməliyik deyillər. Əgər insan pisdirsə, şər əməllər edirsə onu sülhə dəvət etmək lazımdır və onun şər əməllərinə dözmək lazım deyil! Tolerantlıq artıq bizdə UNESCO-nun təsvir etdiyi məfhumda qəbul olunmur. Rusiyada bir çoxları qeyd edirlər ki, tolerantlıq tibbi bir termin olaraq qəbul edilir. Yəni: sadəcə dözmək yox, pis bir şeyə dözmək kimi qəbul edilir. Misal üçün tibdə siflis və qripə dözümlülük məsələləri qaldırılır. Və fakta görə doğurdan da insanlar bunu təcrübədə müşahidə edir. Yəni: harada tolerantlıq varsa orada sülh də bitir. Misal üçün insanlar çox vaxt belə bir sual verir: Nəyə görə totalitar Şimali Koreyada Pravoslav xristianları özlərini sakit və rahat hiss edirlər, amma Avropa ittifaqına və dəyərlərinə can atan Ukraynada isə rus dilində danışan, həmçinin rus Patriarxının adını çəkən insanlar qətlə yetirilir? Avropa ittifaqına can atan demokratik Ukraynada 5 pravoslav keşişimizin qətlə yetirilməsi ola

bilər. İnsanlar sual verir: Nəyə görə Hüseyn və Əsəd adlı "tiranların" zamanında xristianlar orada rahat yaşayırdı. Amma "demokratiya" ora gələndən sonra orada böyük müharibələr başladı. İnsanlar soruşur: misal üçün, nəyə görə Azərbaycanda sərt dini qanunvericiliklər var? Mənim zənnimcə səhv tənqid edirlər. Azərbaycandan tək-tük adamlar var ki, nadir hallarda İslam ölkələrinə döyüşə gediblər. Lakin Avropa ölkələrinə nəzər salsaq görərik ki, bizə tolerantlıq və dini azadlıq nümunəsini təqdim etsələr də elə oradan da minlərlə insan Suriyaya oradakı qətliamda qatil qismində iştirak etmək məqsədi ilə gedirlər. Məqsədlərinə nail olduqdan sonra isə etdikləri vəhşilikləri foto və video lentə alaraq müsəlmanlıq adı altında dünyaya təqdim edirlər. Bunu müasir avropalılar edir. Ənənəvi müsəlmanlığa heç bir aidiyyatı olmayan şəxslər özlərini müsəlman adlandıraraq qətllər törədirlər.

Amma biz görürük ki, Azərbaycanın gözəl nadir nümunəsi var. Çünki, Rus Pravoslav Kilsəsinin mövqeyi burada doğurdan da təqdirə layiq şəkildədir. Dünyanda və bu regionda Azərbaycan və Rusiya Federasiyası əslində ən yaxşı dinlərarası dialoq səviyyəsinə malik olan ölkələrdir. Bizim ölkələr arasında olan isti münasibətlər dünən və ya 100 il bundan qabaq başlamayıb, bu qarşılıqlı ehtiram münasibətlərin tarixi çox qədim zamana söykənir.

Cənab Şaxtaxtinskinin əcdadlarından biri də 110 il bundan əvvəl müsəlman və xristian arasında olan dostluq münasibətlərini inkişaf etdirərək möhkəmləndirməyə çalışanlardan idi. Əsrlər boyunca burada nə milli zəmində, nə irqi zəmində, nə dini zəmində ayrı seçkilik mövcud deyildi. Həmçinin bu regionda dini zəmində də heç bir müharibələr baş vermirdi. Artıq başqa dünya ölkələrində də bu unikal modelə daha tez-tez ehtiyac duyulur. Çünki, Qərb tolerantlıq modeli daha işləmir və bir çox insanlarda bu dəhşət yaradır. Avropada tolerantlıq çox mənfi bir don aldığından insanlar atıq tolerantlığa xəstəlik kimi baxırlar. Amma Rusiya və Azərbaycanda qəbul olunmuş dəyərlər yüz illiklərin sınağından keçib və inkişaf etməkdədir. Buna görə mən sizin hamınızı Azərbaycan Respublikasının təcrübəsindən bəhrələnməyə çağırıram. Bu nümunə dünya üçün gözəl təcrübədir. Çünki, dini rəhbərlər bu cür konfranslarda məc-

buri şəkildə iştirak etmirlər. Onlar qeyri formal, hətta 10 illərlə ailəvi dostluq edirlər. Ümid edirəm ki, ömürlərinin sonuna qədər bu dostluqları davam edəcək. Məhz bu cür təcrübə Avropa, Amerika və digər dövlətlərin zənginləşməyinə şərait yaradacaq.

Diqqətinizə görə təşəkkür edirəm.

Tbilisi İlahiyyat Akademiyasının rektoru, Protopresviter Georgi Zviadadze çıxış etdi:

Əziz dostlar, diplomatik korpusların nümayəndələri!
Hörmətli sədarət!
Cənab Şeyxülislam həzrətləri!

Konfransın gedişi zamanı əhatəli, çox gözəl məruzələr və çıxışlar səsləndirildi. Dini dözümlülük, tolerantlıq haqqında geniş söhbətlər oldu. Təmsil etdiyim Gürcüstan Patriarxlığında da bu məsələ daim diqqət mərkəzindədir. Ölkəmin tarixinə nəzər salanda yəhudi icmasının ilk dəfə məhz qədim Gürcüstanda formalaşdığını görmək olar. Fəxrlə deyə bilərəm ki, bizdə heç antisemitizm meylləri olmayıb. Biz gürcülər ölkəmizdəki müsəlmanlarla da həmişə din və yanaşı yaşamışıq, bu dostluq münasibətləri bu gün də davam etməkdədir.

Dini dözümlülük və tolerantlıqdan danışanda Bütün Gürcüstanın Katolikos-Patriarxı və Gürcü Pravoslav Kilsəsinin dini rəhbəri II İliya həzrətləri ilə hörmətli Şeyxülislam Allahşükür Paşazadə arasındakı dostluq və qardaşlıq münasibətləri əsl nümunə ola bilər. Yeri gəlmişkən, onu da konfrans iştirakçıların diqqətinə çatdırım ki, Gürcüstanda Qafqazın Şeyxülislamı Allahşükür Paşazadəyə böyük hörmət və ehtiram bəsləyirlər. Dünən II İliya həzrətlərinin hörmətli Şeyxülislama ünvanladığı məktubu sizlərin qarşısında oxudum, orada səslənən fikirlərə qoşulur və öz adımdan da Allahşükür Paşazadə cənablarına minnətdarlığımı bildirirəm.

İki qonşu xalq arasındakı xoş münasibətlərə misal çəkərkən bir məsələni də qeyd edim. Gürcüstan Patriarxlığı ilə Azərbaycan Dövlət Neft Şirkəti arasında imzalanan niyyət protokoluna əsasən, ölkəmizdəki kilsə və məbədlərdə istifadə olunan maye qazın pulunu ARDNŞ öz üzərinə götürüb. Bu, təkcə bizim dindarlara deyil, bütün gürcü xalqına bir töhfədir.

Əziz dostlar!

Sevinirəm ki, belə bir gözəl konfransda sizlərlə bir aradayam. Dözümlülük çox vacib və qiymətli bir dəyərdir, onsuz dünyanın gələcəyini təsəvvür etmək mümkün deyil. Bayaq qeyd etdiyim kimi, Gürcüstanda bu sahədə mühüm addımlar atılıb, mənim ölkəm kiçik olsa da, ruhu çox böyükdür. Tolerantlıq bizim həyat tərzimizə çevrilib, hamı başa düşür ki, kilsə zorakılığın əleyhinədir.

Sevinirəm ki, Azərbaycan da bu məsələdə digər dövlətlərə nümunə ola bilir. Həqiqətən də Azərbaycanda bu sahədə böyük işlər görülür. Azərbaycan dövlətinin başçısı İlham Əliyev cənablarına, hökumət təmsilçilərinə, dini lider Şeyxülislam Allahşükür Paşazadəyə və ATƏT nümayəndələrinə bu vacib və aktual bir tədbir təşkil etdikləri üçün təşəkkürümü bildirirəm.

Sonuncu sessiya isə "Qloballaşan dünyada dini radikallaşma meyllərinin qarşısının alınması" mövzusuna həsr edilmişdi. ATƏT-in Bakı Layihə Əlaqələndiricisi, Baş layihə rəhbəri Andraş Hugyikin moderatorluğu ilə keçən iclasda **Dini Qurumlarla iş üzrə Dövlət Komitəsi sədrinin müavini Siyavuş Heydərov** çıxış etdi:

Əziz dostlar!

Bugünkü konfransda qloballaşan dünya üçün olduqca aktual mövzu ilə bağlı, o cümlədən hazırkı paneldə dini radikallaşma meyllərinin qarşısının alınmasında dinlər və mədəniyyətlərarası dialoqun rolu və dövlət-din münasibətləri modelləri ilə əlaqədar dəyərli fikirlər səslənir.

Bildiyimiz kimi, XX əsrin sonu XXI əsrin əvvəlini dünyanın mövcud siyasi xəritəsinin dəyişməsi, habelə ictimai həyatın müxtəlif sahələri ilə bağlı bir sıra qlobal problemlərin yaranması və gərginləşməsi, xüsusilə əxlaqi-etik dəyərlərə lazımi diqqət yetirilməməsi nəticəsində

mənəviyyat problemlərinin kəskinləşməsi kimi də səciyyələndirmək olar.

Bundan başqa, dünya dinləri arasında mövcud fərqlərə əsaslanan sivilizasiyaların toqquşması nəzəriyyəsinin də meydana çıxması nəticəsində bəzi separatçı dairələr bir çox hallarda öz fəaliyyətlərinə bəraət qazandırmaq, xüsusilə siyasi məqsədlərinə nail olmaq üçün din amilindən istifadə etməyə çalışırlar. Son illər dünyanın müxtəlif regionlarında baş verən etnik, dini və siyasi qarşıdurmaların, hərbi münaqişələrin təhlili göstərir ki, dinlər arasında dialoqun yaranması prosesinə qüsurlu yanaşmalar, o cümlədən ikili standartlar mövcuddur. Bunun nəticəsində ənənəvi stereotiplər xalqlar və dinlər arasında sülh və əməkdaşlığın, qarşılıqlı faydalı münasibətlərin əldə edilməsində hələ də ciddi maneə olaraq qalmaqdadır. Odur ki, bu problemin, xüsusilə radikallaşma meyllərinin yaranma səbəbləri köklü və dərindən araşdırılmalı, çıxış yolları və mexanizmləri işlənilməlidir. Bu baxımdan problemə iki aspektdən yanaşmaq istərdim.

Birincisi, təhlillərə əsasən deyə bilərik ki, dinlərarası dialoqun uğurunu ləngidən başlıca amillərdən biri geosiyasi və geoiqtisadi mənafelərin bu prosesə davamlı müdaxiləsidir. Belə olan halda dialoq güc mərkəzinin siyasi monoloquna, bir tərəfin din amilindən siyasi məqsədlər üçün istifadə etməklə digərləri üzərində təzyiq vasitəsinə çevrilir.

Son illər Yaxın Şərq regionunda din pərdəsi altında baş qaldıran münaqişələr, eləcə də dinin siyasiləşdirilməsi bu yanaşmanın acı və fəlakətli nəticəsidir. Təcrübə onu da göstərir ki, heç bir dövlət, hətta bu tipli münaqişələrdən bəhrələnməyə çalışan hökumətlər də belə bəşəri fəlakətlərdən qətiyyən sığortalanmayıblar.

İkincisi, heç bir din – İslam, xristianlıq, yəhudilik, buddizm və başqaları insanları zorakılığa, milli və dini ədavətə, radikalizmə, dözümsüzlüyə və terrora çağırmır. Müqəddəs kitablar insanlar arasında humanizm ideyalarını təbliğ edir. Odur ki, dialoq dedikdə heç də dinlər, məzhəb və təriqətlər arasında deyil, ilk növbədə onların daşıyıcısı olan insanlar arasında qarşılıqlı faydalı əlaqələrin humanizm prinsiplərinə söykənən birgəyaşayış normalarının işlənib hazırlanmasını, tətbiqini, möhkəmləndirilməsini və inkişaf etdirilməsini, xüsusilə dünyada ədalət prinsipinin qo-

runmasını və ona riayət olunmasını nəzərdə tutmalıyıq. Bəzi ölkələrdə məqsədyönlü şəkildə islamofobiya meyllərinin güclənməsi və siyasi dairələrin buna biganə qalması ciddi narahatlıq doğurur. Onlar bilməlidirlər ki, bu halların vaxtında qarşısının alınmaması gələcəkdə ölkənin təhlükəsizlik sisteminə ciddi təhdidlərlə nəticələnə bilər. Belə bir şəraitdə tolerantlıq və dözümlülük ənənələri zəngin olan ölkə və regionların təcrübəsindən bəhrələnmək, əlbəttə ki, vacibdir. Bu baxımdan qeyd edildiyi kimi, Azərbaycan bir çox millətlərin və dini konfessiyaların dinc yanaşı yaşamasının unikal nümunəsidir. Dövlət – din münasibətlərinin sivil, beynəlxalq normalara və demokratik prinsiplərə uyğun qurulmuş Azərbaycan modelinin ilk növbədə müxtəlif dinlərə etiqad bəsləyən ölkə vətəndaşlarının tarixən formalaşmış birgəyaşayış normalarına, etno-mədəni ənənələrə riayət etmələrinə söykənir.

Diqqətə layiq haldır ki, Azərbaycanda heç vaxt dini və irqi zəmində münaqişə hallarına rast gəlinməyib. Ayrı-ayrı etiqad və inanclara malik etnosların əsrlərlə əmin-amanlıq şəraitində yaşamasında, etnik-mədəni müxtəlifliyin günümüzədək qorunub-saxlanılmasında Azərbaycan xalqının, onun milli xüsusiyyətlərinin və İslam dininin misilsiz tarixi rolu danılmazdır. Bu gün tarixi-mədəniyyət abidələrinin, məscid və ziyarətgahlarla yanaşı yəhudi və xristian məbədlərinin bərpası və təmiri Azərbaycan gerçəkliyini əks etdirəm sağlam dini-mənəvi durumun göstəricisidir.

Bunu da əlavə etmək istərdim ki, ölkəmizin zorla cəlb olunduğu Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinə erməni tərəfi və onların xarici ölkələrdəki tərəfdarları reallıqda olduğu kimi, işğalçı müharibə deyil, məhz dini qarşıdurma çalarları vermək istəsələr də səyləri heç bir nəticə verməyib. Ermənistan Azərbaycan xalqının mentalitetindən irəli gələn başqa dinlərə və xalqlara qarşı dözümlülük, onlarla yanaşı və qarşılıqlı anlaşma şəraitində yaşama kimi spesifik xüsusiyyətlərindən sui-istifadə edərək dövlət səviyyəsində etnik təmizləmə və işğalçılıq siyasəti aparır. Ermənistan işğal etdiyi Azərbaycan torpaqlarında xalqımıza məxsus tarixi-dini abidələri də qriqoryanlaşdırlb və ya dağıdıb. Lakin Azərbaycan xalqı əsrlərdir olduğu kimi yenə də yüksək tolerantlıq nümayiş etdirərək digər millətlərə xas tarixi abidələrlə yanaşı, işğalı həyata keçirən Ermə-

nistanın da dini abidələrinə qayğı ilə yanaşır. Bakıda olan erməni kilsəsi dövlət tərəfindən bərpa edilərək sivil şəkildə qorunur.

Təəssüflə qeyd etməliyəm ki, Ermənistanın təcavüzkarlıq siyasətini davam etdirməsi təkcə Azərbaycanda deyil, bütün regionda sülh və sabitliyin bərqərar olmasına, eləcə də tolerantlıq ənənələrinin möhkəmlənməsində ciddi problemlər yaradır. Ona görə də bu məsələ təkcə Azərbaycanı deyil, beynəlxalq təşkilatları, inkişaf etmiş dövlətləri, dünya ictimaiyyətini yaxından düşündürməli və təxirəsalınmaz tədbirlər görülməlidir.

Çıxışımın sonunda iki məqamı diqqətinizə çatdırmaq istərdim. Birincisi, tolerantlıq termini ilə bağlı yuxarıda söylədiyim tezislər bu anlayışın yenidən hüquq müstəvisində işlənməsinin vacibliyini göstərir. Terminin dözümlülük, digərləri ilə münasibətdə səbirli olmaq kimi mənəvi-etik kateqoriyalar üzərində stereotip şərhi bu gün nə ideoloji, nə hüquqi və nə də etno-mədəni münasibətlər baxımından özünü doğrultmur. Belə olan təqdirdə indiki reallıqlardan çıxış edərək bildirmək istərdim ki, tolerantlıq anlayışı hamı tərəfindən tanınan yeni hüquqi tərif tələb edir. Və bu yanaşma illuzor dözümlülüyə deyil, məhz ayrı-ayrı din və məzhəb nümayəndələri arasında birgəyaşayış prinsiplərinin formalaşdırılmasına yönəldilməlidir.

İkincisi, qeyd edildiyi kimi, dövlət-din münasibətlərində ortaq və optimal modelin axtarışı zamanın tələbidir. Bu gün biz bunu da müşahidə edirik ki, bir sıra siyasi dairələr tərəfindən öz ölkələrinin dövlət-din münasibəti modellərini digər ölkələrə, o cümlədən Azərbaycana ixrac etməyə çalışırlar. Biz bunları görürük və bunlara qarşı mübarizə aparmağa çalışırıq. Ancaq hər bir dövlət özünün tarixi təcrübəsinə, ənənələrinə, birgəyaşayış normalarına, xüsusilə ümumbəşəri dəyərlərə, beynəlxalq hüquqa uyğun modelini işləyib hazırlamalı və həyata keçirməlidir. Onu da vurğulamaq istərdim ki, hazırda Azərbaycanda dövlət-din münasibətləri modelinin daha da təkmilləşdirilməsi və səmərəsinin artırılması istiqamətində müvafiq işlər aparılır, normativ sənədlər üzərində işlənilir.

Diqqətinizə görə təşəkkür edirəm.

Söz **Avropa Ravvinləri Konfransının prezidenti, Ravvin Moşe Levinə** verildi:

Hörmətli sədarət!
Möhtərəm konfrans iştirakçıları!

Bu konfransın təşkilində göstərdikləri səylərə görə ATƏT-in təmsilçisi, səfir Şahtaxtinskiyə və Qafqaz Müsəlmanları İdarəsinin sədri, Şeyxülislam Allahşükür Paşazadəyə öz minnətdarlığımı bildirirəm. Həmçinin qonaqpərvər və yüksək səviyyəli tolerantlıq modelini bizə təqdim edən Azərbaycan xalqına təşəkkürümü çatdırmaq istəyirəm.

İki ay əvvəl mən Avropa Şurasının Nazirlər Komitəsinin xətti ilə Azərbaycanda, onun paytaxtı Bakıda olmuşam. Həmin tədbirə din xadimləri də dəvət edilmişdi. Biz Qəzzada baş verənlər ətrafında söhbət apardıq.

Azərbaycandakı tolerantlığın ciddi əsasları var, burada digər dinlərin ardıcıllarına həmişə xoş münasibət göstərilib. Təsəvvür edin ki, yəhudilər Avropada zorakılıqla üzləşəndə Bakıda və Azərbaycanın ayrı-ayrı regionlarında da heç bir antisemit çıxış, əhval-ruhiyyə olmayıb. Bu gün də belədir, əsasən müsəlmanların yaşadığı bir ölkədə belə çıxışların olmadığı halda, Avropada, demokratiyanın mərkəzində antisemitizmlə mütəmadi rastlaşırıq.

Bununla bərabər mən, bizi dini dözümsüzlük fəlakətindən uzaqlaşdıracaq bir çox faktlardan da söhbət açmağa çalışacağam.

İlk növbədə Şərq xristianlarını nümunə olaraq göstərim ki, onlar tərəfindən bir çox yaşlı, qadın və uşaqlar məhz yəhudi olduqları üçün zorakılığa məruz qalmışlar. Avropada illərlə bir yerdə yaşamış insanların yəhudilərə qarşı münasibəti, onları cəmiyyətdən təcrid etmələri, əsir düşərgələrində zülmə məruz qoymaları və digər mənfi hallar qəbuledilməz idi. Bir dini rəhbər kimi qeyd etməliyəm ki, biz dini şüarlarla törədilən bütün zorakılıq hallarını pisləyirik. Həmçinin düşünürəm ki, biz dini radikallaşmaya və terrora qarşı birlikdə mübarizə aparmalıyıq.

Bu gün Fransada yəhudi məktəbləri var, düşünürəm ki, bu məktəblərdə həm müsəlman, həm də xristian din xadimlərinin dərsləri keçirilməli, uşaqlara digər dinlərlə tanışlıq, onlara qarşı dözümlülük aşılanmalıdır. Bu məsələdə dini rəhbərlər daha çox mühüm rol oynaya bilərlər.

İkinci məsələ isə siyasi xadimlərlə bağlıdır. Dinlərarası dialoqda məhz siyasətçilər də fəal iştirak edə bilərlər və etməlidirlər də. Çünki bu problemin yaranmasında onların günahı heç də az deyil.

Qeyd edim ki, bizim Fransada dini icma nümayəndələrinin təmsil olunduğu Şura fəaliyyət göstərir, tez-tez birgə müzakirələr aparırıq. Düşünürəm ki, belə qurumlar milli və regional səviyyələrdə də təşkil edilməli, bu cür müzakirələr daha geniş və əhatəli aparılmalıdır.

Digər təklifim dini rəhbərlərin təmsil olunduğu bir qrupun yaradılmasıdır ki, onlar milli və lokal səviyyədə fəaliyyət göstərməlidirlər. Onların vəzifəsi təhsil sahəsində təhlillər aparmaq və boşluqları müəyyən etmək və həmin istiqamətdə fəaliyyətlərini birləşdirməkdir.

Bir çox ölkələrdə antisemitizmə, nifrətə və islamofobiyaya qarşı qanunlar qəbul edilib. Düşünürəm ki, müəyyən şəbəkələr yaradılmalı, onlar bu faktların yayılmasının qarşısını alınması istiqamətində daim fəaliyyət göstərməlidirlər. Həmçinin dövlət tərəfindən də bunlara dəstək verilməlidir.

Niyyətim sizə qeyri-adi, möcüzəvi həll yolunu göstərmək deyil, lakin bizim birgə, əl-ələ fəaliyyətimizin müsbət nəticələri olacağına əminəm. Bu fəaliyyət həm dövlət, həm təhsil və həm də din xadimlər səviyyəsində təşkil edilməlidir.

Digər bir vacib bir məsələ dini terminlərin izahının aydınlaşdırılması ilə bağlıdır. Çünki bəziləri onlara müəyyən yozumlar və anlamlar verərək insanları çaşdırmağa səy göstərirlər. Biz belə hallara qarşı da münasibətimizi bildirməliyik.

Diqqətinizə görə təşəkkürümü bildirirəm.
Sağ olun!

Fransanın Baş nazirinin yanında Milli Təhlükəsizlik və Ədliyyə İnstitutunun əməkdaşı Filip Kayolun məruzəsi dinlənildi:

İlk olaraq, mən iki səbəbdən sizlərdən üzr istəyirəm: Mən astadan danışacağam və təkcə qabaqlayıcı tədbirlər deyil, eyni zamanda cəza tədbirləri haqqında danışacağam.

Mənim çıxışım, əsasən, bu günlərdə qəbul olunmuş yeni qanuna əsaslanacaqdır : bu, qanun bu il noyabrın 13-də qəbul edilib və onun əsas məqsədi terrorla mübarizə üçün nəzərdə tutulan tədbirlərin gücləndirilməsidir.

Son hadisələr, bu hərəkətlərin qarşısını daha yaxşı almaq və onlar ilə mübarizə aparmaq üçün qanunvericiliyimizdə yenidən baxılmalı və nəzərə alınmalı müəyyən çatışmazlıqların olduğunu göstərmişdir.

Terror təhlükəsi dəyişən bir haldır və onun müntəzəm olaraq terror münasibətlərinin gedişatı və inkişafına uyğunlaşdırılmasına və onların nəzərə alınmasına ehtiyacı var. Əgər 21 dekabr, 2012-ci il qanunu ilə gücləndirilmiş Fransız hüquqi arsenalı həm effektiv şəkildə, həm də İnsan Hüquqları və Konstitusiyasına hörmətlə yanaşmaqla terror aktlarına qarşı mübarizə apara bilərsə, son hadisələr (Fransız vətəndaşlarının və ya xarici vətəndaşların Suriyaya getmələri, Brüsseldə baş verən cinayətlər və qətllər...) göstərmişdir ki, qanunvericilik bu əməllərin xüsusiyyəti və onları törədənlərin davranışı ilə əlaqəli olan həmin narahatlıq doğuran hadisələri nəzərə almaq üçün yenidən uyğunlaşdırılmalıdır. Min nəfərə yaxın Fransız vətəndaşı Suriya və İraqdadır. Onlardan 40-ı həmin ölkələrdə həyatlarını itirmişdilər.

Bu qanun ərazinin tərk edilməsinə dair inzibati qadağa müəyyənləşdirir. Bu qadağa: Fransız vətəndaşlarını silahlı mübarizə məsələlərində səlahiyyət və üstünlük əldə etmək və ya özlərini daha da radikallaşdırmaq və təhlükəni nəticədə milli təhlükəsizliyə çevirmək üçün milli ərazidən kənara çıxan səfərlərdən fayda əldə etmələrinin qarşısını alacaqdır.

Hakimin nəzarəti ilə müəyyənləşdirilmiş zaman ilə məhdudlaşdırılacaqdır. Buna görə də, o, maksimum altı aylıq müddəti əhatə edəcəkdir, lakin maksimum iki il müddəti ilə yenilə bilər, istənilən halda, burada "terror təşkilatını tərk etmək və ya ona cəlb olunmaq istəyinə şahidlik edən uyğun elementlər olacaq".

Valideynlərin azyaşlı uşağın ərazini tərk etməsinə qarşı çıxmaları imkanı və ya pasportun ləğv edilməsi kimi mövcud tədbirlərdən əlavə, həddi-buluğa çatmış şəxslərin çıxıb getmələrinin qadağan edilməsinə imkan verəcək. Bu qadağa, silahlı münaqişənin öyrənilməsinin ideoloji cəlbetmə ilə ikiqat artırıldığı zonalara gənc Fransa vətəndaşlarının getməsi halının artması ilə üzləşmək zərurətindədir.

Daxili İşlər Nazirliyi 24 aprel, 2014-cü il tarixində bu cür dramatik halların qurbanına çevrilmiş ailələrə yardım platformasına dair yaşıl nömrə kampaniyasına başlamışdır. Milli çağrı nömrəsi radikal gənclərin

yaxın üzvlərinin bir-birinə siqnal ötürməsinə və ya kömək və məsləhət almasına icazə verir.

Parlamentarilər ilkin mətndə qadağanın şərtlərini bildirmişlər: şəxsiyyət vəsiqələrinin, eləcə də, pasportların alınması, nazir tərəfindən motivasiya olunmuş və yazılmış qərar, qadağanın ümumi uzunluğu iki aydır, daxili işlər nazirinin hüquqşünasın iştirakı ilə aidiyyəti şəxsləri dinləməli olduğu halda, 8 gün qısaldıla bilər.

2-ci maddə: xarici vətəndaş üçün ərazidə inzibati qadağanı müəyyənləşdirir. Qanunda bildirilir ki, hər bir aidiyyatı şəxs "onların iştirakı ilə Fransada şəxsi davranışına görə və təhlükəsizlik xidmətləri baxımından, cəmiyyətin əsas maraqlarına real, həqiqi və kifayət qədər ciddi təhlükə törədə bilər". Bu qadağa, "qeyri-ziddiyyətli prosedurdan sonra" daxili işlər naziri tərəfindən yazılmış və əsaslandırılmış qərarın predmetidir. Əgər bir şəxs Fransa ərazisindədirsə, bu zaman ölkəni tərk etmək üçün bir aydan artıq vaxtı var. Müraciət vasitəsi olaraq, qanunda bildirilir ki, xarici vətəndaş bir illik dövrdən sonra tədbirlər görülməsi üçün müraciət edə bilər. Həmin müraciətdən sonra dörd ay ərzində cavab verilməməsi avtomatik olaraq imtina və ya rədd edilmə kimi başa düşüləcəkdir.

Qanun, terrorizmə və terror aktlarının törədilməsi təxribatına qarşı mübarizəni gücləndirir.

Terror qruplarının "ən təsirli təlqinlərindən və fikirlərindən ibarət olan metodlar" mövcuddur. Fransa cihad üçün çağırış mesajlarına tolerantlıq göstərə bilməz və ya daha da aydınlıq gətirmək üçün bütün toxunulmazlıq hallarına əsaslanır. Bu mesajlar ideoloji şərtləndirməni göstərir və onlar terror aktlarının törədilməsi xarakterinə malikdir.

Qanun inzibati orqan üçün imkanlar açır, İnternet xidməti provayderlərindən terrorizmə çağırış edən saytlara girişin bloklanmasını tələb edir.

"24 saat ərzində bu məzmunlar silinmədikdə", inzibati orqan İnternet Provayderlərindən müvafiq veb-saytlara "girişin qarşısının alınmasını" tələb edəcəkdir. Bundan əlavə, bu orqana, həmçinin, "axtarış mexanizmlərindən və məlumat bazalarından" terror məzmunlu saytların adlarının çıxarılmasını tələb etmək imkanı veriləcəkdir. Bu saytların çıxarıl-

ması, bloklanması və siyahıdan silinməsi tələbi Cnil-in (İnformatika və Azadlıq üzrə Milli Komissiya) "səlahiyyətli üzvünə" bildiriləcəkdir. Bu şəxs, "tələblərin nizamlanmasını" təmin edəcək və bu əməl və ya hərəkət haqqında məlumatları dərc edəcək. Bu maddənin tətbiq üsulları sərəncamın predmeti olacaq.

"Bu vasitə asılılıq və ya tabelilik prinsiplərini təqdim edir: inzibati orqan, ilk növbədə, provayderlərdən tədbirlər görmələrini tələb etməzdən əvvəl ev sahiblərdən uzaqlaşdırma və kənarlaşdırmanı tələb edirlər. O, digər hallar arasında "Cnil-in səlahiyyətli şəxsinin müdaxiləsini təmin edir". İnternet saytların siyahıdan çıxarılması Senatın açıq iclasında hökumət düzəlişi ilə əlavə edilmişdir.

O, məhkəmə orqanı tərəfindən xarici ölkələrdəki informasiya serverlərində axtarış kontekstində məlumatların araşdırılmasını asanlaşdırır, belə ki, ədalət digərləri arasında yeni texnologiyalar ilə tədqiqat və araşdırmanın imkanlarını saxlayır.

Terrorizmin əfv edilməsinə və terror aktlarının törədilməsi təxribatına qarşı sanksiyaları gücləndirir.

5-ci Maddə: terror aktlarının törədilməsi təxribatının və terrorizmin əfv edilməsinin cəzalandırılması.

Bu hal, terror təxribatı və ya onun əfv edilməsini 5 illik cəzaçəkmə ilə cəzalandırır və 75000 avro cərimə tətbiq edir. Bu yaramaz hərəkətlərin İnternetdə törədilməsi ilə əlaqəli cəza və cərimələr daha ağırdır (7 il həbs və 100 000 avro cərimə).

Qanun, təcrid olunmuş terrorçuların artan hərəkətlərini nəzərə alır:

Terror cinayətlərinə hazırlıq hərəkətlərinin cəzalandırılması. 6-cı Maddə, bugünkü terror prosedurları üçün mühüm şəxs, terrorist birliyi ilə əlaqədar olaraq, kriminal sui-qəsd hərəkətlərinə müvafiq cinayət məcəlləsində əks olunan fikirləri daha da genişləndirir. Mətndə nəzərdə tutulur ki, "fərdi terrorist birliyi anlayışı Britaniya və Almaniya hüquq sistemlərində son məsələlər, eləcə də, avto-radikallaşmanın inkişafı, xüsusilə də, terror aktlarının törədilməsinə çağıran internet saytların ənənəvi məsləhətləri və ya baş verəcək yaxud törədiləcək əməllər və hərəkət-

lərə icazə verən üsul və vasitələrin təmin edilməsi ilə yaradılan real zərurətə cavab üçün nəzərdə tutulur";

Polis xidmətlərini müvafiq tədqiqat və araşdırma vasitələri ilə təmin etməklə, hətta fərdi birlik olsa belə, yerli qanunun ilkin versiyası bu hərəkətlərin və əməllərin yeni formasına cavab verilməsi vasitələrini təqdim edir.

Bu qanuna, həmçinin, terror aktlarının qarşısının alınması üçün inzibati işləri asanlaşdırmaq üçün nəzərdə tutulan bir sıra tədbirlər daxildir.

Qanun digər ölkələrlə tranzit beynəlxalq əməkdaşlığı gücləndiriləcəkdir.

Fransa, radikallaşma fenomeninin qarşısının alınması və azaldılmasında ixtisaslaşmış Avropa ekspertlərinin şəbəkəsində fəal şəkildə iştirak edir. Tərəfdaşları ilə birlikdə Fransa, Birliyi və beynəlxalq ictimaiyyəti azad və işğaldan qurtulmuş Suriya əraziləri üçün yardım və dəstək planına səfərbər edəcək.

2014-cü il yanvarın 1-dən etibarən təhlükəsizlik qüvvələri çoxsaylı həbslər həyata keçirmiş və ayrı-ayrı şəxslər Paris TGİ-nin anti-terror qüvvəsinin nəzarətinə verilmişdir. Onların effektiv fəaliyyəti nəticəsində terror qruplarının çoxsaylı cəlb etmə qrupları məhv edilmişdir.

Fransada bizim antiterror ilə əlaqəli hakimlərdən və prokurorlardan ibarət xüsusi məhkəməmiz var. Onların hamısı Parisdədirlər.

İstintaq aparan hakimlər, hal-hazırda nisbətən az, yüzdən az olmayan iş üzərində çalışırlar. Həmin işlərdə doxsan beşdən artıq nəfər ittiham olunur və onlardan altmış beşi məhkəmədən öncədən tutularaq saxlanılırlar. Mən iki yeni cəzanı əlavə etməliyəm: iki gənc "cihaddan" geri dönərkən məhkum edilmişdir.

Onlardan biri Qrenobldandır, Maliyə gedib və cəzanın müddəti 8 ildir.

İkincisi isə Abdel Fata kimi tanınan Florian Moreaudur, o Suriyaya getmiş və 7 illik cəza ilə məhkum edilmişdir.

Parlament tərəfindən yeni qanun terrorla mübarizəyə qarşı yönəldilmiş tədbirlərin gücləndirilməsi məqsədini daşıyır.

Effektiv və təsirli tədbir 2014-cü ilin aprelində başlanılmışdır: internet və ya sosial şəbəkə vasitəsilə radikallaşmanın qurbanı olan ailələrə yardım platforması çərçivəsində qaynar xətt. Milli yerli çağrı nömrəsi radikal gənclərin bir-birinə siqnal ötürməsinə və kömək və məsləhət almasına imkan yaradır.

Biz, Fransada həmin gənclərin yaxınlarına və onların özlərinə cavab vermək və mümkün olarsa, kömək etmək üçün yüz Prefekturada bir çox insanları təlimatlandırmışıq.

Mən, həmçinin universitetdə yeni imamları təlimatlandırmaq təşəbbüslərini qeyd etmək istərdim və Avropa Ravvinləri Konfransının prezidenti, Rabbi Moşhe Levinin sayəsində bizim gənclər üçün əhəmiyyətli olan bu məlumatlardan yenicə xəbərimiz olub.

Hörmətli konfrans iştirakçıları, ümumi işimizin xeyrinə belə toplantılarda bir araya gəlmək, fikir mübadiləsi aparmaq çox gözəldir. Məhz bunları nəzərə alıb Bakıda keçirilən bu konfransı əhəmiyyətli hadisə sayıram.

Hamınıza uğurlar diləyirəm.

Sonra **Azərbaycan Respublikası Milli Təhlükəsizlik Nazirliyinin təmsilçisi İdrat Fətullayev** çıxışı etdi:

Əziz və hörmətli konfrans iştirakçıları! Mən də öz çıxışıma ilk növbədə QMİ rəhbərliyinə və ATƏT-in Bakı Layihə Əlaqələndiricisinə belə bir konfransı təşkil etdiklərinə görə minnətdarlığımı bildirməklə başlamaq istəyirəm.

Bugünkü mövzu radikallaşma meyllərinin qarşısının alınması ilə bağlıdır. Öncə qeyd edim ki, belə bir problemə qarşı təkbaşına mübarizə aparmaq qeyri-mümkündür. Ona görə də bu problemin müzakirəsinə ekspertlərin, nazirlik nümayəndələrinin cəlb olunmasını təqdirəlayiq hal kimi qiymətləndirirəm.

Son dövrlərdə cəmiyyətdə geniş müzakirə olunan və ciddi narahatlıq doğuran məsələlərdən biri də ölkədə radikallaşma meyllərinin artması, ekstremist ideyaların yayılması, gənclərin bu yad ideyaların təsirinə məruz qalaraq radikal dini qruplaşmalara qoşulması və Əfqanıstan-Pakistan zonasındakı, eləcə də Suriyadakı münaqişələrə cəlb olunmasıdır. Tarixə bir qədər nəzər salıb qeyd etməliyəm ki, yaxın keçmişdə radikal-ekstremist xarakterli dini ideyaların Azərbaycana gətirilməsi ötən əsrin 80-ci illərinin sonları və 90-cı illərin əvvəllərinə təsadüf edir. Həmin dövrlərdə ölkədə mövcud olmuş hərc-mərclik, ictimai-siyasi sistemin dəyişdiyi bir vaxtda yaranmış hüquqi bir boşluq, dövlət orqanlarının və iqtisadiyyatın iflic vəziyyətə düşməsi, erməni işğalı nəticəsində meydana çıxmış qaçqınlar və digər humanitar problemlər, habelə müxtəlif separatçılıq təzahürləri, cəmiyyətdə yaranmış çaşqınlıq və gələcəyə inamsızlıq radikal-ekstremist yönümlü dini təriqətlərin yayılmasına, ideoloji təxribat və pozuculuq fəaliyyətinə əlverişli şərait yaratmışdı. Müstəqillik dövründə Azərbaycanda bəzi xarici dövlətlərin, eləcə də dini ekstremist təşkilatların himayəsi ilə fəaliyyət göstərdikləri ehtimal olunan humanitar təşkilatlar qaçqın və köçkünlərə yardım göstərmək adı altında ölkənin əksər bölgələrində fəaliyyətə başlamışlar. Onlar ilk səylərini leqal təbliğat mərkəzləri kimi yeni məscidlərin tikilməsi, köhnələrinin bərpası, dini tədrislə məşğul olmaq adı altında məscidlərin nəzdində və müstəqil şəkildə mədrəsələrin və kursların yaradılmasına yönəltmişdilər. Bununla da Azərbaycanda din pərdəsi altında insanları öz təsirləri altına salmaq məqsədilə radikal ideyalarının yayılması üçün öz gələcək fəaliyyətlərinin zəruri infrastrukturunun yaradılmasının əsasını qoymuşlar. Bu qurumlar gələcəkdə paralel olaraq dini ekstremizmin və fanatikliyin sosial bazasını təşkil edəcək kontingentin formalaşdırmaq məqsədilə yardım və digər şirnikləşdirmələr, dini dəyərlərin dirçəldilməsi adı altında yeni tikilmiş məscidlərdə fəaliyyət göstərmək üçün dini icmaların yaradılması və gənclərin dini mədrəsələrə cəlb olunması işini həyata keçirir, humanitar yardım adı ilə ayrılan vəsaitin çox hissəsini bu

fəaliyyətə sərf edirdilər. İlkin dövrlərdə məscid və mədrəsələrdə ibadət və dini tədris məhz həmin təşkilatların nümayəndələri tərəfindən aparıldı. Məqsəd isə lazımi sosial bazanın formalaşdırmaqla yanaşı gələcəkdə aparılacaq pozğunçuluq işini davam və rəhbər işi üçün şəxslərin seçilməsi idi. Bu yolla seçilən həmin gənclər sonra xarici ölkələrin tədris mərkəzlərinə göndərilir, onların bütün maliyyə xərcləri ödənilirdi. Tədrisi bitirib qayıdan gənclər qarşısında Azərbaycanda radikal düşüncələrin təbliği, tərəfdar toplanılması, növbəti gənclərin seçilməsi işinin davam etdirilməsi kimi tapşırıqlar qoyulurdu. Qeyd olunan istiqamətdə görülən işlərin əsas məqsədi isə radikal ideyaların yayılması üzrə fəaliyyəti həyata keçirəcək kontingentin formalaşdırılması və təşkilatlandırılması idi. Göstərilən fəaliyyətin davamı və tərkib hissəsi kimi külli miqdarda zərərli radikal təriqətlərə, həmçinin dini dözümsüzlüyü təbliğ edən ədəbiyyat və ləvazimatların qeyri-qanunu şəkildə ölkəmizə gətirilməsi, məscid və mədrəsələrə cəlb olunmuş dindarlar arasında yayılması həyata keçirilirdi. Belə ədəbiyyatların yayılması həm də məscid və mədrəsələrə cəlb olunmayan əhali arasında təbliğ işinin aparılmasına imkan verirdi. Dini ədəbiyyatlar əsasən xarici ölkələrdən hazır şəkildə və yaxud elektron daşıyıcılarla Azərbaycana gətirilir, çoxaldılaraq yayılırdı. 90-cı illərin sonunda humanitar təşkilatlar öz əsl niyyətlərini həyata keçirmək üçün dini təbliğatla kifayətlənməyərək respublikamızda terror təşkilatlarının özəklərini yaratmaq istiqamətində fəallaşmağa cəhd göstərmişlər. Həmin xeyriyyə təşkilatlarının uzun müddət Azərbaycanda azad şəkildə yaşayan, humanitar yardım kimi ölkəmizə ayrılmış vəsaitin hesabına şəxsi mənfəət toplayan, respublikada radikal təbəqənin formalaşdırılması işinə rəhbərlik edən əcnəbi vətəndaşların bir çoxunun beynəlxalq terror şəbəkəsinin üzvləri ilə əlaqələri barədə təkzibedilməz faktlar əldə olunmuşdur. Bu isə müstəqilliyinin ilk illərində Azərbaycanı beynəlxalq terror şəbəkəsinin əhatə dairəsinə cəlb olunması prosesinin başlanğıcı idi. Qeyd olunanları əsas tutaraq, xeyriyyəçilik pərdəsi altında radikal ideyaların yayılması Azərbaycana qarşı aparılan təxribat-pozuculuq

fəaliyyətinin qarşısının alınması məqsədilə MTN tərəfindən keçirilmiş tədbirlər nəticəsində 7 xarici humanitar təşkilatın fəaliyyəti dayandırılmış, bu təşkilatların 4 əməkdaşı cinayət məsuliyyətinə cəlb edilmiş, 6 əməkdaşı beynəlxalq terrorçu qurumlarla əlaqələrinə görə axtarışda olduqları üçün saxlanılaraq öz ölkələrinin hüquq-mühafizə orqanlarına təhvil verilmiş, 43 əməkdaşı tərəfimizdən respublikadan xaric edilmişdi. 2000-ci illərin əvvəllərində Əfqanıstan-Pakistan zonasında, Şimali Qafqazda baş verən hadisələrin təsiri ilə Azərbaycanda radikal dini ideyaların yayılması daha geniş vüsət alaraq icma və camaatlar adı altında yerli özəklərin yaranması ilə nəticələndi. Bu proseslər indi də davam etməkdədir. Artıq radikal dindarlar fəaliyyətin metodlarını və idarəetmənin çoxmərhələli sisteminə, üzvlərinin dini-ideoloji, fiziki-hərbi və peşəkar hazırlığının təmin edilməsinə, strateji əhəmiyyətli sahələrdə yerləşdirilməsinə, mövcud dövlət quruluşunun və loyal dindarların nüfuzdan salınmasına çalışırdılar. Bu zaman üzvlərinin radikallaşdırılması üzrə tədbirlər xüsusi qeyd olunmalıdır. Məqsəd isə Azərbaycanda mövcud dövlət quruluşunu devirməklə hakimiyyəti ələ keçirməyə qadir olan sosial bazanın formalaşdırılması idi. Həmin dövrlərdən radikalların strateji obyektlərə, neft sektoruna nüfuz etdirərək təbliğatlarını genişləndirmək, özəklərini yaratmaq cəhdləri müşahidə edilir. Vaxtı ilə tərəfimizdən fəaliyyətlərinin qarşısı alınmış "Ceyşullah", "Hizbut-təhrir", "əl-Qaidə Qafqaz", "Camaət əl-muvahhidun", "Meşə qardaşları" və "Sumqayıt camaatı" kimi dini-ekstremist qrupların təcrübəsi göstərir ki, proseslərin bu istiqamətdə inkişafı neft-qaz infrastrukturunda radikallaşma meyllərinin daha da artması ilə nəticələnə bilər. Radikallar arasından məsuliyyətə cəlb edilmiş şəxslərin cəzaçəkmə müəssisələrində dini ekstremizmin təbliği ilə məşğul olmaları, yerlərdəki qruplaşmalara rəhbərliyi davam etdirmələri, habelə müxtəlif regionlarda qanunsuz silahlı birləşmələrdə iştirakına görə əvvəllər məhkum edilmiş şəxslərin yenidən fəallaşması müşahidə olunur. Son illər radikalların Silahlı Qüvvələrə nüfuz etməyə, hərbiçilər arasında zərərli ideyaları yaymaq cəhdləri də

müşahidə edilməkdədir. Bu məqsədlə onlar hərbi hissələrin şəxsi heyəti ilə əlaqələr qurur, ekstremist məzmunlu ədəbiyyatlar yayır, özlərinə tərəfdarlar toplayırlar. Yaxın Şərqdə, xüsusilə Suriyada cərəyan edən hadisələrlə bağlı radikalların fəallaşması, sosial şəbəkələrdə təbliğat kampaniyasını genişləndirmələri müşahidə olunmaqdadır. Cihadın təhrif olunmuş mahiyyəti, fəlsəfəsi, əsası, məramı, üstünlükləri, mərhələləri haqqında geniş məlumat verən dini kitabların yayılması diqqəti cəlb edir. Kitablarda müsəlmanların cihadı bütün dəyərlərdən üstün tutulması, ona canı, malı və pulu ilə qoşulması əsas ideya kimi göstərilir. Cihadçının istənilən İslam ölkəsində döyüşməyə hazır olması, hətta bu məqsədlə övladın valideyndən, qadının ərindən icazə almasına ehtiyacın olmadığı vurğulanır. Radikallar internet şəbəkəsindəki beynəlxalq terrorçu qurumlara məxsus saytlardakı materialların təbliğat və tədris, konsperasiya və informasiya təhlükəsizliyi qaydaları, kustar yolla partlayıcı və zəhərləyici maddələrin hazırlanması üsullarının öyrənilməsindən geniş istifadə edirlər. Hazırda dini ekstremistlər öz iş metodlarını təkmilləşdirməklə terrorçu təşkilatların fəaliyyət forma və üsullarına uyğunlaşdırır, nəzarətdən yayınmaq üçün daha konsperativ iş metodlarından istifadə edirlər. Onlar əvvəllər olduğu kimi diqqəti cəlb edən kütləvi şəkildə toplaşmaq metodundan əl çəkərək ev, məhəllə prinsipi ilə təşkil olunmuş camaatlar adı altında kiçik qruplarda, icmalarda birləşir, ədəbiyyatların gizli yolla yayılmasına çalışırlar. Artıq onlar xarici görkəmlərini dindarlara xas görkəmə salmağa vadar etmir, sıralarına ali məktəb tələbələri, idmançıları cəlb etmək işinə xüsusi fikir verirlər.

Radikal qruplaşmaların bir çox üzvlərinin əvvəlki illərdə konkret məsuliyyətə cəlb olunduqlarına baxmayaraq cihada çağırışlardan imtina etməmiş, radikal metodlarla silahlı mübarizə aparmaq, terror və təxribat törətmək cəhdlərini davam etdirirlər. Eyni zamanda müxtəlif qaynar nöqtələrdə cihada qoşulmaq və ya hərbi-dini təlimlər keçmək məqsədilə Azərbaycanı tərk edən radikalların sayı da təəssüflər olsun ki, artmaqdadır. "əl-Qaidə" terrorçu təşkilatının rəhbəri Əyman əz-Zəvahiri 2011-

ci ilin sonunda verdiyi fətvada Başər Əsədə qarşı müxalifət hərəkatını cihad kimi qiymətləndirdikdən və mücahidləri oraya getməyə istiqamətləndirdikdən sonra radikalların Suriyaya axını başlamışdı və bu proses indi də davam etməkdədir. Bu çağırışın təsiri altına düşmüş bəzi azərbaycanlı radikallar da 2012-ci ildən etibarən Türkiyədə iş axtarmaq, xaricdə dini təhsil almaq və s. bu kimi bəhanələrlə ölkəmizi tərk edərək Suriyaya getməyə və orada İŞİD-ə, "Əhraruş-Şam", "Ceyşul-mühacirun" və "Cəbhətun-Nusra" kimi terrorçu təşkilatlara qoşulmağa başlamışlar. Bu ilin aprelində qeyri-qanuni silahlı birləşmələrdə iştirak etməyə görə Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsində nəzərdə tutulmuş cinayət məsuliyyəti sərtləşdirildikdən sonra MTN tərəfindən görülmüş tədbirlər nəticəsində Suriyada qeyri-qanuni silahlı birləşmələrin tərkibində vuruşmuş 29 nəfər cinayət məsuliyyətinə cəlb olunmuşdur.

Bu gün Azərbaycan hakimiyyəti siyasi və iqtisadi baxımdan kifayət qədər güclüdür və geniş imkanlara malikdir. Radikal dini qruplaşmalar bu gün dövlətçiliyimizi sarsıda biləcək gücdə deyillər. Lakin problemin ciddiliyini və aktuallığını nəzərə alaraq cəmiyyətdə radikallaşma meyllərinin qarşısının alınması, dini sahəyə dövlət nəzarətinin effektiv təşkili məqsədilə aidiyyəti orqanları səfərbər etməklə birgə tədbirlərin həyata keçirilməsi zəruridir. Zənnimcə, aşağıda qeyd olunan təkliflər bu istiqamətdə görüləcək kompleks tədbirlərin tərkib hissəsi kimi baxıla bilər.

- geniş izləyici auditoriyasına malik olunması nəzərə alınmaqla telekanallarda mütəxəssis və ilahiyyatçı alimlərin iştirakı ilə dini mövzularda Azərbaycan respublikasının dövlət siyasəti və dövlətçilik maraqlarına uyğun diqqəti cəlb edə biləcək söhbətlərin və teledebatların təşkili,
- dini ekstremizm və radikallığın əsl mahiyyətinin açılması,
- dini ədəbiyyatların nəşrinə, idxalına və yayılmasına nəzarətin gücləndirilməsi,
- dini təhsil sahəsinə real dövlət nəzarəti mexanizminin işlənib hazırlanması,

- bəzi xarici dövlətlərin dini ekstremist dairələrlə və qeyri-ənənəvi təriqətlərin nümayəndələri tərəfindən idarə olunan və maliyyələşdirilən təşkilatların, habelə təhsil müəssisələrinin fəaliyyətinə nəzarətin gücləndirilməsi, radikal dini təbliğatla məşğul olduqda isə dayandırılması,
- dini ekstremizmə qarşı effektiv mübarizəni təşkil edə bilmiş xarici ölkələrin təcrübəsinin öyrənilib istifadə edilməsi,
- təbliğat işinin, xüsusən də dini sahədə dövlət mövqeyinin işıqlandırılması işinin mərkəzləşdirilmiş şəkildə aparılması,
- müvafiq nəşrlərin, film və videoçarxların aidiyyəti orqanlarla məsləhətləşmələr aparılaraq hazırlanması,
- Silahlı Qüvvələrin və qanunvericilikdə yaradılmış digər silahlı birləşmələrin şəxsi heyəti arasında, cəzaçəkmə müəssisələrində radikal dini baxışların yayılmasının qarşısının alınması,
- hərbi vətənpərvərliyin tərbiyəsi.

Diqqətinizə görə minnətdaram. Gələcək işlərinizdə sizə uğurlar arzulayıram. Çox sağ olun!

Sonra söz **Azərbaycan Respublikasının Gənclər və İdman Nazirliyinin sektor müdiri Elşən Hüseynova** verildi:

Hörmətli xanımlar və cənablar!

90-cı illərin əvvəllərində müstəqillik qazanmış Azərbaycan Respublikası keçmiş Sovet sisteminin inkar etdiyi bütün dəyərlərə həssaslıqla yanaşmağa başladı. Bunların içərisində on illər boyu qadağan edilmiş, Azərbaycanın kimliyinin ayrılmaz parçası olan İslam dini ilə yanaşı, əsrlər boyu burada mövcud olmuş dünyəvi dinlərdən olan iudaizm və xristianlıq da vardı. Dünyanın müxtəlif ölkələrindən, müxtəlif dini məzhəb və cərəyanların, sektalarının nümayəndələri ölkəmizə müxtəlif adlar altında (burada humanitar, yardımdan tutmuş, mədəniyyət mərkəzləri, fondları qismində) axışaraq illər boyu yaranmış boşluğu özlərinə sərf edən formada doldurmağa çalışdılar. Zaman keçdi, ölkəmizin iqtisadi və siyasi cəhətdən güclənməsi ilə yanaşı, İslam dini ilə yanaşı,

digər dünyəvi dinlərdə bütün gerçəkləri ilə cəmiyyətimizdə hiss edilməyə başladı. Müstəqilliyin ilk illərində dinə olan fərqli münasibət, yavaş-yavaş yerini müxtəlif məzhəb və cərəyanların, sektaların simasında yaranan reallıqlara buraxdı. Belə ki, cəmiyyət getdikcə daha aydın hiss etməyə başladı ki, din bir tarix, bir həyat tərzi, müxtəlif ayinlərin icrasını özündə birləşdirən folklor nümunəsi və ya sadəcə didaktik dəyərlər məcmusu olmayıb, bir sistem, nizamlı nəhəng ideologiyadır. Bu fikir nə qədər bir mənalı qarşılanmasa da bir həqiqətdir. Yəni bu gün dinin mahiyyətini hansısa bir məzhəbin, qrupun ayağına yazmaq, sadəcə əsas problemi görməkdən qaçmaq deməkdir.

Artıq cəmiyyət olaraq din həyatımızda özünə məxsus yer tutduğunu qəbul edirik. Bu gün o ictimai sahəni sürətlə qət edir. Bütün bunlarla yanaşı, din ilk növbədə yeniyetmə və gənclərin ən çox maraq dairəsinə daxil olmuşdur. Respublikamızda fəaliyyət göstərən dini ibadət yerlərində həyata keçirilən mərasimlər və həmin ayinlərdə iştirak edənlərin tərkibinə diqqət yetirsək bunun əyani şahidi olarıq. Bu həyat tərzinin və ya dünyagörüşün gənclər tərəfindən ciddi qarşılanması, cəmiyyətin və dövlətin xeyrinə olan məqamları da inkar etmək olmaz. ilk növbədə onlarda vətənpərvərlik, ailəyə sədaqət, valideynlərə hörmət və ehtiram göstərmək, elmə, təhsilə xüsusi diqqət, sağlam həyat tərzi keçirmək, ən nəhayət digər millətlərdən, dinlərdən olan insanlara dost münasibət göstərmək kimi ülvi və bəşəri hissləri tərbiyə edir, formalaşdırır. Zamanında cəmiyyət din haqqında kifayət qədər məlumatsız olması, əsasən mövhumat, xurafat xarakterli, nağılvari və saxta məlumatlarla, "zəngin" təsəvvürlərlə "silahlanmış" insanlar onlara təqdim edilən yeni məlumatları, xüsusilə müxtəlif dini cərəyanların ideologiyasını özündə ehtiva edən ədəbiyyatları, məqalələri həssaslıqla və tələbkarlıqla mütaliə etməyə başladılar. Məlumatların bol olması, onların hansının xeyirli, hansının zərərli olması fikrindən uzaq olan, əslində isə buna hazır olmaması sonda bir sıra problemlərə yol açdı. Eyni zamanda cəmiyyətdə kifayət qədər nüfuzlu və savadlı din xadimlərinin olmaması bu axının qarşısında dayanmağı mümkünsüz etdi. Nəticədə xarici ölkələrdən gələn çoxsaylı "din xadimləri" özlərinin maraq dairəsindən çıxış edərək müxtəlif zərərli

təlimləri yaymağa başladılar. Burada təəssüf olsun ki, yenə ən ciddi zərbə gənclərimizə dəydi. Saf və ülvi hisslərlə mənəvi dünyalarını zənginləşdirmək istəyən, haqqa tapınmaq, onun buyurduğu əməlləri icra etmək, cəmiyyət və ailə üçün nümunəvi insan olmaq yolunu seçən gənclər dini məlumatsızlıq nəticəsində müxtəlif radikal cərəyanların və sektaların təsirinə düşməyə başladı. Bu o zaman baş verirdi ki, keçmiş SSRİ məkanında separatizmlə dini radikalizm birləşərək vətəndaş müharibəsini alovlandırmışdı. Nəticədə həmin dövrdə dini radikallıq üçün əlverişli mühit formalaşmağa başladı. Ümumiyyətlə bölgədə ictimai-siyasi və hərbi vəziyyət dəyişən kimi qeyd etdiyimiz təmayüllərdə fəallaşmağa başlayır.

Radikalizm - qarşı tərəflə razı olmamaq, başqalarının görüşünü kökündən rədd etmə və onları düşmən elan etməkdir. Qısaca desək bu insanların əsas prinsipi "bizim kimi düşünməyənlər bizim düşmənlərimizdir" prinsipidir.

Əslində radikalizm bütün zamanlarda və toplumlarda müxtəlif şəkillərdə təzahür etmişdir. Yəni diqqətlə nəzər salsaq görərik ki, radikallıq əslində dinlərin və ya digər ideologiyaların mahiyyətindən deyil, onların mənsublarının düşüncəsindən, psixologiyasından və ya tərbiyəsindən qaynaqlanmaqdadır.

Bu kimi qruplar paranoik bir əhval ruhiyyədə olaraq ətraflarındakı bütün problemləri özlərinə qarşı təhlükə və təhdid olaraq qəbul edirlər. Həyatda hər şey onlar üçün iki şeydən ibarətdir, ya ağdır, ya qara, ya dostdur, ya düşmən, ya yaxşıdır, ya da pis. Onlar sadəcə öz getdikləri yolu yeganə həqiqət hesab etməkdə və buna iddiası olan digərlərinə yaşamaq haqqı tanımamaqdadırlar. Bu qruplar gücsüz olduqları zamanlarda bu hallarını sadəcə sözdə elan etsələr də gücləndikləri və əllərinə real qüvvə keçdiyi vaxt digərlərini sadəcə məhv etməyi düşünürlər.

Öz qənaətlərini dinin özü elan edərək ona inanmayanları kafir və batil elan edirlər. Fəqət diqqətlə baxdığımız zaman tabe olduqları yolun bir məzhəb, bir təfəkkür məhsulu olduğu aydınca görünür.

Radikalizmin əsas xüsusiyyətləri əslində biri digərini doğuran hallardır. Yəni dinin və ya hər hansı bir dünya görüşünün ehkamlarının arxa

planını, mahiyyətini ruhunu anlaya bilmədiyiniz zaman onun zahirindən fərqli bir görüşü qəbul etmək sizə çox çətin olacaqdır. Beləliklə bir məsələ haqqında fərqli qənaətləri incələmək və onlardan faydalanmaq imkansız hala gəlir.

Bilmək lazımdır ki, radikalizm təkcə dini qrupların və ya hansısa ideologiyaların doğurduğu səbəb deyil. Çox zaman müşahidə olunur ki, cəmiyyət və dövlət idarə mexanizmlərinin özləri dini qrup və ya ideologiyalara radikal bir münasibət içərisində olurlar. Dini, toplum üçün təhlükə görmək, onun sosial sahədə təsirini bacardıqca azaltmağa çalışmaq, bütün dini camaat və təriqətləri cəmiyyət üçün təhlükə zənn etmək əslində bir növ radikalizmdir.

Hesab edirəm ki, dinin sosial sahədən təcrid olunmasına çalışmaq, dini camaatların varlığını faciə olaraq görmək heç zaman məsələnin həll yolu demək deyil. Məsələyə belə münasibət əks nəticə verir, yəni din ictimai sahəyə daha radikal tonlarda və daha nəzarət edilməz bir şəkildə təcəllə edir.

Radikalizmi doğuran əsas səbəblər hansılardır? Yuxarıda bu səbəblərdən birinə toxunduq. Bu qarşı tərəfdən özünə qarşı şiddət görmə və ya başqa ifadə ilə desək qarşı tərəfin "oyun qaydalarını" pozmasıdır. Yəni cəmiyyət dini qruplara gəldiyi zaman söz azadlığı, özünü ifadə azadlığı, insan haqları kimi vəzifələri unutması, onların hamısına ikinci qrup vətəndaş münasibətinin göstərməsi radikallaşmanın əsas səbəblərindən biridir.

Digər bir səbəb isə ölkədə müəyyən dini zümrənin cəmiyyətdən təcrid edilməsidir. Radikalizmi ortaya çıxaran fikrimizcə ən böyük səbəb isə cəmiyyətdə dini sahədə ciddi maarifçilik işinin olmaması, sosial-iqtisadi vəziyyətin qənaətbəxş olmaması, siyasi sabitsizlik, insanlarda gələcəyə inamın az olması və s. problemlərdir. Bu barədə artıq çox söhbətlər açıldığından əlbəttə ki, biz yeni bir şey demirik. ölkəmizə gəldikdə isə yuxarıda sadalanan problemlər sırasında yalnız bu gün cəmiyyətə müəyyən nüfuzu olan, qərarı hamı tərəfindən (və ya dindar zümrənin böyük hissəsi tərəfindən) qəbul edilən din xadimlərinin sayının azlığıdır. Etiraf etmək lazımdır ki, ölkəmizdə bu sahədə müəyyən problemlər qalmaq-

dadır. Ölkədə dini nüfuzu olan insanların media və digər vasitələrlə aparıcı qrupların liderləri kimi topluma tanıdılması kimi ciddi bir fürsət əldən buraxılmışdır.

Bu gün dini təhsilin istənilən səviyyədə olmaması və ya bu yöndə təhsil almış kadrların düzgün istiqamətləndirilməməsi də dini doğru anlamama və anlatmamağa gətirib çıxarır. Bu da radikalizmi doğuran səbəblərdəndir. Ölkədə orta məktəblərdə din tədris olunmur. Halbuki, dünyanın bir sıra aparıcı dövlətlərinin təhsil proqramlarında dünya dinlərinin tədrisinə xüsusi saatlar ayrılır. Bu barədə hələ 1996-cı ildə Azərbaycan Gənclərinin I Forumunda Ümummilli Lider Heydər Əliyevin çıxışında da bu məsələ xüsusilə vurğulamışdı.

Digər əsas səbəblərdən birincisi kimi dini kadrların yetərli olmaması göstərilir. Amma ölkədə bu gün müəyyən sayda formalaşmış kadrlardan məqsədəuyğun istifadə olunur. Bu kadrlara lazımı diqqətin olmaması bir çox hallarda onların özlərinin radikal cərəyanlara meyl etməsinə səbəb olur. Nəzər almalıyıq ki, ilahiyyata diqqətsizlik fizika, riyaziyyat, və s. kimi sahələrə diqqətsizlikdən daha dəhşətli nəticələr doğurur. Çünki, din (xüsusən də İslam) ideoloji mahiyyəti olan bir sahədir.

Yeri gəlmişkən, bir məsələnin üzərinə qayıtmaq istərdim. Belə ki, gənclər arasında yad dini təsirlərin qarşısının alınmasında xaricdə dini təhsil alma tendensiyasının zəifləməsi də mühüm rol oynayır. Belə ki, Azərbaycanda hazırda mövcud dini təhsil müəssisələrinin rəqabətə davamlı olmaması, dini dairələrdə nüfuzlu təhsil hövzəsi kimi qəbul edilməməsi dini meylli gənclərin xaricə üz tutmasına səbəb olur. Xaricdə dini təhsil alaraq yad mühitdə dünyagörüşü formalaşan həmin gənclərin bir çoxu geri döndükdən sonra zərərli təbliğat aparır, gənclər arasında dini təbliğat mənbəyi kimi məhz onlar çıxış edirlər. Hesab edirik ki, gənclərin zərərli dini ideologiyaların təsirinə düşməsinin qarşısını almaq üçün bu sahəyə müvafiq dövlət strukturları tərəfindən nəzarət gücləndirilməlidir. Bu istər orta və ali təhsil müəssisələrində dini biliklərin verilməsi olsun, istər yerli dini təhsil müəssisələrinin səviyyəsinin və nüfuzunun yüksəldilməsi və gənclərin dini təhsil almaq üçün xaricə deyil, yerli təhsil müəssisələrinə üz tutmasına nail olmaq mexanizmləri üzərində

ciddi, düşünülməlidir. Bunun üçün mütləq yerli dini təhsil müəssisələrinin elmi və texniki potensialı gücləndirilməli, dövlət tərəfindən buna birbaşa dəstək verilməlidir. Eyni zamanda Azərbaycanda dini elmi- tədqiqat mərkəzinin yaradılması da yaxşı olardı. Bu da son nəticədə respublikamızda qeyd edilən sahədə dini-elmi mövzuda tədqiqat işlərinin geniş vüsət almasına, onun elmi bazasının formalaşmasına böyük təkan vermiş olardı.

Gənclər arasında düzgün dini biliklərin formalaşması prosesini nəzarətdə saxlamaq və onların zərərli dini təsirlərə düşməməsi üçün təxirəsalınmaz işlər həyata keçirilməlidir. Bu istiqamətdə Gənclər və İdman Nazirliyi olaraq bir sıra tədbirlər görülür. Belə ki, qeyri-formal təhsil metodu vasitəsi ilə gənclərin dünyəvi təhsilə cəlb olunması, onların asudə vaxtlarının daha da maraqlı və səmərəli keçirilməsi, mədəni-maarif tədbirlərinin təşkili, həyat səviyyəsinin yüksəldilməsi, gənclərin intellektual səviyyəsinin artırılması, gənclərin fərdi inkişafına şəraitin yaradılması, beynəlxalq əlaqələrin dəstəklənməsi, regionlarda gənclər üçün sosial xidmət şəbəkəsinin - gənclər evi-mərkəzlərinin inşa edilib istifadəyə verilməsi və s. istiqamətlərdə tədbirlər həyata keçirilir.

Ümid edirəm, konfrans hər birimiz üçün faydalı olacaq və dini tolerantlığın təşviqində, gənclər arasında radikalizm meyllərinin aradan qaldırılması istiqamətində birgə yolların aranması üçün olduqca faydalı olacaq. Bu qlobal problemin birgə həlli üçün öz töhfəsini də verəcək.

Diqqətinizə görə çox sağ olun.

Sonra isə Beynəlxalq konfransın rəsmi bağlanış mərasimi keçirildi. **Qafqaz Müsəlmanları İdarəsinin sədri, Şeyxülislam Allahşükür Paşazadə** mərasimdə nitq söylədi:

Möhtərəm konfrans iştirakçıları!

Bu gün burada bir araya gəlməyimizin dünya miqyasında üzləşdiyimiz bəzi problemlərin həlli yolunda əməkdaşlıq sahəsində yeni mərhələyə vəsilə olmasını və qlobal problemlərin - terrorizmin, radikalizmin, ekstremizmin və separatizmin aradan qaldırılması üçün dinlərarası və mədəniyyətlərarası münasibətlərin inkişafına xidmət edən tarixi əhəmiyyətli bir hadisəyə çevrilməsini Ulu Tanrıdan diləyirəm.

Mədəniyyətlər, dinlər arası dialoq, multikultural mühitin mövcud olmadığı cəmiyyətdə əmin-amanlıq ola bilməz, əmin-amanlıq olmayan yerdə isə tərəqqi, inkişaf mümkün deyil. Bizləri bəşər ailəsinin üzvləri kimi birləşdirən, bir-birimizə bağlayan dəyərlər, bizi fərqləndirən, ayıran amillərdən qat-qat möhkəm, dərin və mühümdür.

Azərbaycan dövləti hər zaman bu dəyərlərin qorunması, inkişaf etdirilməsi istiqamətində əməli addımlar atır, bu yöndə fəaliyyəti vacib sayır. Dövlət başçımız Prezident İlham Əliyev dünya miqyasında multikulturalizm ideyalarının fəal müdafiəçisi, təbliğatçısıdır. Onun təşəbbüs və himayəsi sayəsində keçirilən ənənəvi Beynəlxalq Mədəniyyətlərarası, Humanitar Forumlar bu ideyalara sadiqliyimizin bariz təcəssümüdür.

Biz müasir dövrün qlobal bəlalarından xilas olmaq və insanlığın rifahı naminə birlik və tolerantlığımızı daima qoruyub saxlamalı, mədəniyyətlər və dinlərarası dialoqu inkişaf etdirməliyik. Xalqlarımızın, xüsusən, gəncliyin tolerant, müxtəlif mədəniyyətlərə ehtiram, habelə vətənpərvərlik ruhunda, vətən təəssübünü dəyərləndirmək iqtidarında tərbiyəsini təmin etməliyik. Gənclərin müxtəlif vasitələrlə şirnikləndirilib başqa dövlətlərin ərazisində ideoloji qılaf daxilində gedən siyasi qarşıdurma və müharibələrə cəlb olunması yolverilməzdir. Bu baxımdan, yetişməkdə olan nəsillərin daha sağlam mənəvi həyat sürmələri yönündə səylərimizi birləşdirməliyik. Bu yolla çoxmədəniyyətli və çoxkonfessiyalı dünyamızın birliyini və sabitliyini qoruyub saxlaya bilərik. Biz bütün dünya dinlərinin dəyərlərini, müqəddəs şəxsiyyətlərini, rəmzlərini məqsədyönlü və qərəzli hücumlardan qorumalı, millətlərarası və dinlərarası qarşıdurma yaratmaq istəyənlərin məkrli niyyətlərini puça çıxarmalı, ekstremizmin, ksenofobiyanın qarşısını birgə səylərlə almalıyıq.

Bu yöndə səylərimizi koordinasiya etmək olduqca vacibdir. Odur ki, fəaliyyətimizin konsepsiyasının işlənib hazırlanması dövrümüzün ictimai-sosial sifarişidir. Dini mərkəz olaraq ATƏT-lə birgə keçirdiyimiz bugünkü tədbiri göstərilən istiqamətdə uğurlu addım kimi dəyərləndirmək olar. Biz əvvəllər də dini mərkəzlərin beynəlxalq təşkilatlarla, o cümlədən, BMT, UNESCO, Avropa Şurası ilə əməkdaşlığının vacibliyini bildirmiş, Qafqaz Müsəlmanları İdarəsinin həmin təşkilatların nəzdində xüsusi nümayəndəliklərinin yaradılması yönündə ilk addımları atmışıq.

Azərbaycanda milli və bəşəri dəyərlərə hər zaman böyük önəm verilibdir. Şükürlər olsun ki, Azərbaycan iqtisadi, siyasi, diplomatik sahədə uğurları ilə yanaşı nümunəvi dini-mənəvi həyatı ilə də dünyanın diqqət mərkəzindədir. Vətəndaşlarımızın demokratik azadlıqları, funda-

mental insan hüquqları, o cümlədən dini etiqad azadlığı təmin olunmuşdur. Ölkəmizdə dövlət-din münasibətləri konstruktiv, səmərəli əməkdaşlıq, qarşılıqlı etimad və ehtiram zəminində inkişaf edir. Ümidvaram ki, iki gün davam edən tədbir bütün iştirakçı və qonaqları əmin etdi ki, Azərbaycanda mövcud tolerantlıq modeli bütün dünya, o cümlədən, ATƏT məkanı üçün olduqca dəyərlidir. Biz, Azərbaycan xalqı olaraq, bütün dünya ilə bu təcrübəni bölüşməyə, bəşəriyyətin mənəvi mədəniyyət xəzinəsinə öz töhfəmizi bəxş etməyə hazırıq. Bu elə bir dəyərdir ki, bölüşdükcə daha da artır və daha artıq dəyərə malik olur.

Tədbirimizin təşəbbüskarı olmuş ATƏT-in Bakı ofisinin layihə koordinatoru, səfir cənab Ələsgər Şahtaxtinskiyə öz minnətdarlığımı bildirir, gələcəkdə də bu yöndə səylərin davamlı olmasını arzu edirəm. Bir daha vurğulayıram ki, dini mərkəz olaraq, Qafqaz Müsəlmanları İdarəsi hər zaman belə təşəbbüsləri dəstəkləməyə, bu yöndə əməli addımlar atmağa hazırdır.

UNESCO üzrə Azərbaycan Milli Komissiyasının birinci katibi Günay Əfəndiyeva çıxış edərək ölkəmizin qədim tolerantlıq ənənələrindən danışdı, ənənənin bu gün uğurla davam etdiyini və dünya üçün nümunə sayıldığını diqqətə çatdırdı. O, bildirdi ki, UNESCO-nun Azərbaycan üzrə Milli Komissiyası fəaliyyət göstərdiyi 20 il ərzində ilk dəfə olaraq ATƏT-in Bakı Layihə Əlaqələndiricisi ilə müştərək tədbir keçirir. Bu, faktın özü ölkəmizdəki tolerantlıq mühitini simvolizə edir. Günay Əfəndiyeva tədbirin yüksək səviyyədə keçirilməsindəki xidmətinə görə Şeyxülislam Allahşükür Paşazadəyə təmsil etdiyi qurumu adından "Sülh ağacı" mükafatını təqdim etdi.

ATƏT-in Bakı Layihə Əlaqələndiricisi, səfir Ələsgər Şahtaxtinski tədbirə yekun vuraraq aparılan müzakirələri faydalı adlandırdı, təşkilatçılara və qonaqlara minnətdarlığını çatdırdı, belə tədbirlərin davamlı olmasını arzuladı.

Sonda Beynəlxalq konfrans iştirakçılarının şərəfinə ziyafət verildi.

INTERNATIONAL CONFERENCE

ON THE THEME OF "STRENGTHENING RELIGIOUS TOLERANCE" (AZERBAIJAN'S MODEL, CHALLENGES IN THE OSCE REGION AND BEYOND ITS BORDERS)

BAKU, NOVEMBER 17- 18, 2014

Published by the decision of The Scientific-Religious Council of the Caucasus Muslims Board.

Members of Organizing Committee established in connection with the organization and holding of the conference according to the order dated on October 22, 2014 of Sheikh-ul-Islam Allahshukur Pashazade, the Chairman of Caucasian Muslims Office:

Sabir Hasanli (Chairman of Organizing Committee), Salman Musayev, Mrs. Gamar Javadli, Fuad Nurullayev, Simran Hasanov, Mugaddas Payizov, Rahima Dadashova, Zulfugar Farzaliyev, Alirza Gafarov, Isa Vakilov.

Responsible for the publication
Zulfugar Farzaliyev
Head of Publishing Division of CMO

Editors
Etibar Jabrayiloghlu
Deputy Head of Publishing Division of CMO

Hilal Aghamoghlanov
Leading specialist of Publishing Division of CMO

Author of photos
Hamid Baghirov

Print Coordinator
Haji Akif Gismatoghlu

INTRODUCTION

Azerbaijan, further strengthening its position among world countries in recent years, has hosted several international events. The capital of the country that has achieved rapid and sustainable development has declared messages that are considered important for the whole world at several summits, global forums and conferences held in Baku, as well as, in our different regions.

Caucasian Muslims Office contributes to this important work. As a historic religious center of the Caucasus, CMO has held various events by the support of Azerbaijan and active participation of international organizations in recent years.

Baku Summit of World Religious Leaders held on April 26 and 27, 2010, the II meeting of the Advisory Council of CIS Muslims held on April 15, 2013 and International scientific – practical conference "CIS Muslims are the supporters of peace and sustainable development" realized on April 16-17 of the same year are just among these events.

Caucasian Muslims Office acting as a supporter of peace, stability and inter-religious dialogue not only in the region, but also in whole world is continuing its efforts in this field. International conference held on the theme of "Strengthening religious tolerance (Azerbaijani model, Challenges in the OSCE region and beyond its borders)" on November 17- 18, 2014 proves it once more. This event jointly organized by Caucasian Muslims Office with the Azerbaijani government, Baku Project Coordinator of OSCE and National Commission of Azerbaijan Republic for UNESCO was dedicated to International Day for Tolerance.

International conference can be considered as an important meeting in terms of the promotion of tolerance in the country.

Azerbaijani President Ilham Aliyev's accepting the members of Supreme Religious Council of the Caucasus Peoples coming to Baku in order to attend at International Conference and addressing a letter of congratulations to the participants of the event is an indication of the value given to the importance of the meeting.

It is said in the letter of congratulation by the President Ilham Aliyev, stating the relevance and importance of such events, sent to the participants of International conference: "...Today, complex ethno- political processes, efforts in making religion a toll of political ambitions, increase in radicalism and extremism which we have witnessed in many countries shows that there is no any alternative of the relations of friendship and tolerance among various religions and sects as there is no any alternative to multiculturalism in our world that is in search of peace and tranquility.

Holding such a useful event in Baku in which influential international organizations, state and government officials, well-known religious leaders, scientists and experts participate is of great importance. I believe that the international conference devoted to such an urgent topic will set its work in the presence of fruitful discussions and give its valuable contribution to the development of human values such as inter-religious and intercultural dialogue, solidarity, tolerance and mutual understanding..."

The speeches made at International conference and discussions conducted in business condition during two days once more proved the importance of holding such meeting often in modern period.

Guests arriving in Baku from different countries of the world in order to participate in the international event closely get familiarized with modern Azerbaijan's achievements. They highly appreciated the multicultural condition and atmosphere of tolerance in our country that has an ancient and rich culture.

RECEIVING MEMBERS OF THE SUPREME RELIGIOUS COUNCIL OF THE CAUCASUS PEOPLES

President Ilham Aliyev received the members of Supreme Religious Council of the Caucasus Peoples who participated in the International conference on the theme of "Strengthening religious tolerance (Azerbaijani model, Challenges in the OSCE region and beyond its borders)".

Welcoming the participants of the meeting, President Ilham Aliyev said:

- I am glad to see you again in Baku. You are welcome! I am very pleased that our meetings are held regularly, we often meet in Baku and other regions of Azerbaijan. And of course, now, you participate in the international conference that discusses the issues of religious tolerance. At present, it is very important issue in our region, in the whole world,

Middle East and Europe. Azerbaijan makes efforts for having a greater understanding between the representatives of various religions and peoples. We hold regular events. We have held four International Humanitarian Forums on the theme of religious solidarity and tolerance. This is the main topic. We have held two International Conferences on Intercultural Dialogue. As well as, we held the Summit of world religious leaders in Baku. That's, Azerbaijan plays an important role in this direction taking into consideration its historical, geographical position and today's realities.

Of course, security and peace issues unities us. These are our common topics in Caucasus. Caucasus is our common home. The security, development and progress of Caucasus is our common care. The role of religious leaders is of great importance in terms of education of younger generation in the spirit of our traditions and cooperation, as well as, considering the recommendations of elders and religious leaders reliable. We should protect and further strenghen these traditions. The youth of our republics should be grown up in the spirit of religious and national traditions. Our traditions are based on kindness, peace, and brotherhood. Islam is a religion of peace. The efforts in the mass media of the world on artificially blackening our religion, equate Islam to terrorism and extremism disturb us very seriously. This background of information is also further strengthened by the irresponsible statements of some politicians that support those who don't want the restoration of peace in the world. Therefore, this conference is another chance for us to deliver our views, positions, point of views and religious values to the wider world community and obtain mutual understanding and respect. At that time, the world would be more secure.

Mutual respect, international law, justice and religious values are an important basis for the development of the world in a positive direction. Unfortunately, we see its opposite. We will strengthen security and cooperation, as well as, development in Caucasus by our joint efforts. Once more, I sincerely greet you. I hope that you participation in this conference will be pleasant and useful.

ATƏT Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatı Bakı Layihə Əlaqələndiricisi

The Chairman of the Coordinating Council of the North Caucasian peoples, Mufti of the Republic of Karachay-Cherkessia of Russian Federation, Ismayil Berdiyev said in his speech:

- Thank you very much, Ilham Heydar oghlu! We are really pleased to come here. As, we love Azerbaijan. Baku turns more beautiful day by day. Each time, we face with innovations, and think that what else can be done?! You come and see a completely different landscape.

Islam Berdiyev stating there is a rapid pace of development in Azerbaijan and a large mosque is built in the capital city noted that the works done is related to Ilham Aliyev's family: "Sheikhulislam was in the house of Kaaba with Your Father, and then He went there with You. All these works come from this".

President Ilham Aliyev: - "I highly appreciate our friendship, personal relations and Your relationships with our Sheikh.

We have lived together for centuries in peace and friendship and will live in this way in future. Of course, we should protect this value. We are doing our best for our part to bring our people closer, as well as, for religious and cultural values forming the basis of the development of our country.

I remembered our previous meetings during this meeting. We jointly participated in the opening ceremony of Bibiheybat mosque after its expansion, restoration and in fact, reconstruction, then in the opening of Ajdarbey mosque after its repair and in the opening ceremony of the most ancient mosque of Azerbaijan in Shamakhi. And also, I hope that the opening of the largest mosque constructed in Baku will be held with our participation. I am sure that our relations will be further strengthened in future.

Chairman of the Caucasian Muslims Office, Sheikh ul-Islam Allahshukur Pashazade: - Mr. President!

You are doing a lot of works for Islam, religion and people. I would like to mention National Leader Heydar Aliyev on this day of tolerance. As he always gathered us on this day, met with us, talk to us and direct

us. As, His Excellency Heydar Aliyev laid the foundation of this tolerance. This tradition is also continued today. As You said before, this is the value given by You to your descendent, Islam and morality. Therefore, I would like to express my gratitude to You. Today, Caucasian Muslims Office is doing many works to the extent possible with Your moral support. Today, Azerbaijani government, Caucasian Muslims Office holds such a conference together with the representations of OSCE and UNESCO in our country for the first time.

And this is an example of freedom of religion, conscience and tolerance in Azerbaijan. And this is a condition created by You for us. Therefore, we express our gratitude to You.

President Ilham Aliyev: "Thank you very much. I once more express my gratitude to You for your role in the activity of strengthening the stability, security and development in Caucasus".

Ilham Aliyev, head of our state said that historically there have been friendship relations between Azerbaijan and North Caucasus peoples. Head of our state, stating that North Caucasian peoples living in Azerbaijan and Azerbaijanis living in the North Caucasus republics play an important role in further strengthening of this friendship, said: - "Conference is held at Murtuza Mukhtarov's house. He was one of the richest persons of Azerbaijan and a philanthropist. And this house was constructed by him as a present for his wife. His wife was from Ossetia. He has also built a mosque in Vladikavkaz at his own expense. He was very honorable man. He died tragically. Solders entered into his house after Bolshevik revolution and wanted to take him out of the house. As the historical buildings of Baku were built by rich men. Most of them were honorable and dignified persons. They invested and built schools and hospitals. Shollar water pipeline which we use up to the present day was constructed at the expense of Zeynalabdin Taghiyev, who was one of the richest persons and a philanthropist. At that time, Murtuza Mukhtarov didn't allow bandits to stain his apartment. He killed some of those who attack with a gun and he also died. The story was so.

In Soviet times, of course, everything was nationalized. There were operating many officers. Then that place operating as a marriage house, became "Saadat" palace. And my marriage was also registered there. Then that house was in a bad situation. We restored it during some years. As, it was necessary to maintain historical part of the building and restore it. Now this building is also operating as a palace where marriages are registered. Here, official marriage ceremonies and also different governmental events are held.

As you know, all historical mosques have been restored in Azerbaijan, and hundreds of new mosques were constructed during recent years. However, the painful point is that mosques in the occupied territories, such as in Karabakh and Shusha were destroyed. There are also photos, on Internet. Armenian invading forces also destroyed Aghdam mosque and many other mosques.

But we have built Armenian Church in Baku. It is in the center of the city. Everyone can see it. Look, all these show who have which intentions. The result of the topic which you discuss is just this – tolerance. Even in the condition of war, human and religious norms cannot be violated. Unfortunately, we face with it. The destroyed mosques are the evidence of vandalism. The norms of human behavior and morality have also been violated in other cases. Our hero was martyred a few years ago. He killed more than 10 invaders by himself. And he died himself. He went to the obvious death. They didn't give his body for several months. Imagine, several months! There is no such savagery in any religion. He is hero, he was defending his native lands and died at his own land. He was not killed at a strange place. Look, these episodes, of course, makes the condition in Caucasus more difficult. We – the ones who have lived in Caucasus for thousands of years protect and will protect our traditions unlike new immigrants. We will do our best in order to improve the life of our people".

The authorized representative of Caucasian Muslims Office in Moscow, Shafik Pshikhachev made a speech and said:

- I would also like to thank you on my behalf. Thank you very much. Really, it is always a pleasant to come to Baku. Baku always amazes us with its pace of development. However, mostly Your constant care and words said when meeting with us are not for the directions of value and religious and moral part of the development of society, This has a great value that cannot be measured with any parameter.

I would like to mention that we have met with You. With your support and help, God willing, the representation of Caucasian Muslims Office in the Russian Federation will begin to its full-fledged operation from next year. All legal documents have been compiled; everything has been adapted to the laws of the Russian Federation and new laws of the Republic of Azerbaijan. God willing, we intend to work together with the Representation of Heydar Aliyev Foundation in Moscow. God willing, we are absolutely sure that the activity of this representation will serve to further rapprochement and effective mutual operation of the peoples of Russian Federation and our brother Azerbaijan. Thank you very much. We will inform You, we will work. We understand our responsibility. God willing, we will work and function in this direction.

President Ilham Aliyev: "Thank you very much. I am also very pleased that we have already had representation in Moscow. This is especially very important taking into consideration our active and dynamically developing relations and interstate relationships in recent years. And also, I would like to say that there are brotherhood relations between our Sheikh and Patriarch of all Russia, His Highness Kirill. These relations are based on friendship and brotherhood. This is very important. Both Russia and Azerbaijan are multinational and multi-confessional countries. Therefore, peace in our countries depends on mutual activity, understanding and support of the representatives of all religions. So, we mutually operate in a bilateral format with Russia.

Of course, personal relations between Patriarch and Sheikh play an important role. I remember that Patriarch Kirill was in Baku and also visited the mosque. It was for the first time that he visited mosque. Its occurance in Azerbaijan has a symbolic meaning.

ATƏT Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatı Bakı Layihə Əlaqələndiricisi

The authorized representative, Shafik Pshikhachev: "Such kind of tolerance is not only related to the demonstration of tolerance towards each- other. It is accepted as an effective and active mutual activity. So, we should go forward together in this direction in future".

President Ilham Aliyev: "It is absolutely true. As now, tolerance is being spoken about more. However, this notion should be properly determined. Such type of conferences serves to this. This is not declining one's values and any part of cosmopolitism and globalization. I think that first of all, this is commitment to one's values and people, and respect for own religion and other religions. You are right that it is not to tolerate each-other, but in contrary, to serve obtaining more relations and understanding. As, there is carried out open anti-Islamic propaganda in various mass media means. We couldn't endure it. We declare it in our activity within the framework of the United Nations and the Organization of Islamic Cooperation here, in international forums. We declare that it should be put an end to this. While we were chairing UN Security Council, one of the issues raised by us was mutual cooperation between Islamic Cooperation Organization and UN related to these issues. Therefore, today, even this conference proves that Islam is a religion of peace as other events.

We should be stronger, work more effectively and invite foreign guests in order to thoroughly protect Islam from discrimination, and how to say, from black PR. I know that many people come from foreign countries to North Caucasus republics; they get acquainted with here and see development and modernity. Dear Sheikh also has spoken about the development in the v Republic of Chechnya for many times on TV. Modern city, modern infrastructure... Look, this is the indicator of this development.

Then, **Mufti of the North Ossetia - Alania Republic of Russian Federation, Hajimurat Gatsalov** presented keepsake of republic's head to President Ilham Aliyev.

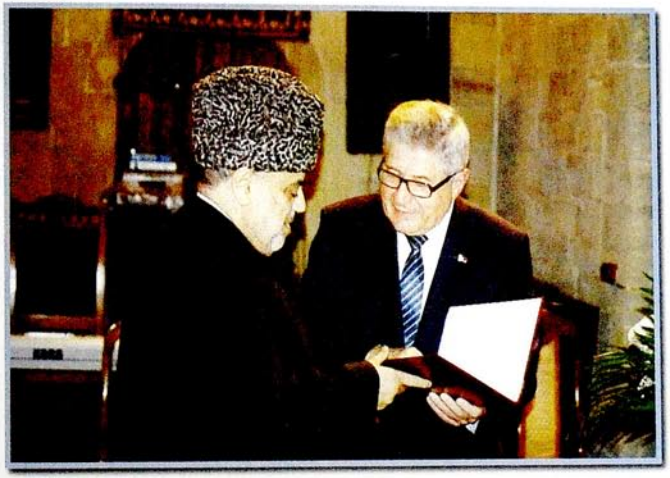

HIGHEST AWARD OF BELARUS

There was given a banquet by Caucasian Muslims Office on November 16 on the honor of the participants of International conference held on the theme of "Strengthening religious tolerance (Azerbaijani model, Challenges in the OSCE region and beyond its borders)" in Baku.

The order "Francysk Skaryna" of Belarus was presented to the Chairman of Caucasian Muslims Office, Sheikh ul-Islam Allahshukur Pashazade in the banquet. Nikolai Paskevich, the Ambassador of Belarus to Azerbaijan who presented the order stated that President Alexander Lukashenko awarded the Chairman of Caucasian Muslims Office, Chairman of the Advisory Council of CIS Muslims, Chairman of the Supreme Religious Council of the Caucasus Peoples Sheikh ul-Islam Allahshukur Pashazade for an important contribution given by him to the

development of Belarus-Azerbaijan intergovernmental dialogue, his activity in the expansion of trade, economic and cultural relations between our countries and works done in strengthening interreligious reconciliation. N. Paskevich talked about the atmosphere of tolerance in our country in his speech. The diplomat said that Belarus has always paid attention to the issues of tolerance as well. The ambassador speaking about the relations between Azerbaijan- Belarus stated that there are good relations in all fields between our countries.

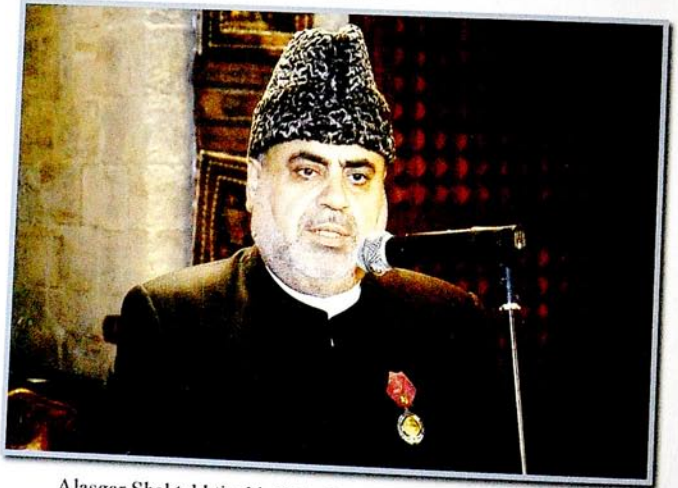

Alasgar Shahtakhtinski, Baku Project Coordinator of OSCE, making a speech, spoke about the importance of international conference held in Baku. He stated that a model of tolerance in Azerbaijan would be discussed at conference and opinions will be made on the tolerance in OSCE region.

Sheikh ul-Islam Allahshukur Pashazade expressed his gratitude to the President of Belarus, Alexander Lukashenko for such a high appreciation given to his activity. His Holiness Sheikh stated that this order is a high appreciation given for the existing traditions of tolerance in Azerbaijan. Sheikh ul-Islam Allahshukur Pashazade stated that the representatives of various religious communities live in the atmosphere of friendship and brotherhood in our country. The Chairman of CMO stated that holding such a prestigious international conference in Baku is the indicator of a high level of religion – state relations in Azerbaijan.

The representatives of state and government, Members of Parliament (MPs), accredited representatives of the diplomatic corps and religious leaders participated in the event.

INTERNATIONAL CONFERENCE

ON THE THEME OF "STRENGTHENING RELIGIOUS TOLERANCE" (AZERBAIJAN'S MODEL, CHALLENGES IN THE OSCE REGION AND BEYOND ITS BORDERS)

BAKU, NOVEMBER 17- 18, 2014

An international conference on the theme of "Strengthening religious tolerance (Azerbaijani model, challenges in OSCE region and beyond its boundaries" was held on November 17 and 18 at Official Reception Palace.

The event held by the joint organization of Baku Project Coordinator of OSCE, Azerbaijani government, Caucasian Muslims Office and National Commission of Azerbaijan Republic for UNESCO was dedicated to the International Day for Tolerance of UN.

Baku Project Coordinator of OSCE, Ambassador Alasgar Shahtakhtinski, speaking at the opening of conference, stated that the organization which he represents has many obligations related to the promotion of tolerance, fight against the discrimination, anti-Semitism and Islamphobia cases. OSCE supports the promotion of dialogue in the establishment of democratic society, as well as, it takes a firm stand against crimes and speeches motivated by hate in OSCE region. The ambassadir said that Azerbaijan is an example for tolerance, and he especially stated

the important achievements such as tolerance and peaceful coexistence of religious communities in our country. The ambassador, expressing his concern about an increase in incidence of Islamophobia stated that we should strengthen our efforts in order to prevent religious radicalism and extremism.

State Counselor of Azerbaijan Republic on ethnic, multiculturalism and religious issues, Kamal Abdullayev read the message of **President Ilham Aliyev** to the participants of conference:

To the participants of International conference held on the theme of "Strengthening religious tolerance (Azerbaijani model, challenges in OSCE region and beyond its boundaries":

Dear conference participants!

I heartily welcome you in Azerbaijan and express my best wishes.

In recent years, protection and promotion of ethnic and cultural diversity, multicultural, tolerant environment in Azerbaijan that has become a traditional venue for discussion of humanitarian problems such

as the development of religious tolerance, protection of multicultural values, dialogue among civilizations is one of the main directions of state policy. State and religion relations in our country are based on rich national and historical tradition and regulated by international legal norms. We accept this practice as a successful provision of religious policy implemented by us and consider it as an important factor of existing social and political stability, civil solidarity and an environment of exemplary tolerance.

I would like to mention with satisfaction that today, Azerbaijan that is known as an example of tolerance in the world, constantly acts with necessary initiative and challenges in the direction of provision of international peace and security and dialogue between civilizations. In recent years, holding international humanitarian forums, summits of world religious leaders, celebration of International day of Tolerance by the participation of representatives of several confessions with great pleasure and conducting joint discussions about global problems that concern to humanity are a good example of it. Today, complex ethno – political processes that we witness in many countries, efforts of making religion a tool for political ambitions, increase in radicalism and extremism shows that there is no any alternative to the relations of friendship and tolerance between various religious and sects as there is no alternative to multiculturalism in our world that is in search of peace and tranquility.

Holding such a useful event in Baku in which the representatives of influential international organizations, state and government officials, famous religious leaders, scientists and experts is of great importance. I believe that international conference that is dedicated to a relevant topic will set its work in the condition of effective discussions, and give its worthy contribution to the development of intercultural dialogue, human values such as solidarity, tolerance and mutual understanding.

Taking this opportunity, I congratulate you on the occasion of the International Day of Tolerance, I wish all of you good health and success in your noble and benevolent work.

Ilham Aliyev,
The President of Azerbaijan Republic
Baku city, November 17, 2014

Then, the word was given to the **Chairman of Caucasus Muslims Office, Sheikh ul-Islam Allahshukur Pashazade.** His Eminence Sheikh made a speech in the event:

Bismillahir-rahmanir-rahim!

Distinguished participants of the conference!

I cordially greet You in Azerbaijan, and wish each of you blessings from our Creator!

Dear guests! Today, you have the opportunity to directly observe and evaluate the respect for religious and moral heritage and the traditions of tolerance in Azerbaijan. Obtaining the right to share our achievements in the direction of tolerance in the event dedicated to International Day of Tolerance jointly organized by us and the Organization for Security and Cooperation in Europe, no doubt, is a high appreciation given to

our achievements in this field. Azerbaijan's being a herald of universal ideas that refer to national, moral and historical heritage of our nation is a great source of pride for us. This is our National Leader, Heydar Aliyev's way who laid the foundation of tolerance as an integral part of state policy and we owe to His spirit for these achievements. May His soul rest in peace!

As you know, Baku has become a traditional place where influential international events on both intercultural and interreligious dialogues. In 2010, we held the World Summit of Religious Leaders in Azerbaijan. Traditional religious centers of the world were represented in this Summit. The President of Azerbaijan Republic, Ilham Aliyev is the initiator of International Intercultural dialogue and active defender of the idea of multiculturalism in the world. Promotion of tolerance in the international arena is one of the priority directions in the activity of Heydar Aliyev Foundation headed by Mrs. Mehriban Aliyeva.

People having different religious belonging in Azerbaijan feel the attention, care and protection of government equally on them as an integral part of our society.

Churches, synagogues operate along with mosques, new ones are constructed, and restoration and reconstruction works are implemented. No any religion and sect allowing discrimination, all religious communities carry out worships, religious holidays and rituals getting benefit from material and spiritual assistance of government. The important thing is that relationship between religion and the state is properly established in multi-ethnic and multi-confessional Azerbaijan. National and religious tolerance is supported at the state level. Ethnic and religious diversity is valued as national wealth of our country. Democratic human rights of our citizens, as well as, freedom of religion are determined and provided by law.

There are important values that provide the stability and progress of societies that the culture of peaceful co-existence; mutual understanding occupies an important place among them. Now, there is a wide exchange of views on multiculturalism in the world. Some people consider

it danger for their cultures, and some of them are different to it. However, our Creator wants co-existence of various cultures. This is appreciation of divine and we, religious leaders are obliged to deliver these realities to you. It is said in Holy Quran: "***We created you from a man and woman. Then, divided you into separate tribes***" ("al- Hujurat", 13).

It is an undeniable truth that moral crisis stand at the root of political, economic, social and cultural problems with which our world faces. Just problems occurring in the field of morality are complicatedly reflected in all spheres of our life. The greatest value created by God is man and saving his life goes through tolerance – mutual understanding and respect of people belonging to different nations and religions. Our nation, whose lands are occupied by Armenian invaders, doesn't forget this point in the issue related to the settlement of Karabakh conflict and insists on the fair, peaceful settlement of the problem within the territorial integrity of Azerbaijan based on the norms of international law. We require the compliance with the known resolutions of the UN and wait for real results from peacekeeping mission of the OSCE Minsk Group.

Azerbaijan, that today also celebrates the Day of National Revival, is also a shining example of the model of legal and secular state established on national and moral values. On the basis of our success stands the activity of Ilham Aliyev, our head of state who declared that He is the President of each Azerbaijani citizen not depending on nationality and religion, our citizens who are the carriers of different cultures living as a family and our people's always acting as a supporter of peace and understanding in the whole world. Our country always declares its challenges to the world order based on justice and international law and it conditions our current and future achievements.

Today's event held jointly with OSCE is one of the practical steps taken by Azerbaijani people and government in cooperation with international organizations for the sake of universal ideas. It is a good example of the active participation of Caucasian Muslims Office in this significant process, the embodiment of the spirit of readiness of our country to world – wide dialogue and tolerance by our people. We appreciate

today's event as a successful step and support the continuance of efforts in this direction. We, as a center of religion, previously stated the importance of cooperation with international organizations, as well as, UN, UNESCO, European Council, took important steps in the direction of establishment of our special representations under these international organizations and this process continues.

I express my gratitude to His Excellency Mr. Ilham Aliyev, the President of Azerbaijan Republic, His Holiness Patriarch Kirill, the head of the Russian Orthodox Church, His Holiness Catholicos-Patriarch Ilia II, the head of the Georgian Orthodox Church, Irina Bokova, the Director-General of UNESCO and Mrs. Afandiyeva Gunay, the First Secretary of the National Commission of Azerbaijan Republic for UNESCO who presented her congratulations to us, those who attach importance to our event and send us letters of congratulation.

We are grateful to especially Ismayil Berdiyev, the chairman of the Coordination Council, muftis of North Caucasus, Kamal Abdullayev, State Counselor of Azerbaijan Republic on ethnic, multiculturalism and religious issues, Mrs. Bahar Muradova, Vice-Speaker of the Azerbaijani Parliament, academician Akif Alizade, the President of Azerbaijan National Academy of Sciences, Fattah Heydarov, the Chairman of the Council of Elders, Mubariz Gurbanli, the Chairman of the State Committee for Work with Religious Organizations of Azerbaijan Republic, as a whole, to Azerbaijani government and non-governmental organizations who have come to our event.

I express my sincere gratitude to especially, Mr. Ambassador Alasgar Shahtakhtinski, the Project Coordinator of Baku Office for OSCE who is the initiator of the event and to all the employees of the organization. Caucasian Muslims Office is always ready to support such initiatives and take practical steps in this direction. As a religious leader, I give my blessings to this influential international event and wish success for the activity of conference. I wish each of you to leave Azerbaijan with a good impression".

Deputy Chairman of the National Assembly ("Milli Majlis"), head of the permanent delegation of Azerbaijan to the OSCE Parliamentary Assembly, Bahar Muradova noted that success achieved by our country in the field of tolerance for many centuries is an example for the world. She stated that the son of man should understand each-other and communities belonging to different religions and cultures should live in an atmosphere of mutual respect for each- other in order to provide peace and tranquility in the world.

Bahar Muradova noted that Azerbaijan has taken very serious steps in the direction of restoration of the values of this organization in whole region, as well as, in our country during the cooperation with OSCE. It should be especially noted that there are basis of religious and ethnic tolerance on several aspects in the country while speaking about Azer-

baijani model of tolerance and religious tolerance. One of them is a historical aspect. If we look at the history of Azerbaijan based on several millennia, we will see that people in this territory lived in an atmosphere of mutual understanding not depending on ethnic and religious identity. Conflicts, ethnic and religious conflicts, territorial claims, aggression acts don't force us to live with a sense of revenge against each – other, but in contrary, we've always tried to find joint ways to get out of this situation. If we've achieved to defend and protect our humanity and understanding that we are human beings at different stages of history, first of all, we owe to our character and national identity. Absolute majority of people living in Azerbaijan believes in Islam. Others belong to various religions. However, if you ask whoever, you'll see that noone is interested in man's national and religious identity with whom she/ he meets for the first time, and she/ he treats him/her like a man. We have never differentiated people for their national and religious identity. This is our advantage and richness. We are proud of it. This is our life style and form of expression.

ATƏT Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatı Bakı Layihə Əlaqələndiricisi

Gunay Afandiyeva, the First Secretary of the National Commission of Azerbaijan Republic for UNESCO read out the message of **Irina Bokova, the Director- General of the organization**:

Yesterday, on November 16, 2014, the whole world celebrated the International Day of Tolerance in which the principles of activity coming from human rights, respect and fundamental freedoms.

Tolerance has never been so important in time when all societies are exposed to transformation in our uncertain world. Today, hate and fear for different people, their history and personality and belonging leads to persecute cultural and religious minorities, plunder and destroy their cultural heritage.

We should answer tolerance by promoting the establishment of opportunities for everyone in order to get education and teaching the values of respect for human dignity and cultural diversity.

We should support media structures and their attention paid to the issues of mutual respect and understanding, and fight against stereotypes and provocations. We should be more closely involved in the dialogue between cultures, and increase mutual knowledge on the traditions and values that organize their basis.

International decade for the Rapprochement of Cultures for 2013-2022, held by the initiative of UNESCO guarantees the provision of a solid network for the renewal of dialogue and cooperation for the sake of peace by all states and societies. Action Plan of International Decade enables to establish new relations through new and innovative initiatives between nations and countries and invite everyone to participate in this process.

UNESCO is convinced that International Conference on the promotion of Religious Tolerance will create condition for opening new ways for the protection of peace in the minds of all men and women assisting in these efforts.

Irina Bokova,
Director-General of UNESCO

Vatican's nuncio in our country, Archbishop Marek Solchinski delivered the message of **Cardinal Jean-Louis Tauran, the chairman of the Vatican's Pontifical Council for Interreligious Dialogue** to the participants of conference:

Your Eminence, Sheikh-Ul-Islam Allahshukur Pashazade,
Distinguished representatives of the conference,
Ladies and Gentlemen!

International Conference on the promotion of religious tolerance co-organized by the Organization for Security and Cooperation in Europe and Caucasian Muslims Office is of great importance and this event delivers important messages to the whole world related to religious freedom. Holding such an important event in Baku is not just accidental. Azerbaijan and its capital Baku has a remarkable tradition by hosting major conferences on inter-religious and intercultural dialogue aiming the promotion of mutual understanding and respect in the diversified world in terms of ethnic, religious, cultural, political aspects and even outlook on life.

The world in which we live becomes globalized day by day, and shows tolerance as a first important step in the long and difficult, but necessary process providing mutual understanding and respect. In this regard, we can rightfully speak about lying beyond the borders of tolerance.

In recent years, leaders of main religions, leading representatives of religious communities and civil society organizations came together a couple of times in Baku to exchange ideas on the important issues being in the center of attention and share their experiences in interreligious dialogue and cross-cultural issues. While speaking about this, I remember the World Forums on Intercultural Dialogue. The last of them was held in Baku in May, 2013.

This international conference, as mentioned above, aims to analyze and improve the promotion of religious tolerance by lying beyond the borders of tolerance which is an important subject. Particularly, religious leaders, religious figures should come together to look for ways of reconciliation in the period when the world faces with the threat of an increase in prejudice, distrust and hatred against those belonging to other religions. In most parts of the world, discrimination against people is done, they are accused, they are expelled from their homeland and even killed for their religions. It is a case of abuse from religion and terrible crime. Religion should not be relied on to justify the oppression and cruelty.

In this respect, Pope Francis has suggested the followings: "Today it is unclear and unacceptable that there is still discrimination and the continuation of the restriction of rights for only one fact that someone's belonging to any religion and fulfill his/her faith. Indeed, the occurrence and continuation of real prosecution for religious affiliation is unacceptable!" (from the address to the participants of the conference "International Religious Freedom and Global Conflict of Values", Vatican, Consistory hall, June 20, 2014).

I convey my best wishes to every person who take part in this important International Conference to succeed in the promotion of mutual understanding, respect and peaceful coexistence in multi-ethnic and multi-religious communities.

Cardinal Jean-Louis Tauran,
Chairman of the Vatican's Pontifical Council for Interreligious Dialogue

Then, **Metropolitan Kirill of Yekaterinburg and Verkhotursky delivered the message of Patriarch Kirill of Moscow and All Russia,** to the attention of participants of the event:

To the participants of International conference on "Strengthening religious tolerance"

I would like to warmly welcome the participants of International conference on "Strengthening religious tolerance (Azerbaijani model, challenges in OSCE region and beyond its borders)" who have gathered in Azerbaijani lands that is hospitable and known and famous with its centuries-old traditions of tolerance and good neighborhood.

Unfortunately, in recent months, peace between religions and confessions gives more difficult exams. Worried news comes both from

Ukraine and Middle East. The rights of Christians, as well as, the followers of the Russian Orthodox Church are strictly violated. Religious leaders, simple citizens are killed, temples are destroyed and seized.

It is clear that the violence which is growing day by day in front of our eyes is not possible to get with any slogans of tolerance. Though now we are having the XXI century, people are yet not kind –hearted and merciful. In recent years, it appears more and more in the increase in crimes committed cruelly and brutally.

I am confident that only unanimous position of leading political and religious leaders is able to prevent the expansion of conflicts occurring on religious and national basis that is serious danger for public order all over the world.

I wish you an effective activity and unbiased discussion in all relevant topics and issues.

Kirill,
Patriarch of Moscow and All Russia

ATƏT Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatı Bakı Layihə Əlaqələndiricisi

Rector of Tbilisi Theological Academy (Georgia), Protopresbyter Georgi Zviadadze delivered the messages of **Ilia II, Catholicos-Patriarch of All Georgia.**

I cordially greet

Chairman of the Caucasian Muslims Office, Your Eminence Sheikh-ul-islam Allahshukur Pashazade,

OSCE Project Coordinator in Baku, Ambassador Alexis Chahtahtinsky,

Dear ladies and gentlemen,

You – all conference participants, and all for whom real tolerance is of great important.

I am the religious leader of the country where majority of the population are Orthodox Christians and existing in accordance with the rules of life stated according to the below mentioned commandment of God

throughout the XX century: "You should love Great God with all your heart, all your soul and all your mind... and your neighbor as yourself", it means that everyone should love any person as himself/ herself regardless of religious affiliation, ethnic origin, gender or age...

It is very well known for everybody that the greatest Czar of Georgia, David the Builder highly respected the people belonging to other religions, as well as, Muslims living together with us; they were given some certain preferential rights; they saw his support for the protection of their traditions. This is well illustrated by the above mentioned example.

Generally, our people have lived following this principle till now and we believe that the protection of their history is just related to their loving hearts. The same approach and attitude is also felt in the attitude and relation of other religions and nations living in Georgia towards Georgians, and also, it is a fact that people from both sides always respect one –another and they treat religion, belief and friendship of each –other. And this leads to the formation of unique atmosphere of tolerance.

We preserve this tradition to this day. Our relations with the representatives and religious leaders of various religions have always been sincere and friendly, especially; we hold regular meetings with the religious leaders of Muslim nations in Azerbaijan, Turkey, Kuwait, Jordan and Palestine.

Religious minorities in Georgia have the status of a legal entity and they are completely independent in their activities. We also implement joint projects in order to come closer to each other.

You know that a part of Georgians profess Islam. Most of them live in Turkey and others in Azerbaijan and Iran. For the sake of our own flesh and blood our Muslim Georgians - the Georgian people, the Laz, the Fereidan, Ingiloys – in general, Muslim world is closer to us than neighbor.

It is a fact that at present more than 300 mosque operates in Georgia, and it is a clear indication and evidence of our friendship with Muslims.

However I should note that certain powers try to intentionally and deliberately create conflict centers and damage the long- term environmente of tolerance which is our heritage. We can prevent such powers by joint efforts.

In this regard, I highly appreciate the conference organized related to the promotion of an atmosphere of tolerance in Baku. I hope that there will be interesting discussions and useful suggestions will be given in the event.

I wish success to conference organizers, participants and anyone trying to protect the traditions of tolerance.

Ilia II,
Catholicos-Patriarch of All Georgia

Irfan Siddiq, Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland to Azerbaijan made a speech:

Dear respected Sheikh-ul-Islam!
Ladies and gentlemen!

It is a great honor for me to participate at such a conference. To my mind, it is an event held very timely. I say timely as at present, religious conflicts almost cover the whole world. If we will pay attention only to the events occurring in the Middle East, we can see its clear example. Differences between various religions form the basis of conflicts. Such conflicts not just only drag the region into chaos, but also they create a major threat for all surrounding areas. Such groups opposed to education

and progress strive to make confusion on religious grounds and spread hatred.

We, the representatives of international community have faced with a common challenge – how can we struggle against such elements, how can we create mutual respect and consent? Promotion of religious tolerance is only a part of the solution. I would like to mention that tolerance is not a sufficient factor in itself. We should be able to understand and accept differences. I think that we shouldn't limit ourselves with showing tolerance to individuals; we should understand, accept and respect their difference. We should learn to live in harmony with their differences. We should protect the honor and dignity of all persons regardless of religion, nationality and race. Of course, this concept can be used for the creation of inter-religious respect. As we should struggle against the policy of religious sects. So, here, a fundamental issue is the protection of individual rights of each person. Of course, religion plays great role in the society. However, each person's individual rights should form the basis of society every time.

My country is proud of multiculturalism being formed for many centuries in Azerbaijan. The example of Azerbaijan has been formed throughout the long history. Azerbaijan's geographical position made it to the homeland of many people and different religious representatives, and involve communication and behavior with them.

And also, United Kingdom can be shown as an example to it. There have also inhabited many people from different countries. In my opinion, all of these practices should be studied in more depth.

Today, we speak about the example of Azerbaijan. However, I would like to speak a little bit about the condition in the United Kingdom. I was born in London into a family of immigrants from Pakistan. My family came there as refugees. Then, there was established a new diversification. At present, United Kingdom has already accustomed to this situation. The values of multiculturalism also exit there. However, as time passes, we use this diversity for the creation of a strong state and more open society. As a result, the representatives of various thoughts,

religions and nations began to live together in peace. Today, there are synagogues, churches and mosques in my native town. It enriches our society and helps people to well understand each-other.

Of course, the existence of multiculturalism doesn't mean that there wouldn't be other challenges in the society. Surely, disagreements and misunderstandings between people are natural in the multicultural societies. Islamophobia can be shown as an example. It occurs especially in the background of the establishment of "Islamic state". However, more attention should be paid to conduct an open dialogue. As, people should live with mutual respect and understanding without causing physical damage to one-another. I believe that this conference will also focus on these issues.

I would like to thank to the OSCE Office in Baku, the Azerbaijani government and Caucasian Muslims Office. I wish interesting and fruitful discussions to all of you.

Chairman of the Council of Elders of the Republic, MP Fattah Heydarov made a speech:

Your Eminence Sheikh Ul-Islam!

Respectable Chairman, dear guests!

Participation of leaders of various religions from different countries of the world in this conference in such a responsible period during which we live in is the indication of the significance of the event. Today, processes occurring in the world are in the center of attention of people gathered here.

War has always severely damaged ordinary people and put them face to face with disaster. The biggest damage is caused to young people. And it has always made older generation and elders think and increased their concerns. I would like to express my special gratitude to the OSCE

Office in Baku and His Eminence, Sheikh Ul-Islam Allahshukur Pashazade.

I remembered my childhood while thinking about the topic of my speech. The Second World War had just recently ended. Exactly 100 years ago, the First World War took place. Finally, on the eve of the collapse of the Soviet Union, a situation was observed in Azerbaijan that hadn't been observed in any republic of the Union. My homeland and nation faced with war and misfortune, 20 percent of our lands was occupied. 1 million civilians were expelled from their native lands. Although 20 years have passed, those people are still refugees and they cannot return to their homes.

Now, we observe the outbreak of religious conflicts in several countries of the world. This issue should make us - elders and religious leaders think seriously. Should people again live in a state of war, and should conflicts take the world into their arms?! How many innocent people are killed, how many people face with loss, deprive of blessings, infrastructure is destroyed in towns and villages. Therefore, I believe that such a conference has been organized very timely. In particular, participation of intelligent people and persons feeling responsibility before God raises my hope for founding solutions.

Today, there is much talk about tolerance. Although 20 percent of our lands is under occupation, my Motherland shows tolerance and doesn't want war. This conflict has several times been discussed at OSCE Parliamentary Assembly to which I am a member, but unfortunately it is not possible to make a final decision. Why our lands are not released from occupation, why the condition is not created for refugees to return to their homes?

I would like to note another issue from the stand of International Conference. Political and social entities have great influence on the processes occurring in the world. Great Leader Heydar Aliyev played an irreplaceable role in the development of such a model of tolerance. That policy and successful development process is continued by the President of the country, Mr. Ilham Aliyev.

Dear conference participants, guests!

Be closely acquainted with our regions and cities. You'll see that people are not discriminated for their religious, race or national origin in any of these regions. Azerbaijan reminds a beautiful bouquet of flowers that here can be found flowers in any color.

Once more, I wish you good luck and express my gratitude.

The word was given to **Mubariz Gurbanli, the Chairman of the State Committee for Work with Religious Organizations:**

Your Eminence Sheikh-ul-Islam!
Respectable Chairman!
Dear guests!

I greet and wish you good luck on behalf of the staff of State Committee for Work with Religious Organizations. I think that useful discussions will be carried out about very actual and important issues during two days. I consider that this conference held under the title of "Strengthening religious tolerance" will set an important seal. At the same time, it will also contribute for doing certain works for the application of the model of religious tolerance existing in Azerbaijan in other countries.

Selection of the topic on religious tolerance is not accidental. Tolerance covers different fields in itself, but when we say tolerance, first of all, we remember religious tolerance. As in ancient times, and also in

the Middle Ages, the factor of religion played very important role in the wars between countries, wars were carried out under the guise of religion. In fact, all religions call people for tolerance and peace. However, in all cases, religion was abused. Therefore, to promote religious tolerance is one of the important challenges of our time.

Today, the planet's population exceeds 7 billion. Still, wars and conflicts continue in several parts of the world. Today while we holding an event at a beautiful hall, wars and conflicts on different grounds occur in 30 countries of the world. Imagine that as a result of conflicts occurred during the first decade of XXI century, about 14 years, 1 million and 200 thousand people on the planet were killed. Since the Second World War, about 250 wars have occurred on the planet. Only 12 of the current conflicts are on religious grounds. Some of these are interreligious and some of them are intrareligious conflicts. Therefore, when we say the promotion of religious tolerance, it shouldn't be only directed to interreligious, but also to intrareligious tolerance. Today, there are necessary factors for the promotion of that tolerance. That's why, we should strengthen our fight against radicalism and extremism rebelled within each religion. Such concepts are not related only to the name of Islam. We observe radicalism with Christianity, Judaism, even Buddhism that seems to be the most tolerant religion. Therefore, such tolerance should be promoted in those religions.

Today, conflicts still remain within the OSCE that connects 57 countries in itself. Events occurring in Nagorno-Karabakh, Abkhazia, South Ossetia, as well as in Ukraine, Basques in Spain, processes in France, Belfast are national and ethnic conflicts occurring across Europe. All of these are the indicator of the fact that conflicts don't occur only in the Islamic world. These societies represent Christianity. Therefore, I would say that it is one of the most alternative selections of intrareligious tolerance.

If there is multiculturalism in the society, so there is also tolerance. They are related to each-other. Scientific and technical progress in the world develops so rapidly that figuratively, we can say that our planet is

diminished. An event occurring in one corner of the planet is immediately known in the other corner. In a short time, people can exchange information. 2-3 minutes is enough for destroying the point in other side of the world from one side. Therefore, we should further promote tolerance in this diminished world.

Some though that conflicts would disappear after Cold War. However, the life showed that though cold and ideological war was disappeared, conflicts in the world hadn't disappeared.

For that reason, we highly appreciate the significance of this conference. Today and tomorrow, here productive discussions will be conducted and reports will be heard. Great importance was given to the tolerance in Azerbaijan in the appeal of Honorable President Ilham Aliyev addressed to the conference. Tolerance is a moral obligation for the citizens living in Azerbaijan and accepting the idea of Azerbaijanism. Maybe in other countries, these issues are not regulated and governed by laws. But in our country, though it is regulated by law and Constitution, it is always in the mind of Azerbaijani people, its inner demand and we are always ready to fulfill this demand Although we are exposed to aggression by Armenia, there Armenian church in Baku still remains. The most obvious example of tolerance in Azerbaijan is that representatives of various religions and confessions sit at the right and left side of His Eminence Sheikh- ul-Islam. And another example of tolerance in Azerbaijan is Red settlement in Guba that there rabbi of synagogue and the Akhund of mosque consult together and drink tea at one table. When the guests coming from abroad see this, they can visually observe that how Azerbaijan is a tolerant country.

I would like to continue my speech with suggestion. I wish that OSCE would hold competitions such as the most tolerant country, the most tolerance city and conduct such researches. I am sure that Azerbaijan will always be in the first place in these researches.

Thank you for your attention!

The topic on "Historical basis and traditions of religious tolerance in Azerbaijan" was discussed moderated by the Deputy Chairman of Caucasus Muslims Office, rector of Baku Islam University, Haji Sabir Hasanli. **The Chairman of Parliament's Human Rights Committee, professor Rabiyyat Aslanova** made a speech in the discussions:

"Cultural space of the XXI century: *is formed in the background of new global cultural reality and challenges*. The type of emerging global culture conditions for various cultures to inevitably react, and affects to their essence and form. Intensity of integration between civilizations has brought it to the agenda on the one hand, the attention raising the factor of cultural diversity, and on the other hand, the determination of mechanisms for practical solution of the problem. The reality of globalization is that the most different cultures gets more "intensified" and

stands face-to-face. The ratio of carriers of different religions and cultures in large megalopolises comprises the equal half. It is necessary to pass the stage that is called "culture-shock" while analyzing their mutual dynamics in such a point. As a basis of the principle of co-existence formed in every society, the value of tradition of tolerance acts as a mechanism for the elimination of confrontation and conflicts in this phase. Stability and communication in multinational and multi-religious societies – are phenomena that are closely associated with each-other and also existing in complex relationships and it intends the provision of harmonious interaction of cultures. As this cannot be achieved in anywhere and at any time, political and ideological models and mechanisms of relations between cultures arose extensive discussions.

Most of modern states have complex and multi-faceted ethnic, religious and racial complexity, and they are considered to be culturally diverse communities. In recent centuries, it was always so. However, depending on the political and public structures of states, it was acknowledged or not. For example, during Soviet era, there was the notion of "united Soviet nation" and it was considered to be a prohibition to speak about other nations. In general, it was accepted as a truth that states are multi-faceted by the development of democracy.

There have been formed approaches such as "tolerance, multicultural, poli-cultural, transcultural" approaches that are known as "pluralist paradigm" of cultural communication in global and cultural space. Although various interaction strategies are put forward up to this day, the mechanisms for the solution of integration problem have not been formed. If we will conduct generalizations, the existence of three scenarios can be noted. These are the directions of confrontation (conflict); dialogue and "mixture" of local cultures. The characteristic feature for all the mentioned positions is – the feeling of "anxiety and discomfort felt from the transformation of cultural minorities to majorities" under the influence of processes of the existence of danger of "mixing of cultures

to each-other", globalization, migration and demographic dynamics. All parties are the supporters of protecting "differences" of cultures.

The Republic of Azerbaijan suggested its model of tolerance that is historically formed against the idea of conflict of civilizations and the mission of being the place for dialogue gaining its independence. Tolerance stands in the front line among the conditions that make it possible to undertake this difficult, but honorable mission.

Today, our nation is a society that has passed the phase of self-recognition in the world and which is more stable and sure of its future and of course, it has both more moral development and choice opportunities and also invaluable experience as independence.

There are challenges to national and cultural identity in the globalized world and they are not the issue of voluntary choice, but it means specific national answers to all these challenges. Today, unequal power stands face-to-face that is known "global world state" (mondialism) with national state. Some of challenges are the followings: Political challenges – gradual weakening of national state, transferring powers to supranational structures, social and cultural challenges – prominence of ethnic components of national cultures, their presentation in "exotic" plan; ethno-political challenges – transferring the points of social tension which is natural in the course of development to civilization – cultural level by the information and immigration policy; cultural challenges - dissemination of cultural hegemony and cosmopolitan outlook; geopolitical challenges – prevention of the formation of any effective regional bodies that can stand against globalism trends.

The creative beginning of any society – is sensitive to active, initiative processes occurring in the world, at the same time, cultural and tolerant personality. The existence of competitive state begins from such kind of citizen, his/her clear goals and tolerant world outlook.

In new century, the processes of globalization, integration and international migration suggested the duty of provision of national consolidation achieving high level of tolerance of multiethnic people in front of all multi-confessional states.

Azerbaijan has always been among the countries that can affect the course of events occurring both in region and on a global scale throughout history. In the last two centuries, its activity in this direction almost is spread to all continents. Contributions of humanity for cultural and moral heritage have turned our country to the state that is especially known in the world. Of course, traditions of tolerance are very ancient in such a country.

Academician Ramiz Mehdiyev writes: "*The political philosophy of President Ilham Aliyev is that all nations and the representatives of all religions should closely communicate with one – another, openly discusses problems, and freely express their opinions. Now, Azerbaijan has become into the traditional place for holding such prestigious events on the dialogue between different cultures and civilizations. It has geographical and historical, as well as, cultural basis, as all nations and the representatives of all religions have lived as a family for centuries in Azerbaijan. National and religious tolerance being in a high level in Azerbaijan is a fact and this is the source of power of the Azerbaijani people. The power of each society is in its religious and national diversity*".

Moral values are the basis of powerful statehood. The state only having continuous moral traditions is able to establish its future and joint into the caravan of development of progress of modern world. Our state that is the protector of rich national and moral heritage of the Azerbaijani people that is acknowledged in the world demonstrated its activity that can be considered as an example in the direction of protection, development and introduction of this heritage.

It is not accidental that the personal initiative of President Ilham Aliyev is in the center of attention of the world in the promotion of co-

existence experience in modern societies in local and global levels. For the purposes of the establishment of global platform for cooperation between different cultures and introduction of the culture of tolerance and historical traditions of the Azerbaijani people into international arena, World Intercultural Dialogue Forums have been organized every two years since 2011 in the Republic of Azerbaijan.

The tolerant way of thinking is the product of historical development of society and the result of co-existence of various cultural and local human communities. Various philosophical and historical, cultural and moral principles constitute the basis of tolerance. Determination of the essence of tolerance as a philosophical and moral category helps to identify its importance and significance.

While moral assessment of tolerance is carried out in terms of good or bad position, its political assessment is implemented from a different point of view – in terms of determination of whether it is appropriate or not for the interests of certain social groups. Here, we speak about not only tolerance or intolerance in the relations between men in the level of way of living. And also, in all spheres of public life (economic, social, political, moral etc.), social contexts: tolerable relations between nations, cultures, social groups and governmental officials belonging to all ranks etc. are covered.

Tolerance and intolerance, non-tolerance, anti-tolerance, association of tolerance with other values (reality, morality, freedom, moral choice etc.), studying their types and forms etc. detailed analyses can be noted among the aspects of the problem of tolerance that are investigated in a more detailed form in modern period.

Various social, cultural, economic, demographic etc. indicators, especially, the fields of education and upbringing in the process of formation of tolerance and socialization of personality, factors that affects the formation of tolerance are widely studied and investigated by sociologists and psychologists. Centers and institutions are established in almost all developed countries of the world in the direction of formation

and practical realization of tolerance as a scientific and theoretical concept.

Though the notions of *tolerance and "multiculturalism"* – cultural diversity seems to have very close meanings, they are not identical. Of course, ethnic – national co-existence and communication relations are formed in a short time and suddenly. Formation of tolerance starts from scratch with every newly coming generation as a complex phenomenon. Forms of communication that have been established as tradition and settled, continued for centuries creates the system of stable social norms, moral and aesthetic criteria in the society and affects the way of thinking.

It would be appropriate to briefly recall the most common directions of the analyses of the notion of tolerance in the history of social and philosophical thought. From philosophical point of view, tolerance means the acceptance of diversity and differences and respect and sympathy for them.

Tolerance is also moral imperative and maximal that provide the search for the opportunities of settlement of conflicts and controversies based on both recognizing others' rights and understanding that they have a difference way of thinking. In most cases, tolerance means to compromise others' deficiencies, to be tolerant for something and make efforts for peace, to accept the existence of other opinion as an objective fact etc..

Tolerance has both psychological and sociological and also culturological meaning and content, and it manifests itself in absolute mutual communication and relations. On the other hand, no one can yet speak about the formation of a complete theory of tolerance. Status and role of tolerance has been determined as moral and spiritual value neither in Western science nor in non- western region.

Tolerance is a mechanism of formation of dialogue and peace in the society and between cultures. Formation and realization of mechanisms of tolerance is a complex process, it will continue not only throughout all XXI century, but also for centuries. Experience of various

countries in this field should be taught as a value that doesn't have substitute. In this term, the traditions of tolerance existing in our country and in which Azerbaijanism is united are of great importance in the aspect of search for perfect model.

Today, the problems with which European countries face are not characteristic for our country. Azerbaijan is not "an immigrant state" as many countries. The tradition of ethnic and inter-confessional tolerance is not over "the need for migrants" in Azerbaijan, it has deep roots as it has been formed historically and based on the foundation such as historical memory of all nations.

The study of the centuries-old experience of Azerbaijan can give a new breath to the models of tolerance of "immigrant" countries that is in crisis in several centuries-old.

Tolerance acts as one of the basic principles of multiculturalism and in this case, it doesn't mean indifference to other cultures, and it manifests in the form of sensitivity to them and understand them as they are. Usually, multiculturalism is considered to be important with its contribution to increase the level of tolerance.

Which results does the analysis of processes give? The multiculturalism policy of the countries that are in crisis are especially Euro-Atlantic civilization states, including Eastern Europe and the former USSR. The factor of migration is not only political process as it is considered one of the basic factors, it should be noted that it also creates economic premise conditions.

Today, democracy is based on diversity and forms of unity in many countries. However, one day, an idea against it emerges and this formula is being questioned and it is said that everyone should be the same.

In general, the thing that made Europe as Europe was the diversity of nations. It cannot be even imagined without it that how Europe was previously and how it is now. Multiculturalism – is a term that is applied in order to express multi-tinted nature of all modern societies in a certain

sense. It is an inevitable process that doesn't have return. The point with which globalization and multiculturalism faces: is the issue of protection of national and cultural identity. Cultural identity of human is formed from the factors that are the embodiment of cultural and national unity of the collective memory such as historical and political heritage, ethnic group, traditions, memory, language, religion etc.. Effects from different sources make it difficult for a modern man to select its "identity" living in "multi-identity" condition and forms "the vacuum of identity". Multi means "a multi-faceted, diversified". However, sometimes, its meaning as "a total of mechanical differences" prevails and this is unacceptable. In this case, though there is the protection of existing traditions as a museum exhibit, their participation, dialogue and development in the formation of new common culture of space doesn't exist.

The period in which we live puts people that belong to different cultures before the choice of communication and identity. There is no any alternative to this choice. Let's recall the story about the tower of Babel. Multiculturalism doesn't deny the searches of universality along with taking into consideration respect and sympathy for unique, diverse differences. It can be also said in this way that the interaction of cultures from multiculturalism point of view is not a means of subordination, but it also takes place by means of co-ordination. In most common way, multiculturalism is a point of view that intends the acceptance of cultural pluralism as a value and therefore, the provision of state equal social status for ethnic, religious and cultural minorities.

Multiculturalism is the right to have one's own identity in the initial meaning. Some people say that multiculturalism makes differences as an absolute, and for others, in contrary, multiculturalism intends multi-faceted identity. Multiculturalism directed to the elimination of complexes of Europeans against "others" has appeared in the decades after the Second World War. Although this policy has the period of existence more than a half-century, we can see its results. Aggressive promotion of tolerance in the propaganda of multiculturalism ideas and policy is selected as an absolute attribute.

ATƏT Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatı Bakı Layihə Əlaqələndiricisi

There are two answers for the question - From where does the idea of crisis of multiculturalism come?: The solution of the problem of migrant and regulation of relations with Islamic world; on the one hand, revolutionary and extremist tendencies emerging in West and Europe, on the other hand, radical nationality and xenophobia. Emigration factor from countries mainly conditions cultural identity's undergoing to metamorphosis.

While speaking about the peculiarity and characteristics of model of intercultural relations in Azerbaijan, three main arguments attract attention as a basis: There is an objective experience of poli-ethnic and poli-confessional society which is historically formed and stood the test of centuries in Azerbaijan. There was never any confrontation on ethnical and religious basis in Azerbaijan. Traditions of tolerance and dialogue rising up the level of quality in our country during the period of independence and the real achievements can be seen by everyone. An objective natural right of each cultural unity and the policy of state care for the needs of self-realization exist in the relations between cultures in Azerbaijan. Azerbaijanism constitutes the main point of this position.

Azerbaijan is not "an immigrant state" like many countries. Dialogue between ethnos and confessions is not over "the need for migrants" in Azerbaijan, it has deep roots as it has been formed historically and it is based on a foundation as the historical memory of all nations.

The real philosophy of diversity and unity is dialogue and tolerance, *the philosophy of Azerbaijanism*. Each element in the mosaic of cultures in such a dynamic model is not in the condition of "frozen exhibit", but it is in the dialogue, progress and synthesis as live "wreath".

Multiculturalism cannot be perfect if it is accepted *in terms of ideology and politics*. It is necessary to turn *the model of cultural co-existence* etched in the memory of many people, historically formed to the

tradition of communication and tolerance culture for its being an improved model and fit it in a "genetic" level. It exists in Azerbaijani model.

Just in this sense, the model of tolerance of Azerbaijan, undoubtedly, prevails the multiculturalism of Azerbaijanism. Multiculturalism can benefit from the centuries –old experience of the countries located at the crossroads of East and West like Azerbaijan.

European leaders consider that multiculturalism is in crisis in its present form, it is dangerous for personal freedom and it leads to serious consequences as "tolerance for intolerance". The quote of political leader of a specific country: "those who come here should be a part of nation, if she/ he doesn't want it, in this case, there is no any place for him/ her"- made statements.

We would like to remind that despite all these that our country was exposed to invasion and about 1 million people lives the life of refugee, the official position of Azerbaijan has never been so firm, and we haven't said that "There is no any place for those who don't want to be a part of Azerbaijani people". Today, we are also supporters of giving them the highest autonomy to them. That is the Azerbaijani model of integration, tolerance and dialogue between nations. The essense of Azerbaijanism is in that and there is no any alternative to this model in the world where integration models are in crisis.

If we say that the issues of tolerance that are today intensively discussed in Europe which searches for the ways of ethnic and national relations in multi-faceted societies have been solved by the history of statehood and our traditions in Azerbaijan, we will not be mistaken. If the world searches for new models, they already exist in Azerbaijan.

Today, some states in the East are in the *crisis of religious and cultural identity*. The condition of non-stability that is in the interest of various global powers prevents to achieve the civil consensus in these societies. Azerbaijan faced with this problem in 90s of the last century. As we have mentioned, the idea of Azerbaijanism played an important

role in order to eliminate this condition. *Democratic, secular statehood doesn't mean the society people reject one form of identity and accept another one. It means the society that provides the harmony of moral and legal sanctions. Synthesis of secular and religious ideals in the social consciousness is one of the targets of modernization course that state determines, and the guarantee of development and stability in the society by providing unique national and moral identity in Azerbaijan.*

Tolerance in state level means to comply with fair and impartial legislation, legality, judicial and procedural and administrative rules. Tolerance requires the establishment of economic and social development opportunities for every one without any discrimination. Today, Azerbaijan is a space of human tolerance that even can be an example for the most democratic states in the Earth. It is a country where a unique model of state and religion relations and secular government from the constructive activity and interaction of traditional religious communities is established. Tolerance that is benefited from holy Islamic values and based on mutual respect, useful communication and strong cooperation has very ancient roots and rich traditions in Azerbaijan.

Continuously developed processes in our republic that have gained independence unambiguously cover both morality and cultural field.

State Committee for Work with Religious Organizations was established in 2001 by the Order of National Leader Heydar Aliyev that considered it necessary to provide religious freedom and regulate state and religious relations in Azerbaijan.

In recent years, Azerbaijan demonstrated not only the indicators of economic progress, but also how to regulate the relations of multiethnic society and national state. This development manifests itself in the expansion of opportunities of existing stability, civil peace and cultural expression.

Today, we hear about the confessions on the existence of disjunction in these societies and occurrence of ethnic, religious and racial conflicts in advanced states that are classical democratic countries and samples for it. (Ferguson events and Obama's confession). Based on ethnic, racial and religious grounds, the cases of strengthening of extremism and radicalism, unfortunately, today occurs in Europe and it is widely spread.

How proud moment it is that the leadership of Azerbaijan, our political leader Ilham Aliyev, in the true sense of the word, has become the protector of "multiculturalism" which is already called "out-of-date, wrong" by world politicians and declared that there is no any alternate to it.

The activity of Caucasian Muslims Office, its chairman, Sheikh of all Caucasus, Allahshukur Pashazade is the greatest support for the declaration of our president. Global summits, forums and conferences which are directly organized by the initiative of Sheikh give great contributions to tolerance that is the state policy of Azerbaijan.

Azerbaijan proves that it is a multiethnic state entering into XXI with its ethnic richness and it takes the same care for all ethnos, either majority or minority to international arena. Ethnic communities in the reality of Azerbaijan have acquired and mastered the Azerbaijani language, traditions and moral values by protecting the local characteristics of material and moral cultures, ethnic psychology, religions and languages, traditions that belong to themselves. The more these ethnic groups are ethnic, the more they are Azerbaijani.

Our nation has always been open to all the world from geographical and geopolitical point of view, and has the mission of synthesis-intersection between very different cultures. In order to get the transition of Easter culture to the world's and European culture and vice versa, Azerbaijan played the role of bridge. This ideology was put forward by our historical reality for multi-ethnic, multi-religious, multi-lingual Azerbaijan. Really, Azerbaijan where the representatives of very different national and ethnic groups live, is a unique space of tolerance.

ATƏT Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatı Bakı Layihə Əlaqələndiricisi

Azerbaijan is ready to share its tolerance experience. As this experience enables us to answer the following questions that at present, make all the world to think about them:

How can it be done that the cultural diversity of the country not to be an obstacle, but wealth for its development? Which known models of the current coexistence are there? Is the model of multiculturalism considered to be purely Western case? (USA and Canada). Which are the comparative analysis of co-existence models in Eastern and Islamic countries, what results do they give and how their mutual benefit can be made possible? What is the basis of the crisis and "panic" of multiculturalism?

Today, the representatives of many nations live in our country and the solution of their social and cultural problems are always in the center of attention of the government. There are so many facts that reflect the mutual respect and friendship relations of people living in this territory in all pages of the history of Azerbaijan, but documents that prove its opposite are almost not available. The main value of this historical union emerging from the combination of diversity should be explained. It is the phenomenon of multiculturalism and tolerance that is based on Azerbaijanism.

Then, **MP Chingiz Ganizade** made a speech:

Today, the model of tolerance in Azerbaijan is very good example and if our country's experience of tolerance is shown to other states as an example, the importance of its studying is noted, so, it means that Azerbaijani government has implemented a successful policy in this direction.

The representatives of various religious and nations live as one family in Azerbaijan that is the bridge of cooperation between Europe and Asia and always tries to strengthen this bridge by its successful policy for many centuries. This process is successfully continued in our country where all freedoms for people to freely live and work exist.

It is also noted in the article 48 "Freedom of conscience" of the Constitution of Azerbaijan Republic that no one can be forced to express

(demonstrate) his/ her religious belief and faith, perform religious rituals or participate in religious ceremonies.

According to the III paragraph of article 25 of the Constitution of Azerbaijan Republic, "State guarantees for equal rights and freedoms to everyone regardless race, nationality, religion, language, sex, origin, property condition, service position, faith, belonging to political parties, trade unions and other public associations. It is prohibited to limit human and citizen rights and freedoms according to racial, national, religious, sexual, origin, faith, political and social belonging".

As it is mentioned in the Constitution, regardless of being the representative of national or religious freedom, everyone who is the Azerbaijani citizen has the same rights in our country. In this regard, it is unacceptable to instill the ideas such as to be superior to others according to religious belonging to the representative of any nation, national or religious minority and this is reflected in the law.

I would like to especially note one point as a good example for tolerance in our country. Along with the mosques in Baku, there are churches and synagogues, government repairs and restores them. Even Armenian Gregorian Church is also protected. However, unfortunately, it is impossible to see even not one mosque in the state called present Armenia –in the occupied territories of Azerbaijan by Armenians, as well as, in the historical lands of Azerbaijani people until 1988. All of them have been destroyed and razed to the ground. As I have mentioned, Armenian Gregorian Church in the center of Baku is protected. This is an indicator of great endurance and tolerance of the Azerbaijani people. Unlike Armenians, vandalism is an inadmissible and unacceptable case for us.

Unfortunately, today, rapid development of Azerbaijan, stability, civil solidarity, the environment of religious and national tolerance doesn't meet the interests of internal groups and foreign power, certain

foreign circles. In recent times, various missionary organizations and religious sects that are established beyond the borders of our country and directed in a systemized way have also entered into Azerbaijan and they attempt to make network in the territory of the republic. Stimulating, controlling citizens with different ways and their placement in various networks, instilling radical religious ideas in the society, artificially changing the thinking and world outlook of people, establishment of several illegal communities, directing their activities, violation of existing socio – political stability etc. cases constitute general characteristics of religious radical organizations. Those radical religious groups attempt to make the young people to the main players of their purposeful activities.

As I have mentioned, there is a freedom of religious faith in our country, but attempts made in the direction of changing people's thought during the promotion of any religion is unacceptable. Attention is paid to all religious freedoms in Azerbaijan and our government always ensures the protection of tolerance and existing cultural relations between all religious trends.

Religion is our moral wealth and we are obliged to protect it. Implementation of state policy in the field of religious activity is one of the important issues. So that, there is a need for the establishment of central executive authority that ensures the coordination of the activity related to religious organizations of relevant executive powers, compliance with the provisions of legislation related to religious organizations, implementation of state policy in the field of religious activity in the Republic of Azerbaijan. In this regard, the President of Azerbaijan Republic approved the establishment of State Committee for Work with Religious Organizations by the Decree No. 512 dated on June 21, 2001.

State Committee for Work with Religious Organizations of Azerbaijan Republic was established 12 years ago constitutes the proper supervision for existing religious statues in order not to allow the existence of tension between religious organizations in the country and increase in

the level of national relations of religious discrimination, prevent the attempts made to create confrontation by individuals and groups of various anti- state prone under the guise of religious ceremony, protect public security and social stability and regulate religion – state relations in normal level and cooperates with relevant international organizations in the activity of prevention of any negative cases in this direction.

In recent years, the scale of international events held in Azerbaijan related to the dialogue between religious, cultures and civilizations and the opinions of well-known public leaders, religious leaders and famous scientists coming to the republic for these purposes once more proves that the level of culture of religious tolerance is high in Azerbaijan. Historical investigations show that the environment of high tolerance has always ruled between numerous ethnic and religious groups living in the territory of Azerbaijan and there has never been any confrontation based on national and religious grounds. The factor of their common fate has played an important role in the formation of tolerant relations between people living in the territory of Azerbaijan. So, peoples living in Azerbaijan throughout history were in the dependent condition from the largest countries for many times and the conditions created forced them to get closer to each-other regardless of national and religious differences. However, there were Armenian chauvinists that crated danger for national and religious tolerance.

It should be noted that though the Nagorno-Karabakh conflict hadn't happened based on religious grounds, Armenian Gregorian Church played the role of religious – ideological center that sow the seeds of hostility throughout history against Azerbaijani people. Religious leaders of the world, especially, non – Islamic religious leaders visiting Azerbaijan unambiguously confirm that the Azerbaijani society is more tolerant and secular country in comparison with other Muslim countries.

At present, the role of President Ilham Aliyev in the protection of the environment of religious tolerance formed in Azerbaijan and in its further strengthening is undeniable. As a result of the actions implemented by Ilham Aliyev in the field of strengthening religious tolerance, officially, 525 Islamic, 34 non – Islamic religious community, at the same time, 11 churches, and 6 synagogues function. Currently, 1802 mosques, about 550 sacred places and shrines have been given to the disposal of believers being repaired and restored in our country.

All the mentioned facts, of course, once more confirm that Azerbaijan is a tolerant and secular country that it can be an example for other countries.

Then **Archbishop Marek Solczynski** shared his views and opinions with conference participants:

Respected heads of official bodies organizing the conference,
Ladies and gentlemen,

Before starting my speech, I would like to express my great honor for conveying best wishes of Holy Father Pope Francis who is closely joined to the activity of promotion of religious tolerance, calling all religious leaders to promote dialogue and invite to condemn the use of religion to justify violence in any form to you.

I would like to thank OSCE Project Coordinator in Baku, the Ambassador Alexis Chahtahtinsky and all the persons contributing to the organization of this international conference on the promotion of religious tolerance, especially, highly respected Sheikh ul-Islam Allahshukur Pashazade.

I have own position and opinion as the Apostolic Nuncio of the Holy See to Azerbaijan on the issues discussed at the conference. We can speak much about the environment of religious tolerance in Azerbaijan, and the condition of Catholics living in this country. Being invited to this international conference and giving opportunity for making speech predicts high level relations between official bodies and Catholic community in Azerbaijan.

Azerbaijan differs from other Islamic countries. As, this country strives for integration to the world as a secular state. Azerbaijan has a special place not only in South Caucasus, but also in the world. It would be appropriate to note this issue while speaking other distinguishing features of Azerbaijan. Those belonging to Shia comprises the majority of population in this country. Nevertheless, the rights of other persons belonging to other branch of Islam are also recognized and respected. As well, equal opportunities are created for the followers of other divine religions. It is also noted in the Constitution of Azerbaijan Republic that religion is separate from the state. This document which is the main law protects religious freedoms of each citizen of Azerbaijan and recognizes equal opportunities for everyone regardless of religion. Today's Azerbaijan is a tolerant country and various religious communities live in a peaceful and quiet condition here.

Therefore, the existence of Catholic Church in Azerbaijan doesn't cause a surprise for anybody. Today, Azerbaijan has high level relations with Holy See. Diplomatic relations between Holy See and Azerbaijan were established in May, 1992. Local Catholic community operates on mutual respect, friendship and common interest in accordance with the requirements of both Holy See and international laws.

I should also state that Catholic community is not so large in Azerbaijan. Even during the Soviet period, the community functioned here, but in the 30s of the last century, Stalin's repression didn't passed by and affected the catholic community. Neo-Gothic Catholic Church in Baku was destroyed. After Azerbaijan gained independence, our community could start operating again.

Pope John Paul II made a memorable visit to Azerbaijan in 2002. The solemn liturgy was held by the joint participation of Catholics, Christians and Muslims. During that historical visit, an area was allocated for the construction of Catholic Church in Baku with the blessing of the late President Heydar Aliyev. Today, Catholics in Azerbaijan can fulfill their religious rituals and hold ceremonies, meet and communicate with each-other in a convenient way in the church constructed in the mentioned territory.

I haven't remembered that unforgettable visit of Pope John Paul II that was declared to be holy by Catholic Church this year by chance. This visit was a turning point and progress in the combination of Catholics in Azerbaijan. The visit of Pope having great problems related to his health condition at that time to the country where a few Catholics live and meeting with them was really notable.

As I mentioned earlier, diplomatic relations between Azerbaijan and Holy See has a 22-year history. In 2011, a special page was opened in these relations. Just in the same year, International Agreement entered into force between Holy See and Azerbaijan Republic on the legal status of Catholic Church in Azerbaijan. Along with other issues, this agreement gives the freedom of profess to the Catholic religion, as well as, the right to organize the activity of catholic church and implement its mission according to the legislation of Church. In addition, it recognizes, registers the legal status of Catholic Church of Azerbaijan Republic and all of its bodies, and ensures independent relation between local Catholic community and Holy See. As well, it respects the right to independently select the head of Catholic community in Azerbaijan. Finally, this Agreement regulates the issuance of living and working permit for religious personnel. Undoubtedly, this international document further strengthens and will strengthen the existing friendly relations between Holy See and Azerbaijan.

As an evidence for the high level relations between Holy See and Azerbaijan, numerous visits of the higher representatives of Vatican to Baku and other regions can be reminded. In 2008, the official visit of

Cardinal Tarcisio Bertone, the then - Secretary of State of the Holy See was memorable. During his visit, grand opening ceremony of a new Catholic Church was held. The President of Azerbaijan Republic, Ilham Aliyev and his spouse, Mehriban Aliyeva, His Eminence Sheikh- ul- Islam and leaders of other religions participated in the ceremony.

In the following years, Cardinal Jean-Louis Touran, Giovanni Lajolo and other officials visited Baku and held meetings. Among these, the visit of Cardinal Fernando Filoni coming to Baku to participate in the event held on the 10th anniversary of the visit of Pope John Paul II to Azerbaijan can be noted.

Visits of other higher representatives of Holy See, praiseworthy efforts on the promotion of inter-religious dialogue of honorable Sheikh-ul – Islam Allahshukur Pashazade further strengthened bilateral relations. His Eminence Sheikh-ul-Islam brings together religious leaders belonging to different religions by frequently organizing conferences and various events. The World Summit of Religious Leaders held in 2010 in Baku can be shown as an example. It is encouraging that Vatican was represented by Cardinal Jean-Louis Touran, the head of Pontifical Council for Interreligious Dialogue in that Summit.

Finally, I should once more mention that recent example on the close relations between Holy See and Azerbaijan Republic is related to cultural cooperation. Mutual exchange of experience is carried out in this field, the head of Pontifical Council for Culture, Cardinal Gianfranco Ravasi visited Azerbaijan twice. He has held meetings with First lady of the country, Mrs. Mehriban Aliyeva and Ministry of Culture and Tourism. Heydar Aliyev Foundation headed by Mehriban Aliyeva contributes to mutual relations, and implements various projects.

In the fall of 2012, exhibition demonstrated for the audience of Vatican and Rome was developed just as a result of this cooperation. This cultural presentation was held in *Braccio di Carlo Magno* in Saint Peter's Square.

Demonstration of exhibits on Christianity in that exhibition was not coincidence, as organizers wanted to demonstrate and emphasize Christianity as an integral part of national culture of Azerbaijan.

I hope that these issues which I mentioned briefly once more showed that today there is tolerant and good will attitude towards the followers of the Catholic religion in Azerbaijan as always. Especially, relations joining Holy See and Azerbaijan have been established based on mutual respect, friendship and common interests over the last 20 years. Azerbaijan wants to prove once again that today, the establishment of kind relations and interconnections with the followers of all divine religions are necessary. I believe that such an approach and attitude starts from the deep respect for all religions of the world and therefore, today's Azerbaijan is highly appreciated everywhere.

Then the word was given to the **head of Synodal Department for Church-Society Relations of Russian Orthodox Church, Archpriest Vsevolod Chaplin**:

It is an honor for me to participate in the conference in which such important issues are discussed. I would especially like to mention with pride that the communities of Russian Orthodox Church in Azerbaijan receive any kind of privileges and support from state and are surrounded by constant care and attention. I would like to express my gratitude to Mr. President Ilham Aliyev for creating such an excellent basis. I would also like to thank to the head of the State Committee for Work with Religious Organizations.

Not only in formal sense, but really Azerbaijan is very nice place. Here, followers of various religions and representatives of different nations live and operate in peace and safety, and in a friendly environment. Although they belong to different beliefs, this mentioned friendship, peacefulness and tolerance is really praiseworthy. I think such relations will be example for us in the coming centuries.

We have met for many times with those speaking on the topic of inter-religious and intercultural dialogue in the conference, as well as, participants. Our perennial friendship and close acquaintance with each –other creates condition for closer relations. However, events taking place around us should prevent us to sit quietly. Here, the only issue is not related to terrorism or extremism, and occurrence of new conflicts. History never ends, it starts again at any time. It has different vectors and variants in this field. It would be naive to think that the XXI century will restore Western democracy and would go only in this direction. It would be wrong idea to present Western model as the only variant in the fields such as finance, economy, culture etc.. People require new models and variants. This demand also exists in the field of religion and justice. It is necessary to establish new economic and other bodies and models. So, global powers and large institutions will consider it necessary to search for different variants.

Today, we see that history is repeated again. All of these begin to undermine and weaken the foundation our building which is seen to be strong. And this couldn't make us calm down. All these require from us to be attentive and look for new models.

Active public institutions shouldn't refrain from offering their models. Those public institutions must be brave to present these alternatives to public and should be able to make their voices heard. And we should analyze useful and dangerous aspects listening to them. It is not a solution to change or restore any model with power and strength. In this regard, we can establish long-term and stable environment of peace,

security and welfare forming reconciliation, dialogue and mutual understanding atmosphere between various communities in the society. Just as a result of the application of this model, many Asian countries, as well as Russia and Azerbaijan will write the next page of history.

I wish all of you peace and mercy.

I express my sincere gratitude.

Thank you!

Chairman of the Community of Mountain Jews in Azerbaijan, Milikh Yevdayev made a speech:

Dear and honorable conference participants!

My participation in this conference is a good example of Jewish community being full-fledged citizens of Azerbaijan. Listening to speeches so far, I've come to the conclusion that tolerance in Azerbaijan didn't start yesterday. 365 days of each year in Azerbaijan are tolerant days. So, tolerance and its model in Azerbaijan has already spread all over the world. This model of tolerance originated from the root of Azerbaijani people, dough from which it is kneaded and its genius persons. Tolerance of this nation takes inspiration from Nizami's greatness, Nasimi's wisdom, Fuzuli's wail, Khatai's heroism and Babek's sword. This

is the foundation of tolerance in the spirit, heart, eye and tongue of Azerbaijani people. Therefore, tolerance in the blood, bone and marrow of Azerbaijani people is being spread all over the world together with them.

Mrs. Rabiyyat Aslanova making a speech before me talked about Jews living in Azerbaijan. As mentioned, we – Jews are in Azerbaijan for many centuries. Azerbaijan is our homeland and we have proudly declared it to all world. Each Azerbaijani Jews considers himself/ herself Azerbaijani regardless of where he/ she is and introduces Azerbaijan as his/ her native Homeland.

As the poet said:

Leaving the soul while being separated from water
Love should be learned from fishes.

Yes, there is love for Azerbaijan and place for native Azerbaijan in the heart of each of us. How is it possible for a man whose dough is mixed with Uzeyir's music and mugham not to be tolerant?! May Bakhtiyar Vahabzade's soul rest in peace! He said:

Catching fire in hard-hearted ones, mugham burned stones,
Mugham showed justice to those enemies of truth.
What have you done with its talisman,
And mugham dried up Kur with its sigh, burned float
Every of its corner is a full book,
And mugham expounded the days passed to us.
You bury me under the tone of "Zabul seygah",
Maybe one day mugham will make me up.

Only Divine force could return deceased person. If mugham is divine and could return the deceased person, then the nation, country creating that mugham that's Azerbaijan is also divine itself. They say that tolerance is the manifestation of a high level culture. It was said by Great Leader Heydar Aliyev.

I'd like to make a point that we were standing alongside with Father Alexander in the Humanitarian Forum held in Baku. Mr. President stopped while passing and approached us. And asked about His Eminence Sheikh-ul –Islam. We said that He is in the conference room. His

Excellency President introduced us to the guests beside Him and then continued on his way. But isn't it the manifestation of high culture?! Both of us were among 700 representatives of that Forum. High culture of the President didn't allow Him to walk away.

Dear friends! Of course, the future of the world depends on inter-religious, intercultural and interethnic dialogue. This dialogue should be carried out respecting to one-another's religion, culture and tradition. Religious leaders should instill mutual respect and honor to their followers not only for their own religion, but also for other religious belongings. We should nurture young people who are our future in this spirit.

I express my gratitude to the organizers for this opportunity created for me.

Thank you!

The word was given to **Azad Mammadov, Executive Director of Baku International Multiculturalism Center:**

Dear Chairman,
Dear guests,
Ladies and gentleman,

I am pleased to inform you that President Ilham Aliyev signed a decree on May 15, 2014 related to the establishment of International Multiculturalism Center. This measure shows a strong commitment to the spirit of multiculturalism all over the world and as well, proves that it is a historically significant step.

Political will of our National Leader Heydar Aliyev provided the restoration of traditions of tolerance and multiculturalism in Azerbaijan in the early 90s of the last century both from political and legal point of

view. As a result of Heydar Aliyev's wise policy, protection of these traditions has become one of the top priorities of the country. Our National Leader Heydar Aliyev considered the policy of multiculturalism as an integral part of democratic development of the country. He viewed the protection of rights and freedoms, as well as, ethnic – cultural and religious values within the framework of main human rights and freedoms.

At present, President Ilham Aliyev successfully continues this policy aiming to protect multiculturalism traditions in Azerbaijan. Considering multiculturalism as state policy and way of life, President Ilham Aliyev pays special attention to international cooperation in this field. The conference in which we gather is another event showing attempts made for achieving this aim.

At the same time, I should note that Heydar Aliyev Foundation makes a great contribution to the promotion of our traditions of multiculturalism and tolerance all over the world. Foundation implements very important projects that open new perspectives for the promotion of multiculturalism of Azerbaijan outside its borders.

No one should be surprised from the fact of establishment of International Multiculturalism Center in Baku due to these all development processes. As Azerbaijan and Azerbaijanis really have moral rights to open this center with long-lasting traditions of multiculturalism and tolerance. We hope that Azerbaijan will present successful practice in the field of multiculturalism. We are always ready to share this practice with the rest of the world.

Baku International Multiculturalism Center will carry out its activity in two directions. The first of them will be research-oriented activities related to the study of multiculturalism from perspectives of different areas. In this regard, we plan to organize systemized research on global practices of multiculturalism and traditions of multiculturalism in Azerbaijan. For this purpose Center plans to hold scientific conferences, workshops, roundtable discussions, as well as, promote the publication of books and monographs. Creation of reviewed scientific journal on multiculturalism is also part of our future projects. Center also plans

the promotion of new courses on "Multiculturalism" for undergraduate and graduate levels at universities. At present, we cooperate with higher educational institutions in Baku for the implementation of this project beginning from the next academic year. We also discuss the perspectives of taking the course on "Multiculturalism of Azerbaijan" that will be taught with foreign universities. The second direction will cover the projects aiming the protection and promotion of cultural heritage of the representatives of ethnic and religious groups in Azerbaijan. Different national and international projects, as well as, song competitions, concerts, festivals, charity events, fine and applied art exhibitions will be held by the Center.

Our center is ready to cooperate with universities, academicians, intellectuals and public figures from around the world. Of course, we look forward to seeing you, our distinguished guests, as our partners, as well as, your suggestions and active participation in our projects.

Thank you!

The Chairman of Coordinating Council of the North Caucasian peoples, **Mufti Ismayil Berdiyev made a speech:**

This conference really pays attention to important issues that provide our living. Of course, we could find the solution of the discussed problem only by jointly thinking about it. Tolerance, that's endurance, is really an urgen and relevant issues for today. As it is mentioned in all holy books, a man should be accepted by understanding him/her. Not only Holy Quran, but other divine books order people to love their neighbors and relatives. Unfortunately, these orders are not complied with anytime and anywhere. It also has reasons. One of the reasons is that there is devil in the world and in the Earth. It doesn't matter what is the name of this devil, although we call it either devil, satan, or antichrist, or some-

thing else, it continues its evil actions everywhere. Doesn't tension, political conflicts, armed conflicts and wars in some countries' relations with each-other prove it?

It manifests itself in the policy implemented against Azerbaijan. The territorial integrity of the country was captured; people cannot return to their native lands in Kharabakh for 20 years. At the same time, you well know what happened in our lands – North Caucasus before. Thank God, we managed to solve the problems. Maybe it was God's will that the head of our country shall be a person believing in religion, a person of faith and gradually, the problems that concern us could be solved. The President of Russian Federation, Vladimir Putin works in order to provide democratic and suitable condition for everyone regardless religion and nationality of all people living in the country.

One person is always remembered with respect. He is Ahmad Haji Kadirov. He spent all his life for people to live in safety in these territories and dedicated his life in order to achieve this. At present, his son, Ramzan Kadirov successfully continues his way. It is not accidental that there is peace in Chechenistan. If those who have been in Grozni previously go there now, they'll not know that city. As, developed Grozni looks like European countries.

I express my gratitude to you. Be entrusted to God!

As-salamu aleykum va rahmatullahu va barakatuh!

ATƏT Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatı Bakı Layihə Əlaqələndiricisi

Chairman of Baku Religious Community of European Jews, Gennadi Zelmanovich made a speech:

First of all, I cordially greet conference participants. I have a small addition to nice words of Melihk Yevdayev speaking before me about the Azerbaijani people. It is 2500 years that Mountain Jews Community of Azerbaijan live in this area. As well, Georgian and European Jews are also in Azerbaijan for about 200 years. European community representatives are Russia, Belarus, and Ukraine and Poland origin persons. During economic and trade development, as well as, oil breakthrough in Baku Jews from many European countries came here and settled in Azerbaijan. During the Second World War, Jewish families settled here. They were decently met and favorable condition was created for them.

Today, the environment of tolerance is developed with caring attitude of the President of Azerbaijan, Mr. Ilham Aliyev, Chairman of Caucasian Muslims Office, Sheikh-ul-Islam Allahshukur Pashazade. When consent was obtained by sponsors for the construction of synagogue of European Jews in Baku in 2013, special support was provided by Caucasian Muslims Office, Catholic and Orthodox churches. We saw the heads of these communities along with us in the opening ceremony after the construction of synagogue. I haven't observed this in some countries where I participated in the opening ceremonies of synagogue. There was only represented state administration and Jewish communities. I brought this practice in Baku to their attention at those events. As both mosques, synagogue and church that hold opening ceremony are the houses of God. These are our common success. Our participation there should be our common tradition.

Tolerance of Azerbaijan is already a stage in which people are ahead. We have closer and fraternal relations, these relations are developing and an example for the whole world. Synagogue, mosque and church openings are a good opportunity to strengthen these tolerance and friendship relations.

I would like to speak about the economic development in Azerbaijan. The economy of Azerbaijan is developing at the condition of global economic crisis enveloping the world. In my opinion, all people and all confessions have certain contribution in this development. As each of these communities do their bests for the development of Azerbaijan. I believe that one of the distinctive features of Azerbaijan is this. There are also Jews among them. As an example, we can mention Lev Landau. Nobel Prize winner and a great physicist have had special contributions for Azerbaijani science. We accept him not as a Jew, but a representative of the Azerbaijani people and we are very proud of him.

Once again thank you for your attention!

Thank you!

The topic "Challenges faced by religious tolerance in OSCE region and beyond its borders" was discussed at International conference in the second half of the day. **MP Azay Guliyev** made a speech at the session moderated by Blerim Vela, OSCE Project Coordinator in Baku, Senior Project Manager:

I consider the organization of such an event very relevant. Unfortunately, in recent times, the environment of religious intolerance in OSCE region continues to worsen and at present, religious and this case is openly seen in labor market, education and social life. The environment of religious tolerance as if gets narrower, in some countries, it is prohibited to construct mosques and raise minarets. Prophet of Islam (s) are offended. Expansion of Islamophobia and Anti-Semitism in Europe is one of the issues that concerns the world. The cases of religious intolerance at schools and in social life are frequently observed.

Today, supporting religious extremism by several countries poses a threat to all mankind. Spread of religious missionary and sectarianism under the freedom of conscience and tolerance are one of such threats.

Misuse of religion for political and other purposes is observed, and this cannot be allowed anyway. As an example for it, we can show the actions committed by ISIS. Those who stand behind ISIS and support it commit crimes under the guise of religion, destroy cities, and kill innocent people. However, all famous international MM – BBC, CNN and others speak about "Islamic State". And this creates the feeling of hatred towards Islam everywhere and seriously damages the environment of religious tolerance.

I would like to mention one point. Involvement of leaders of religious party who try to overthrow the constitutional structure to the legal responsibility is considered to be politically motivated arrest. International organizations specially raise this issue and form the wrong idea.

Integration of various religions to society is very important factor, unfortunately, governments in some countries don't take specific steps related to this issue and demonstrate political will. Several states allocate money in large amount for religious missionary and attempt to threaten the religious tolerance, at the same time, public and political stability of the country with the religious trend that they create.

Taking this opportunity created for me, I would like to say my suggestions in the direction of strengthening religious tolerance from this tribune:

Historical books should be inspected in terms of religious tolerance and negative points should be eliminated. Gaps and mistakes made in the promotion and education should be removed in order to bring the environment of tolerance to the needed level. Trainings and courses that promote religious tolerance should be organized and effective steps against the ideology of religious extremism in OSCE region should be taken. Countries that have the best practice should be systematically promoted in OSCE region. As on national minorities, there was established the Institution of the High Commissioner on religious minorities in

OSCE. *Monitoring* of crimes committed based on religious hatred and speeches made based on religious hatred should be conducted in OSCE region.

European Union should strengthen fight against these cases, implement different projects and make punishment strict against those who demonstrate intolerance. Religious legislative framework should be improved and religious communities should be involved to their execution phase. The environment of understanding and dialogue between government – NGO – religious communities should be further strengthened.

The role of MM and social media should be increased related to the issues of tolerance, the real essence of religions and their function in society should be accurately and properly explained to people. Religious and political leaders should not endure insulting another religion and subjected to pressure in their own countries and in the world and be able to openly fight against these cases.

In my opinion, civil society can play an important role in the restoration and protection of the environment of tolerance. Therefore, civil society should further strengthen the cooperation with government and religious communities. The organization headed by me - the Council of State Support to Non-Governmental Organizations under the President of the Republic of Azerbaijan has done important works in this field. 7 projects were implemented outside the country related to this issue, and 3 projects have been directed to the execution. More than 100 projects are supported in Azerbaijan.

Vladimir Dorokhin, Extraordinary and Plenipotentiary Ambassador of Russian Federation to our country made a speech:

I thank you for the opportunity given to me to speak. I would like to speak about Russia's experience in a few words. I hope that the experience of investigation of such an interesting topic, that's religious tolerance will be interesting and useful. While speaking about Russia, one point should be stated that people in our country identify themselves mostly by their religion. We have 145 million people and 105 million of them are called the followers of Orthodox Church. 7 percent, that's 9 million people consider themselves Muslim, 1 percent Catholic, and protestant Jewish. The remaining small part call themselves atheist.

According to official information, only 9 percent of people participate in religious ceremonies in the Russian Federation. Probably, we shouldn't forget about universal nature, while speaking about the experience of Russia. Government should create special condition for freedom of religion and belief. In this condition, people should use their religious rights. Churches, synagogues, mosques *should normally operate*. Soviet era is one of the periods of which we can be proud. It is known that at that time, church was under pressure, it couldn't execute its responsibility and appointment completely. However, the most important thing was that we could get out of this situation hardly and go towards in a completely different direction. Now, policy created at the level of states gives a great positive contribution to the church. The Constitution of Russia provides both the freedom of conscience and speech, and the freedom of choice is ensured. You can believe in any religion or cannot be the follower of any religion. Laws provide the freedom of choice. They give the rights to elect, have, share and spread religious and other beliefs. People can act within the rights given by the law. In 1997, federal law "On the freedom of conscience" and "On religious organizations" was adopted, and this in its turn, once more proves that every person has equal rights before the law.

Special governmental organization that controlled the religious organizations was functioning in the Soviet Union. However, it had a limited power. Today, there is no such a committee in Russia. All issues related to registration, as well as, their formation are regulated by courts. According to the latest numbers, there are 25 thousand religious organizations in Russia. There are special councils under the President of the country and Council of the Russian Federation based on equal rights. Political, public leaders and the representatives of religious confessions are represented in these councils. I think that this is another fact that proves the mutual understanding. This is also the indicator of the attention paid by government for the above-mentioned field.

In recent years, special attention is paid to returning the properties and territories belonging to churches in Russia. In 1991, there were only 7,5 thousand Orthodox Churches and 16 cloisters in Russia. In recent years, 12 thousand new churches have been constructed. Previously, if there were 94 mosques of Muslims in our country, in recent times, more

than 8 thousand mosques have been constructed there. 2 television channel and 5 radio stations of Russian Orthodox Church and one television - internet channel of Muslims functions. I would like to state another interesting point that teaching of religion has been included in the program of school since April 1, 2010. This is not so simple resolution. As, there have been conducted many discussions around this topic and those discussions are also being continued today. I consider that we act in the right direction. In my opinion, today, the foundation of religious tolerance just will be laid by school-children. The youth who have information that is scientifically grounded about religious values and confessions will do this.

Of course, Islam is a special issue for Russia. It is not yet clearly defined that how many Muslims live in Russia. According to the statistics of 2002, the number of Muslim peoples in Russia was 10 percent, and this means 14 million people. We have such regions in Russia that most part of their population are Muslims. Ingushetia, Chechnya, Dagestan, Kabardino-Balkaria, Tatarstan can be example for it. According to the information that we have obtained, 42 percent of Muslims are those who obey the orders of religion. I would also like to mention that the number of Muslims in Russia is increasing day by day.

Muslims were interested in the fundamentalism of Islam and its ideas as a result of the collapse of Soviet Union in the 80s of the last century. International extremist and terrorist organizations that effectively use it committed the events which are known to all and happened in Chechnya and around it. Only as a result of decisive and reasonable steps of the central government and the efforts of competent state authorities, we achieved to prevent those tendencies. At present, North Caucasus people live based on civil laws. All conditions have been created for Muslims living in that territory in order to implement their religious rites. Despite this, there are yet groupings that engage in terrorism with extremist thinking. Of course, such organizations and groups have and would have nothing to do with Islam. This is not the issues of religion; this is the result of social and moral problems, effect of environment and

ATƏT Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatı Bakı Layihə Əlaqələndiricisi

foreign powers and other aspects. There is no any confrontation between the religions of Orthodox and Islam in Russia. In contrary, there is a dialogue based on mutual respect.

Of course, there are problems in Russia and works are being done in the direction of their settlement. However, I would like to note with great satisfaction that there is no any conflict based on religion. Another interesting point is that Russia and Azerbaijan are civil countries and religion is separate from state in both countries. There is a positive interreligious dialogue between Russia and Azerbaijan. I should also to note that there has been established cooperation based on very interesting, good and mutual respect both by Caucasian Muslims Office and Russian Orthodox Church. Russian Orthodox Church has gained a rare opportunity in order to implement its activity in Azerbaijan where Muslims constitute the majority. Both government and leader persons, as well as, religious leaders understand the situation properly and support people by respecting their rights. I think that this is a positive experience. There should be taken steps in order to take into consideration this experience and to apply it effectively. Russia will continue its activity in this direction in order to have certain experience in this sense.

Thank you for your attention!

Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary of the State of Israel to Azerbaijan, Rafael Harpaz made a speech:

Dear conference participants!

I am very pleased to have been invited to the conference dedicated to such an important topic, I am grateful for the invitation and opportunity created for me to make a speech.

I can say as an Ambassador representing my country in Azerbaijan that the environment of tolerance in the country where I work is at a high level. We often witness it. I would like to bring one of the events that I've witnessed into your attention. A few years ago, an interesting event was held in Baku. The community of Mountain Jews in Azerbaijan organized the presentation of new Bible. It is interesting that the representatives of Muslim community also participated in that event. Especially, the Chairman of Caucasian Muslims Office, His Eminence Sheikh-ul-

Islam Allahshukur Pashazade take part in the ceremony. Of course, seeing such a pleasant view is also interesting for us, diplomats. Let's admit that it is impossible to see this scene in none of OSCE member states. Therefore, just the environment of tolerance in Azerbaijan is a good example for us. There are guests among the representatives participating in this conference who come Baku for the first time, they have got a chance to see this reality with their own eyes in this beautiful and peacefully country.

There are many coinciding points in Islamic and Jewish religions. Perhaps that's why Jews have historically lived conveniently among Muslims and engaged in different fields of science. Unfortunately, today we observe a different scene. As if, dark clouds have covered over Europe and anti-semitism trends get stronger.

And how is the condition in Azerbaijan? Today it is possible to independently walk with Jewish national dress in the streets of Baku. Let's admit that it is quite dangerous case in some European countries. In recent years, 91 percent of events related to anti-semitism occur in the territory of European states that consider themselves democratic countries. Thus, we couldn't take a lesson from historical tragedies.

Today, anti-semitism has entered into a new phase, hatred against entire people is awakened by means of social networks, and religious beliefs are insulted. Therefore, holding such conferences just in OSCE region is of great importance. We should promote Azerbaijan's experience in this wide space. Azerbaijan has historically been a tolerant region having tolerant attitude towards other religions and cultures. It is not accidental that Jewish people conveniently live here and integrate to the society for many centuries. It is enough to go synagogue in Baku, school where Jewish children study and Red settlement in Guba to see this.

I would like to thank everyone for listening to me and call conference participants to promote Azerbaijan's example in Europe.

Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary of the Federal Republic of Germany to Azerbaijan, Heidrun Tempel made a speech:

Dear colleagues, heads of religious communities and conference participants!

I thank you for giving opportunity to make a speech. I agree with the words of Ambassador of the State of Israel speaking before me. My country is well aware of the responsibility related to the fight against anti-semitism. Many works are done in the world and Europe regarding this, but I should note with regret that this problem is not yet solved. In addition, new trends of this problem which is considered danger for humanity come out. Therefore, we should unite our efforts for joint fight.

It is 2 years that I represent my country as an Ambassador to Azerbaijan, the environment of tolerance in this country has impressed me. As you know, there are German churches not only in Baku, Shamkir, but

also in other regions and these religious monuments form a part of culture and history of Azerbaijan. I should note with a special gratitude that those churches are protected and restored with the care and attention of leadership of the country. The Azerbaijani people have always showed positive attitude to Germans living here and created condition for their living a comfortable and secure life. It was in this way in the beginning of last century during the Democratic Republic and today also it is the case.

I consider this conference organized in the capital of Azerbaijan very important and we conduct productive exchange of views and share our experiences. And also, we have the opportunity to weigh our next steps. I consider that it will be very useful to continue our cooperation with the government of Azerbaijan in this field. We can work on various new projects with the help of influential international organizations such as both UNESCO and OSCE.

I would like to thank you for your valuable opinions said at this conference.

Thank you!

Chairman of the Muslim religious community in Albania, Skender Brucaj made a speech at the conference:

Dear conference participants!

It is a great pleasure for me to participate in this conference. I would like to express my deep gratitude to organizers for that reason.

We speak about religious tolerance, conduct discussions and share our practice. During discussions, I have once more witnessed that Azerbaijan has a great experience in this field.

I, as an Albanian, would like to speak about the examples in my country. As a community, we live and operate together and build our future. Albania is a small country located at the Balkans; it has a population of 4 million. 99 percent of population is Albanians; there are also

Muslims and Christians in our country. We are Albanian as a nation, but each of us believes in different religions. As in Azerbaijan, once the ideology of communism reigned in Albania, churches and mosques were destroyed, and religious leaders were arrested. In 1999, condition changed for better in comparison, and for the first time, in the same year, mosque began to operate. Catholics and Orthodox Christians were also presented there along with Muslims. There was a priest who has lived the life of prison for more than 20 years among participants. He achieved to open the church after being released from prison. In this regard, he made efforts for Muslims to have mosque. It is a unique example.

We don't speak about someone's conversion to Muslim or conversion to Christianity while talking about interreligious dialogue; we talk about understanding one another. We should come closer to one another by protecting our own identification. So, we couldn't respect others without respecting ourselves and our culture.

More than 3 thousand Jews had taken refuge in Albania during the Second World War. During those times, Muslims, imams of mosques helped them and hide them at their own houses. At those times, the number of Jews living in other European countries decreased twice, whereas their number in Albania increased steadily.

The interesting fact is that as a Catholic, Orthodox and Muslim community operating in Albania, we have established together an Advisory Board. We contribute to the solution of existing problems in our society with the support of the government. As the representatives of divine religion, we should work together hand in hand and be useful for our country and society. Otherwise, people will not respect us.

One of the relevant issues that I would like to bring into your attention is education. We should pay special attention for religious enlightenment of children along with their secular education. As a result of such education, they will easily understand their religious belongings and respect one another. I think that we can positively benefit from the factor

of religion in the solution of problems and spread tolerance. It is well known that there can always be problems, but we, believers should know what is the problem and the factors causing to them.

I would like to thank you for your attention.

Thank you very much!

Then the word was given to **Simran Hasanov, Chief of staff of Caucasian Muslims Office**:

Dear conference participants!

I am deeply grateful to you for giving me the word in this event dedicated to the topic that is of special importance for modern world. Really, to achieve in the promotion and development of tolerance, especially, religious tolerance and culture is quite difficult, at the same time, an honorable mission in our modern world that is reach with economic, political, military and social shocks and as it can be seen from the speeches made here, our country successfully copes with this mission. Achievement of this success, as above mentioned, of course, is first of all related to the policy of Azerbaijani government in the field of religion

and state founded by our National Leader Heydar Aliyev and successfully continued by Mr. Ilham Aliyev, our respected President, loyalty and devotion of our people to universal values, as well as, humanist ideals of Islam.

We think that various institutions of civil society, especially, religious communities should play an important role in the restoration of peace and tranquility in our country and increasing ethnic and religious diversity to the level of national value. I would like to briefly speak about the activity of Caucasian Muslims Office that is the largest community of the region and has historical traditions of almost a hundred years in this field.

Caucasian Muslims Office has implemented very honorable mission in an extremely complex and sensitive region from ethnic and geopolitical point of view in this difficult period full of cataclysms when it existed. In fact, the main charter function of this Office is to provide and protect the rights and interests of religious communities of Muslim majority that comprise the absolute majority in South Caucasus. However, it has never considered that its duty is completed only with this. The study of historical documents shows that this center has always implemented the functions of peacekeeping and appeasement with Holy Quran in hands and saying the word of God in ethnic, religious, sectarian and civil conflicts that emerge regularly in different regions of Caucasus. Interracial conflicts directed to the implementation of imperialist ambitions of various major states, especially, the attempts to transfer such conflicts to religious aspect were prevented as a result of the efforts of this center of Muslim communities of the region.

The services of heads – Sheikh-ul-islams of Caucasian Muslims Office in this field should be separately mentioned. Many bloody religious and ethnic clashes and conflicts were prevented in the region thanks to their far-sighted steps that belong to East-Muslim wise men. You do not need to go too far for an example. Almost paralyzed condition of political power in USSR and in our republic in the late 80s and

early 90s led to nearly civil war in Azerbaijan. Real threats for our country were not only the gun pointed to the civilian people by cruel soviet soldiers for our national existence in Bloody January days, but also the efforts of our enemies to sow the seeds of political separatism, religious and national discrimination that they planned very skillfully. In such a difficult situation, His Holiness Seykhulislam Allahshukur Pashazade was that man in Baku in similar dangerous condition, who supported our National Leader Heydar Aliyev who had raised justice voice against the bloody attacks for our people's struggle for freedom under the threat of losing His life in Moscow, and calling our Azerbaijan for national and religious unity. Our respected President, Mr. Ilham Aliyev, highly appreciating Sheikh's activity on those days, says about him: "He was in the first rows in very difficult moments for our country. A wise word of His Eminence Sheikh, his position as a citizen could save Azerbaijan from greater disasters". Look, just this national and religious conflict and ethnic and political separatism was the largest of misfortunes in those days.

One of the main activities implemented in CMO in the field of provision of peace, tranquility and tolerance in the entire region is to expand mutual cooperation with other traditional religious communities in the region and country. It shows itself in different formats, as well as, in the form of implementation of joint events, mutual visits of representations and delegations and implementation of various joint projects. Representations of our Office in Georgia, Iran, Turkey, Russia, as well as, North Caucasus have been opened according to the suggestion specified in the Decree of the President of Azerbaijan Republic, Mr. Ilham Aliyev dated on 01.07.2011 for this purpose and directly by His financial support. As you know, Azerbaijan has hosted many international and regional events dedicated directly or indirectly to religious tolerance, as well as, Summit of Religious Leaders of the World, meetings of CIS Inter-Religious Council, CIS Muslims Advisory Board and Supreme Religious Council of the Caucasus Peoples in recent years. I would like to note with satisfaction that just CMO acted as a main organizer and national coordinator at each of these events and the co-chairman of the first

one of above – mentioned councils and chairman of others is the head of our Office, His Holiness Sheikhulislam Allahshukur Pashazade. I would also like to inform you that CMO acts as the organizer of today's conference by our country as well.

As long as the scientific, legal and sociological frames of the notion of tolerance have not been yet defined, I would like to mention one point which is in my opinion is relevant and urgent especially for our country. Today, extensive discussions and investigations are conducted related to national and religious, even ethnic tolerance, and its Azerbaijani model, but as if sectarian tolerance is overshadowed. Whereas, today achievements of our country in this field that can be an example are more substantial and noticeable. (In the meantime, I would like to mention one fact that according to conflictologists who study the military history, the important part of wars and conflicts in the history of humanity, is just based on the religious and sectarian slogans).

Historical reality showed that about 65 percent of Muslim people of our country is the supporter of Shia sect, and the remaining part is the supporter of Sunni sect. From time to time, devil forces attempted to use these who cannot bear the political, religious and national stability in our country and such kind of diversity of sects which are characteristic only for a few countries.

For example, today, it is not so difficult to understand the plan of "Divide and rule!" put forward by Czarist Russia while separately establishing Caucasus Sheikhulislam Council in 1823 and Caucasus Mufti Office in 1832 and then adopting decision on their operation in separate and independent offices and at the expense of government. Or the major imperialist states throw the sectarian card onto the ground in order not to miss Baku's oil for the purposes of distracting people from their desire to establish an independent state benefited from the weakening of the central Russian government in 1917 and immediately, see the religious leaders of the region before them. In April of the same year, I Congress of Caucasian Muslim clerics was convened and very important issues

were being discussed by the initiative of Agha Alizade, Akhund of Tazapir. Especially, the representatives belonging to both sects of region's Muslims jointly pray under the leadership of Sheikhulislam and Mufti at Tazapir mosque. And it once more proves that loyalty and adherence of our people to the humanist, common ideals of sects of Islam, and the principles of national and religious unity has stronger and deeper roots and CMO, as well as, Muslim religious leaders have enough historical services in the formation of such environment.

I would like to end my speech with the famous words of one diplomat who had operated in Baku: "Today, tolerance relations observed between religions in Azerbaijan can be a positive example for all, especially for all European countries. Azerbaijan now can export not only its oil, but also to the environment of tolerance". I can proudly say that our Muslim communities play an important role in the formation of this rich moral capital that can be considered as a brand of Azerbaijan.

Thank you for your attention!

Then, Chairman of the Constitutional Research Foundation, Alimammad Nuriyev made a speech:

Distinguished Ladies and Gentlemen,

I would like to thank Caucasian Muslims Office, OSCE and the Bureau of Baku Project Coordination of OSCE for the organization of this conference on behalf of civil society and non – governmental organizations. First of all, I would like to note that regularly conducting discussions, organizations of events and putting forward the initiatives in recent times on the topic of religious tolerance both satisfies and also concerns us. As, intensification of these discussions also shows that problems with religious tolerance now has reached a level that it has become one of the main threats for peaceful co-existence, peace and tranquility and integration processes in whole OSCE region. According to

the philosophy and mission of civil society, "points and lines of separation" based on religion is clearly seen and felt in the society. Civil society has always demonstrated its sensitivity in these issues and firstly, rung "the alarm". Today, the initiatives of civil society for the solution of the problems such as an increase in the cases of religious intolerance in the whole OSCE region, and its manifestation in the scale that has not been previously seen, is not enough, but it is one of the main tools. In today's event, actions done against religious intolerance, hatred on religious basis and discrimination and taken steps by OSCE, OSCE member states have been spoken and will be spoken about. As the representatives of the civil society, we attentively follow and appreciate this event and steps. I would like to draw attention that NGOs give great significance and importance to these steps by mentioning the adoption of Astana Declaration, collection of information on the crimes occurred based on religious hostility and discrimination and disclosing annual reports and the decision No. 3/13 of OSCE Council of Ministers. These initiatives create great opportunities for the determination of priorities and great support for those who fight against discrimination and hostility based on religious grounds, coordination of efforts and common approach. As well as, these steps show that dangers posed by the increase in the cases of discrimination based on religious grounds are clearly understood and attempts are made for an adequate reaction.

I have not accidentally used the phrase "attempts are made". Are the steps taken in comparison with the tendency of hostility on religious grounds in a global level, and even hostility tendency on religious grounds with extreme danger enough? Will those steps help us to prevent this tendency? What else should we done for religious tolerance, multiculturalism traditions and values to attune more deeply? Are we enough informed about the reasons of increase in the cases of discrimination and hostility based on religious grounds and refusal from multiculturalism traditions? Do we clearly understand the fact that from where these rea-

sons emerge? Especially, what do we recommend to the younger generation? I think that we should try to answer these questions in our discussions related to religious tolerance.

We cannot be disappointed by the observation of the cases of discrimination based on religious grounds in European countries distinguished by its advanced, democratic traditions in recent times. Tendency of distancing from multiculturalism traditions being more evident shows that we have not been wise enough to be adequate, to take preventive measures and properly asses the source of danger and its potential in a timely manner. Or, we couldn't quietly resist against the tendencies of distancing from multicultiralism traditions. At the same time, we couldn't properly asses the counteraction of steps that will give impetus to religious discrimination cases to come to the fore. As an example, we can show the prohibitions of the hijab (the headscarf) in France and construction of mosques in Belgium, and the events occurred in Austria, the Netherlands and Hungary. It is especially important to think about the counteraction of the prohibition of rituals, symbols and forms of dress coming from the religious beliefs and faith of people in the legislation. Sometimes, adopting such laws and taking these steps is explained with the security interests. Undoubtedly, security interests or concerns are priority for each state. However, it should be done in such a way that it couldn't give the effect of boomerang and domino. At present, we observe both effects. Adoption of such laws gives additional arguments for those who are against religious tolerance. As well as, we observe in practice that initiatives that will damage religious tolerance become signal for other countries.

On the other hand, these steps taken under the pressure of various groups and information campaigns for their justification pave the way for an increase in the influence of nationalist, xenophobic and racist forces. Such forces use these steps as a propaganda and gain new followers. In this regard, the results of the last elections to European Parliament cannot but cause concern. All of these should be seriously analyzed and relevant results should be obtained. There should be such approaches

while adopting decisions related to security that the taken steps couldn't give the opposite effect related to religious tolerance.

Recently, we also witness the discussions related to threats of religious tolerance. How far society should be tolerant? Which limit of tolerance doesn't answer the security interests? In fact, don't these questions inform us about the crisis of multiculturalism culture? There are such opinions that extreme religious tolerance give negative consequences, demonstratively implementation of rituals by the representatives of any religions, performance of rites, or their missionary activity doesn't cause irritation. At the same time, in this case, certain political interests come to the fore, religious communities turn into political tool. Consolidation and groupings are established according to religious belonging in political processes. Then, these groups turn to the mechanisms of political influence. Such opinions are expressed in relation to Muslims and Jews in Europe and also in relation to Christians in Muslim countries. Undoubtedly, there is certain truth in such opinions. We think that there should be such a wide ranging approach in the issues related to religious tolerance that the freedom of religious faith could be expressed with its completeness. At the same time, there should be such mechanisms that there could be the opportunities of giving adequate reaction for using religious tolerance in order to spread religious radicalism. At present, we consider this approach optimal in OSCE region. In this regard, the provisions specified in the Astana Declaration of OSCE and in the decision No. 3/13 of Council of Ministers of OSCE are retaining their urgency. In this issue, OSCE has great responsibility. Taking into consideration the tendency of increase in religious tolerance, OSCE should pay attention to these issues now more than ever, and it is very important to assess the legislation that regulates the freedom of religious faith of countries in OSCE region from the point of view of the above mentioned principles, spread reports and give recommendations.

In recent years, the efforts of Azerbaijan and Kazakhstan should be especially pointed out among the countries in OSCE region in the promotion of religious tolerance and multiculturalism values. Especially,

efforts of Muslim countries in this direction in the period when confrontations, extremism and terrorism increases in a global scale should be supported by the states of OSCE region and international organizations. The strengthening of the initiatives of religious tolerance and multiculturalism from the East opens new opportunities. Such opportunities should be properly assessed in the West. Especially, in the period when the tendencies of Islamophobia increase, support of these initiatives in the West gives additional stimulus for the strengthening of the position of the followers of religious tolerance. In this regard, the steps taken by Azerbaijan in the direction of supporting the dialogue between religious, and promotion of values of multiculturalism and religious tolerance are giving quite important benefits in OSCE region and in a global scale. Along with Azerbaijan's being a model country in which tolerance and multiculturalism is provided, it has become the center where international discussions around these values are realized. Baku humanitarian forums, as well as, various international conference and events held in the country during the last decade constitute one of the main directions of state policy in Azerbaijan's becoming the center of this platform. President Ilham Aliyev stated that holding this event in Azerbaijan is a natural phenomenon in His opening speech of III Baku International Humanitarian Forum: "Regardless of socio – political system prevailing in our country, Azerbaijan has been known as a region of tolerance in all periods. Today, independent Azerbaijan builds its policy on this solid foundation".

Azerbaijan is located at a very complex geographical space. There is enough sensitivity in the region not only in terms of political, but also religious and national belonging. However, despite all these issues, Azerbaijan is a leading country among the states in the region in terms of religious and national tolerance. What can civil society and non- governmental organizations do? Civil society has great responsibilities in this issue. Civil society, first of all, should expand the the measures of enlightenment and try to keep the issues related to religious tolerance and multiculturalism among the priorities of governments and in the agenda.

Especially, civil society should be more courageous and active in the period when the challenges that can damage religious tolerance are loudly addressed. Civil society should suggest new ideas and initiatives in order to find common points and deepen the dialogue between governments and religious confessions and answer new threats with new methods. Civil society should attempt to prevent both governments and religious confessions, communities, and religious organizations to make instant decisions and establish the platform of discussion in the form of dialogue and in various formats in these issues. Civil society should suggest new preventive measures in order to prevent the spread of religious radicalism and extremism and encourage governments to this. These new steps can be more active using social network for the purposes of promotion, establishment of networks combining institutions and leaders, educated representatives belonging to different religions between countries, and widely using the opportunities of new media and avant-garde art in the promotion of religious tolerance and multiculturalism among young people. Civil society can play an important role in the involvement of the young people to this process and supporting the initiatives of dialogue between religions. Civil society institutions that are far from business, political and other interests have better opportunities in the implementation of this process. Unique status of civil society is used more in this direction. Heydar Aliyev Foundation has created and is being created very successful examples in this turn. The initiatives and efforts of the president of the foundation, MP, Goodwill Ambassador of UNESCO and ISESCO Mrs. Mehriban Aliyeva are remarkable and it is worth to study them by other countries.

At the same time, Chairman of Caucasian Muslims Office, His Holiness Sheikhulislam Allahshukur Pashazade gives very significant contributions in the direction of supporting the dialogue between religions, the promotion of religious tolerance. As a civil society, we closely follow and appreciate these initiatives of Caucasian Muslims Office and our dear Sheikh. His personal efforts and initiatives in the protection of

tolerance values in Azerbaijan and harmony in the relations between religions has extended the scale of Azerbaijan. Today, Caucasian Muslims Office has become one of the main bridges and organizers in conducting sustainable dialogue and discussions between Jews and Muslims, Muslims and Christians with its initiatives. As a religious leader, His Holiness Sheikhulislam is doing a great job for the prevention of possible conflicts using his reputation and relations in a maximum degree. Caucasian Muslims Office is always very reliable and open supporter of co-operation for civil society. Initiatives of civil society related to the promotion of religious tolerance and multiculturalism ideas are always supported by Caucasian Muslims Office. According to this position and approach, I would like to sincerely thank CMO and personally, Sheikhulislam Allahshukur Pashazade.

Establishment of consultative bodies consisting of the representatives of civil society institutions under religious bodies and institutions, involvement of these bodies in the preparation and implementation of religious policy would be very important. Such consultative bodies can play an important role in the implementation of more rational and religious policy and give greater efficiency for increase in public confidence for the adopted decisions, prevention of possible discontents by way of discussion and dialogue and finding more common points.

Effective use of information – communication technologies in the promotion of religious tolerance and multiculturalism is very important issue. Unfortunately, at present, there are great opportunities for spreading religious extremism and radicalism ideas in social networks and on internet. We are deeply concerned about the poor visibility of the supporters of religious tolerance and multiculturalism in this direction. It is necessary to think over it. Supporter of religious tolerance, religious institutions and religious leaders have great responsibility in this direction. They should approach the opportunities provided by new media and internet in a more creative way. As well as, regulations related to these issues, and implementation of government and public control on them can be re-considered.

It is necessary to always assess the importance of educational system in the issues related to the promotion of religious tolerance and multiculturalism. The tendencies on strengthening of radicalism in religious topic once more show that we should re-consider this field. The values of religious tolerance and multiculturalism should be more effectively taught and promoted beginning from primary classes. There should be carried out such reforms in the educational policy that the promotion of the values of religious tolerance and multiculturalism could become one of the main duties of education.

In conclusion, I would like to point that we shouldn't easily give up before the threat of increase in religious extremism and radicalism and refuse so easily the achievements that we have achieved for many years related to religious tolerance and multiculturalism. Related to this, politicians and political institutes have great responsibility. In recent times, we closely observe the efforts of exploitation of religion for the sake of political interests. In many cases, populist approach in these issues prevails on rational approaches. Or such means are used that achievement of aim by these methods itself arises problem. The selected means and methods create negative examples. Even Mahatma Gandhi warned that in many cases, the application of which methods is more important than the result. It shows itself more openly in the adoption of political decisions. As mentioned above, the application of legal prohibitions can be example to this.

On November 18, International Conference contunied its work with panel sessions

The session on the topic of "The role of dialogue and tolerance between religious in a democratic society" was held moderated by Archbishop Alexander Ishein. In panel session, the **Chairman of State Committee for Family, Women and Children Affairs, Hijran Huseynova's** report was listened:

This event coincides with a remarkable historical event. As you know, November 16 is celebrated as the Day of International Tolerance in the UN. It is said in the Declaration about the principles of tolerance that all people are equal for the values and rights though they are different according to their nature. Tolerance is understanding and respecting the diversity of cultures and people in the world. Today, each of us should have a very good understanding that we are the members of a large family called humanity along with being the citizen of our own country. The process of globalization has made each of us the resident of

common space. Here, the dialogue between people, states, and nations should be built based on ethical norms and the principles of justice. By retaining national identity, adopting human and cultural values is the most important factor of tolerance. When these principle and norms are not complied with, then there happens hostility, intolerance, ethnic cleansing, genocide and wars. And unfortunately, the number of these confrontations doesn't decrease, but in contrary, it increases. In recent times, numerous international conferences related to religion and culture are held in Azerbaijan. New suggestions related to religious tolerance are developed and promoted in these conferences that are of great importance from scientific – theoretical and practical point of view. I would like to mention that organization of such conferences in our republic shows the high political reputation of our state in international arena on the one hand, and it introduces Azerbaijan to the world as a country that effectively contributes to the dialogue between religions and cultures.

Distinguished conference participants,

Common tolerance that is an important element of culture is the main moral principle of civil society. Our country has always been a tolerant country from national and religious point of view. Both historical sources and also foreign guests who have come to our country in different period have confirmed this fact. Although historically numerous ethnic groups and different religions have lived together in Azerbaijan, there have not been national discrimination and any confrontation in this territory until this day. At the same time, the practice shows that absolute tolerance is also in its turn paves the way for tyranny and violence.

It should be noted that the existence of religious and national tolerance in Azerbaijan is also confirmed by its history of statehood. Therefore, tolerance is a part of state policy.

Suitable condition was created in the country for the expansion of dialogue between nations and religious and the relations of state- religion in accordance with the concept of Azerbaijanism of National Leader Heydar Aliyev after Azerbaijan restored its independence, and legislative framework according to international legal norms was restored in

this field. Today, a wise political and moral line established in this field is successfully continued and enriched by Ilham Aliyev, the President of Azerbaijan Republic.

Events at various levels held by the initiative of Mr. President Ilham Aliyev and First Lady of the country, Mrs. Mehriban Aliyeva made Azerbaijan an example of tolerance in the region and world. At the same time, this practice of Azerbaijan gives positive contributions to the processes occurring in the world.

Dear conference participants,

At the beginning of the third millennium, one of the important issues facing mankind is the prevention of possible conflicts and finding the optimal variant of its solution.

It should be noted that dialogue between religions and cultures is one of the global problems that is more urgent and relevant in comparison with previous periods. Of course, our country could invest its revenues in the projects on ecological and other social issues. However, as a result of pressure, more exactly, aggression of neighboring country, Azerbaijan is obliged to strengthen military field. As, Armenia using all opportunities, increases its military power and despite ceasefire in the region, they continuously expose our peaceful citizens, as well as, children to armed attack. Of course, we prefer dialogue and peace negotiations. All influential international organizations related to Armenia-Azerbaijan conflict have adopted decisions and resolutions. Unfortunately, these resolutions are not executed and we face with injustices and double standards. There are such conflicts that resolutions about them are executed in a very short time. However, these resolutions have been remained on paper for more than 20 years in the most important issue for us. We urge world community, as well as, religious leaders to support the solution of this problem. In this sense, the role of religious temples is of great importance. Every religion serves to people and humanity. Tolerance requires the creation of economic and social development opportunity without any discrimination. In recent years, strengthening of extremism and violence is observed in the world. Poor tolerant approach

gives impetus to strengthening of this tendency. I would like especially stand on the violence made to women and children. There is special attention in relation to women and children in all religions and national traditions, as well as, in Azerbaijan. There should be created equal opportunities for women and men within the framework of tolerance and dialogue. Both of them have an important role in proper education and upbringing of growing younger generation. Therefore, the activity of women and men in a globalized world is of special importance. I would like to mention one more issue that achieving successes in the field of dialogue between cultures and civilizations is impossible without the solution of gender problem. They can give great contribution to prevent conflicts and restore peace. In this regard, common desire of women is decrease in the effect of conflicts as much as possible.

Today, there are bloody wars in different countries of the world – in Europe, Middle East, in our region on religious grounds, sectarian basis or for other reasons, civil wars are conducted, and confrontations occur. Azerbaijan has a unique role in the world both geographical, and also humanitarian point of view. We are the country located on the ancient "Silk Road" between East and West. We well understand Europe, at the same time, we are a part of Muslim world. Our government tries to further strengthen the dialogue between civilizations. There has never been and will not be confrontation on national and religious basis in Azerbaijan. Its guarantee is the state of Azerbaijan and the Azerbaijani people. Therefore, all citizens of country live in a safe condition. All countries and nations of the world accept the model of religious and cultural tolerance of Azerbaijan and this practice is distinguished by its unique. I once more thank the organizing committee for creating the condition for me to make a speech in such a prestigious event.

Thank you for your attention!

ATƏT Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatı Bakı Layihə Əlaqələndiricisi

Then the word was given to **the representative of Bureau of Strategic Planning of UNESCO, Ann-Belinda Preis:**

Distinguished representatives,
Representatives of religious communities,
Scientists and experts,
Ladies and gentlemen.

First of all, I would like to begin my speech thanking to the organizers of this important conference – the government of Azerbaijan, Organization for Security and Cooperation in Europe (OSCE) and Caucasian Muslims Office. I am very pleased that we have the opportunity to jointly discuss the topic - the promotion of religious tolerance - which is

very important for all of us. Taking this opportunity, I would like to express my gratitude to Director-General of UNESC, Mrs. Irina Bokova who has sent her application for conference.

In fact, it is not for the first time that UNESCO holds events in this beautiful country named Azerbaijan playing the role of bridge between East and West, North and South, where different cultures and civilizations met. UNESCO took active part in the World Forum on Intercultural Dialogue initiated by the government of Azerbaijan in 2011 as a part of broad "Baku process". In addition, ancient Icharishahar (Old City) in Baku was included in UNESCO's World Cultural Heritage List.

Cooperation between UNESCO and Azerbaijan continues, this organization and the government of Azerbaijan contribute to the convergence of cultures.

Ladies and gentlemen,

The topic of this conference is very urgent and relevant. Today, processes occurring in Mali, Afghanistan, Syria and Iraq - conflict centers around the world highlights the issue of religious tolerance and interreligious dialogue. As they further aggravate the situation using religion as a political arm during the conflicts in these countries. This tendency leads to a very serious concern.

Today, some forces destroy ancient cultural monuments and holy places. Perhaps, it was impossible to imagine the occurrence of such cases a few years ago. Unfortunately, today, it is the real scene – violence against other religions, barbarism against cultural monuments and plundering foreign lands. Does it return us back into the undesirable past, or is it post-modern, hyper-globalized version of the war in a sense?

If we want to establish strong basis for intercultural dialogue in future, then we should seek the answer just for this question.

The aim, purpose of UNESCO in this issue is clear – achieve interreligious dialogue forming a part of intercultural dialogue, enhance understanding between believers and atheists, individuals and leaders of different religions, beliefs and faiths – thus, increase knowledge and awareness about moral traditions and their core values. For this purpose,

UNESCO tries to expand and increase places for harmonic and harmonious existence in the world where the qualities of respecting cultural diversity and human rights can be passed hand in hand.

This begins with targeting the approach. Those familiar with the UNESCO Charter are well aware of the fact that it is clearly written in the document – "As the wars begin in the minds of people, peace should also be formed in their brains".

Speaking contrary to the hatred raising cultures and religions against each other begins from the provision of quality education. Just quality education that forms the values of respect for the right to think differently, cultural diversity, human dignity.

Freedom of expression and human rights are the right of every woman and man. This is the main source for dialogue and mutual understanding. However, condition should be created for everyone to freely express his/ her opinion and thought. Provision of this requires education from people. People having strong literacy and information width can form such an environment.

Today, the story of mass media revived in our imagination is usually far from the one that is true and factual. Therefore, the ability to estimate those things that we have heard and seen in a better way and objectively analyze them begin to play more significant role in comparison with the previous ones. This is clearly referred to ethical accountability: independently report about stereotypes and incitement to hatred is impossible in today's description oriented world.

This, in turn, emphasizes intercultural skills - the ability to involve others and listen to their ideas, and manage the environment existing with diversity and increasing complexness, open and interesting attitude.

If we achieve this, we can contribute for the protection of cultural heritage and religious minorities. This contribution begins with creative combination of respect and self-awareness and ends with reconciliation, knowledge and awareness, and presentation of history accurately. This is a plan for interreligious dialogue and our answer for extremism.

Taking this opportunity, I would like to note that for the first time, UNESCO celebrated November 2 as the Day to End Impunity for Crimes against Journalists of UNO.

Ladies and gentlemen,

Today, any country can't move forward in any direction alone even though how much it is strong. The problems with which we face – climate changes, from the elimination of poverty to sustainable development – are related to one another, as we hurry towards new Development Agenda after 2015. Common values and standards will have necessary importance in order to ensure global peace and development in the next years.

We see that the commitment of international community to understanding and cooperation for peace, intercultural and interreligious dialogue is inevitable. In the spring of 2014, Ten-Year Action Plan for the Rapprochement of Cultures adopted by the UNESCO's Executive Board is an important step taken in this direction.

Stage with four main activity direction directed to challenges for dialogue on mutual knowledge, pluralist framework for common values, spread of principles, tools for intercultural dialogue and ethical, social and cultural aspects of sustainable development is determined for the establishment of new relations between nations and peoples in the desired world.

UNESCO is ready to invite everyone to the deck of this ship through decisive investments to ways and means that will bring together special partnership, new and innovative cooperation methods, as well as, best of future interreligious dialogues and put the worst behind.

Thank you!

Shneor Segal, Chief Rabbi of the community of European Jews in Azerbaijan shared his opinions:

First of all, I would like to thank to the organizers of this wonderful and important conference – the government of Azerbaijan, OSCE Office in Baku and Caucasian Muslims Office.

There are many factors for these events being successful that they should be absolutely taken into consideration. This event in which we have gathered and try to conduct productive discussions has been very timely organized. As, the organization of this event on the topic of tolerance in Azerbaijan is not accidental. This place is a location where the representatives of different religions, races and nations gathered and created a single community. Once more I should note that conference participants have made a proper choice while selecting place and they have taken into consideration these factors.

In my opinion, there is no need to speak about tolerance in Azerbaijan. As this nation lives tolerance in practical experience. I would like to state one example from my own experience. Jews have a holiday named Sukor. As a requirement for this holiday, food should be eaten in tents outside the houses during seven days. In such a condition, every Jew is concerned about whether there would be a favorable condition or not. I applied to the head of synagogue. They appealed to the habitants of the building where I live and got permission for me to build tent on this holiday and I could celebrate that holiday conveniently.

In my opinion, this is a good example for tolerance of Azerbaijan.

When we speak about tolerance, some people think that religion and community can cause to discrepancy and conflict in the society. This is absolutely wrong idea. Every person speaks in different language and has different mind. It is said in Talmut that there is no one similar to each other. Every person is unique. Everyone has specific personal point of view. If I believe that God has created each person with a certain faith as a believing man, then I should believe that every person implements specific actions. That person can give only specific point of view to society. It is impossible for all men to live in the world with the point of view which I have. Therefore, condition should be created for everyone to give his/ her contribution to the world. In this case, the world will get better and better and there will be progress in intercultural dialogue. We, religious leaders, should do our best in this activity.

Once more I would like to thank you for your attention.

Thank you!

The word was given to **the authorized representative of the Office of Caucasian Muslims Office in Moscow, Shafig Psikhachev:**

Your Eminence Sheikh-ul-Islam!

Distinguished chairmanship!

I would like to thank you for organizing such an important conference. It was possible to organize such an event only in Azerbaijan. As, the value about which we are speaking exists just in these lands and the name of this irreplaceable value is tolerance. Before us, scientific and terminological meanings of tolerance have been mentioned and its essence was told about. We have our own approach about tolerance. Both Azerbaijan and Russian Federation have taken important steps forward in this field. Our relations don't consist of only mutual tolerance. Of

course, it should also be in the relations. However, if we show only tolerance against each –other and sit in one side for a long time, the world will not get benefit from it. His Eminence Sheikh-ul – Islam having great experience both in life and activity once more showed that we must try to establish mutual relations with the representatives of all religions and confessions not only by sitting aside.

Dear Colleagues, more words have been seed about the condition in Azerbaijan and the model of tolerance in this beautiful country since yesterday. Today, there is peace and mutual understanding in Azerbaijan. I should note that the field of inter-religious, inter-confessional and intercultural relations is very sensitive area. And this doesn't form itself, it should have executors. I, taking this opportunity, would like to thank to Mr. President Ilham Aliyev. This person successfully continues the policy of his deceased father and is the guarantor of those relations today.

Simran Hasanov, Head of Staff of CMO stated in his yesterday's speech that there should be political will for the restoration of religious tolerance. However, just there is lack of this political will in many countries. For that reason, we observe different conflicts in those regions. We understand that the world is not ideal and there is not any ideal society. Every society has its own deficiencies and problems. However, these problems should be solved within the framework of mutual understanding. And for this, it is necessary to have political will.

We know that the son of man is the work of higher creation of God. If we don't respect for the life of person, we will meet with negative attitudes during conflicts. No any religious or religious belief factor can be noted as the source of local or global conflict. If political will is expressed, people listen to one another, then peace will be restored in the world. That's why, there is tolerance in Azerbaijan. The head of country listens to and consults with His Eminence Sheikh- ul –Islam Allahshukur Pashazade and our religious leader knows his responsibility before the people and role in the development of society. Peace and tranquility are restored in this country thanks to such a mutual cooperation.

I can mention from the example of Russian Federation that religious leaders haven't contributed to the formation of religious conflicts. It is 15 years in CIS area that the representatives of traditional religions make their contributions to positive development of society establishing interreligious Cooperation Council in Russian Federation. Historically, there hasn't been any conflict based religion or confession in Russia. This is really an honor for us.

However, false – pseudoreligions are formed and turned into the source of conflict in this period. Religious slogans and challenges are misused for political and personal purposes of some people. Religious radicalism is triggered in the society for political purposes and religious values are used in personal ambitions. In this case, we can observe that conflict on religious ground occur.

It is no need to create revolutionary condition in the Middle East. As well, such a conflict was created in the southern part of Russia, Northern Caucasus in artificial form. Many of my brothers and colleagues died in this conflict. The reason for their being killed was related to their being against violence and promoting humanism. All this violence and murder can be considered as a political order.

If every person understands that the human life is a higher value and religious leaders properly implement their duties, then law and order can be established and restored in the world. However, if this is used in political purposes for personal ambitions, then these conflicts will grow even bigger.

Religious slogan of Islam is very simple. I to say a verse from the Holy Quran: ***"O you who believe! Enter into complete peace and follow not the footsteps of the devil. Surely he is your open enemy***!" ("Al – Bagara", 208).

If we listen to this call of our Almighty God, we will observe a better condition.

God has also stated: ***"...Cooperate with one another in righteousness and piety, and do not cooperate in sin and transgression..***." ("Al – Maida", 2).

If each individual and official follow this universal slogan, there will be more kindness in the world. God willing, I hope that we will understand one another in future.

"Assalamu alaikum wa rahmatullahi wa barakatuh" (May the peace, mercy, and blessings of Allah be with you).

Personal representative of OSCE Chairman on the issues of tolerance and combat with discrimination against Muslims - Talib Kuchukcan made a speech:

I greet all the participants of the conference and wish success to the work of this event. I convey my thanks to the Chairman of the Caucasian Muslims Office honorable Sheikh-ul-Islam Allahshukur Pashazade majesty. Sheikh- ul- Islam majesty keeps consistent focus on the issues of religious tolerance, makes speeches on this topic in the world – class events.

I am grateful to The OSCE Baku Project Coordinator, the ambassador Alasgar Shahtakhtinsky that, he had cooperation with the Azerbaijani government and had succeeded in the organization of such an important conference.

The importance of this conference is that, people representing not only different countries, but also separate religions and confessions held business conversation during 2 days, discussed current situation and most importantly, defined directions of activity for future. Religious leaders gave important messages to the world. In my opinion, the success of the event is this.

At the beginning of my speech, I would like to mention an important issue. Nowadays some people in Europe think that, where there is a secularism, religion will be kept in the background. We can hardly believe that, this idea can find a place for itself in the Western countries, but in several countries of the world religion, religious communities and the people who lead them are important factors.

Today, in the United States itself, religion is still in a very dynamic condition. And this once again proves that, religion does not interfere with modernity and does not pass the second plan, religion, as always, is one of the key factors in our lives. Religious communities have legitimate claims and we should be attentive to these requirements.

Today, the globalization of the world, development of the communication, increase of the migration preconditions joint living of people belonging to different religions. In accordance with my position, I deal with the problems that the Muslims face in the OSCE region and according to my observations, if we cannot soon solve the problems faced today by the Muslim then we may face more serious problems.

In recent years the world suffers from Islamophobia, as the scale of this case increases day by day, Muslims are considered as a source of fear. Especially Western countries after the events of September 11, 2001 began to be afraid of Muslim colleagues, neighbors. Muslims are presented as a source of fear, are depressed in European press, especially in social medias. Representation of Muslims in such an image is a dangerous tendency and this cannot but worry us.

If any insult is voiced against any religion at the time when we are dealing with the peaceful living of different religions, it means that, we are not sincere in our thoughts.

If some groups rising not only against Islam, but also against all religions in the political arena of Europe win some votes in the elections, this already predicts to perform danger. If we talk about fundamental human rights, then we should create condition for everyone their religious activities.

I would suggest that, we should hold monitoring on religious intolerance in the member countries of OSCE, besides think about preventive measures. One of the important issues is to pay attention to the attitude against the religion in educational books. Let us admit that, sometimes religion is not presented in the positive image in educational books.

During two days, discussions were held about very important issues in this conference, ideas were voiced about Azerbaijani sample of tolerance. I will present information to be prepared by me to the Chairman of the OSCE.

I am thankful once again to Sheikh-ul-Islam Allahshukur Pashazade majesty, who made an effort to bring us together in such an important meeting, created an atmosphere of mutual trust and confidence in this region.

Thank you.

Then the word was given to **The Head of the Center for the Geography of Religions operating under the department of mutual relationship of Russian Orthodox Church, Church and Society, Professor Roman Silantyev**:

I welcome all of you at this prestigious meeting and would like to speak about the final result emerging from the speeches of the representatives of Russia and Azerbaijan about Tolerance:

Of course, the topic of tolerance has come on the agenda recently. 20 years, 30 years and 100 years ago, no one was speaking about this topic. Just only for a simple reason, as this was so clear issue as tolerance, respect for each-other, that's: regardless of religious faith, racial, heritage, national differences, there was always respect and that's, they didn't speak about this issue, As, it was clear and obvious. As, today, the cases

that include in tolerance were considered simple in the public 20-30-100 years ago. As how, it is not necessary to remind one to brush his/ her teeth or not use obscene words in his/ her language. This is an ordinary case. However, our civilization, especially, civilizations of Russia, Azerbaijan and Europe developed differently. Europe not only presents us great culture, but also many terrible criteria. For example, there are the issues of "Social Darwinism" and "Racism" in Europe. As well as, during those times, European scientists noted that they divide people into two groups and there are people of higher class and people who have lower level than others. People of higher class were the people with white skin and they had the rights to influence and dictate their orders everywhere. However, we observed its exact opposite in relation to people with black skin. They were seen as creatures having the level lower than the level of human. They were sterilizing people for their origin. As a result, fascism and detention camps were established. Unfortunately, European civilization, in fact, gave us these. Therefore, we should consider the values of civilization through the prism of Russia and Azerbaijan. In my opinion, it is not necessary to speak much about the tolerance of Russia and Azerbaijan. As, this tolerance existed in our countries since ancient times. Therefore, it wouldn't be proper if we'll say that tolerance is newly accepted. However, anyway, we speak about a man. They say that if the man is not good, in this case, we shouldn't respect him/her, we shouldn't be friend with him/ her, why we should bear to his/ her actions. If a man is bad and does evil things, we should invite him/her to peace and we shouldn't endure his/ her bad actions! Tolerance is already not accepted by us in the concept described by UNESCO. Many people in Russia note that tolerance is accepted as a medical term. That's: it is accepted not only to endure, but to endure something bad. For example, there are the issues of tolerance of flu and syphilis in medicine. And according to the fact, really, people observe this in the practice. That's: where there is tolerance, there is also peace. For example, people always ask such a question: Why do Orthodox Christians in totalitarian North Korea feel themselves calm and relaxed, but people who speak in the

Russian language and also name Russian Patriarch are being killed in Ukraine that strives for European Union and values? There could be the murder of 5 Orthodox priests in democratic Ukraine that stives for joining European Union. People ask: Why Christians were living in a comfortable condition there during the times of tyrants named Hussein and Assad? But, great wars began after democracy. People ask: for example, why are there strict religious legislations in Azerbaijan? In my opinion, they criticize falsely. There are few people from Azerbaijan that they go and join to war in Islamic countries rarely. However, if we consider the European countries, though they present us the example of tolerance and religious freedom, thousands of people go Syria in order to participate in massacre as killers. After achieving their aims, they take photos and videos of the brutalities done by them and present them to the world in the name of Muslim. This is done by modern Europeans. People who have nothing to do with traditional Muslim commit crimes calling them Muslims.

However, we see that Azerbaijan has a unique good example. As, the position of the Russian Orthodox Church is truly admirable here. Azerbaijan and Russian Federation, in fact, are the countries that have the best dialogue between religions in the world and in the region. Close and sincere relations between our countries didn't begin yesterday or 100 years ago, the history of these relations of mutual respect dates back to very ancient times.

One of the ancestors of Alexei Shakhtakhtinsky was among people who tried to develop and strengthened the friendship relations between Muslims and Christians 110 years ago. There is no any discrimination on national, racial or religious basis for many centuries. As well as, any wars haven't occurred in this region based on religion. This unique model is needed more often in other countries of the world. As, the Western model of tolerance doesn't work and this creates fear in many people. As tolerance in Europe has a negative form, now people see tolerance as a disease. However, values accepted in Russia and Azerbaijan have passed the tests of centuries and are being developed. Therefore, I urge all of you to benefit from the experience of Azerbaijan Republic. This example is a good practice for all the world. As, religious leaders don't participate in these conferences by force. They are nonformal, even family friends for decades. I hope that their friendship will continue until their lives. Just such kind of practice will create condition for Europe, America and other countries to get rich.

Thank you for your attention!

Rector of the Tbilisi Theological Academy, Archpriest Georgi Zviadadze made a speech:

Dear friends, representatives of the diplomatic corps!
Dear chairmanship!
His eminence Sheikh – ul – Islam!

During the congress, comprehensive, excellent reports and speeches were performed. Extensive talks were carried out about religious endurance, tolerance. This issue is constantly in the spotlight in the Georgian Patriarchate represented by me. While looking at the history of my country, we can observe that, Jewish community was first formed in the ancient Georgia. I can proudly say that, we have never had anti – Semitism inclinations. We, Georgian people, have always lived with the Muslims in our country peacefully, this friendly relationship is still continuing.

While speaking about religious endurance and tolerance, friendly and brotherly relations between Catholicos -Patriarch of All Georgia the religious leader of the Georgian Orthodox Church II Ilia majesty and His eminence Sheikh – ul – Islam Allahshukur Pashazade might be a real example. By the way, I also want to bring it to the attention of the participants of conference that, there is great respect and esteem towards Sheikh-ul-Islam of Caucasus Allahshukur Pashazade in Georgia. Yesterday I read the letter of honorable II Ilia addressed to His eminence Sheikh-ul-Islam in front of you, I join the suggestions expressed there and I express my gratitude to His eminence Allahshukur Pashazade on my own behalf.

While giving an example of good relations between the two neighboring nations I would like to mention one problem. According to the protocol of intent signed between Georgian Patriarchate and Azerbaijan State Oil Company, SOCAR bore the expenses of liquefied gas used in the churches and temples in our country. This is a contribution not only to our believers, but also to the Georgian people.

Dear friends!

I am glad that, I am with you in such a wonderful conference. Tolerance is a very important and valuable asset, it is impossible to imagine future of the world without it. As I mentioned before, important steps have been taken in this field in Georgia, although my country is small, its spirit is great. Tolerance has become our way of life, everyone understands that, the church is against violence.

I am glad that, Azerbaijan can also be a model for other countries on this issue. Indeed, great works are being done in this field in Azerbaijan. I express my gratitude to the president of Azerbaijan Republic Mr. Ilham Aliyev, government representatives, religious leader Sheikh – ul – Islam Allahshukur Pashazade and representatives of OSCE for organizing this vital and actual event.

The last session was dedicated to the theme of "Preventing religious radicalization inclinations in a globalized world". **Deputy Chairman of the State Committee for Work with Religious Organizations Siyavush Heydarov** made a speech in the meeting moderated by OSCE Project Coordinator in Baku, Senior Project Manager Andrash Hugyik:

Dear friends!

Valuable ideas are sounded in the current conference in connection with quite actual topic in the globalized world, as well as the role of religions and intercultural dialogue in prevention of religious radicalization trends in the current panel and in connection with state-religion relations' models.

As we know, the end of XX century and the beginning of the XXI century can also be characterized as change of the political map of the world, as well as the emergence and escalation of a number of global

problems in connection with the various aspects of social life, especially, exacerbating the problems of morality as a result of failure in paying particular attention to the ethical and moral values.

Besides, as the result of the emergence of the theory of clash of civilizations based on differences between the world's religions, some separatist groups in many cases, are trying to use the religious factor in order to justify their activities, especially in order to achieve political goals. The analysis of ethnic, religious and political controversy, military conflicts taking place in various regions of the world in recent years show that, there are defective approaches, including the double standards in the process of dialogue between religions. As the result of this, traditional stereotypes still remain a serious obstacle in obtaining peace and cooperation, mutually beneficial relations between the peoples and religions. That is why, emergence causes of this problem, especially trends in radicalization should be investigated deeply and thoroughly, mechanisms and ways of solutions should be worked out. In this regard, I would like to approach the problem in two ways.

Firstly we can say that according to the analysis, one of the main factors hindering the success of inter-religious dialogue is the continuous interference geo-political and geo-economic interests in this process. In this case, dialogue becomes political monologue of power center, and becomes means of pressure on others by using religion factor of one side for political purposes.

In recent years, the conflicts that arise under the guise of religion the Near East region, as well as the politicization of religion are hard and disastrous consequence of this approach. Experience also shows that, no country, even the governments those are trying to take advantage of this type of conflict have not absolutely guarded against such human disasters.

Secondly no any religion – Islam, Christianity, Judaism, Buddhism and others do not call people for violence, ethnic and religious hatred, extremism, intolerance and terrorism. Holy books promote the ideas of humanism among people. That is why, when referring to dialogue we

should consider not only work out, implementation, application, strengthening and development of the norms of coexistence, but also protection and observance of the principle of justice in the world among religions, denominations and sects, but also among the people who are the carriers people. In some countries the strengthening trend of Islamophobia and that the political groups remain indifferent to these trends purposefully is a serious concern. They should be aware that, failure to prevent such cases in a timely manner can result in serious threats to the security system of the future. Under such circumstances, of course, it is important taking benefit from the experience of countries and regions that are rich in traditions of tolerance. As noted in this regard, Azerbaijan is a unique example of peaceful coexistence of many nationalities and religious confessions.

Azerbaijani model of government – religion relations established in accordance with civil, international norms and democratic principles are first of all based on the compliance of citizens believing different faith with the ethno – cultural traditions, historically established norms of coexistence

It is worthy to note that there were no instances of conflict either in religious and racial spheres in Azerbaijan. Azerbaijani people, its national feature, and Islamic religion played a priceless significant role in the living of ethnic groups with different beliefs and faiths in peace for centuries, preservation of cultural and ethnic diversity in the present day. Today, restoration and repair of the Jewish and Christian churches along with historical and cultural monuments, mosques and shrines is an indicator of a healthy religious and moral situation reflecting Azerbaijan reality.

I also would like to add that, although the Armenian side and their supporters in the foreign countries want to consider Azerbaijani – Armenian conflict which the country was dragged by force not an aggressive war, but a religious conflict, their efforts have not yielded any results. By abusing specific characteristics arising from the mentality of the Azerbaijani people such as tolerance towards other religions and peoples, live

with them in an atmosphere of mutual understanding and coexistence, Armenia conducts an aggressive policy and ethnic cleaning at the state level. Armenia have destroyed or grigorianised historical – religious monuments that belong to our people in the occupied territories of Azerbaijan. However, Azerbaijani people as for centuries, have shown high tolerance again and take care of religious as well as historical monuments of other nations besides Armenia which carried out the occupation. Armenian Church in Baku is restored and protected by the government in civil manner.

I should regretfully note that, the act that Armenia continues aggressive policy, cause serious problems in the establishment of peace and stability as well as in strengthening tolerance traditions not only in Azerbaijan, but in all regions. That is why, this problem should cause not only Azerbaijan, but also international organizations, developed countries and world community closely thinks about it and urgent measures should be taken about it.

At the end of my speech, I would like to bring to your attention two points. First, thesis I said above associated with the term of tolerance shows the importance of development of this understanding in the light of law again. Stereotype description of this term on moral and ethical categories as being tolerant, patient in respect with others is not justified in terms of either ideological, legal or ethno – cultural relationships. In this case, Speaking at today's realities I would like to express by speaking at today's reality that the concept of tolerance requires a new legal definition known by everybody: And this approach should be transferred not towards tolerance, but the formation of the principles of coexistence between people of different religions and sects.

Second, as noted above, the search of common and optimal model in the relationship between state and religion is the demand of time. Today we observe that, several political groups try to export relationship models of their countries to other countries, as well as to Azerbaijan. We see it and try to fight against them. But every country should develop and

realize its own model in accordance with its historical experience, traditions, co-existence norms, especially universal values and international law. I also would like to emphasize that, recently relevant works are carried out in the direction of further improvements and raising efficiency of state – religion relationships model, normative documents are worked out.

Thank you for your attention.

Then the word was given to **the President of Conference of European Rabbis, Rabbi Moshe Levin**:

Distinguished chairmanship!

Dear participants of the conference!

For their efforts in organizing this conference, I want to express my gratitude to the representative of OSCE, Ambassador Shahtakhtinsky and Chairman of the Caucasus Muslims Office, Sheikh-ul-Islam Allahshukur Pashazade. I also want to thank Azerbaijani people, that present hospitality and high-level model of tolerance to us.

Two months ago, I have been in Azerbaijan, in its capital city under the auspices of the Council of Europe Committee of Ministers. The religious leaders were also invited to that event. We talked about what is happening in Gaza.

There are serious grounds for tolerance in Azerbaijan, positive attitude was always shown towards the followers of other religions here. Imagine that, when Jews confronted with violence in Europe, there were not any anti-semitic speech, mood in Baku or any other regions of Azerbaijan. Today we see the same thing, though there is absence of such statements in the country mainly populated by the Muslims, we constantly meet anti-semitism in Europe, in the center of democracy.

At the same time, I will try to speak about several facts that keep us away from religious intolerance disaster.

First of all, I want to show Eastern Christians as an example, many elderly, women and children have been subjected to violence just because they are Jews. It was unacceptable in Europe for years the attitude of people towards the Jews who lived in one place, to isolate them from society, make them be subjected to the violence in the prison camps and other negative conditions. I have to mention as a religious leader that, we condemn all acts of violence committed by religious slogans. I also think that, we must jointly fight against religious radicalization and terrorism.

Today there is Jews schools in France, I think that, classes of both Muslim and Christian religious leaders should be held in these schools, together with familiarity with other religions, children must be taught tolerance as well. Religious leaders may play a more important role in this issue.

And the second issue is connected with the political figures. The politicians may also actively participate in the inter-religious dialogue, and they must do it. As their fault is not less in the creation of this problem.

I should note that, we have an operating Council in France where the representatives of religious communities are represented, we often held joint discussions. I think that, such institutions must be organized in the national and regional levels, such discussions should be broader and more comprehensive.

My other suggestion is the creation of a group where religious leaders are represented, because they should operate in the national and local

level. Their duty is to hold analysis in the field of education, to define the gaps and to combine their activities in this direction.

In many countries, laws were adopted against the anti-Semitism, Islamophobia and hatred. I think that, some networks should be established, they must constantly act in the direction of preventing the spread of these facts. Also, they should be supported by the government.

I do not intend to show you extraordinary, miraculous solution, but I am sure that we can have positive result from our joint, cooperative activity. This activity should be organized both in the field of state, education and at the level of religious leaders.

Another important issue is related to clarification of the interpretation of religious terms. As some of them are trying to confuse people by giving them some clues and meanings. We must also react against such cases.

I thank you for your attention.

Thank you!

Report of **The Employee of The Institute of National Security and Justice under the Prime Minister of France Philip Kayol** was listened:

First of all, I want to apologize to you for two reasons: I will speak in a low voice and I will make a speech not only about the preventive measures but also about the punitive measures.

My speech is mainly based on the recently adopted law: This law was adopted on November 13 of this year and its main purpose is strengthening the measures intended to combat against the terrorism.

Recent events have shown that, there are certain shortcomings in our legislation to be reviewed and taken into account in order to prevent these actions easily and combat against them.

ATƏT Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatı Bakı Layihə Əlaqələndiricisi

The terrorist threat is a changing case and it regularly needs approximation to the progress and development of terrorist relations and their consideration. If the French legal arsenal reinforced by the law of December 21, 2012, can compete against terrorist acts both in effective way and by approaching Human Rights and the Constitution with respect, then the latest events (departure of French citizens or foreign nationals to Syria, Crimes and murders that took place in Brussels...) have shown that, the legislation should be adjusted again in order to consider the actions causing the trouble in connection with the characteristics of these events and behavior of the persons committing them. Nearly thousand French people are in Syria and Irag. 40 of them lost their lives in those countries.

This law defines administrative ban about leaving of the area. This ban: shall prevent them to get benefit from visits that go beyond the national territory in order the French people could get authorization and preference in the matters of armed or further radicalizing themselves and eventually turn the threat into the national security.

It will be restricted with the time limit specified by the judge's supervision. That is why, it will cover a maximum period of six months, but can be renewable with a maximum period of two years, in any case, here "will be relevant elements those witnessing the desire to leave the terror organization or trying to join it ".

In addition to existing measures such as the abolition of passport or the opposition of parents towards the departure of their minor child, it will allow to ban departure of adult people. This ban, is needed to confront the case of increase of departure of young French citizens to the areas where there are double increase in the armed conflicts by the involvement of ideological study.

On April 24, 2014, the Ministry of Internal Affairs began green number campaign on the platform helping the families which became the victims of such dramatic cases.

The parliamentarians expressed the term of the ban in the draft text: the receipt of ID cards or passports, the total length of the ban , written

or motivated decision by the minister is two months, in cases when the minister of internal affairs should listen to the concerned people in the presence of the lawyer, then the term can be reduced for 8 days.

2nd article: defines administrative prohibition for foreign citizen. It is noted in the Law that each competent person "may commit real, true and sufficiently serious threat for main interests of society in terms of security services and for personal behavior in France with their participation". This prohibition is the subject of decision written and grounded by Internal Affairs Minister "after non- controversy procedure". If one person is in within the territories of France, in this case, she/ he has a time of more than one month to leave the country. As a means of application, it is said in the law that foreign citizen can apply for taking measures after a period of one year. Failure to respond within four months after that application shall be understood automatically as refusal or rejection.

Law strengthens fight against terrorism and provocation of commitment of terror acts.

There are "methods consisting of most effective provocation's and ideas" of terror groups. France can't show tolerance for messages calling for jihad or it is based on all immunity cases for making it clearer. These messages show ideological conditioning and they bear the nature of commitment of terror acts.

Law creates opportunities for administrative bodies and requires the prohibition of access from Internet service providers to websites making call for terrorism.

"When these contents are not deleted within 24 hours", administrative body will require from Internet Providers "to prevent access" to relevant websites. In addition, this body will be authorized to require the removal of names of websites with terror content from "search mechanisms and databases". The requirement on the elimination, blocking and deletion of these websites from list will be notified to "the authorized member" of Cnil (National Commission on Information and Freedom).

ATƏT Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatı Bakı Layihə Əlaqələndiricisi

This person will ensure "the regulation of requirements" and publish information about this action. The methods of application of this article will be the subject of decree.

"This tool presents the principles of dependence or subordination principles: administrative body, first of all, requires removal and disposal from hosts before demanding to take measures from providers. It "ensures the prevention of the authorized person of Cnil" in other cases. Removal of websites from the list has been added with the amendment of government at open session of Senate.

It makes easy to research information in the context of search in information servers in foreign countries by the judicial bodies, so justice protects the opportunities of research and investigation with new technologies among others.

It intensifies sanctions for the forgiveness of terrorism and propaganda against the commitment of terror acts.

5th article: punishment of forgiveness of the provocation of commitment of terror acts and terrorism.

This case punishes terror provocation or its forgiveness with 5-year punishment and applies sanction in the amount of 75000 Euro. Punishments and fines related to the commitment of such actions on Internet are more complex (7 years of prison and 100 000 Euro fine).

The Law takes into consideration the actions of isolated terrorists:

Punishment of preparation for the acts of terrorism-related offenses. The 6th article further expands the thoughts reflected in the relevant criminal code on criminal abuse actions related to important person, terrorism group for today's terror procedures. It is mentioned in the text that "the notion of individual terrorist group is intended for the response for a real necessity established for the provision of methods and means giving permission for actions that will occur or be committed or development of auto-radicalization, as well as, recent issues in the law system of Britain and Germany, especially, traditional advices of websites calling for the commitment of terror acts".

Providing police services with relevant research and investigation means, even though an individual group, draft of local law presents the means of responding to new form of these actions.

This Law also includes a number of measures intended to make easy administrative works for the prevention of terror acts.

The Law will strengthen transit international cooperation with other countries.

France takes active part in the network of qualified European experts in the prevention and reduction of radicalization phenomenon. France together with its partners will mobilize Union and international community to assistance and support plan for the territories of Syria that are free and liberated from occupation.

Beginning from January 01 of 2014, security powers have implemented numerous prisons and individuals have been given under the control of anti-terror force of Paris TGI. As a result of their effective operation, many involvement groups of terror groups were destroyed.

We have a special court in France consisting of judges and prosecutors related to antiterrorism. All of them are in Paris.

Judges conducting investigations, currently, work on cases, relatively less, but not less than one hundred. More than ninety five persons are accused in those cases and sixty five of them are arrested and detained before the court. I should add two new punishments: two young person were convicted on the way back from "Jihad".

One of them is from Grenoble, have gone to Mali and the term of punishment is 8 years.

The second one is Florian Moreau, who is known as Abdel Fata, he has gone to Syria and sentenced with the punishment of 7 years.

New Law by Parliament aims to strengthen the measures directed to fight with terror.

Effective and influential measure was started in April, 2014: hotline within the platform of assistance to families who are the victims of radicalization through internet or social network. National local call

number enables to get help and advice and pass signals to one another by radical youth.

We have trained many people in hundred Prefectures in order to respond to and if possible, help the relatives of those young people and themselves.

I would also like to mention the initiatives to train new imams at university and we have recently got information about these facts that are important and significant for our youth thanks to the President of Conference of European Rabbis, Rabbi Moshe Levin.

Distinguished conference participants, it is very nice to come together and exchange ideas at such meetings in favor of our joint work and activity. Taking into consideration all of these, I consider this conference held in Baku significant and important.

I wish success to all of you.

Then, **Idrat Fatullayev, the representative of MNS** made a speech:

Dear and honorable conference participants! I would like to begin my speech, first of all, thanking the Baku Project Coordinator of OSCE and heads of CMO for organizing such a conference

Today's topic is related to the prevention of tendencies of radicalization. First of all, I would like to mention that fighting alone against such a problem is impossible. Therefore, I appreciate the involvement of experts, the representatives of ministry in the discussion of this problem as praiseworthy.

In recent times, one of the issues that is widely discussed and arises a serious concern in the society is the increase in the tendencies of radicalization in the country, spread of extremist ideas, youth joining into radical religious groupings being exposed to the influence of this strange ideas and their involvement in the conflicts in Afghanistan-Pakistan, as well as in Syria. Considering the history a little, I should note that bringing religious ideas of radical – extremist nature to Azerbaijan in near past dates back the late 80s and early 90s. At those times, when there was chaos and change in the socio- public system existing in the country, the legal gap that was formed, the state authorities and economy's being in a paralyzed condition, refugees emerged as Armenian invasion and other humanitarian problems, as well as, various separatism tendencies, confusion in the society and distrust for future created suitable condition for the spread of radical – extremist directed religious tendencies and ideological sabotage and subversive activities. During the years of independence, humanitarian organizations that are supposed to act with the support of religious extremist organizations, as well as, some foreign countries in Azerbaijan began to operate in many regions of the country under the name of assistance to refugees and internally displaced persons. They directed their first efforts ti the construction of new mosques as the legal propaganda centers, restoration of old ones and establishment of madrassas and courses independently and under mosques under the guise of engaging in religious education. Thus, they laid the foundation for the establishment of necessary infrastructure for future activities in order to spread radical ideas for the purposes of influencing people under the guise of religion in Azerbaijan. These organizations implement the activity of involvement of youth to religious madrassas and establishment of religious communities in order to operate in newly constructed mosques under the guise of restoration of religious values, assistance and other actions in order to form contingent that can organize the social basis of religious extremism in future and spend most part of the fund allocated as humanitarian assistance to this activity. During the initial times,

praying and religious education were being carried out by the representatives of those organization in mosques and madrassas. The aim was to select persons for senior works along with forming necessary social basis. Those young people elected by this way were then sent to the educational centers of foreign countries and their all financial costs were being paid. The tasks such as propaganda of radical ideas in Azerbaijan, gathering supporters and continuation of the activity of selection of next young people were set for youth who completed education and returned back. The main aim of the works done in the above- mentioned direction was the formation and organization of contingent that will implement the activity on spreading radical ideas. As a continuance and integral part of the mentioned activity, bringing references and equipment that promoted religious intolerance, as well, harmful radical trends in a large amount illegally to our country and spreading them among believers who were involvement in mosques and madrassas was being implemented. Spreading such kind of references gave opportunity to implement the propaganda activity among people who were not involved in mosques and madrassas. Religious references were being brought to Azerbaijan in a ready form or in electronic carriers from foreign countries and they were reproduced and disseminated. At the end of 90s, humanitarian organizations attempted to be more active in the direction of creating peculiarities of terrorist organizations in our republic not being satisfied with religious propaganda in order to realize their true will. Undeniable facts were obtained about the relations of those humanitarian organizations with the members of international terror network of foreign citizens who independently lived in Azerbaijan for a long time, got personal benefit at the expense of fund allocated for our country as humanitarian assistance and leading the activity of formation of radical class in the republic. And this was the beginning of the process of involvement of Azerbaijan in the area of international terror network. Guided by the above- mentioned facts, in order to prevent the spread of radical ideas under the guise of charity works and prevent the activity of propaganda carried out against

Azerbaijan, the activity of 7 foreign humanitarian organization was suspended as a result of the actions taken by MNS and 4 officer of these organizations were involved in the responsibility, 6 officer were arrested as they were in search for their relations with international terror organizations and delivered to law enforcement authorities of their own countries, and 43 officers were expelled from the country by us. In the early 2000s, radical religious ideas in Azerbaijan becoming even more prevalent by the influence of events occurring in Afghanistan-Pakistan region, the North Caucasus resulted in the establishment of local centers under the guise of communities. These processes are still being continued. Now radical believers tried to provide the religious –ideological, physical and military and professional training of the members for multi-staged system of management and methods of activity, place them in strategic importance fields and discrediting existing state structure and loyal believers. At that time, measures on the radicalization of members should be especially noted. The aim was to form social base that can be able to destroy the existing structure of the state and seize the power in Azerbaijan. During those times, the efforts of radicals to influence strategic facilities, oil sector and expand their propaganda activities and create their own centers. The experience of religious and extremist groups such as "Jeyshullah", "Hizbut-tahrir", "al-Gaidə Caucasus", "Camaat al-mubahhidun", "Forest Brothers" and "Sumgayit people" whose activity was prevented by us in the past shows that progress of processes in this direction can result in increase in the radicalization tendencies in oil and gas infrastructure. It was observed that persons who were taken to responsibility among radicals were engaging in the propaganda of religious extremism in prisons, they were continuing to head groups in places, as well as, the persons who were previously arrested for their participation in illegal armed groups in different regions began to be more active. In recent years, the attempts of radicals to penetrate Armed Forces and disseminate harmful and negative ideas among militants are being observed. For this purpose, they establish relations with personnel of military units, disseminate references of extremist content and gather supporters for

themselves. Activation of radicals related to the events occurring in Middle East, especially, in Syria and expanding propaganda campaigns in social networks is being observed. Dissemination of religious books that give information about the distorted essence, philosophy, basis, aim, advantages and stages of Jihad draw attention. Muslims' preferring jihad above all values, joining to it with their lives, goods and money is shown as a main idea. It is stated and noted that Jihadist is always ready to fight in any Islam country, and even she/ he doesn't need to get permission from her/ his parents, for women from her husbands for this purpose. Radicals widely use propaganda and educational, conspiracy and information security rules of materials in sites belonging to international terrorist organizations on internet network, learning the ways of preparation of explosives and hazardous substances by amateurish way. At present, religious extremists adapt the form and methods of activity of terrorist organizations by improving their methods and use more conspiracy methods in order to avoid from control. Now they avoid the method of massively gathering which draws attention as previous, and gather in small groups and communities under the guise of communities organized by the principle of house and block and try to disseminate books and references secretly. Now they don't force believers to look like religious persons in appearance, and they pay special attention to involve the students of higher educational institutions and athletes among them.

Although many members of radical groups were involved in responsibility in previous years, they haven't refused the challenges of jihad and continued their efforts to fight with arm by radical methods and commit terrorism and sabotage. At the same time, unfortunately, the number of radicals who leave Azerbaijan in order to join to the jihad in various hot points or participate in military – religious training is increasing day by day. A fatwa issued by the leader of "Al-Qaeda" terrorist organization, Ayman az-Zavahiri at the end of 2011 after assessing opposition movement against Bashar Asad as jihad and directing mujahedeen to go there, the flow of radicals to Syria began and this process also con-

tinues now. Some Azerbaijani radicals who have been under the influence of this challenge began to leave our country with excuses such as search for work in Turkey, get religious education in foreign countries etc. since 2012, went to Syria and joined to terrorist organizations such as ISIS, "Ahrarush – Sham", "Jeyshul- muhajirun" and "Jabhatun-Nusra". In the April of this year, 29 persons were brought to criminal responsibility who fighted in the composition of illegal armed forces in Syria as a result of actions taken by MNS after toughening criminal responsibility specified by the Criminal Code of Azerbaijan Republic for the participation in illegal armed forces.

Today, Azerbaijani government is quite strong and powerful from political and economic points of view and has great opportunities. Radical religious groupings, today, don't have such power to undermine our statehood. However, taking into consideration the seriousness and urgency of the problem, it is necessary to implement joint actions by mobilizing the relevant bodies in order to prevent radicalization tendencies and effectively organize the state control over religious field. In my opinion, the below – mentioned suggestions can be considered as an integral part of these complex measures and actions that will be done in this field.

- Taking into consideration that having a wide audience of viewers, organization of conversations and debates that can draw the attention appropriate for the interests of state policy and statehood of Azerbaijan Republic on religious topics with the participation of specialists and theologian scientists on TV channels;
- Opening main essence of religious extremism and radicalism;
- Strengthening control over the publication, import and dissemination of religious books and references;
- Development of mechanisms of real state control over religious educational field;
- Strengthening control over the activity of organizations, as well as, educational institutions that are managed and financed by the representatives of non- traditional movements and religious extremist centers

of some foreign countries, and suspension of their activity when they are engaged in radical religious propaganda;

- Learn and use the practice of foreign countries that can organize the effective fight against religious extremism;

- Implementation of promotional activity, especially, the activity of highlighting the state's position in religious field in a centralized way;

- Preparation of relevant publications, film and videos by consultations with relevant authorities;

- Prevention of spread of radical religious views in prisons and among personnel of Armed Forces and other armed groups established by legislation;

- training of military patriotism.

Thank you for your attention! Good luck with your future endeavors. Thank you very much!

Then the word was given to **the Head of sector of the Ministry of Youth and Sports, Elshan Huseynov:**

Dear ladies and gentlemen!

The Republic of Azerbaijan that gained independence in the early 90s began to sensitively approach all values that the former Soviet system denied. There were Judaism and Christianity among these from secular religions that existed for many centuries along with Islam which is an integral part of Azerbaijan's identity, prohibited for decades. The representatives of various religious sects and trends from different countries of the world poured into our country under different names (here, beginning from humanitarian assistance to cultural centers and foundations), tried to fill the gaps existed for many years in the form that is relevant for them. Time passed, along with our country's getting economically and politically stronger, other secular religions began to be felt in our

society with their realities along with Islam. In the first years of independence, a different attitude to religion gradually gave its place for realities emerged in the face of various trends, movements and sects. So, the society began to feel more and more clearly that religion is not a history, way of life, the set of didactic values or an example of folklore that reflects in itself the implementation of different rituals, but it is a system and a regular giant ideology. Though this opinion is not considered ambiguous, it is reality. That's, today, to relate the essence of religion to any sect or group is only to avoid the main problem.

As a society, we already accept that religion has own place in our life. Today, it quickly overcomes the public sector. Along with these, religion has first of all entered into the area of interest of teenagers and the young people. If we pay attention to rituals implemented at places of worship operating in our republic and the composition of those who participate in those rituals, we'll practically witness it. We couldn't deny taking this life style or world outlook as serious by young people, and the points that are for the benefit of society and government. First of all, it educates and forms transcendental and universal feelings such as patriotism, devotion to family, respect for parents, paying special attention for science, education, spend a healthy lifestyle, and finally, friendly attitude to people who belong to other nations and religions. People who previously haven't had enough information about the presence of religion in society, mainly, "armed" with superstition, story-like and false information, "rich" beliefs began to consider new information that are presented to them, especially, references that reflect in itself the ideology of various religious tendencies and articles with sensitivity and responsibility. Abundance of information, not knowing which of them is useful and which one is harmful, and in fact, not being prepared for it has led to a number of problems. At the same time, not having enough influential and well- educated religious leaders in the society made it possible to stand in front of this flow. As a result, numerous "religious leaders" coming from foreign countries began to spread different harmful practices acting from their own range of interests. Here, unfortunately, again the

young people were hit by the most serious blow. The young people who wanted to enrich their moral worlds with pure and transcendental feelings, to find justice, implement the actions specified by it, be a model person for society and family began to be under the influence of various radical trends and sects as a result of religious unawareness. This happened when there was ignited civil war by the unity of separatism and religious radicalism in the former USSR region. As a result, during that time, suitable condition began to be formed for religious radicalism. Generally, the above mentioned tendencies begin to be active when public- political and military condition changes in the region.

Radicalism – is not to agree with opposite side, reject the opinion or view of others deeply and declare them as enemies. In brief, the main principle of these people is the principle of "those who don't think like us are our enemies".

In fact, radicalism have shown itself in different forms at all times and societies. That's, if we pay attention, we'll see that radicalism doesn't arise from the essence of religions or other ideologies, it comes from their thoughts, psychology or education.

Such types of groups accept all problems around them as threats and danger for them being in a paranoid mood. Everything in life for them consists of two things, either white or black, either friend, or enemy, either good or bad. They consider their way the only truth and don't recognize the right to live for others who have claim for it. If these groups declare their condition at the times when they are powerless, they think to destroy others when they have real power.

They declare those who don't believe in religion as unbeliever and perverse. However, when we look carefully, we can clearly see that the way to which they belong is the product of one sect and one thought.

Main characteristics of radicalism, in fact, are the cases that one arises the another one. That's, it will be more difficult for you to accept a view different from its appearance when you couldn't understand the essence, back plan of elements of any religion or outlook. So, review

different results about one issue and get benefit from them becomes impossible.

We should know that radicalism is not the reason caused by any religious groups or ideologies. Most times, it is observed that the mechanisms of society and government are in any radical attitude to religious groups or ideologies. Seeing religion as a danger, trying to decrease its influence in the social sphere as much as possible and consider all religious people and trends as danger for the society, in fact, is a type of radicalism.

I consider that trying to isolate religion from social point of view and seeing the existence of religious people as tragedy is not always the solution of the issue. Such attitude to the issue gives the opposite result, that's religion manifests itself in public sphere in more radical tones and in the way that can't be controlled.

What are the main reasons that arise the radicalism? We have mentioned above one of these reasons. This is observing violence from opposite side to yourself or in other words, the violation of "the rules of game" by the opposite side. That's, society's forgetting about the duties such as freedom of speech, freedom of self-expression, human rights related to religious organizations and having attitude towards them as the citizen of second group is one of the main reasons of radicalization.

Other reason is the isolation of certain religious group from society in the country. In our opinion, the main reason that emerges radicalism is the problems of lack of serious enlightenment in religious sector, nonsatisfactory social- economic condition, political instability, lack of belief of people in future etc.. As many discussions about this issue have been conducted, of course, we don't say anything new. While coming to our country, lack of religious leaders accepted by all (or by a large part of religious group) that today have a certain reputation in society is among the above – mentioned problems. We should confess that there are still certain problems in this field in our country. A serious opportunity has been missed as the introduction of people having religious reputation in the country as the leaders of leading groups with media and other means.

Today, religious education not being in the desired level or nonproper directing staff educated in this field leads to not properly understanding or explaining religion. And this is one of the reasons that arises radicalism. Religion is taught in secondary schools in the country. Whereas special hours are dedicated to teaching world religions in the education programs of numerous leading states of the world. This issue was especially pointed out in the speech of National Leader Heyder Aliyev at the I Forum of Azerbaijani Youth in 1996.

As one of the other main reasons, lack of religious staff is shown. However, today, staff formed in a certain number are not properly and reasonably used in the country. Not paying relevant attention to this staff causes their tending to radical trends. We should take into account that disregard for theology gives more serious consequences than disregard for the areas such as physics, mathematics etc.. As the religion (especially Islam) is a field that has ideological essence.

By the way, I would like to return to the issue. So, weakening of the tendency of getting religious education in foreign country plays an important role in the prevention of other religious effects among youth. So that, the existing religious educational institutions not being competitive, and not being accepted as prestigious educational center in religious organizations in Azerbaijan leads young people's leaving the country. Many of those youth whose world outlook is formed in a strange environment getting religious education in foreign countries implement negative campaign after returning to the country and just they act as a source of religious propaganda among youth. We consider that control and supervision over this field by relevant state authorities should be strengthened in order to prevent negative influence of religious ideologies on youth. This can either be giving religious knowledge at secondary and higher educational institutions, or raising the level and reputation of local religious educational institutions; and the mechanisms to achieve

the aim that youth can apply to not foreign countries for getting religious education, but local educational institutions should be seriously considered. For this, definitely, scientific and technical potential of local religious educational institutions should be strengthened and government should directly support it. At the same time, it would be better to establish religious, scientific – research center in Azerbaijan. And this would give significant impetus to the prevalence of research works in religious – scientific theme in the mentioned field and the formation of its scientific basis in the republic.

Urgent measures must be implemented in order to maintain the process of formation of proper religious knowledge under control among youth and prevent their subjecting to negative pressure. As the Ministry of Youth and Sports, a number of measures are being done in this direction. So that, actions in the directions of involvement of youth to secular education by means of non – formal educational method, organization of their leisure time more interesting and effective, organization of cultural and educational events, increasing the quality of life, increasing the intellectual level of youth, creation of condition for the individual development of youth, supporting international relations, constructing and operating youth centers – social service network for youth in the regions etc. are being implemented.

I hope that conference will be helpful for each of us and it will be very useful for searching common ways in the direction of promotion of religious tolerance and prevention of radicalism tendencies among youth. And it will give its contribution for joint solution of this global problem.

Thank you for your attention!

Then, official closing ceremony of the international conference was held.

Chairman of Caucasian Muslims Office, Sheikh-ul-Islam Allahshukur Pashazade made a speech at the ceremony:

Dear conference participants!

Today, I wish to God that our coming together here can become a historically significant event that serves to the development of relations between religions and cultures in order to be conducive to a new level in the field of cooperation for the solution of some problems that we face with in worldwide scale and eliminate global problems - terrorism, radicalism, extremism and separatism.

There couldn't be peace and tranquility in the society where there is not dialogue between religions and multicultural environment, progress and development is impossible where there is not peace and tranquility. Values that connect and link us as the members of human family

are much stronger, deeper and more important from the factors that differentiate and separate us.

Azerbaijan always takes practical steps in the direction of protection and development of these values and considers the activity in this field very important. The head of state, President Ilham Aliyev is an active defender and promoter of multiculturalism ideas in a global scale. Traditional International Intercultural, Humanities Forums that are held by His initiative and support are an embodiment of our loyalty to these ideas.

We should always protect our unity and tolerance for the sake of the well-being of humanity and saving modern period from global troubles, and develop dialogue between cultures and religions. We should ensure the upbringing and education of our people, especially younger generation in a manner that they can be able to respect various cultures, as well as, have the spirit of patriotism and asses the fanaticism of native land. It is unacceptable to involve young people in political confrontations and wars occurring on ideological basis in the territory of other countries by tempting them with different means. In this turn, we should unite our efforts in the direction of helping the younger generations spending a more healthy spiritual life. By this way, we can protect the unity and stability of our multi-cultural and multi-religious world. We should protect the values, holy persons and symbols of all world religions from purposeful and deliberate attacks, destroy the evil intentions of those who want to create confrontations between nations and religions and prevent extremism and xenophobia with joint efforts.

It is quite important to coordinate our efforts in this way. Therefore, development of concept of our activity is the public and social order of our time. As a religious center, we can assess today's event held jointly with OSCE as a successful step in the mentioned direction. We have previously stated the importance of cooperation of religious centers with international organizations, including UN, UNESCO, European Council, and took first steps in the direction of establishment of special representations of Caucasian Muslims Office under those organizations.

National and human values have always been given great importance in Azerbaijan. Thank God that Azerbaijan is in the center of attention of the world with its exemplary religious and moral life along with its economic, political, diplomatic achievements. Democratic freedoms, fundamental human rights, as well as, freedom of religious belief of our citizens are ensured. Religious and state relations in our country develop based on constructive, effective cooperation, mutual trust and respect. I hope that the event that continued for two days made sure all participants and guests that the existing model of tolerance in Azerbaijan is very valuable for the whole world, as well as, OSCE region. We, as the Azerbaijani people, are always ready to share this experience with the whole world and give our contribution to the spiritual and cultural treasure of humanity. This is such a value that it increases while it is shared and becomes more valuable.

I express my gratitude to the Project Coordinator of Baku Office of OSCE, Ambassador Mr. Alasgar Shahtakhtinski who is the initiative of this event and wish to continue the efforts in this direction in future. Once more, I should state that as a religious center, Caucasian Muslims Office is always ready to support such initiatives and take practical steps in this direction.

Gunay Afandiyeva, the First Secretary of the National Commission of Azerbaijan Republic for UNESCO, making a speech, has spoken about our country's ancient traditions of tolerance and noted that today these traditions are successfully continued and they are considered to be example for the whole world. She has stated that National Commission of Azerbaijan Republic for UNESCO holds a joint event with Baku Project Coordinator of OSCE for the first time during 20 years of its operation. This fact, itself, symbolizes the environment of tolerance in the country. Gunay Afandiyeva presented the award "Tree of Peace" on behalf of the body which she represents to Sheikh ul-Islam Allahshukur Pashazade for his services in conducting a high-level event.

OSCE Project Coordinator in Baku, Ambassador Alasgar Shahtakhtinski called discussions useful concluding the event, expressed gratitude to the organizers and guests and wished such events to be held continuously.

In the end, a banquet was arranged in honor of International conference participants.

FOTOLAR

Bakı, 17-18 noyabr 2014-cü il

PHOTOS

Baku, November 17 – 18, 2014

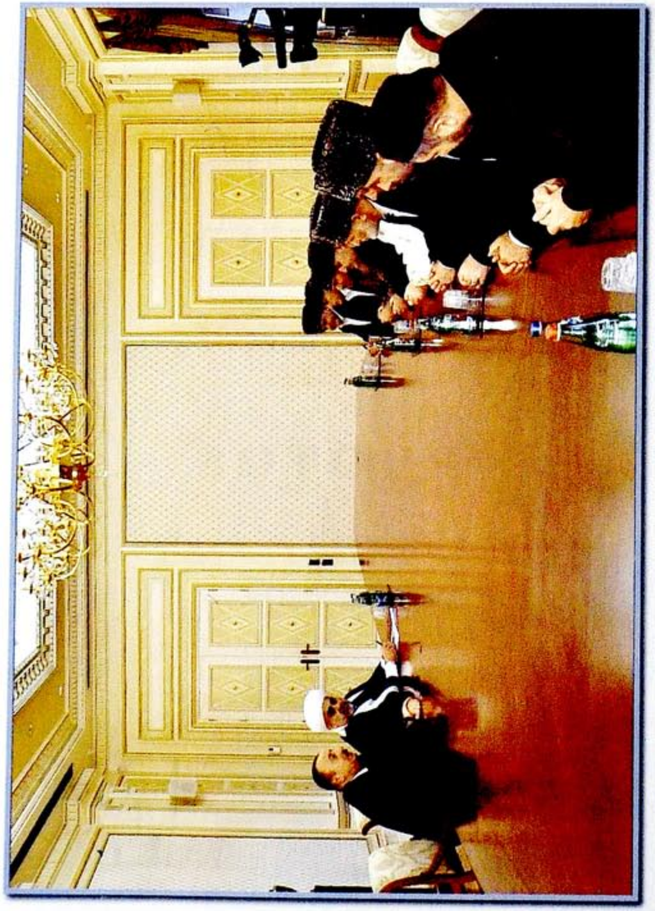

movzusunda
ALQ KONFRANS
18 noyabr 2014
OSCE

ATƏT Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatı Bakı Layihə Əlaqələndiricisi

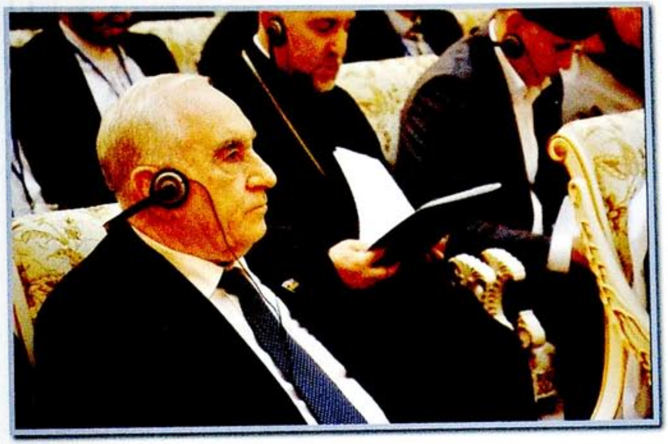

THENING RELIGIOUS TOLERANCE
zerbaijan's model, challenges
n the OSCE
beyond)
Baku, 1
r 2014
(Azərbaycan modeli, ATƏT
dan kənarda çağır
YNƏLXALQ KO
akı, 17-18 noyabr

ATƏT Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatı Bakı Layihə Əlaqələndiricisi

Co-operation in Europe
Project Co-ordinator in Baku
Konfrans BMT-nin 16 Noyabr Beynəlxalq
Tolerantlıq Gününə həsr olunur
DİNİ TOLERANTLIĞIN MÖHKƏMLƏNDİRİLMƏSİ
aku, 17-18 November 2014

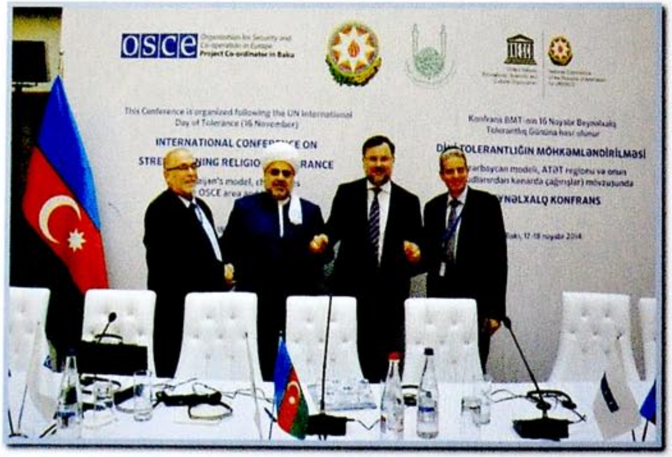
OSCE
INTERNATIONAL CONFERENCE ON
DİNİ TOLERANTLIĞIN MÖHKƏMLƏNDİRİLMƏSİ

OSCE

OSCE

Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatı Bakı Layihə Əlaqələndiricisi

MÜNDƏRİCAT

Giriş 3

Qafqaz Xalqlari Ali Dini Şurası üzvlərinin qəbulu 5

Belarus dövlətinin yüksək mükafatı 13

"Dini tolerantlığın möhkəmləndirilməsi" (Azərbaycan modeli, ATƏT regionu və onun hüdudlarından kənarda çağırışlar) mövzusunda Beynəlxalq Konfransın materialları 16

Fotolar 331

CONTENTS

Introduction 167

Receiving members of the supreme Religious Council of the Caucasus Peoples 169

Highest award of Belarus 177

Materials of the International Conference on the theme of "Strengthening religious tolerance" (Azerbaijan's model, challenges in the OSCE region and beyond its borders) 180

Photos 331

Çapa imzalanıb: 05.11.2015. Formatı: 70x100 1/16.
Ofset çapı. Həcmi 21,5. Sifariş № 1038.

CBS POLYGRAPHIC PRODUCTION

mətbəəsində çap olunub

Az 2015
2303

Təkcə regionda deyil, bütün dünyada sülhün, sabitliyin və dinlərarası dialoqun tərəfdarı kimi çıxış edən Qafqaz Müsəlmanları İdarəsi bu sahədə səylərini davam etdirməkdədir. 17-18 noyabr 2014-cü ildə "Dini tolerantlığın möhkəmləndirilməsi (Azərbaycan modeli, ATƏT regionu və onun hüdudlarından kənarda çağırışlar)" mövzusunda keçirilən Beynəlxalq konfrans buna bir daha sübutdur. Qafqaz Müsəlmanları İdarəsinin Azərbaycan hökuməti, ATƏT-in Bakı Layihə Əlaqələndiricisi və UNESCO-nun Azərbaycan Respublikasının Milli Komissiyası ilə birgə təşkil etdiyi bu tədbir BMT-nin Beynəlxalq Tolerantlıq Gününə həsr olunmuşdu.

ATƏT Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatı
Bakı Layihə Əlaqələndiricisi

UNESCO
BMT-nin Təhsil, Elm və Mədəniyyət Təşkilatı

UNESCO üzrə Azərbaycan Respublikasının Milli Komissiyası